

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1923:29
SOCIALDEPARTEMENTET

DEN INDUSTRIELLA
DEMOKRATIENS
PROBLEM

I

BETÄNKANDE JÄMTE FÖRSLAG TILL LAG
OM DRIFTSNÄMNDER

STOCKHOLM

1923

Statens offentliga utredningar 1923

Kronologisk förteckning

1. Betänkande med förslag angående magistraternas befriande i visst avseende från ansvar för kronoppbörden m. m. Norstedt. 57 s. **Fi.**
2. Förslag till lag om lösdrivares behandling m. fl. författningar. Del 5 av fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden. Palmquist. xj, 423 s. **S.**
3. Spannmålsmarknadsakkunnigas betänkande. Norstedt. 41 s. **Jo.**
4. Betänkande med förslag till lag om församlingsstyrelse samt till bestämmelser om folkskoleärendenas överflyttning från den kyrkliga till den borgerliga kommunen m. m. Palmquist. vj, 304 s. **E.**
5. Skolkommisionens betänkande 5. Organisatoriska och ekonomiska utredningar. Norstedt. 236 s. **E.**
6. Utredning angående vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsen. Av N. Herlitz. Norstedt. 164 s. **Ju.**
7. Statens ställning till järnvägarna i olika främmande länder. Av A. Lilienberg. Tullberg. 411 s. **K.**
8. Folkomröstningskommitténs utredningar angående referendum i främmande länder 4. Folkomröstningsinstitutet i Nordamerikas förenta stater. Av H. Tingsten. Tullberg. iv, 399 s. **Ju.**
9. Förslag till strafflag, allmänna delen, samt förslag till lag angående villkorlig frigivning jämte motiv. Marcus. xij, 534 s. **Ju.**
10. Folkomröstningskommitténs utredningar angående referendum i främmande länder 3. Folkomröstningsinstitutet i den schweiziska demokratin, dess förutsättningar, former och funktioner. Av A. Brusewitz. Tullberg. 381 s. **Ju.**
11. Utredning rörande ombyggnad av Strömsholms kanal samt utsträckning av kanalen från Smedjebacken till Ludvika. Meddelande från Kungl. Kanal-kommissionen. Nr 5. Hæggeström. 133 s. 2 kart. **K.**
12. Betänkande och förslag angående det ecklesiastika arrendeväsendet. Beckman. xij, 229 s. **E.**
13. Vägkommissionens betänkanden. 1. Förslag till lag om enskilda vägar m. m. Marcus. 147 s. **K.**
14. Betänkande med förslag till avtal rörande Stockholms bangårdsfråga. Beckman. 46 s. 10 kart. **K.**
- 15—17. Försvarsrevisionens betänkande 3. Betänkande och förslag rörande revision av Sveriges försvarsväsende. Del 1. Inledande avdelning, lantförsvarsvaret. viij, 661 s. Del 2. Sjöförsvar, sammanfattning av revisionens förslag, särskilda yttranden. (2), 7 741 s. Del 3. Bilagor. (2), 90, 33, 28, 19, 53, 85, 4, 3 30, 2, 48, 30, 36, 6 s. Beckman. **Fö.**
18. Kommunalförfattningsakkunnigas betänkande 4 4 med förslag till lag om landsting m. m. Beckman. 235 s. **S.**
19. Betänkande angående decisiv folkomröstning, avgivet av folkomröstningskommittén. Tullberg. 40 s. **Ju.**
20. Folkomröstningskommitténs utredningar angående referendum i främmande länder 5. Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna. Tullberg. 71 s. **Ju.**
21. Betänkande angående ordnandet av Stockholms förortsbanefråga. Blom. 126 s. 11 kart. **K.**
22. Betänkande och förslag i fråga om kvinnors tillträde till statstjänster 3. Kvinnas behörighet att innehava prästerlig och annan kyrklig tjänst. Marcus. 571 s. s. **Ju.**
23. Betänkande med förslag till lag om ändring i i vissa delar av lagen den 25 maj 1894 angående jordfästning m. m. Norstedt. 56 s. **Ju.**
24. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelandena. 6. Utredning angående lämpliga distributionssystem för landsbygds elektrifiering. Beckman. viij, 192 s. s. **Jo.**
25. Inventering av odlingsjord längs Inlandsbanan från Ströms södra sockengräns till Storuman. Tullberg. 30 s. 2 kart. **Jo.**
26. 1921 års pensionskommittés betänkande 2. B. Betänkande angående avveckling av den stärbhus i efter präst tillförsäkrade förmånen av tjänst- och n. nådar samt beredande i sammanhang därmed av v förbättrad pensionering från prästerskapets änke- och pupillkassa. Tullberg. 100 s. **E.**
27. Underdånigt betänkande med förslag till lömerereglering för befattningshavare i domsagorna m. m. Beckman. 85 s. **Ju.**
28. Underdånigt betänkande med förslag till förordning angående tillverkning av brännvin m. m. Blom. 67 s. **Fi.**
- 29—30. Den industriella demokratiens problem 1. Betänkande jämte förslag till lag om driftsnämnder. 240 s. 2. Den industriella demokratin i utlandet. 267 s. Tullberg. **S.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (n:mr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1923:29

SOCIALDEPARTEMENTET

DEN INDUSTRIELLA
DEMOKRATIENS
PROBLEM

I

BETÄNKANDE JÄMTE FÖRSLAG TILL LAG
OM DRIFTSNÄMNDER

A.-B. HASSE W. TULLBERGS BOKTRYCKERI
STOCKHOLM 1923

STATION DEPARTMENT OF COMMERCE
WASHINGTON, D. C.

DEMOCRATIC INDUSTRIAL PROBLEM

BY
DR. J. H. HAYES

NEW YORK: THE CENTRAL BOOK CONCERN, 1911

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Skrift till Konungen.</i>	
<i>Förslag till lag om driftsnämnder</i>	9
<i>Allmän överblick av den industriella demokratiens problem.</i>	
Inledning	17
Kap. 1. Motivgrupper	21
Kap. 2. Organisationstyper	55
<i>Industriell demokrati i Sverige: vissa konkreta förutsättningar.</i>	
Kap. 1. Svenska arbetareorganisationer	71
Kap. 2. Svenska arbetsgivareorganisationer	91
Kap. 3. Kollektivavtalen och det befintliga medinflytandet	99
<i>Statistiska uppgifter:</i>	
Organisationsförhållanden inom industrien	155
Lönerörelser och konflikter	159
<i>Allmän motivering till kommitténs lagförslag</i>	161
<i>Specialmotivering till kommitténs lagförslag</i>	187
<i>Reservationer.</i>	
Av hrr Dillner m. fl.	228
Av hr Johan-Olov Johansson	239

INDEX

1875-1876

1876-1877

1877-1878

1878-1879

1879-1880

1880-1881

1881-1882

1882-1883

1883-1884

1884-1885

1885-1886

1886-1887

1887-1888

1888-1889

1889-1890

1890-1891

1891-1892

1892-1893

1893-1894

1894-1895

1895-1896

1896-1897

1897-1898

1898-1899

1899-1900

1900-1901

1901-1902

1902-1903

1903-1904

1904-1905

1905-1906

1906-1907

1907-1908

1908-1909

1909-1910

1910-1911

1911-1912

1912-1913

1913-1914

1914-1915

1915-1916

1916-1917

1917-1918

1918-1919

1919-1920

1920-1921

1921-1922

1922-1923

1923-1924

1924-1925

1925-1926

1926-1927

1927-1928

1928-1929

1929-1930

1930-1931

1931-1932

1932-1933

1933-1934

1934-1935

1935-1936

1936-1937

1937-1938

1938-1939

1939-1940

1940-1941

1941-1942

1942-1943

1943-1944

1944-1945

1945-1946

1946-1947

1947-1948

1948-1949

1949-1950

1950-1951

1951-1952

1952-1953

1953-1954

1954-1955

1955-1956

1956-1957

1957-1958

1958-1959

1959-1960

1960-1961

1961-1962

1962-1963

1963-1964

1964-1965

1965-1966

1966-1967

1967-1968

1968-1969

1969-1970

1970-1971

1971-1972

1972-1973

1973-1974

1974-1975

1975-1976

1976-1977

1977-1978

1978-1979

1979-1980

1980-1981

1981-1982

1982-1983

1983-1984

1984-1985

1985-1986

1986-1987

1987-1988

1988-1989

1989-1990

1990-1991

1991-1992

1992-1993

1993-1994

1994-1995

1995-1996

1996-1997

1997-1998

1998-1999

1999-2000

2000-2001

2001-2002

2002-2003

2003-2004

2004-2005

2005-2006

2006-2007

2007-2008

2008-2009

2009-2010

2010-2011

2011-2012

2012-2013

2013-2014

2014-2015

2015-2016

2016-2017

2017-2018

2018-2019

2019-2020

2020-2021

2021-2022

2022-2023

2023-2024

2024-2025

Till KONUNGEN.

Den 29 juni 1920 uppdrog Kungl. Maj:t åt en kommitté att verkställa utredning angående den industriella demokratiens problem, samt att till Konungen inkomma med det förslag, vartill utredningen kunde giva an-

ledning, och förordnades till ledamöter i denna kommitté dåvarande talmannen Herman Lindqvist, ordförande, ingenjören B. Almgren, kommerserådet G. Dillner, direktören H. G. Hammar, professorn E. Heckscher, ingenjören Alrik Hult, sekreteraren Edvard Johansson, förtroendemannen J. O. Johansson, ledamoten av riksdagens andra kammare O. V. Lövgren i Nyborg, disponenten Chr. Storjohann samt ledamoten av riksdagens första kammare lektorn E. Wigforss. Den 30 juni 1920 utsåg Kungl. Maj:t advokaten Georg Branting att vara sekreterare i kommittén. Den 9 augusti 1920 entledigade Kungl. Maj:t Heckscher och Lövgren, efter särskilda av dem gjorda ansökningar, från uppdraget att vara ledamöter i kommittén, och förklarade Kungl. Maj:t i sammanhang därmed, att med utseende av ledamöter i kommittén i stället för Heckscher och Lövgren skulle tills vidare anstå.

Den 21 oktober 1921 förordnade Kungl. Maj:t Wigforss att tillsvidare, under den tid statsrådet och chefen för socialdepartementet August Herman Lindqvist förvaltade statsrådsämbetet, i dennes ställe vara ordförande i kommittén, och förordnades samtidigt ledamoten av försäkringsrådet, förtroendemannen Olof Carlsson att tillsvidare under tiden för det Wigforss sålunda meddelade förordnandet vara ledamot av kommittén.

Genom hans excellens herr statsministerns enligt beslut offentliggjorda diktamen till statsrådsprotokollet i sammanhang med tillsättandet av kommittén för industriell demokrati meddelades de direktiver, som måste bliva vägledande för utredningsarbetet och de utarbetade förslagens syftning.

Såsom den bärande idén beträffande den "industriella demokratien" angavs i direktiven "en nygestaltning av förhållandet inom industrien och jämförliga företag mellan produktionsmedlens ägare, produktionens tekniska ledare och de i produktionen i olika ställningar medverkande, varigenom åt dessa sistnämnda grupper skulle beredas ett tryggt inflytande på vederbörande företags förvaltning och allmänna utveckling, och därigenom främjas en nu ofta saknad solidaritet hos industriens arbetare med den produktion, som deras arbete skapar". När kommittén företagit den anbefallda utredningen, har frågan om arbetarnas och tjänstemännens tryggade medinflytande framstått som central. Som en följd härav har kommittén utarbetat sitt härmed överlämnade betänkande jämte förslag till *lag om driftsnämnder*. Såsom av förslaget framgår skulle den tänkta anordningen icke vara obligatorisk, utan beroende bl. a. därpå, att vid omröstning bland de ifrågakommande företagens organiserade arbetare viss kvalificerad majoritet vunnits för förslaget om inrättande av driftsnämnd.

Frågorna om vinstandel m. m., vilka icke sällan anses böra upptagas i sammanhang med den industriella demokratiens problem, ha icke i direktiven blivit närmare berörda. Kommittén har icke heller funnit

skäl att i detta sammanhang framkomma med förslag rörande dessa spörsmål.

Anbefalld utredning om den industriella demokratin i utlandet har efter särskilt uppdrag blivit delvis verkställd av aktuarien P. E. Brusewitz, delvis utarbetats efter rapporter och utredningar från vederbörande socialattachéer i Berlin och London samt från vissa beskickningar och konsulat.

Särskilda yttranden hava avgivits dels av herrar Dillner, Almgren, Hammar och Storjohann, dels av herr Johan-Olov Johansson.

Stockholm den 31 mars 1923.

Underdånigst

ERNST WIGFORSS.

B. ALMGREN. ✓

GUNNAR DILLNER. ✓

H. G. HAMMAR. ✓

C. A. HULT.

EDV. JOHANSSON.

JOHAN-OLOV JOHANSSON.

CHR. STORJOHANN. ✓

OLOF CARLSSON.

Georg Branting.

Förslag till

LAG OM DRIFTSNÄMNDER.

1 §.

För att vid företag inom industri och hantverk bereda arbetarna vidgad insikt i produktionen och ökad förmåga till aktiv verksamhet för dess främjande, samt för åvägabringande av en förbättrad samverkan mellan företagens arbetare och ledning, skola, på sätt denna lag stadgar, driftsnämnder inrättas.

2 §.

1. *mom.* Där vid företag inom industri eller hantverk, varest minst 25 arbetare äga full sysselsättning, arbetare organiserat sig i fackförening eller verkstadsklubb, ansluten till organisation, som omfattar arbetare från hela riket eller viss del därav inom samma fack eller industri, äger sådan fackförening eller verkstadsklubb genom särskild omröstning fatta beslut om inrättande av driftsnämnd vid företaget. För att sådant beslut må äga giltighet, skall i omröstningen deltaga minst hälften av i företaget anställda arbetare, och skall beslutet biträdas av minst tre fjärdedelar av i omröstningen deltagande.

2. *mom.* I företag inom industri eller hantverk, där mindre än 25 men flera än 4 arbetare äga full sysselsättning, må under enahanda villkor och i samma ordning, som i 1. mom. sägs, beslut fattas om utseende av tvenne ombud för arbetarna att sammanträda med arbetsgivaren eller dennes ombud, varvid i tillämpliga delar skall gälla vad om driftsnämnd stadgas.

3. *mom.* Förekomma inom företag, varå denna lag äger tillämpning, flera sådana arbetareorganisationer, som i 1. mom. sägs, skall gälla, att samtliga dessa organisationer må gemensamt deltaga i beslut eller val enligt denna lag, samt att vad i övrigt om arbetareorganisation stadgats skall i tillämpliga delar gälla samtliga dessa organisationer.

4. *mom.* Driftsnämnd må jämväl inrättas i annat företag än i 1. och 2. mom. sägs, efter avtal härom mellan arbetsgivaren och sådan fackförening eller verkstadsklubb inom företaget, som i 1. mom. sägs.

3 §.

1. mom. Med arbetare förstås i denna lag en av arbetsgivaren eller å hans vägnar anställd person, som utför avlönat arbete i företagets tjänst, dock icke verkmästare, förman eller annan överordnad.

2. mom. Med förman förstås i denna lag envar, som i huvudsak utövar tillsyn över arbete, själv i regel ej deltagar däri och av arbetsgivaren åtnjuter fast lön för månad eller längre tidsperiod.

4 §.

På begäran av domstol eller den, vars rätt därav beröres, åligger det arbetsrådet att avgöra, huruvida visst företag är att hänföra till sådant, varå denna lag äger tillämpning, eller huruvida viss arbetstagare är att enligt lagen räkna såsom arbetare.

5 §.

1. mom. Sedan beslut enligt 2 § fattats om inrättande av driftsnämnd samt överläggning mellan arbetsgivaren och förefintlig arbetareorganisation ägt rum om driftsnämndens lämpliga storlek, skola de till denna organisation anslutna arbetare bland sig välja minst tre, högst nio ledamöter till driftsnämnden, jämte lika antal suppleanter för dem. Arbetsgivaren skall utse högst tre ledamöter jämte erforderligt antal suppleanter.

Kan vid överläggning som nu sägs enighet icke uppnås om driftsnämndens storlek, må på framställning av endera parten arbetsrådet träffa avgörande om antalet representanter för vardera parten.

2. mom. Val till driftsnämnd skall, utom i fall, som i 3. mom. sägs, äga rum under november månad för därpå följande kalenderår.

3. mom. Där driftsnämnd första gången upprättas, må val till sådan nämnd förrättas jämväl under annan tid av året än i 2. mom. sägs, och skall i det fall uppdrag att vara ledamot eller suppleant av nämnden gälla för såväl löpande som därpå följande kalenderår.

6 §.

Förekomma bland valmännen flera yrkesgrupper, skall såvitt möjligt varje sådan grupp bliva i förhållande till sin storlek företrädd i driftsnämnden.

7 §.

För befordrande av driftsnämndens förmåga att utöva en för produktionen gynnsam verksamhet böra till ledamöter utses arbetare med sakkunskap och erfarenhet samt representanter för arbetsgivaren, genom vilka nämnden tillförsäkras erforderliga tekniska och ekonomiska insikter.

8 §.

1. mom. Där arbetareorganisation, som i 2 § sägs, har att sammanträda för beslut eller val enligt denna lag, skall med tillämpning i övrigt av den för organisationen gällande ordning iakttagas, att kallelse till sådant sammanträde med angivande av dess ändamål skall minst fem dagar före sammanträdet anslås i arbetslokal eller å annan lämplig plats. Där närmare bestämmelser i nu sagda avseende anses erforderliga, må de i 2 §, 1. mom. nämnda organisationer härom träffa avgörande.

2. mom. Avgår ledamot av driftsnämnd under arbetsåret, skall suppleant inträda i den avgångnes ställe. Möter härför hinder, må arbetareorganisation respektive arbetsgivare utse ny ledamot och suppleant för återstoden av valperioden.

3. mom. På föranstaltande av arbetareorganisations styrelse skall beslut enligt 2 § om inrättande av driftsnämnd medelst överlämnande av behörigen justerat protokollsutdrag ofördröjligen meddelas arbetsgivaren, samt, sedan val enligt 5 § förrättats, förteckning tillställas honom över till ledamöter och suppleanter i driftsnämnden utsedda arbetare.

4. mom. Det åligger arbetsgivaren att, såsom i 1. mom. sägs, utfärda kallelse till det första sammanträdet med driftsnämnden. Detta sammanträde skall, i fall som i 5 §, 2. mom. sägs, hållas senast den 15 januari. I fall, som i 5 §, 3 mom. sägs, skall det första sammanträdet med driftsnämnden hållas senast sex veckor efter det arbetsgivaren erhållit meddelande om att val till nämnden förrättats. Arbetsgivaren skall vid utfärdande av kallelse jämväl uppgiva av honom utsedda ledamöter och suppleanter i driftsnämnden.

9 §.

Om vid företag väsentlig förändring äger rum vare sig i de organiserade arbetarnas antal, eller i deras fördelning på yrkesgrupper, skall arbetsrådet, efter yrkande av mer än halva antalet av företagets organiserade arbetare, omedelbart förordna om nya val till driftsnämnd, att äga rum tidigast tre, senast sex veckor efter förordnandet. Framställning med yrkande om nya val enligt denna paragraf skall ingivas till driftsnämnden, som har att snarast befordra framställningen i behörigt skick till arbetsrådet.

10 §.

Valbar till ledamot och suppleant av driftsnämnd är envar svensk undersåte, som icke på grund av honom ådömd straffpåföljd är förhindrad att utöva allmän befattning. Till ledamöter och suppleanter skola såvitt möjligt väljas arbetare, som uppnått tjugutre års ålder och som under en tid av minst ett år närmast före valtillfället varit i företagets tjänst an-

ställda. Vid enighet mellan arbetsgivare och arbetareorganisations styrelse må befrielse från här stadgade valbarhetsvillkor beträffande ålder och anställningstid medgivas.

11 §.

1. *mom.* Driftnämnd utser inom sig ordförande och vice ordförande, att tjänstgöra för den tid, de blivit till ledamöter utsedda, dock att, efter därom inom nämnden framställt yrkande, ordförande utses växelvis och i av nämnden beslutad tur bland av arbetareorganisation och av arbetsgivare utsedda ledamöter. Då av arbetsgivare utsedd ledamot väljes till ordförande, skall av arbetareorganisation utsedd ledamot väljas till vice ordförande, och omvänt.

När både ordföranden och vice ordföranden äro förhindrade att vid nämndens sammanträden närvara, skall nämnden utse annan ledamot att för tillfället leda förhandlingarna.

2. *mom.* Till sekreterare må nämnden icke utan arbetsgivarens godkännande utse person, som icke är anställd vid företaget.

3. *mom.* Framställningar till driftnämnden skola skriftligen ingivas till ordföranden eller sekreteraren.

12 §.

1. *mom.* Driftnämnd må ej handlägga ärende, där ej kallelse till sammanträde jämlikt 8 §, 4. *mom.* eller 13 § utfärdats samt mer än halva antalet ledamöter eller suppleanter för dem kommit tillstädes.

2. *mom.* Driftnämnd äger själv bestämma sin arbetsordning.

3. *mom.* Vid driftnämnds sammanträde skall protokoll föras, vilket senast vid följande sammanträde skall justeras.

4. *mom.* Såsom driftnämnds beslut gäller den mening, varom de flesta röstande förenat sig. Falla rösterna lika för olika meningar, gäller såsom beslut den mening, som ordföranden biträder.

13 §.

1. *mom.* Driftnämnd skall efter av ordföranden i god tid utfärdad kallelse sammanträda en gång varje månad, där icke driftnämnden själv annorlunda bestämt, dock att under allmän arbetsinställelse i företaget (strejk eller lockout) ordförande icke äger skyldighet att sammankalla driftnämnden. Dessutom skall ordföranden, när han finner särskilda skäl därtill föranleda, eller arbetsgivaren, eller mer än halva antalet av driftnämndens ledamöter det begär, kalla nämndens ledamöter till extra sammanträde.

2. *mom.* Sammanträde skall i regel hållas utom ordinarie arbetstid, där icke

- a) arbetsgivaren annorledes bestämmer, eller
- b) tekniska skäl nödvändiggöra sammanträdes hållande under ordinarie arbetstid.

3. mom. Ledamot av driftsnämnd äger åtnjuta skäligt av driftsnämnden fastställt årsarvode, högst etthundra kronor, ävensom i fall, varom i 2. mom. a) och b) sägs, ersättning för mistad arbetsförtjänst.

4. mom. Arbetsgivaren skall ställa lokal till förfogande för driftsnämndens sammanträden samt bestrida arvoden och ersättning till nämndens ledamöter enligt 3. mom., ävensom övriga med nämndens sammanträden förenade nödvändiga utgifter.

14 §.

Av arbetareorganisation vald ledamot av driftsnämnd må icke skiljas från sin anställning vid företaget med mindre tvingande skäl därtill föranleda.

Efter anmälan av ifrågakommande ledamot må driftsnämnden, om den finner anledning därtill föreligga, avgiva yttrande över av arbetsgivaren anförda skäl till avskedande, jämte förslag till medling. Kan icke härigenom samförstånd mellan parterna ernås, må tvisten genom driftsnämndens försorg anmälas för vederbörande förbundsorganisationer.

Till dess tvist om avskedande, varom här ovan omförmäles, blivit slutgiltigt avgjord, skall arbetare anses kvarstå såsom ledamot av driftsnämnden, utan avseende därvid, om han under den tid är i företagets tjänst anställd. Detta stadgande skall dock icke äga tillämpning, därest arbetaren tager anställning i annat företag eller från orten avflyttar.

15 §.

1. mom. Den, som blivit till ledamot eller suppleant i driftsnämnd utsedd, må avsäga sig uppdraget, om han varit ledamot av driftsnämnden under de sist förflutna två åren, om han uppnått sextio års ålder, eller visar laga förfall. Härförutom må driftsnämnden, när den eljest finner särskilda skäl föreligga, godkänna avsägelse.

2. mom. Där ledamot eller suppleant upphör att vara till driftsnämnd valbar, skall han därmed anses hava frånträtt sin befattning i driftsnämnden.

16 §.

1. mom. Driftsnämnden åligger att tillvarataga arbetarnas tekniska erfarenheter och insikter, så att dessa i möjligaste mån komma produktionen till godo, ävensom att utveckla arbetarnas förmåga till aktiv verksamhet i produktionen.

Arbetsgivaren åligger att bereda driftsnämndens ledamöter tillfälle att taga kännedom om produktionstekniken vid företaget och att lämna här-

för erforderliga upplysningar samt att, i den mån så utan särskild kostnad eller uppenbar olägenhet kan ske, inför driftsnämnden klargöra produktionsprocessen, dock att arbetsgivare icke är pliktig visa eller om-tala sådana tekniska anordningar eller rön, vilkas uppenbarande kan medföra skada för företaget.

Driftsnämnden bör, i den mån så ske kan, bereda arbetarna inom företaget tillfälle till ökad kunskap angående det arbete de utföra, ävensom angående företagets tekniska organisation.

2. mom. Driftsnämnd skall, i den mån så ske kan, beredas tillfälle att avgiva yttrande ifråga om förändringar i de tekniska anordningarna inom företaget. Nämnden äger rätt att, när den så finner påkallat, till arbetsgivaren inkomma med yttrande eller förslag i tekniska frågor berörande företaget.

17 §.

1. mom. Driftsnämnden skall verka för bästa möjliga ekonomi i driften, såsom undvikande av slöseri med arbetskraft, råmaterial, bränsle, drivkraft, verktyg, maskiner och inventarier, driftsmaterialier och förbrukningsartiklar m. m. För den skull äger nämnden rätt att av arbetsgivaren, där så är möjligt, erhålla erforderligt material för beräkning av driftskostnaderna och i övrigt för bedömning av hithörande förhållanden. Det åligger arbetsgivaren att efter framställning från driftsnämnden i detta hänseende lämna erforderliga förklaringar. Driftsnämnden äger dock icke kräva kännedom om sådana ekonomiska förhållanden, som hänföra sig till arbetsgivarens allmänna affärsställning, eller vilkas uppenbarande kan medföra skada för företaget.

2. mom. Driftsnämnden skall, i den mån så ske kan, av arbetsgivaren beredas tillfälle att avgiva yttrande ifråga om avsevärda förändringar i de ekonomiska förhållandena inom företaget. Nämnden äger rätt att, när den så finner påkallat, till arbetsgivaren inkomma med yttrande eller förslag i ekonomiska frågor berörande företaget.

3. mom. Arbetsgivaren skall en gång var tredje månad lämna driftsnämnden en redogörelse över företagets och affärernas allmänna läge och gång.

18 §.

1. mom. Driftsnämnd åligger att till produktionens säkerställande och främjande verka för ett gott förhållande mellan företagets arbetare och arbetsledningen, och äger driftsnämnden att upptaga till behandling alla sådana frågor, vilka beröra arbetarna personligen i deras förhållande till företaget, och icke falla under ifrågakommande arbetareorganisations givna verksamhetsområde, samt däröver avgiva yttranden och förslag.

2. *mom.* Där avskedande av arbetare ägt rum eller ifrågasättes under omständigheter, som kunna tolkas såsom kränkning av föreningsrätten eller avskedandet eljest kan anses såsom oberättigat, må driftsnämnden, på begäran av arbetareorganisation inom företaget, varom i 2 § förmäles, avgiva yttrande i ärendet. Där arbetsgivare finner sig icke kunna godkänna sådant nämndens yttrande, må ärendet hänskjutas till vederbörande förbundsorganisationer.

3. *mom.* Där inskränkning i driften finnes nödvändig, skall arbetsgivaren snarast möjligt, innan åtgärd vidtages, giva driftsnämnden meddelande härom. Där i sammanhang med driftsinskränkningen avskedande av arbetare av arbetsgivaren ifrågasättes, må driftsnämnden i ärendet avgiva yttrande och förslag. Där arbetsgivare icke finner sig kunna godtaga sådant driftsnämndens yttrande eller förslag, må ärendet hänskjutas till vederbörande förbundsorganisationer.

19 §.

1. *mom.* Driftsnämnd skall hava sin uppmärksamhet riktad på verkställandet och efterlevandet av i lag eller eljest av offentlig myndighet utfärdade bestämmelser om arbetarskydd samt, där så prövas nödigt, i första hand genom anmälan hos arbetsgivaren söka rättelse i förefintligt missförhållande.

2. *mom.* Driftsnämnden skall utse en i företagens tjänst anställd arbetare, som jämte en representant för arbetsgivaren har till uppgift att, där arbetare skadat sig i arbetet, för såvitt prövas nödigt omedelbart verkställa undersökning om anledningen till och omständigheterna vid olyckans timande. Vid av polismyndigheten i orten, jämlikt 21 § av lag den 16 juni 1916 om försäkring för olycksfall i arbete föranstaltad undersökning skola nu sagda personer beredas tillfälle avgiva yttrande.

20 §.

Där arbetsgivare efter anmodan av offentlig myndighet till densamma meddelar uppgifter rörande frågor, med vilka driftsnämnd enligt denna lag äger taga befattning, skola sagda uppgifter utan dröjsmål av arbetsgivaren ställas till nämndens förfogande.

21 §.

Överenskommelse angående andra uppgifter för driftsnämnd än i denna lag sägs må endast träffas mellan arbetsgivaren eller dennes organisation å ena sidan samt de i 2 § sagda arbetareorganisationer eller dessas överorganisationer å andra sidan.

22 §.

1. mom. Ledamot eller sekreterare i driftsnämnd, som under den tid han innehar sådan befattning eller under därpå närmast följande två år obehörigen använder sig av eller yppar fabrikationssätt, anordning, affärsförhållande eller annat, varom han i denna sin befattning erhållit kännedom och som han vet utgöra en arbetsgivarens yrkeshemlighet, straffes, där ej brottet är enligt annan lag med högre straff belagt, med böter från och med etthundra till och med ettusen kronor eller med fängelse högst sex månader eller, där brottet anses hava skett av obetänksamhet, med böter, högst femhundra kronor.

2. mom. Ordförande i driftsnämnd, vilken underlåter att jämlikt 13 §, 1. mom. kalla nämndens ledamöter till ordinarie sammanträde, straffes med böter, högst tvåhundra kronor.

3. mom. Arbetsgivare, vilken underlåter att jämlikt 8 §, 4. mom. utfärda kallelse till det första sammanträdet med driftsnämnden eller att därvid uppgiva av honom utsedda ledamöter och suppleanter, eller vilken icke ställer sig till efterrättelse bestämmelserna i 13 §, 4. mom., straffes med böter, högst tvåtusen kronor.

ALLMÄN ÖVERBLICK AV DEN INDUSTRIELLA DEMOKRATIENS PROBLEM.

Inledning.

Under det gemensamma namnet "industriell demokrati" kunna tydligen en mångfald skiftande föreställningar dölja sig. Särskilt när man, såsom inte sällan händer, sätter likhetstecken mellan "industriell" och "ekonomisk" demokrati, får man ett begrepp så omfattande, att därunder utan svårighet kunna innefattas flertalet av de strävanden vår tid har att uppvisa till att finna nya former för det ekonomiska livets organisation, förutsatt att dessa former i något hänseende kunna anknytas till den mångtydiga termen demokrati.

En förskjutning av den politiska makten i riktning mot ett starkare inflytande för de breda folklagren innebär ju en demokratisering av *staten*, och en utvidgning av statens ekonomiska verksamhet eller av dess kontroll över näringslivet kan ju sedan betecknas som en utveckling mot ett större mått av demokrati på det ekonomiska livets område och alltså även inom industrien. På samma sätt utgör tydligen konsumentkooperationen en rörelse, som strävar att överflytta bestämmanderätten inom distributions- och produktionsföretagen från ett relativt begränsat antal ägare till den stora massan av konsumenter, en rörelse som följaktligen gör anspråk på att representera en form av ekonomisk demokrati. Ett tredje exempel slutligen. Man träffar på olika håll en uppfattning rörande livskraften hos det s. k. privatkapitalistiska systemet, som går ut därpå, att själva grundprincipen i detsamma är sund och måste på allt sätt bevaras, men att den faktiska utgestaltningen i våra samhällen tarvar en grundlig omläggning. Kapitalet måste fortfarande, säger man, ligga i enskilda händer, alltså inte i samhällets eller hos konsumenterna, och dessa enskilda kapitalägare måste fortfarande anses vara bäst lämpade att utöva det bestämmande inflytandet över de enskilda företagens och hela det ekonomiska livets ledning. Felet med vår nuvarande ekonomiska organisation ligger alltså ingalunda i den enskilda äganderätten till kapitalet utan tvärtom däri, att denna enskilda äganderätt är begränsad till vissa medborgargrupper, under det att alltför stora delar av folket i sak-

nad av nämnvärd egendom också sakna intresse och ansvar för produktionen. I regel torde man sätta denna avsaknad av kapital hos vissa samhällsgrupper i samband med en anhopning av rikedom hos andra, och målet för den som önskvärd betraktade utvecklingen blir en utjämnning av egendomsförhållandena, en demokratisering av kapitalet och därmed också en demokratisering av makten över de ekonomiska företagen.

Emellertid torde man kunna konstatera, att ett dylikt likställande av uttrycken ekonomisk och industriell demokrati inte numera representerar det vanliga språkbruket. Man synes i stället allt bestämdare hålla isär benämningen "ekonomisk demokrati" såsom en mera allmän och omfattande term från "industriell demokrati" såsom namn på vissa former för eller vissa föreställningar om de ekonomiska företagens inre organisation och förhållandet mellan de i produktionsprocessen deltagande. Att det är "industriell demokrati" i sistnämnda mera begränsade betydelse, varmed förevarande utredning har att syssla, är uppenbart. Det framgår också redan av de inledningsord, varmed statsministern börjar sitt anförande till statsrådsprotokollet vid kommitténs tillsättande. Det heter där sålunda:

"Under de senaste åren ha i olika länder och från olika håll uppslag givits till en ny gestaltning av förhållandet inom industrien och jämförbara företag mellan produktionsmedlens ägare, produktionens tekniska ledare och de i produktionen i olika ställningar medverkande, varigenom åt dessa sistnämnda grupper skulle beredas ett tryggt inflytande på vederbörande företags förvaltning och allmänna utveckling och därigenom främjas en nu ofta saknad solidaritet hos industriens arbetare med den produktion, som deras arbete skapar. Den tankegång, som ligger bakom dessa förslag om införande av s. k. 'industriell demokrati', plägar ofta uttryckas med den jämförelsen, att inom det nutida ekonomiska livet måste försiggå en utveckling parallell med den, som redan ägt rum inom det politiska området, nämligen från envælde till demokratiskt styrelsesätt."

Men även inom det sålunda begränsade området finnes ett synnerligen vidsträckt spelrum för skiftande uppfattningar om innebörden av uttrycket industriell demokrati. Den stundom något förvirrade karaktär, som diskussionen om den industriella demokratien kan antaga, har delvis sin grund just i det faktum, att man på olika håll med det gemensamma namnet förbinder avsevärt olika föreställningar. Och samma faktum kan också till en del förklara, hurusom kraven på industriell demokrati kunna framställas från synnerligen växlande utgångspunkter och att sympatierna för densamma kunna spåras inom vitt skilda samhällsgrupper, vilkas föreställningar om den önskvärda riktningen för dlet

ekonomiska livets utveckling annars tyckas vara nästan diametralt motsatta. När man inom de kretsar av arbetareklassen, som ofta anses för de mest "radikala" eller "extrema", formulerar sina framtidsmål såsom ett förverkligande av den industriella demokratien, och när den store amerikanske arbetsgivaren vid sina företag säges ha genomfört den industriella demokratien, är det mer än sannolikt, att vi ha framför oss ganska olika företeelser, ehuru belagda med samma namn.

Förklaringen till denna mångtydighet hos uttrycket industriell demokrati ligger i öppen dag. Det "tryggade inflytande" för de anställda "på vederbörande företags förvaltning och allmänna utveckling", varom statsrådsprotokollet talar, kan tydligen tänkas vara av mycket växlande omfattning. Och varje "mått" av dylikt inflytande kan sägas innebära ett visst "mått" av demokrati. Den hänvisning, som i statsrådsprotokollet omedelbart följer, till en ofta återkommande jämförelse med den politiska utvecklingen är i detta hänseende belysande. Man må ha vilken uppfattning som helst om bärkraften hos den nämnda parallellen och om möjligheterna att på det ekonomiska området anlägga synpunkter, som utvecklats inom det politiska livet, men uppenbarligen kvarstår det faktum, att uttrycket "*industriell demokrati*" ärpräglat som en direkt motsvarighet till *politisk demokrati*, och att de oklarheter och skiftande betydelser, som häfta vid det sistnämnda begreppet, i rikt mått böra ha gått över på det förra.

En utredning om den industriella demokratiens problem torde inte lämpligen från början kunna utskilja någon av dessa olika föreställningar såsom ovidkommande. En dylik begränsning av området skulle nämligen förutsätta en för detta ändamål skapad och klart utformad definition på begreppet industriell demokrati, och även om en sådan teoretisk begreppsbestämning vore möjlig, skulle dess värde såsom utgångspunkt för den följande utredningen vara tämligen tvivelaktigt.

Däremot låter det säga sig, att en utredning, som mynnar ut i förslag till åtgärder av ganska begränsad räckvidd, och som på grund av hela sin inriktning icke haft anledning att på allvar ta upp till behandling förslag till en mera genomgripande omgestaltning av den industriella organisationen, inte heller har anledning att i nämnvärd grad gå in på en redogörelse för mera långtgående omläggningsplaner. Emellertid torde en allmän, om också kortfattad överblick av hela det vidare området vara påkallad även för den, som samlar sitt intresse kring de praktiska förslag, som kommittén här framlägger. Dels måste nämligen i en del fall dessa förslag ses i belysning av längre gående alternativ, som avvisats, dels och framför allt kunna dessa längre gående framtidsperspektiv inte lämnas ur räkningen, när man vill skaffa sig en riktig och fullständig bild av de växlande motiv, som ligga bakom förordet för vissa omedelbara åtgärder.

Dessa växlande motiv äro för övrigt den allra lämpligaste utgångspunkten vid försöket att överblicka och gruppera de olika föreställningskomplex, som bruka förbindas med namnet industriell demokrati. I mångt och mycket äro nämligen dessa föreställningar inga klart och bestämt utformade bilder av en ny industriell organisation, med detaljerna fastslagna och gränserna väl uppdragna. Man har snarare att göra med vissa allmänna *tendenser*, som försöksvis ta sig uttryck i konkret gestalt, vissa allmänna *banor*, utefter vilka tanken rör sig. Man får därför ett säkrare grepp på det väsentliga, om man lyckas klargöra motiven till de skiftande uppslagen, alltså söker sig tillbaka till källorna för att därifrån följa strömningarna fram mot de praktiska konsekvenserna.

Men motiver kunna inte förstås, om man inte känner förutsättningarna, varunder de bildats, och hela problemet om industriell demokrati har ju sin rot i vissa bestämda drag hos den moderna industriella organisationen och vår tids ekonomiska liv överhuvud. En allmän karaktäristik av den industriella bakgrund, mot vilken frågorna måste ses, kunde sålunda anses erforderlig. Om den likväl här inte försökes, beror detta på tvenne omständigheter. Dels skulle en dylik karaktäristik endast kunna bli en upprepning av innehållet i de otaliga framställningarna av den moderna ekonomiska utvecklingen, den industriella revolutionen och dess konsekvenser för de olika deltagarna i produktionsprocessen, varigenom skapades vår tids "sociala fråga", den industriella arbetarefrågan. Dels, och framför allt, skulle en dylik framställning inte, försåvitt den ville hålla sig till det som kan objektivt konstateras, leda oss fram till de sökta förutsättningarna för de skiftande motiven. Ty dessa motiv ha inte till gemensam förutsättning en *av alla lika uppfattad och bedömd social verklighet*. Tvärtom kan man våga påstå, att motiven bli fullt begripliga i all sin skiftande mångfald först då man håller i minnet, att den sociala bakgrunden ter sig synnerligen olika ifrån olika utgångspunkter. Den mängd faktorer, som medverka till att på detta sätt göra den ena människans och den ena medborgargruppens samhällsbild och samhällsuppfattning till något annat än den andras, kunna här icke behandlas. Det är tillräckligt att påpeka ett allbekant faktum. Men därav torde också följa, att om man vill få en riktig föreställning om de verkliga utgångspunkterna för de växlande idéerna om industriell demokrati, får man låta även de olika bilderna av den sociala bakgrunden ingå som led i karaktäristiken av de olika strömningarna och tendenserna.

Kap. 1. Motivgrupper.

Om de motiv, som ligga bakom planerna på industriell demokrati, äro mångtaliga och av mångfaldigt skiftande art, kunna de å andra sidan utan särskild svårighet ordnas in i vissa större och överskådliga grupper, varigenom bilden blir åtskilligt enklare, än en blott och bar uppräknings av de olika utgångspunkterna skulle låta förmoda. Av vissa praktiska hänsyn vore det frestande att helt enkelt följa den uppdelning, som svarar mot de olika grupperna av intressenter på den industriella organisationens område. Arbetaren ser med andra ögon på den industriella demokrati än arbetsgivaren. Och om dessa båda inte med sina skiftande synpunkter skulle uttömma hela kretsen av motiv, kan man alltid gripa till "de utanförstående", "konsumenterna", "samhället" såsom tredje part. Emellertid lider en dylik gruppering under svagheten, att den från början tvingar fram en skarp betoning av motsatserna mellan de olika grupperna, än den faktiska ställningen synes rättfärdiga. Hur klargörande det än kan vara att se motiven växla i omedelbar anslutning till de växlande intressena och till en därav härflytande allmän inriktning av idéerna, torde det likväl vara skäl att såvitt möjligt söka undvika den förenkling av problemställningen, vartill denna strävan efter klarhet lätteligen kan leda. I första hand synes det vara lämpligare att vid grupperingen följa en annan linje, som leder lika säkert fram till frågans kärnpunkter, men samtidigt undviker att omedelbart sätta problemet i belysning av formationerna på det industriella stridsfältet. Den gruppering, som åsyftas, söker hålla isär motiven allteftersom det förhärskande inslaget utgöres av *intresset för de arbetande människorna* eller *intresset för arbetsresultatet*. "Producenternas" bästa och "produktionens" bästa kunna visserligen aldrig vara helt oberoende av varandra, och avsikten med denna uppdelning är ingalunda att undanskymma beröringspunkterna dem emellan. Men hur mycket detta inbördes beroende än kommer till synes i försöken att från olika utgångspunkter leta sig fram till praktiska åtgärder för industriens demokratisering, är det alldeles uppenbart, att denna utgångspunkternas olikhet likväl i väsentlig mån sätter sin prägel på de olika praktiska reformplanerna.

»Producenten» såsom intressets medelpunkt.

Då "producenten" själv är ägare av sina produktionsmedel, arbetar utan nämnvärd hjälp av anställda lönarbetare och själv "leder och fördelar" sitt eget arbete, existerar tydligen intet *problem* om industriell demokrati i här avsedda betydelse. Demokratien skulle ju tvärtom kunna anses förverkligad. Då den för lön anställde i hantverket eller den lilla handeln kan betrakta sin tid som lärling, gesäll eller biträde endast som ett naturligt och kortvarigt genomgångsled till en ställning som självständig företagare, kunna visserligen frågorna om anställningsform och anställningsvillkor vara betydelsefulla nog, men sin verkliga skärpa får problemet först vid övergången till den industriella driften, till de större företagen, i vilka den stora huvudmassan av de anställda måste finna sig i en ställning som lönarbetare för livstiden. I den mån själva "ledningen" ligger i händerna på anställda, ger det upphov till ett särskilt problem om denna lednings förhållande till företagens ägare, men omedelbart komma dessa löntagare i ledande ställning att gentemot den stora arbetaremassan representera ägarna och framträda som arbetsgivare. De "producenter", omkring vilka intresset i första rummet samlar sig, äro sålunda de stora löntagande arbetaremassorna, de som i dagligt tal utan alla tillägg brukas betecknas som "arbetare".

Intresset för "arbetarna" såsom grundmotiv i strömningen mot industriell demokrati har man tydligen framförallt att vänta bland arbetarna själva och inom den rörelse, vars erkända mål just är att inom industrien tillvarata arbetarepartens intressen, nämligen den organiserade fackföreningsrörelsen. Som första motivkomplex kan det sålunda vara skäl att till behandling uppta de idéer om industriell demokrati, som naturligt växa upp ur fackföreningarnas allmänna strävanden.

Fackföreningssynpunkter.

För många verkar det säkerligen som en konstlad problemställning att fråga efter de motiv, som från fackföreningssynpunkt leda över till kraven på industriell demokrati. Hela den fackliga rörelsen skulle ju kunna karaktäriseras som en redan i praktiken fungerande form för industriens demokratisering. I det ovan anförda statsrådsprotokollet heter det också på följande sätt:

"Genom fackföreningarnas växande inflytande på arbetsvillkoren har väl arbetsgivarens allenarådande, såvitt rör arbetsvillkoren, redan i hög grad beskurits. Kollektivavtalen, vilka ju i vårt land vunnit en vidsträckt utbredning, utgöra inseglet på fackföreningarnas medbestämmanderätt. Det är nödvändigt och gagneligt, att arbetaren för bevakande av sin rätt och sina intressen har stödet av sin fackliga klassorganisation, men det ligger därvid i sakens natur, att han gentemot företaget, där han nedlägger sin arbetskraft, långt oftare står som en utifrån krävande fordringsägare än som en i dess allmänna förkovran intresserad medarbetare. Den industriella demokratien erbjuder sig då som en kom-

plettering till fackföreningarnas strävanden att tillvarataga sina medlemmars intressen, men genom själva sin organisatoriska form måste den på samma gång fästa arbetarna närmare vid produktionen och sålunda i hela samhällets intresse skapa en ny sporre till densammes ökning. Därigenom att arbetaren och tjänstemannen får så att säga inifrån följa företagets förvaltning samt erhålla inflytande på detsammes utveckling och förkovran, befrias han från den förlamande känslan av att vara blott en själlös och likgiltig kugge i ett stort maskineri, med vilket han har föga eller intet gemensamt. Han kan inom ett sådant system även i storproduktionen på ett annat sätt än förr åter känna arbetsglädje.

Genomförandet av den industriella demokratien innebär ur denna synpunkt ett fullföljande av den utvecklingslinje, som redan begynts i och med erkännandet av fackföreningarnas rätt till inflytande på arbetsvillkoren."

Nu saknas det emellertid inte förespråkare för den uppfattningen, att en bestämd gräns måste dragas mellan den gamla fackföreningsrörelsen och de aktuella strävandena mot industriell demokrati. Försåvitt det därvid endast rör sig om en terminologisk tvistefråga, har den inte något sådant intresse, att den här behöver upptagas till behandling. Vill man t. ex. utskilja vissa försök att låta arbetarna vid ett företag välja representanter för att rådgöra med arbetsgivaren om olika frågor, och finner skäl att kalla just denna anordning industriell demokrati, medan fackföreningarnas förhandlingar med en arbetsgivareorganisation eller längre gående planer på arbetarnas deltagande i industriens förvaltning anses böra beläggas med andra namn, kan ju detta ge anledning till åtskillig strid om det lämpligaste beteckningssättet, men några menings-skiljaktigheter i övrigt behöva inte med nödvändighet föreligga. Ofta torde likväl denna oenighet om den bästa terminologien ha sina rötter djupare. Från åtskilliga håll bestrider man med skärpa, att de aktuella idéerna om industriell demokrati skulle ha rätt att anses för legitima ättlingar till den gamla fackföreningsrörelsens strävanden. Man pekar på att även förkämparna för den industriella demokratien medgiva, att det är nya uppgifter, som fackföreningarna ställas inför, och uppgifter som dessa själva hittills ansett ligga utanför sitt naturliga verksamhetsområde. Den "delaktighet i ledningen" eller "medbestämmanderätt över företagen", varom i alla diskussioner om industriell demokrati är så mycket tal, säges innebära en utvidgning av arbetarnas inflytande in på områden, som av arbetsgivarna betraktats och betraktas såsom i mera speciell bemärkelse tillhörande "ledningen" av industrien, än de allmänna arbetsvillkor ifråga om lön, arbetstid etc., varöver fackföreningarna hittills skaffat sig medbestämmanderätt. Man tror sig slutligen också kunna peka på de särskilda tidsomständigheter, som förmått fack-

föreningsrörelsen att åtminstone på vissa håll och i viss mån lämna de välkända vägarna. Det är oron efter kriget och revolutionerna. Det är stegringen av arbetarepartens anspråk under en abnorm högkonjunktur. Företeelsen bär alltså enligt denna uppfattning tillfällighetens prägel, och med återvändande normala förhållanden, på arbetsmarknaden och inom det politiska livet, komma kraven på industriell demokrati i den nya betydelsen att återigen reduceras till ett fältrop för en liten minoritet syndikalistiskt färgade fackföreningsmän eller på annat håll bli ett led i de socialistiska strävandena, men utan de direkta och starka förbindelser med själva den fackliga rörelsens huvudströmning, som man nu söker framkonstruera.

Bortsett från problemet om de nya idéernas utbredning inom fackföreningsvärlden, nu eller i framtiden, vilket problem i det följande skall något beröras, kan det naturligtvis inte förnekas, att den här i korthet antydda tankegången knyter an vid faktiska iakttagelser, vilkas riktighet torde erkännas även av fackföreningsmannen, som söker inrikta organisationens arbete på de nya uppgifterna. Han är naturligtvis fullt medveten om att det verkligen gäller en erövring av ny mark, som hittills ansetts ligga utanför fackorganisationens intressesfär. Han är icke blind för, att tidsomständigheterna spelat sin roll för att aktualisera kraven. Men vad han i allmänhet torde förneka, är påståendet, att det härigenom skulle vara bevisat, att den nya strömningen innebär ett avsteg från den ursprungligen inslagna vägen, eller att de nya idéerna inte skulle ha sin rot i samma allmänna strävan, som gett form åt den gamla rörelsen. Från hans utgångspunkter torde formuleringen av den fackliga rörelsens grundtankar, och därmed också formuleringen av vårt första motivkomplex inom strömningen mot industriell demokrati, kunna återges på ungefär följande sätt:

Den fackliga rörelsen har ett enda stort mål: *att höja arbetarnas levnadsstandard*. Vilka krav detta i praktiken innebär, beror på många olika omständigheter. Uppfattningen om en rimlig standard är alltid något relativt. Den växlar med hela samhällets ekonomiska och kulturella utveckling. Fackföreningsrörelsen har aldrig i detta fall varit behärskad av teorier eller dogmer. Den har ständigt tagit hänsyn till föreliggande möjligheter, såsom den trott sig se dem. Det är uppenbart, att dess krav i mycket stor utsträckning varit krav *på en bättre ekonomisk ställning för arbetarna, högre arbetslön alltså kort sagt*. Denna sida av saken har ofta intagit en så dominerande ställning, att utanför stående haft ganska lätt för att enbart i lönerörelserna finna fackföreningarnas naturliga verksamhetsfält. Det torde närmast vara från denna utgångspunkt man på många håll är böjd för att i de nya kraven på "andel i ledningen" finna ett bestämt avsteg från den gamla fackföreningstaktiken.

Emellertid växla föreställningarna om vad som tillhör "ledningen" likaväl som arbetarnas uppfattning om "berättigade krav". Att man numera hos oss och i de flesta andra industriländer anser det naturligt, att arbetslönen bestämmas genom kollektivavtal mellan arbetareorganisationer och enskilda arbetsgivare eller deras organisationer, beror helt enkelt på att fackföreningarna lyckats tillförsäkra sig denna rättighet. Det fanns en tid — och på sina håll är den ännu inte förbi —, då arbetsgivaren fann det lika naturligt, att *han själv* bestämde de löner, mot vilka man kunde få komma och ta arbete på hans verkstad. Det är bekant, att stora amerikanska arbetsgivare fortfarande vägra att med fackföreningarna förhandla om kollektivavtal, emedan detta skulle innebära ett intrång i deras rätt att fritt leda det egna företaget och fritt komma överens med sina egna arbetare. Men lönefrågan sträcker sina verkningar ett gott stycke längre än till den nu nämnda begränsningen av arbetsgivarens envælde. Bestämmandet av lönerna är i många fall bundet vid de tekniska anordningarna, och en medbestämmanderätt över lönesystemet innebär därför ofta en rätt att vara med och begränsa arbetsgivarens fria utnyttjande av produktionsmedlen. Bortsett från *arbetstidens* begränsning, vartill finns anledning återkomma, ha fackföreningarna på många håll skaffat sig inflytande över de normer, enligt vilka olika arbetaregrupper sätts att sköta olika maskiner. Inom den engelska verkstadsindustrien har nyligen utkämpats en långvarig strid, genom vilken fackföreningarna förlorade en förut i praktiken erkänd rättighet att på denna punkt "deltaga i ledningen". Det *ekonomiska* intresse, som för arbetareparten här varit med i spelet, infogar striden som ett normalt led i fackföreningarnas gamla strävanden, samtidigt som den tydligt visar svårigheterna att dra skarpa gränser kring området för den *tekniska* ledningen. I största utsträckning är ju vidare ackordslönen bunden vid de tekniska metoderna. En förändring i dessa ger i regel rätt till ändring av ackordsatserna, och från ren lönesynpunkt kunna fackföreningarna alltså inte vara ointresserade av företagets tekniska utveckling. Huruvida detta intresse kommer att ta sig uttryck i en för produktionen gynnsam riktning eller i motsatsen, är en senare fråga, som visserligen på det allra närmaste berör problemet om industriell demokrati, men som i huvudsak får upptagas till behandling i samband med de motiv, som ha sin naturliga medelpunkt i intresset för produktionsresultatet.

För fackföreningsrörelsen har produktionsintresset aldrig varit själva utgångspunkten. Men därmed är alls inte sagt, att rörelsen skulle behöva stå fientlig eller ens främmande för en strävan efter produktionens ökning. Man får komma ihåg, att fackföreningsrörelsen är en i hög grad praktisk och realpolitisk rörelse. Den har handlat mycket litet efter teorier och i regel haft händerna fulla av ögonblickets svårigheter. Dess

krafter ha absorberats av arbetet för massornas samlande i organisationerna och av striderna för den höjning av lönenivån, som med det givna produktionsresultatet syntts uppnåelig. Dess syn på sin egen ställning och sina egna uppgifter har klart och medvetet varit bestämd av övertygelsen, att på det ekonomiska området härskar striden mellan intressena, och att arbetarnas organisationer behöva spänna alla sina krafter för att av det gemensamma produktionsresultatet få sin tillbörliga andel. Denna kampställning gentemot arbetsgivaren eller kapitalägaren i själva utgångsläget har naturligtvis i hög grad försvårat uppkomsten inom rörelsen av ett positivt intresse för produktionen, men i samma ögonblick som det för fackföreningarna stode klart, att man kommit till den praktiska gränsen för vad som kan ernås i fråga om en för arbetarna mera gynnsam *fördelning* av det föreliggande produktionsresultatet, skulle det otvivelaktigt fortfarande finnas psykologiska svårigheter att övervinna, men inga hinder med rot i rörelsens allmänna tendenser, för en utveckling till en aktiv medverkan för produktionens höjande. Tecken till en dylik utveckling saknas ingalunda. Men de äro i regel förbundna med krav på en förändring av arbetarens läge inom företaget i just den riktning, som den industriella demokratin anvisar.

Man kan finna tanken uttryckt på marknadens vanliga språk som en bytesaffär. Mot större inflytande på ledningen är arbetaren villig att ge ett större intresse för produktionen. I denna form har man kanske lätt att förbise det inre samband, som förefinnes mellan de båda till synes ojämförbara "bytesobjekten". Vad arbetaren avser, är något slags garanti för att hans ökade insatser verkligen komma att resultera i ekonomiska fördelar för honom själv och inte i motsatsen. Han vill i en eller annan form ha en inblick i hur företagets avkastning verkligen fördelas, för att på så vis kunna kontrollera, när arbetareparten fått sin vederbörliga andel. Han vill trygga sig mot att de produktionsförbättringar, som anses önskvärda, genomföras på ett sätt, som länder större eller mindre arbetaregrupper till skada. Med ett ord sagt: han tror sig ha erfarenhet av att den överensstämmelse mellan produktionens intressen och arbetareklassens intressen, som från många håll förklaras vara ovedersägligen bevisad, i praktiken och under vissa omständigheter är ganska litet påtaglig, och han kräver rätten att vara med och kontrollera denna produktionens utveckling, om han skall uppge sin negativa hållning gentemot densamma.

Om den här antydda fackföreningssynen på det rent ekonomiska problemet skulle kunna kallas för den mera försiktiga och moderata, träffar man också en mera extrem, vars väg till kraven på ökat inflytande går direkt över äganderätten till företagen. Det föregående resonemanget om "rimlig lön" och "vederbörlig andel i avkastningen" tycktes förutsätta ett erkännande av olika parters berättigade anspråk på att få vara med

om delningen. Det torde emellertid vara riktigast att uttrycka saken så, att problemet om arbetarnas tillbörliga andel för fackföreningsrörelsen som sådan städse tagit den praktiska formen: hur mycket kunna vi hoppas att nå? — däremot inte spelat någon roll i den teoretiska formen: vad har arbetaren rätt att begära? Om fackföreningsrörelsen alltså inte gjort anspråk på *hela* avkastningen, har detta inte berott på någon teori om kapitalets rätt till någon viss del av densamma. Den praktiska verkligheten har dragit gränserna, och när man överskridit dem, har man strax varit inne på området för de teoretiska debatterna mellan olika socialistiska eller icke-socialistiska samhällsuppfattningar.

Huruvida fackföreningsrörelsen med nödvändighet måste bli socialistiskt orienterad, är som bekant en tvistefråga, och för vårt ändamål behöver den inte besvaras. Däremot kan man inte undgå att påpeka den *faktiska* utveckling i socialistisk riktning, som den fackliga rörelsen undergått och fortfarande undergår, därvid dock framhävande, att ordet socialism får tagas i sin historiska, mycket vidsträckta bemärkelse och icke enbart som den statssocialism, för vilken somliga föreslå, att namnet bör reserveras.

Av betydelse för vår undersökning av de rent fackliga idéernas tendens i detta hänseende torde vara följande. Den "mera försiktiga eller moderata" strömning, varom ovan talats, är på många håll uppenbarligen betingad just av en viss socialistisk uppfattning. När man inom fackföreningsvärlden varit böjd för att hos hela samhället, t. ex. i betydelsen av stat och kommuner, lägga makten över kapitalet, äganderätten till produktionsmedlen, följer därav ganska naturligt, att en politisk socialistisk arbetarrörelse ansetts vara det egentliga medlet för en grundligare samhällsomdaning, och den fackliga rörelsen har kunnat begränsa sig till att söka förbättra lönarbetarnas ställning under ett åtminstone provisoriskt godtagande av det privata kapitalets anspråk på avkastning och dess ägares anspråk på att i vidsträckt mån inneha ledningen.

Såsom medborgare i ett demokratiskt samhälle och sålunda delägare i en socialiserad industri skulle arbetaren få den ytterligare andel av arbetets avkastning och den ytterligare kontroll över sina arbetsvillkor, som man från fackföreningssynpunkt måste anse önskvärda. I samma mån denna tro på den politiska arbetarerörelsens och statsmaktens roll vid en samhällsomdaning blir svagare, i samma mån uppträda inom fackföreningsvärlden idéerna om arbetarnas direkta övertagande av produktionen och därmed praktiskt taget också av äganderätten till produktionsmedlen. "Syndikalismen" blir den närmast till hands liggande formen för en "fackförenings-socialism", som dels inte mycket hoppas av den politiska rörelsen eller av staten såsom ägare till produktionsmedlen, dels inte är benägen att på det industriella området erkänna några berättigade intressen vid sidan av deras, som direkt delta i produktionen.

Jämte den nu refererade tankegången, som från rent *ekonomisk* synpunkt knyter samman fackföreningsrörelsen med strävandet mot industriell demokrati, ha vi så en annan och inte mindre betydelsefull, som går ut från fackföreningarnas verksamhet för att skaffa arbetaren *ökad självständighet* och *större frihet*. Ty dessa naturliga mänskliga värden ingå utan allt tvivel, likaväl som en bättre ekonomisk ställning, i den av fackföreningarna åsyftade höjda levnadsstandarden. Denna självständighet och frihet sökes till en del *utanför* det dagliga förvärvsarbetet. Och förutsättningarna vill då fackföreningsrörelsen skapa genom den högre inkomsten med därav följande ökad rörelsefrihet samt i *arbetstidens förkortning*. Den begränsning i arbetsgivarens möjlighet att fritt förfoga över sina produktionsmedel, som fackföreningarnas medbestämmanderätt över arbetstiden innebär, ligger i öppen dag, samtidigt som det nog från sina håll kan påpekas, att denna förkortning i största utsträckning faktiskt visat sig vara en strävan efter den arbetstid, som även från ett framsynt ekonomiskt betraktelsesätt visat sig vara lämplig och alltså i grunden väl stämt överens med arbetsgivarens verkliga intressen. Denna sistnämnda erinran kan för övrigt ha sin betydelse även för de nu diskuterade frågorna. Den ger en antydan om att arbetarnas krav och arbetsgivarens intressen ofta kunna vara mera förenliga, än stridens första häftighet skulle låta förmoda.

Men även under arbetstiden och på arbetsplatsen vill fackföreningen skaffa sina medlemmar ökad rörelsefrihet och större inflytande. Utan alla teorier har detta blivit ett självklart mål, i samma ögonblick som organisationen överhuvudtaget formulerade sin uppgift att tillvarataga arbetarens intressen såsom människa. Och det har inte lyckats några teorier att göra fackföreningarna tveksamma om den saken. Annars har det ju inte saknats försök att helt pressa in arbetsavtalet under typen för ett vanligt köpeavtal. Arbetaren säljer sin arbetskraft och arbetsgivaren betalar ett överenskommet pris. Vad har arbetaren sedan mera att begära, och hur kan han dessutom göra anspråk på att få vara med om företagets förvaltning? Att själva fastställandet av priset kan tvinga fram behovet av en ömsesidig överenskommelse rörande den tekniska ledningen har redan ovan påpekats. Men framför allt ligger det från arbetaresynpunkt felaktiga i den nämnda avtalskonstruktionen däri, att den tyckes vara blind för det faktum, att den arbetskraft, som arbetaren säljer, inte likt andra varor kan skiljas från den levande arbetaren. Att alltså ett förfogande över arbetskraften måste medföra ett förfogande över arbetaren själv. Här möta vi kanske kärnpunkten i hela den modärna arbetarefrågan, och det sätt, varpå problemet behandlas, och de synpunkter, från vilka det bedömes, bli avgörande för lösningarnas karaktär.

Från fackföreningssynpunkt leder denna oskiljaktiga förening mellan

varan arbetskraft och den levande arbetaren utefter tvenne något olika tankelinjer fram till idén om arbetarens och fackföreningens rätt att göra sig gällande vid företagets förvaltning. Först och främst är det uppenbart, att arbetaren och fackföreningen inte kunna vara ointresserade av de speciella förhållanden, varunder den av arbetsgivaren köpta och av arbetaren sålda arbetskraften förbrukas. Likavisst som arbetaren endast säljer t. ex. vissa timmars arbete om dagen, likavisst är det, att han inte är villig att utföra detta arbete under vilka för honom motbjudande omständigheter som helst. Det faller sålunda numera inte heller i regel någon in att anse det för ett obehörigt intrång i arbetsgivarens och arbetsledningens befogenheter, om arbetaren kräver vissa säkerhetsanordningar eller vissa minimivillkor i fråga om hygieniska förhållanden o. dyl. En stor del av "arbetareskyddslagstiftningen" går ju ut på att stödja arbetaren i hans som rättmätiga betraktade krav på en viss standard i sådana hänseenden.

Men så snart man är inne på medgivanden åt arbetarepartens krav att få kontrollera vissa arbetsvillkor, hygieniska och disciplinära förhållanden på arbetsplatsen, är det ytterligt svårt att draga någon gräns, över vilken man anses inte kunna gå utan att beröva arbetsgivaren något av hans "naturliga" rättigheter. Om arbetaren bör ha en röst med vid uppgörandet av ordningsregler för arbetsplatsen, varför inte också vid tillsättandet av förmannen, som övervakar deras efterlevnad? En förman kan vara bestämmande för den psykologiska atmosfären på verkstaden, och är den inte av betydelse för arbetaren likaväl som den fysiska?

Från fackföreningssynpunkt kan det här inte finnas några andra gränser än de, som dragas av de faktiska maktförhållandena. Och arbetaren tycker sig i detta fall endast följa den vanliga principen för avtalsfriheten. Man väljer sitt yrke fritt, allteftersom dess inre och yttre villkor tilltala en. Man tvingas inte att slå in på en bana, där man väntar sig vantrevnad på grund av arbetets natur, dess enformighet, brist på initiativ och rörelsefrihet. Har inte arbetaren samma rättighet att vägra sälja sin arbetskraft under vissa för ögonblicket härskande förhållanden på arbetsplatsen? Och har han inte också rätt att erbjuda företagets ägare sina tjänster under villkor att dessa förhållanden ändras? Om fackföreningen kräver att få vara med och tillsätta arbetsledare, att få ha ett ord med i laget i fråga om den tekniska utrustningen och den ekonomiska ledningen, så kan detta mycket väl formuleras som det pris, arbetarna sätta på sin arbetskraft, och som produktionsmedlens ägare kunna godtaga eller låta bli att godtaga, allt eftersom de för tillfället värdera den erbjudna arbetskraften. Något problem om "intrång på naturliga rättigheter" synes här inte kunna föreligga i annan mån än det uppträde vid varje avtal, där människor ju från sina olika utgångspunkter

komma med sina olika meningar om när det "rättvisa priset" blivit överskridet. När t. ex. en långgivare kräver viss kontroll över företaget, om han skall vara villig att ställa kapital till dess förfogande, brukar man ju inte strax ställa detta faktum under synvinkeln "intrång på naturliga rättigheter", utan diskussionen får i stället omedelbart formen av ett praktiskt övervägande, huruvida industriens beroende t. ex. av bankerna är ett oblandat gott, och tillvaron av samma *praktiska* problem rörande den industriella demokratin måste ju även dess varmaste anhängare erkänna.

Mot fackföreningskraven i det förutsatta fallet skulle nog från vissa håll invändas, att det endast kan realiseras under en sammanhållning bland arbetarna, som ger dessa en monopolställning. Men arbetaren torde svara, att för det första är detta inte nödvändigt, eftersom en tillräcklig knapphet på arbetskraft mycket väl kunde göra det fördelaktigt för kapitalägaren att betala det nämnda priset — och ett överflöd på relativt billig arbetskraft kan ju inte framställas som en naturlig rättighet för arbetsgivaren — och att för det andra det inte är tillräckligt att framhäva monopolställningen, utan frågan gäller, om monopolpriset är för högt. Men i förevarande fall innebär detta att svara på frågan, vilken "naturlig rättighet" man värderar högst, arbetsgivarens rätt att fritt förfoga över sin egendom eller arbetarnas rätt att fritt förfoga över sin person. Varje måttstock fattas, så länge man inte låter några andra synpunkter spela in än de båda parternas påstådda "naturliga rättigheter". Från arbetarnas sida framhålles visserligen, att *deras* rätt måste anses för högre, *dels* emedan det gäller deras levande personer och endast arbetsgivarens livlösa kapital, *dels* emedan den demokratiska jämlikheten kräver, att de mångas frihet får väga tyngre än en endas. I båda fallen utgör detta emellertid en vädjan till principer, om vilka ingen enighet råder. Från arbetsgivaresynpunkt kan svaras, att begränsningen av friheten att förvalta egendomen även är en inskränkning i ägarens personliga frihet och att jämlikheten är ett krav, som han inte har någon anledning att godkänna. Förmodligen sätter man likväl in den starkaste stöten på ett annat håll. Man pekar säkert på att ägarens rätt att utan intrång förvalta sin egendom och arbetsgivarens rätt att utan inblandning leda sitt företag äro *livsbetingelser för en effektiv produktion* och alltså *av högsta värde för hela samhället*. Men därmed har diskussionen tydligen förts in på ett nytt plan, där inte längre de båda parternas påstådda naturliga rättigheter bli de i sista hand avgörande, och där även sådana otvivelaktiga värden både för individen och för samhället som den enskildes frihet få vägas mot *andra* ofrånkomliga krav. Vad som i det föregående försökts, är endast att dra upp den ena av de linjer, utefter vilka fackföreningsmannen kommer fram till krav på andel i förvaltningen av företagen.

Den *andra* linjen är i viss mening mycket kortare. Den går ut ifrån

ett konstaterande av det faktum, att trots det "skiljande av arbetaren från produktionsmedlen", som är en så framträdande tendens inom den moderna ekonomiska utvecklingen, har arbetaren aldrig släppt den gamla traditionella känslan att vara bunden vid företaget, att ha något slags sedvanerätt till en viss ställning inom detsamma. Denna känsla kommer utomordentligt klart till synes i arbetarens reaktion gentemot "strejkbrytaren". Den hätskhet, varför denne blir utsatt och som ofta förefaller medlemmar av andra samhällsklasser motbjudande, och det förakt, varmed han mötes, har icke enbart sin grund i den sårade solidaritetskänslan. Vad strejkbrytaren gör, är nämligen enligt arbetarens uppfattning helt enkelt att han berövar en annan arbetare hans rättmätiga egendom, nämligen hans rätt till ett levebröd på den blockerade arbetsplatsen. Hela begreppet strejk — i motsats till ett frivilligt avstående från en viss arbetsanställning — innebär nämligen ett krav på att få behålla den lämnade arbetsplatsen, när driften åter kommer igång. Det är uppenbart, att man här har att göra med ett "äganderättsbegrepp", som för arbetaren har samma reella karaktär som äganderätten till jord eller kapital.

Man behöver endast göra detta begrepp litet mera medvetet — och det sker alltmera inom fackföreningsrörelsen — genom att framhäva arbetets oumbärlighet för företaget, så är man ganska snart framme vid formuleringen, att produktionsfaktorn arbete bör ha samma rätt att göra sig gällande vid företagets förvaltning som produktionsfaktorn kapital.

Om den sista tankegången rimligtvis endast kan föra till ett krav på *andel i ledningen*, vid sidan av representanter för kapitalet, finnes däremot utefter den första av de behandlade tankelinjerna ingen dylik naturlig gräns för arbetarekraven. När man bygger på ett naturligt frihetskrav, på en rätt till självständighet för arbetaren såsom människa, kunna dessa krav aldrig begränsas av något annat än *andra människors* liknande rättigheter, inte av anspråk från det döda kapitalet. Och det är från denna rent mänskliga utgångspunkt, som man inom arbetarevärlden gärna utlägger kraven på industriell demokrati genom en hänvisning till det levnadslopp, som i en tidigare och enklare ekonomisk ordning kunde synas arbetarna naturligt. Inom hantverket började man sin bana såsom lärling. När man kunde yrket blev man gesäll. Men målet var att nå den fria ställningen som mästare. Först som självständig yrkesutövare kände man sig vara en fullgod och fullmyndig medborgare.

Samma naturliga motiv, som drevo hantverkets idkare fram på denna levnadsbana, desamma som fortfarande leva ett kraftigt liv inom både hantverket, den lilla handeln och det mindre jordbruket, är det alltså man måste se som en av drivkrafterna bakom de mer eller mindre tydligt framträdande kraven inom arbetarevärlden på industriell demokrati. Att formerna för ett friare och mera självständigt liv måste bli olika

inom skilda former av ekonomisk organisation är så självklart, att det inte kräver några långa utläggningar. Så länge produktionen är individualistisk, kan frihetskravet bäst tillgodoses i individualistiska former. Då produktionen till hela sin karaktär blivit ett direkt samarbete under invecklade organisationsformer emellan massor av individer, måste frihetskravet ta en mera "samhällelig" form. Det blir hela arbetaregruppens gemensamma frihet från yttre tvång och de enskilda medlemmarnas frihet gentemot organisationen, som det gäller att tillvarataga. Den, som förnekar, att någon individens frihet är möjlig inom en stor organisation och att därför också varje tro på individens frihet under industriell demokrati är en illusion, har inte utgångspunkterna gemensamma med hela detta strävande och får lämnas utanför diskussionen. Där fackföreningsmannen talar om arbete för större frihet, gör han det i samma betydelse och med samma rätt, när det gäller de nu aktuella problemen om industriell demokrati, som i fråga om den gamla fackföreningsrörelsen. Det tvång, organisationen ålägger sina medlemmar, är obestridligt. Att detta tvång i vissa hänseenden är medel till ökande av friheten i andra hör till organisationens abc, och hela uppfattningen vilar på ett förnekande av något slags abstrakt och omedelbar "frihet" och i stället på insikten om en hel rad särskilda friheter, av vilka somliga måste uppgivas för att andra skola kunna säkerställas. Vad som vinnes, får vägas mot det som förloras. Fackföreningen gör endast anspråk på att öka *summan* av arbetarens frihet, och samma måttstock får också läggas på kraven om industriell demokrati.

Det bör erkännas, att man på fackföreningshall inte brukar spilla mycken tid med analyser av begrepp. Den frihet man åstundar förefaller vara ett så påtagligt värde, att det inte behöver klarläggas. På denna punkt skulle man kunna säga, att bristen fylles väl från andra håll, där man just med utgångspunkt i friheten såsom ett allmänt mänskligt värde satt in kritiken emot det nuvarande industriella systemet och som en väg ur svårigheterna mer eller mindre klart förordar en annan ställning för arbetaren inom industrien.

*Friheten
som all-
män-
mänskligt
värde.*

Man kan på nu åsyftade håll ha en tillbörlig rädsla för att i diskussionen införa ett så omstritt och av alla parter åberopat ord som friheten och likväl veta, att det är nödvändigt. Till och med nödvändigt att utan alltför ingående analyser låta det figurera i till synes något oförenliga betydelser. Man kan inte dölja för sig, att då arbetarna göra anspråk på större frihet inom industrien, är det ofta liktydigt med ett krav på en *säkrare* ställning än förut. Men säkerhet och trygghet synas utsluta risker, det oberäkneliga, nya banor, experiment, initiativ, allt saker som utan tvivel höra till frihetens livsluft och just göra den till något åtråvärt för människorna. Men även här gäller det att inte ställa upp

några abstrakta motsatser, som aldrig skulle kunna mötas eller förenas. Den absoluta tryggheten må vara oförenlig med friheten, men det är inte heller något dylikt människorna eftertrakta. Lönarbetaren lever under våra industriella förhållanden i en sådan atmosfär av osäkerhet, att det är ganska naturligt, om den ekonomiska tryggheten för honom skulle omges med ett lockande skimmer, men vad han i regeln tänker sig under en säkrare ställning är endast den grad av relativ säkerhet, som mycket väl låter sig förenas med en önskan efter växling och nyheter, efter experiment och val med möjlighet till misstag och utsikt till en rimlig risk. Den frihet, han begär, brukar gärna bindas samman med kravet på självständighet, och detta är ingen tillfällighet. Det innebär, att inte *andra* skola bestämma över alla ens handlingar i arbetet och inte heller över de risker man skall ta. Får man bara ta avgörandet i egna händer, kommer man skapligt väl till rätta med de faror man vill löpa och den grad av säkerhet man önskar sig.

Det är nu detta inom vissa gränser fria val av möjligheter, denna förmåga att fritt ordna sitt arbete, att avvika från gammal slentrian, att ta initiativ, att pröva sitt omdöme på tvistiga avgöranden, att experimentera och även riskera, som synes mången vara omistliga delar av ett värdefullt mänskligt liv, och som det därför borde vara en uppgift för all "sammällsförbättring" att bereda så stora folklager som möjligt. Och det är i dessa hänseenden, som den modärna industrialismen tyckes gå ohejdat i en riktning rakt motsatt den önskvärda.

Den första reaktionen från socialreformatoriskt håll var också att böja undan för något, som liknade ett oundvikligt öde, och söka räddningen för människorna i verksamheter *utanför industrien och utanför det dagliga förvärvsarbetet*. I familjen, i det medborgerliga livet, i det frivilliga föreningsarbetet, i "koloniträdgården" skulle arbetaren få utlopp för sitt frihetsbegär och sina "skapande instinkter", som inte kunde tillfredsställas vid maskinen. För utopisten, som drömde om arbetsdagens reducering till ett försvinnande minimum, var det inte så svårt att tänka sig det nödvändiga arbetet förrättat under sträng disciplin och noga reglementerat "uppifrån". En liten del av människans liv fick så bli offrat för det övriga, det egentligen värdefulla. Men i samma mån som förvärvsarbetet fyller upp en avsevärd del av livet, blir denna lösning otillfredsställande, även om den vore möjlig. Och svårigheterna att ge åt livet utanför arbetsplatsen ett rikt och värdefullt innehåll visade sig vid närmare undersökning hänga inte så litet samman med arbetets egen karaktär av enformigt släp eller rutinarbete. Ju mera monotont och maskinmässigt, ju mera tröttande och själsdödande det dagliga arbetet gestaltar sig, desto svårare att på fritiden gå över till verkligt "skapande" sysselsättningar med sammanhängande insatser och värdefulla mål, och desto lättare och naturligare att söka ersättningen för dagens

tunga i nervkittlande nöjen, i lösa drömmar och fantasibilder, utan sammanhang med verkligheten. De, som icke kunna förmå sig till att radikalt förkasta hela den moderna teknik, som medför dylika resultat, och därmed till att önska en återgång till äldre och enklare produktionsformer, ha i stället frågat sig, om inte på ett eller annat sätt även det moderna industriella arbetet skulle kunna befrias från en del av sin frihetsfientliga karaktär och därigenom förlora något av sina mest motbjudande drag. Och svaret har i regel blivit, att specialiseringen inte kan uppges utan tvärtom bör utsträckas, standardiseringen likaså, att befrielsen sålunda inte kan sökas i själva den delprocess, som arbetaren sysslar med, och som i stort sett måste utföras på bestämt och oföränderligt sätt. Vill man ge detta arbete mening, måste det alltså bli genom att foga in det i ett större och av arbetaren insett sammanhang. Han måste få kunskap om sitt arbetes förutsättningar och ändamål. Den klyfta, som den moderna industrien skapat mellan de olika detaljerna i produktionen och själva produktionsresultatet, måste först åtminstone i tanken utfyllas. Men initiativet, omdömet, valet komma inte tillbaka såsom livande moment, om inte arbetaren får vara med och bestämma på de punkter, där processerna sätts i gång, i vilka han sedan får ta en utförande del. Och ansvar för produktionen i vidaste betydelse kan arbetaren inte lära känna, förrän de allmänna riktlinjerna för industri-företagets ledning komma inom räckhåll för hans iakttagelse och inflytande.

Ett karaktäristiskt uttryck för denna tankegång möter man t. ex. hos en man som Walther Rathenau, när han i sin lilla bok om industriell självförvaltning skriver:

”Mekaniseringen har genom den yttersta arbetsfördelning drivit ut anden ur produktionsprocessens elementer. Arbetaren är övervägande sysselsatt med själlöst handarbete, den underordnade tjänstemannen med mekaniskt hjärnarbete. För båda blir arbetet till en förhatlig börda... Men målet för allt arbete är ansvar. Blir ansvaret inom själva det utförande arbetet en bisak, så måste det stegras utanför, genom andel i förvaltningen av arbetsprocessen.”

Och från en annan del av världen, som man gärna vant sig vid att anse för den vetenskapliga arbetsledningens och därmed för ”mekaniseringens” och ”standardiseringen” hemland, hör man alldeles enahanda toner i ett uttalande av den bekante ”effektivitetsingenjören” Morris L. Cooke:

”Det kanske vanligaste skälet för en nyorganisation av det industriella livet baseras på en oavvislig uppfattning, att större frihet i tanke och gärning måste bli rådande inom industrien, på samma sätt som den redan har blivit det i religiösa frågor och delvis även i vårt politiska liv. Vi hålla på att bli mer intresserade i industriens funktioner och inte fullt

så mycket i dess institutioner. Men om industrien skall kunna göras mindre autokratisk och mera demokratisk, så är det genom en fortgående utveckling av de metoder, som tillämpas av de organiserade parterna genom kollektivavtal, och det som en gång skall komma efter kollektivavtalen. Kollektivt uppträdande förutsätter kollektiv ansvarighet. Om man undantar den mycket lösliga ansvarigheten för individens eget arbete, så har arbetaresidan för närvarande ingen dylik ansvarighet. Arbetarna följa på sin höjd givna föreskrifter. Om man undantar sådana frågor som lön, arbetstid och arbetsförhållanden, är deras medverkan endast passiv. Den sporre, som ligger i lön och i andra medel till eggelse, såsom t. ex. vinstandelssystem, ger icke arbetarna ett verkligt intresse för sin uppgift. Om hela den produktionsförmåga, som nu med och utan uppsåt förloras för samhället, någonsin skall kunna helt utnyttjas, måste arbetarna delta i industriledningen.

En mera näralliggande eggelse för arbetarna att söka bidra till den pågående utvecklingen av industriens vetenskap och i ökad grad delta i företagets ledning är det stora värde i form av fostran och utveckling för individen, som ett dylikt deltagande ger. Varje produktionsätt, som förnekar individen hans andel i 'industriens äventyr', är på förhand dömt till undergång. Och i längden är det demoraliserande för en dylik individ att inte ta så stor andel, som man över huvud taget vill låta honom göra. Tänk bara på en fotbollsspelare, som inte försöker träffa mål.

Vidare ha vi den ofantliga eggelsen för arbetarerörelsen, och i sista hand för varje individ inom densamma, att icke endast representera ett ekonomiskt program utan också — i första hand genom sina ledare och slutligen genom sina djupa led — att ta ansvarig del i detta programs utläggning och utförande. Dessa förhållanden skulle bli den bästa tänkbara skola för det större ansvar för arbetarna, som måste bli resultatet av varje möjlig förändring av vårt nuvarande produktionsätt."

I den anförda tankegången, som synes ha desto större kontakt med verkligheten, då den förskriver sig från en framgångsrik industriell organisatör och arbetsledare, äro tydligen intresset för friare människor och intresset för en bättre produktion vävda samman på det intima sätt, som i verkliga livet plägar vara fallet, och det har inte syntts vara skäl att av systematiska hänsyn plocka isär de olika trådarna.

Vid denna punkt i framställningen kan det lämpa sig att ägna någon uppmärksamhet åt den tidigare omnämnda uppfattningen, att kraven på industriell demokrati endast vore en övergående strömning, vars tillflöden skulle sina, allteftersom mera normala förhållanden återvände.

Det är uppenbart, att om ovan givna analys av några element i strömningen träffat det riktiga, blir tron på dess övergående karaktär

*Kraven på
industriell
demokrati
som »kris-
fenomen».*

högst osannolik. I den mån vi måste söka källorna i vissa allmänt mänskliga tendenser av den djupliggande natur, att vi vant oss vid att kalla dem instinkter, är det föga sannolikt, att de återigen skola försvinna. Den roll, som tidsomständigheterna spelat för att bringa strömmen i dagen, påskynda dess lopp och vidga dess omfång, behöver därför ingalunda förnekas. Det förefaller sålunda självklart, att krigskonjunkturens anspänning av alla produktionskrafter, dess efterfrågan på arbetskraft och den därmed följande ökningen av arbetarepartens inflytande på avtalens innehåll och ännu mera av arbetarnas faktiska betydelse på arbetsplatsen, skänkt fackföreningarna en känsla av makt som kanske aldrig tillförne. Om bakslaget under depressionen också varit av motsvarande häftighet, lever dock minnet kvar som en ständig erinran om arbetareorganisationernas möjligheter. På samma sätt, endast i högre grad, måste revolutionsstämningen lämna varaktiga spår efter sig. Inte bara som stämning utan framför allt i vissa resultat, t. ex. den starka framstöten i riktning mot politisk demokrati. Man kan inte i längden förkunna jämlikhet i statens styrelse, politisk demokrati, som den enda styrelseform, värdig fria människor, och samtidigt förklara det för en oföränderlig institution, att inom industrien en grupp ägare med ärftlig rätt skola bestämma över tusentals arbetares dagliga liv. Med rätt eller orätt komma de stora arbetaremassorna att tolka det politiska jämlikhetsevangeliet som ett förstadium till det ekonomiska.

När man talar om revolutionsvågen som lägger sig, får man inte glömma, att hur sant detta än må vara i fråga om de av kriget framkallade revolutionerna, så finns det i själva det nuvarande systemets natur vissa drag, som med säkerhet hålla revoltens ande vid liv. Den ersättning arbetaren söker för ett innehållslöst, tryckande och färglöst liv på arbetsplatsen, tar ofta form av drömmar om ett samhälle, där alla önsningar bli uppfyllda. För otåliga, aktiva, verksamhetslystna naturer tar det existerande samhället lätt karaktären av raka motsatsen till allt det önskade, av en fiende som det endast gäller att förintä. Själva det faktum, att den nuvarande industriella organisationen håller arbetaren fjärran från den praktiska ledningen av det ekonomiska livet, ger åt de revolutionära drömmarna deras verklighetsfrämmande karaktär och skapar alltså förutsättningar för den fara, som omvälvningsplaner utan tillräcklig kontakt med de faktiska samhällskrafterna måste innebära.

Den aktiva fientlighet mot den nuvarande ledningen av industrien inom vissa kretsar av verksamhetslystna arbetare, motsvaras hos de mera passivt anlagda av en mer eller mindre fullständig likgiltighet, en butter ovilja, en allmän känsla av otrevnad, som endast sporadiskt tar sig uttryck i klar opposition, men som försvårar lösningen av konflikter, fräter på sinnena, skapar bitterhet och misstänksamhet, över huvud

taget ger en övertikt åt de sinnestillstånd, som isolera människogrupper från varandra och krympa samman personligheten.

Men dessa tillstånd äro tydligen inte bara till men för de arbetande människorna själva. De återverka också i hög grad skadligt på arbetsresultatet. Från *produktionens* egen synpunkt kan man inte undgå att allvarligt taga upp dem till betraktande.

Intresset för produktionens förbättring kan tydligen inte vara begränsat till någon viss grupp inom samhället. Därtill hänger allas välfärd alltför nära samman med resultatet av det gemensamma arbetet. Men liksom arbetarens utveckling till en fri människa och en aktiv medborgare är ett uppenbart samhällsintresse och alltså kan påräkna uppmärksamhet från skilda håll, men ändå finner sina närmaste förkämpar och sin starkaste stödgrund inom arbetareklassens egna organisationer, har det sina naturliga orsaker, att omsorgen om produktionens utveckling i första hand får sökas på det håll, där man har denna utveckling till livsuppgift och där det egna omedelbara intresset är intimt knutet samman med frågorna om arbetets effektivitet. För *arbetsgivaren* i hans egen skap av *produktionsledare* är det rimligt, att alla planer på organisatoriska förändringar, vare sig de gälla det tekniska eller det mänskliga produktionsunderlaget, omedelbart skola framkalla frågan, vad de betyda för produktiviteten, och skall något starkt och ursprungligt intresse för den industriella demokratien kunna framväxa på industriledningens sida, måste det utan allt tvivel knyta an vid produktionssynpunkten.

»Produktionen»
som medelpunkt för intresset.

Även för arbetsgivarnas idéer på detta område ha kriget och kriserna spelat en betydande roll. På många håll torde man ha gjort erfarenheten, att de rent ekonomiska lockelsemedlen till ökad arbetsintensitet inte räckte över en viss gräns och att en vädjan till ett omedelbart intresse för produktionen stundom förde längre. Revolutionsstämningen och farhågorna för ett fullständigt sammanbrott av systemet genom öppen revolt från arbetarnas sida eller för ett långsamt avtynande genom minskad arbeteffektivitet torde inte ha varit utan verkan. I krigsländerna synes på sina håll den nationella samhörighetskänslan ha slagit bryggor över de ekonomiska motsättningarna och berett mark för idéerna om samarbete inom företagen i stället för öppen eller fördold konflikt. Även här kunna tidsomständigheterna sägas vara övergående, samtidigt som deras verkningar icke torde spårlöst försvinna, framförallt när det rört sig om att underlätta insikten om faktiska förhållanden, särskilt om vissa gemensamma intressen, som alltid funnits och som bli kvar även sedan stormen blåst över. I detta hänseende torde man icke böra tillmäta det faktum alltför stor betydelse, att det intresse, varmed man från en del arbetsgivarehåll möter vissa former av industriell demokrati, synes vara dikterat av motiv, som kunna tyckas oförenliga med

själva grundtanken i rörelsen. Från skilda håll har man t. ex. påpekat, att bland de amerikanska arbetsgivarna, som onekligen i mycket större utsträckning än andra länders tagit sig an idéerna om industriell demokrati, i många fall ett kraftigt verkande motiv varit förhoppningen att på detta sätt hålla arbetarna borta från de vanliga fackföreningarna eller i alla händelser att göra dessa från arbetsgivarens synpunkt oskadliga. Ett synnerligen öppet och otvetydigt yttrande i denna riktning anföres så t. ex. från en inflytelserik personlighet inom den amerikanska arbetsgivarevärlden, D. R. Kennedy — "rådgivare i fråga om industriella förhållanden åt några av landets största industriella företag" —, som i en artikel om kollektivavtal utlätit sig på följande sätt:

"Vad är det, när allt kommer omkring, för skillnad, om ett företag har en 'shop committee', ett 'works council', en 'Leitch plan', en 'company union' eller vad det sen må ha för namn? Dessa olika former äro endast anstalter för att åstadkomma patriarkaliska förhållanden på arbetsplatsen (family factory relations) och lokal verkstadsrepresentation (local shop expression). De kunna alla kallas 'bolagsfackföreningar', och de innebära alla samma stora grundväsentliga punkt — *the open shop*." ¹

Men om dessa försök att skaffa företagen "sina egna" fackföreningar ganska mycket strida mot de gängse europeiska föreställningarna om den naturliga eller möjliga utvecklingen, får man inte förbise, att de funktioner, dessa "bolagsfackföreningar" få sig anförtrodda, utan allt tvivel utgöra en utvidgning av arbetarnas verksamhetsområde och intressesfär. Några direkta hinder för anslutning till den vanliga "klassbetonade" fackföreningsrörelsen torde i regel inte läggas i vägen för arbetarna inom företag med någon av de speciellt amerikanska formerna för industriell demokrati.

»Arbetsro»
som främ-
jare av pro-
duktionen.

Går man sålunda över till de motiv, som ur produktionens synpunkt leda arbetsgivare in på de nya vägarna, torde en första grupp kunna karakteriseras som framsprungen ur *strävandet att undvika konflikter, att få mera lugn på arbetsplatsen*. Förlusterna genom öppna konflikter kunna i någon mån beräknas. Den minskning i produktionsresultatet, som är en följd av slitningarna under ytan vid det dagliga arbetet, är inte lika lätt att uppskatta i "förlorade arbetsdagar", men för sakkunniga iakttagare av vårt industriella liv ter sig ofta skadan av strejker eller lockouter som relativt obetydlig i jämförelse med den i all stillhet försiggående inskränkning av produktionen, som den kroniska motsättningen mellan parterna i arbetsprocessen har i sitt följande. För arbets-

¹ Citatet anfört i Journal of political economy, febr. 1921, ur en artikel av Kennedy i Industrial Management, febr. 1920, s. 152.

givaren synes grunden till denna motsättning ofta vara att söka i *missförstånd* och *okunnighet* från arbetarnas sida om faktiska förhållanden, om produktionens allmänna villkor eller det enskilda företagets möjligheter. När han inte skriver arbetarnas mer eller mindre dolda illvilja, bitterhet, misstänksamhet, likgiltighet på egennyttiga agitatorers räkning, som utnyttja vissa av människornas sämre lidelser för sina egna syften, förefaller det honom naturligtast att söka grunden till arbetarnas fientliga stämning i deras felaktiga uppskattning av företagets möjligheter att betala höga arbetslöner eller i deras oförmåga att inse det nödvändiga i vissa organisatoriska anordningar eller vissa former av disciplin. Ju mera övertygad man på arbetsgivarehåll är om den *fundamentala överensstämmelsen* mellan arbetares och arbetsgivares intressen, ju mera man betraktar de klassbetonade motsättningarna såsom frukter av *skadliga teorier*, speciellt socialistiska, vilka arbetarna med iver omfatta i samma mån som de äro främmande för produktionsproblemen, desto mera tillgänglig måste man tydligen vara för tankarna, att en uppföstran av arbetarna till bättre insikt om dessa gemensamma intressen skall vara möjlig genom att närmare knyta de anställda vid företaget och ge dem inblick i dess förhållanden.

Det är för övrigt inte bara på den ökade insikten, man i detta fall räknar. De, som praktiskt haft att göra med arbetskonflikter, ha ofta en tydlig förnimmelse av att bakom de lönekrav t. ex., som utgöra den uppenbara tvistepunkten, ligger en hel komplex av outtalade och även av arbetarna inte formulerade känslor, med rot mycket mindre i ekonomiska beräkningar än i behovet att göra sig gällande, få sin ställning som likaberättigad part i industrien erkänd. Genom att i handling visa arbetarna, att de betraktas som medarbetare, med vilka man rådgör om det gemensamma företagets utveckling, och vilkas andel i dess avkastning blir bestämd efter öppen diskussion och avvägning av olika berättigade intressen, hoppas man att bryta isoleringen mellan arbetare och företagsledning, reducera konflikterna till det minsta möjliga och att under det normala fredstillståndet kunna räkna på arbetarens naturliga villighet att göra ett hederligt dagsverke för en hederlig lön och att för övrigt vara med om de förändringar i arbetsmetoder och organisation, som äro medel till att uppnå högre produktivitet, och som vid arbetarnas aktiva eller passiva motstånd äro svåra eller omöjliga att genomföra.

Därmed har man emellertid kommit över gränserna till ett nytt område, som inte direkt täckes av rubriken: *undvika konflikter, lugn på arbetsplatsen*. Om dessa mål mera kunna anses vara av negativ natur, föra de i alla händelser omärkligt över till planerna på att förskaffa företaget *arbetarnas positiva medverkan till produktionens utveckling*. Att en dylik medverkan alltid måste vara av betydelse förefaller själv-

Arbetarnas
positiva
medverkan.

klart. Men angående värdet och omfattningen av de nya uppslag, som man skulle kunna vänta från arbetarehåll, äro meningarna bland arbetsgivare och arbetsledare synnerligen växlande. Här som annorstädes torde man finna hela skalan av uppfattningar representerad, och bakom ligga tydliga de skiftande erfarenheterna från olika industrier med olikartade arbetsmetoder och olika sammansättning av arbetarestammen. Det är kanske ingen tillfällighet, att en så utpräglad anhängare av industriens demokratisering som den store chokladfabrikanten B. Seabohm Rowntree inte för själva produktionsprocessen väntar sig något särskilt utöver vad som alltid kunnat vinnas genom uppmuntran av enskilda arbetare att komma med sina uppslag. I sin "Human factor in business" skriver han nämligen:

"Vad beträffar förbättringar i tillverkningsmetoder och fabriksorganisation, tror jag att en del arbetsgivare och andra, som förordat systemet med fabriksråd, väntat att inhösta värdefulla uppslag till förbättring av arbetsmetoderna. Jag har aldrig väntat något sådant. Om en arbetare har ett verkliga värdefullt uppslag, kommer han att framlägga det på andra vägar. Om det, såsom fallet är i vår fabrik, finnes en 'uppslagsanordning' med ett system av premier i förhållande till uppslagets värde, kommer han att gå den vägen. I annat fall framlägger han det antagligen för verkstadschefen eller en direktör i hopp om en passande vederläggning. Diskussioner ha satts i gång av förmän och verkstadschefer vid möten med våra avdelningsråd i syfte att uppmuntra framläggandet av förslag till möjliga förbättringar i arbetsmetoder, och fastän jag alls inte vill förringa värdet av uppslag, som kommit fram under loppet av sådana diskussioner, lider det intet tvivel, att de icke ha varit av sådant värde, att de i och för sig rättfärdiga kostnaden, i tid och på annat sätt, av ett system med avdelningsråd. Medan alltså förbättringar i arbetsmetoder eller organisation är ett ämne, som mycket väl lämpar sig för diskussion mellan arbetarna och ledningen, bör man inte vänta att få se några överraskande resultat."

Från denna ytterpunkt kan man sedan finna hela serien av erfarenheter i mera positiv riktning representerade. De "Erfarenheter om fabriksråd i Förenta staterna", som år 1922 publicerats av "National Industrial Conference Board", och som bygga på ett mycket rikt material, utgöra en verklig provkarta på växlande resultat och växlande meningar. Från ungefär mitten av skalan kan citeras:

"Hos mig själv och de andra, som ha följt denna representationsplan, finnes intet tvivel om, att den har haft en utpräglad tendens att väcka diskussioner, som föranleda uppslag till ökad produktion... Före detta systems införande hade vi olika metoder för att få uppslag av denna art. Jag tror inte, på det hela taget, att någon av dem har frambragt samma

resultat eller medfört ett sådant antal uppslag, som ha framkommit genom dessa möten av våra arbetskommittéer."

Och ännu tydligare från ett annat håll, där man också prövat premiesystem för uppslag:

"Resultatet var alltid ett misslyckande. Det eventuella intresset dog ut efter några få dagar. Nu är motsatsen fallet. I stället för att dö bort, håller intresset på att tillväxa. Helt nyligen yppade en av arbetarna en uppfinning, som han hade hållit dold i flera år, därför att han var rädd för att någon skulle ta den ifrån honom. Fastän vi alltid hade behandlat vårt folk så bra vi förstodo, hade vi i själva verket inte deras fulla förtroende, förrän den industriella demokratien förde oss närmare samman . . .

De bruka både huvuden och händer, där de förut bara brukade händerna. Eftersom de känna detaljerna i fråga om hur fabriken fungerar mycket mera intimt än vi någonsin kunna hoppas att göra det själva, är det helt naturligt, att de både kunna finna och verkligen finna flera utvägar att förbättra den än vi.

De kände till dessa ting, innan vi införde den industriella demokratien, men de gjorde ingenting därvid. Nu göra de allt vad de kunna för att hjälpa till . . ."

Det sista citatet har något som påminner om de erfarenheter, om vilka John Leitch berättar i sin mycket kända bok "Man to man",¹ och vilka man möjligen förut kunde varit frestad att betrakta såsom undantagsfall. De stämma för övrigt väl överens med den uppfattning, som uttalats av den redan tidigare citerade Morris L. Cooke, och som här lämpligen kan få representera den positiva polen. I den nämnda uppsatsen förklarar han sålunda, att arbetsfältet för organisatörerna är ofantligt. "Praktiskt taget varje företag har större delen av sin utveckling framför sig. Jag känner ej till något företag, som kan sägas ha gjort mera än en god början i fråga om möjliga förbättringar av sina metoder. I sådana industrier som kolbrytning och lädertillverkning se vi ganska stor belåtenhet med förhållanden, som att döma efter skäliga normer äro både ineffektiva och motbjudande. Den verkligt effektiva industriens dag håller endast på att gry."

Och vad han hoppas av arbetarnas positiva medverkan, framgår av artikelns inledningsord:

"Man har anledning att tro, att vi inom en nära framtid stå vid en vändpunkt i industriens historia. Ty arbetarnas deltagande i ledningen och administrationen av produktionen och i utvecklingen av en industriell teknik kommer utan tvivel, om det vinner allmän genklang, att medföra en större ökning av det individuella arbetsresultatet, än som skett vare sig

¹ Samförstånd mellan kapital och arbete. Utg. av Sveriges Industriförbund.

genom införandet av maskintekniken eller genom utvecklingen av 'den vetenskapliga arbetsledningen'."

Förväntningarna rörande effekten av arbetarnas mera positiva intresse för produktionen bli naturligtvis också beroende av den roll man överhuvudtaget är böjd för att tillskriva det utförande arbetet i produktionsprocessen. Och i detta hänseende förefalla meningarna ofta mycket delade. Ibland synes ledningens duglighet vara den enda faktor, man räknar med, under det att vid andra tillfällen arbetarnas insatser antagas spela huvudrollen. Ett intressant försök att dela upp ansvaret mellan olika faktorer för det "slöseri inom industrien", som kan anses för ett erkänt faktum, finner man i en nyligen publicerad undersökning av den amerikanska industrien, verkställd på uppdrag av "The Federated American Engineering Societies", under ordförandeskap av Herbert Hoover. Den kommitté, som haft ledningen av undersökningarna om hand, inneslöt en rad av Amerikas mest kända namn på den "vetenskapliga arbetsledningens" område, t. ex. Harrington Emerson, Morris L. Cooke, George D. Babcock m. fl.¹ Från här förevarande synpunkt kan det vara nog att i största korthet anföra det resultat, utredningen anser sig ha vunnit rörande olika parters ansvar för det "slöseri som kan undvikas". Från olika industrier äro talen ganska växlande, men vill man nöja sig med den kortaste möjliga formuleringen, finner man den uttryckt i följande ord: "Över 50 % av ansvaret kan läggas på ledningen och mindre än 25 % på arbetarna, medan den andel, som faller på 'utomindustriella förhållanden', är den minsta av alla." Efter denna koncentrerade hopsummering tillfogas emellertid den betydelsefulla satsen: "Det måste erkännas, att om ledningen skall kunna bära detta ansvar helt, måste den ha arbetarnas medverkan." Frågan blir då huru pass *aktiv* denna medverkan behöver vara. Och i detta fall träffar man inte sällan en hänvisning till att den modärna utvecklingen mot "vetenskaplig arbetsledning" pekar i riktning mot att ännu mera än förr *mekanisera* arbetet och göra arbetaren till en ännu mera osjälvständig utförare av andras detaljerade anvisningar.

Det torde inte kunna förnekas att i den första utformning, idéerna om "rationell arbetsledning" fingo framför allt hos Taylor själv, synnerligen liten hänsyn tycktes tagas till arbetarens intressen som människa, till hans självständighet och krav på att vara mera än en del av ett stort maskineri. Det är inte bara från fackföreningshåll, där man i början genomgående mötte de nya idéerna med stor misstänksamhet eller utpräglad fientlighet, som denna kritik kommer till synes. Hos psykologer, som i stigande grad ägna sin uppmärksamhet åt industriens problem, finner man stundom anfört ett bekant uttalande av Taylor, som synes visa, att

¹ Undersökningen publicerad under titeln "Waste in Industry, by the Committee on Elimination of Waste in Industry of the Federated American Engineering Societies", 1921, 409 sid.

hans allmänna utgångspunkt skulle ha varit idén om ett litet fåtal tänkande ledare och en massa av mekaniserade slitare. På tal om det berömda experimentet med lastning av tackjärn heter det sålunda, att "en av de första kvalifikationerna hos en man som är lämpad för att bära tackjärn som regelbunden sysselsättning är att han skall vara så enfaldig och så flegmatisk, att han till sin andliga utrustning mera liknar en ox än någon annan typ". Även om man inte bör dra för långtgående slutsatser ur ett dylikt uttalande, är det nog otvivelaktigt, att Taylor medvetet såg hela tendensen hos sina nya idéer som ett försök att mycket strängare än förut skilja på "hjärnarbete" och "kroppsarbete".

"Allt hjärnarbete bör så mycket som möjligt avlägsnas ur verkstaden och centraliseras i planeringsavdelningen, så att förmän och basar få ett arbete, som till sin natur endast är strikt utförande." Och vidare: "Varje man måste anpassa sina metoder efter de många nya standarderna och vänja sig vid att mottaga och lyda anvisningar i fråga om de detaljer, stora och små, som tidigare ha överlämnats åt hans eget ömdöme att avgöra."

Med denna syn på problemet och på det mänskliga materialet var det också naturligt, att de eggelsemedel, man tänkte sig för att göra arbetarna intresserade av de nya metoderna genomgående voro av ekonomisk art och togo form av olika slags ackordsystem.

Mot hela denna första riktning inom rörelsen har emellertid utan tvivel en reaktion satt in, som med åren blivit allt kraftigare. Och den har tagit sin utgångspunkt både i hänsynen för de arbetande människorna och för den önskvärda produktionen. Betecknande är i detta hänseende uppfattningen hos en sådan representant för rörelsen, som den nyligen avlidne Henry L. Gannt, Taylors medarbetare och utvecklare av samma idéer. Man torde kunna anse följande uttalande i hans "Organizing for work" vara typiskt:

"Det är utan allt tvivel sant, att de 'effektivitetsmetoder', som här i landet under de sista tjugu åren varit så i ropet, inte ha lyckats uppfylla vad man väntade av dem. Skälet synes vara, att vi i stor utsträckning ha försummat den mänskliga faktorn och inte dragit fördel av den vanliga enkla människans förmåga och strävan att lära sig mera och förbättra sin ställning. Dessutom ha dessa effektivitetsmetoder tillämpats på ett högeligen autokratiskt sätt. Ensamt detta skulle vara nog till att fördöma dem, även om de hade varit högeligen effektiva, vilket inte varit fallet."

Hur pass grundlig omsvängningen inom de framför allt amerikanska kretsarna av "effektivitetsingenjörer" varit, är naturligtvis omöjligt att med säkerhet uttala sig om. Redan de här ovan förut citerade uttalandena från arbetsgivarehåll bära vittne, att verkligheten som vanligt uppvisar en hel skala av möjliga ståndpunkter. Men att strömmen har vänt sig bort

från den mera "mekaniska" sidan av problemet, när det gäller arbetets effektivitet, till den "mänskliga", framgår av ständigt nya vittnesbörd. I en år 1921 publicerad "Introduction to the psychological problems of industry" understryker författaren, en yngre engelsk psykolog, Frank Watts, hur denna utveckling av Taylorismen kan iakttagas i Amerika och England. På samma sätt finner man i det specialnummer av Nordisk Tidsskrift för Organisation, som i november 1920 ägnades åt "Scientific Management", en artikel om denna rörelse såsom arbetareproblem, där författaren, en av specialnumrets redaktörer, framhäver hurusom R. F. Hoxie genom sin stora undersökning om arbetarnas ställning till "Scientific Management" påverkat uppfattningen inom amerikanska ingenjörskretsar till förmån för ett samarbete med arbetarna vid produktionens utveckling. I häftet läses för övrigt den redan ett par gånger nämnda artikeln av en bland Taylors främsta efterföljare i Amerika, Morris L. Cooke, som inte bara talar för arbetarnas egen positiva medverkan i ledningen för att förbättra produktionen, utan föreslår att de i detta sitt arbete böra skaffa sig hjälp av sina egna produktionsexperter och på så sätt komma på mera jämlik fot med arbetsgivaren vid organisationsfrågornas behandling.

Även när det gäller arbetsgivarna och deras syn på den industriella demokratien, kan det här inte vara tal om att mäta intressets styrka eller omfång. Huvudsynpunkten har varit att visa upp de vägar, utefter vilka man når fram till i viss mån nya åskådningar om företagets inre organisation och arbetarnas roll vid denna organisations utveckling. Att det rena produktionsintresset därvid kan peka i samma riktning som fackföreningarnas speciella intresse för sitt eget inflytande och medlemmarnas självständighet och frihet, är det betydelsefulla faktum, som inte torde kunna bestridas. Betydelsen förringas föga av den invändning, som möjligen göres, att ur produktionens synpunkt behovet av en nyordning gjort sig kännbart endast och allenast på grund av en förändring i arbetarnas hållning, och att det gamla systemet fortfarande skulle vara fullt effektivt, om arbetarnas villighet att underkasta sig den hävdvunna ordningen inte blivit undergrävd. Denna invändning förbigår den del av argumenteringen, som rör sig kring arbetarnas aktiva och intresserade medverkan för skapande av en bättre produktion, och gäller sålunda närmast bara för dem, som begränsa sina förhoppningar till att genom den industriella demokratien undanröja konflikthanledningarna och få bort arbetarnas aktiva eller passiva motstånd mot produktionsförbättringar. Men även i detta senare hänseende betyder invändningen faktiskt ett missnöje med vissa drag hos människonaturen, som ta sig uttryck i arbetarnas önsknings, och en klagan över att produktionens nuvarande ledare skola vara tvungna att ta hänsyn till dem. Och svaret på dylika klagomål torde många anhängare av industriell demokrati formulera ungefär så som en

stor engelsk arbetsgivare, B. Seabohm Rowntree, när han i sin "The human factor in business" skriver:

"Det är lika meningslöst för arbetsgivaren att rasa mot arbetarens lättja och hänsynslöshet som för arbetaren att rasa mot arbetsgivarens girighet och själviskhet. Det må vara en lättnad för känslorna, men det hjälper inte freden eller framåtskridandet."

Detta svar förutsätter tydligen, att arbetarnas stämning och arbetarnas krav inte äro någonting tillfälligt och att inte heller några andra och bättre utvägar att komma till rätta med situationen kunna uppletas.

En dylik utväg, som man här av många skäl måste ägna sin uppmärksamhet, har länge anvisats av förkämparna för vissa former av *socialistisk* åskådning. Det är emellertid inte i sin egenskap av *alternativ* till den industriella demokratien, som socialistiska idéer här kunna göra anspråk på en plats i diskussionen, utan snarare tvärtom. Dels torde man nämligen få söka en anledning till det ökade intresset för industriell demokrati på arbetarehåll även i en viss strömkantring inom den socialistiska rörelsen, och dels finner man från motsatt håll ofta farhågorna och påståendena uttalade, att industriell demokrati endast är en förklädning för de socialistiska kraven eller i alla händelser en inkörsport för desamma. Ifråga om den sistnämnda uppfattningen torde kunna sägas, att som vanligt när det gäller en i större kretsar omfattad mening, även här ligger en riktig iakttagelse till grund, ehuru alltför starkt generaliserad. Sammanhanget är dessutom åtskilligt mera invecklat, än mången föreställer sig. Ett klarläggande tvingar oss emellertid rätt in i striden mellan olika socialistiska tankeriktningar.

Det har alltid funnits och finnes fortfarande en strömning inom socialismen, vars väsentliga synpunkt på de socialistiska samhällsmålen kan uttryckas med orden: *fattigdomens avskaffande*. För vinnande av detta mål fordras dels en *bättre fördelning* av nationalinkomsten, dels en *förbättrad produktion* för att öka det som skall kunna delas. I båda fallen anses vägen gå över samhället som ägare av produktionsmedlen. Och då den nuvarande oron inom arbetarevärlden, det bristande intresset för produktionen eller den öppna fiendligheten mot ledningen betraktats som en följd uteslutande av missnöje med det dåliga ekonomiska läget, har problemet ansetts få sin lösning i och med skapandet av bättre ekonomiska villkor. Någon anledning att grubbla över frågan om en förändring i förhållandet mellan arbetarna och ledningen har inte syntts föreligga. Kapitalet tänkes lagt i statens hand eller i de organiserade konsumenternas hand, och med kapitalet följer rätten att förvalta. Inte sällan träffar man på socialistiskt håll, likaväl som annorstädes, mer eller mindre klart uttalad tanken, att bakom oron och kraven på industriell demokrati huvudsakligen döljer sig ett rent ekonomiskt missnöje, att de långtgående

*Industriell
demokrati
och social-
ism.*

idéerna om "del i ledningen" av sig själva skulle dö bort, och att även en autokratisk förvaltning med strängt genomförd disciplin "uppifrån" skulle visa sig mycket effektiv, om blott arbetarna finge se sin levnadsstandard stiga och sitt allmänna välbefinnande ökas.

I regel torde emellertid en annan tankegång ha lupit jämsides med den nu nämnda och styrkt dess anhängare i deras uppfattning. Man har resonerat ungefär så: Konflikterna mellan arbetsgivare och arbetare äro en naturlig följd av det faktum, att arbetsgivaren representerar det privata kapitalet. Intressestriden är oundviklig. Den privata äganderätt, som skulle utgöra en sporre för produktionen, har på en mycket viktig punkt blivit en hämsko på densamma, därför att de stora lönarbetaremassorna *inte* längre äro ägare, alltså *inte* sporras av äganderättskänslan utan tvärtom bli likgiltiga, ovilliga och upproriska inför nödvändigheten att skapa vinst åt *andra*, medan de själva först senare, indirekt och med svårighet kanske kunna få del av en ökad produktion. Ur denna svårighet kommer nu, säger man, socialismen som befriaren, ty i och med kapitalets övergång i samhällets hand bli ju *alla* delägare, alltså även arbetarna, och de kunna nu arbeta med annan lust, emedan de känna med sig att de arbeta för sig själva. Om arbetarna inte ha något *direkt* att säga till om på arbetsplatsen, om de i arbetet äro underkastade en sträng disciplin, bör detta väga ganska lätt för dem, då de veta, att det är deras egna representanter i de politiska korporationerna, som i sista hand öva ett bestämmande inflytande över dessa ting och tydligen måste ordna dem i sina uppdragsgivares intresse.

Industriell
demokrati
inom so-
cialiserade
företag.

Gentemot resonemanger som de föregående har man från andra håll inom den socialistiska rörelsen städse sökt vinna beaktande för i mycket avvikande synpunkter. En avsevärd del av det missnöje, som nu tar sig utlopp i krav på bättre ekonomiska villkor, anses i sista hand vara ett allmänt missnöje på grund av *otrevnad* i arbetet, och denna *otrevnad* bottnar i sin tur i den *ofria* ställning, som lönarbetaren intar. Giv oss ett samhälle med mera fritt samarbete, heter det, mera jämlikhet, bättre fördelat ansvar, så skall glädjen vid arbetet återvända, och även fattigdomen skall lättare fördragas, då den bäres gemensamt och inte åtföljes av ett socialt underklassläge. För övrigt är det att ställa hela problemet felaktigt, när man frågar sig, om inte kravet på industriell demokrati skulle försvinna med ett avsevärt ökat yttre välbefinnande för arbetareklassen. Ty detta välbefinnande kan inte nås med en arbetareklass, som bara lyder order och inte själv har något positivt intresse för produktionen eller aktivt medverkar vid dess ledning. För denna riktning inom socialismen är sålunda problemet om ett annat samhälle än det nuvarande, utan privata ägare till det stora kapitalet, oupplösligt förbundet med problemet, om det skall bli möjligt att göra industriens arbetare till industriens ansvariga ledare.

Socialism utan demokrati i *själva arbetet* är för dessa socialistiska grupper *byråkrati*, som inte bara dödar friheten utan också *minskar effektiviteten*.

Om tendenser av detta slag på senaste tid tilldragit sig större uppmärksamhet än förut, är det oriktigt att därför glömma, att de redan tidigare förefunnits fullt utbildade. Det jäsämne, som de syndikalistiska idéerna inneburo, kan lätt underskattas. De kunna sägas utgöra det individualistiska inslaget i arbetarnas tankevärld, och beröringspunkterna med den "borgerliga" individualismen äro påtagliga. Samma ovilja mot statstväng, samma tro på det enskilda initiativet — fastän här lagt i händerna på *en grupp* arbetskamrater och inte på en enskild eller flera samverkande kapitalägare. Samma övertygelse om att den organisation, som kan visa sig nödvändig, bäst växer fram ur de enskilda gruppernas fria samarbete. Och otvivelaktigt har syndikalismen direkt eller indirekt lämnat avsevärda bidrag till den krets av idéer, som för närvarande synas behärska den organiserade arbetarevärlden. Men naturligtvis inte syndikalismen i betydelsen av sabotage, inga avtal etc., utan dess allmänna idéer om ett ekonomiskt samhällsliv, uppburet av produktiva människor, i motsats till passiva jord- och kapitalägare. Särskilt i en punkt är svängningen hän mot syndikalistiska tankelinjer ganska påtaglig inom alla länders socialdemokratiska partier, och det är i fråga om *fackföreningarnas* roll vid omdaning av det nuvarande produktionssättet i socialistisk riktning. Alltmera synes man betrakta deras medverkan i detta arbete såsom oumbärlig, när man inte rentav gör dem till de egentliga bärarna av det nya produktionssystemet. Det är idéerna om den industriella demokratien, som hålla på att erövra den socialistiska världen.

Det torde vara tillräckligt med ett enda belysande uttalande, hämtat från den resolution i socialiseringsfrågan, som enhälligt antogs vid den fackliga internationalens kongress i London 1920:

"Denna omvandling får emellertid inte företagas på så sätt, att den kapitalistiska staten övertager kontrollen över industrierna. Den måste ske under aktiv medverkan av samhället och genom fackorganisationerna och deras representanter. Kongressen fordrar dessutom, att denna omgestaltning förberedes inom de ännu icke socialiserade industrigrenarna, varvid de organiserade arbetarna inom företagen tillförsäkras medbestämmanderätt och kontroll. Kongressen uppfordrar arbetarna i hela världen att för ernående av detta mål utnyttja hela sin ekonomiska och politiska makt."

Då man på socialdemokratiskt håll gått problemet om socialiserade industriers förvaltning närmare in på livet, har man blivit mer eller mindre kritisk mot den byråkratiska statsdriften. Även om den kan anses oundviklig och kanske tillfredsställande för vissa statens verk, säger man, är den uppenbarligen mindre lämplig för andra, och om det gäller

att utvidga statens verksamhet till nya områden, har man så mycket mera anledning att fråga sig, om inte förvaltningsformerna måste växla efter de olika områdenas natur. Bland de alternativ, som synas erbjuda sig, är en självförvaltning genom de i industrierna anställda tydligen inte den mest avlägsna.

Även de socialister, som betrakta problemet uteslutande från konsumenternas synpunkt, som en fråga om ökad produktion, och vilkas argumentering här ovan först refererats, ha inte kunnat undgå att ta intryck av det faktum, att inte sällan arbetarna inom statens verk, så långt ifrån att känna sig solidariska med sina arbetsgivare, i stället se på denna stat med samma ögon som deras kamrater inom privata företag på sina kapitalistiska herrar. Försöken att från de givna utgångspunkterna förklara dylika företeelser och praktiskt komma till rätta med dem ha då lätt att för socialisten ta följande form:

Själva utgångspunkten för det sedvanliga socialistiska resonemanget är riktig. Samhällets äganderätt måste medföra ett intresse för produktionen hos alla dem, som känna sig vara delägare i detta samhälle. Men om samhällets omkrets blir för stor, räcker vår föreställningsförmåga inte till att ge oss en omedelbar känsla av att samhället är vårt. Vilka gränser, som i detta hänseende böra dragas, kan endast erfarenheten lära oss. Om det för stora mängder av människor i detta ögonblick förefaller svårt att i fantasien gripa om hela det egna landet och känna sig som intresserade delägare i dess gemensamt förvaltade egendom, får man söka minska "samhällets" omfång. Den kommunala självstyrelsen och företagsamheten, vissa landsdelars samhörighetskänsla och lokalpatriotism, enskilda industriers eller företagsgruppers yrkesstolthet kunna bilda grundvalen för den samhälleliga äganderätten eller förvaltningsrätten.

Men man går vidare. Intresset synes vara bundet vid äganderätten. Men frågan är, vilken sida av äganderätten? Är det den rent abstrakta vetenskapen om att kallas för ägare och få en kanske synnerligen obetydlig del av den eventuellt utfallande avkastningen? Finns verkligen intresset hos de ägare, som sakna möjlighet att påverka förvaltningen av egendomen? Är det inte i stället det inflytande, som följer med äganderätten, vari man har att söka roten till ägarens effektiva intresse? Det synes alltså inte vara tillräckligt att göra arbetarna till delägare i samhällsegendomen så där i all allmänhet, om man vill åstadkomma en verklig ändring i deras förhållande till produktionen, utan man måste söka skapa fram det intresse som grundar sig på inflytande och därmed förbundet ansvar. Det lämpliga omfånget för detta inflytande och de lämpliga formerna för dess utövande bli tydligen ett problem av samma natur, som det den enskilde arbetsgivaren ställes inför, då han skall söka avgöra, hur stor "andel i ledningen" han i företaget och sitt eget intresse bör medge sina arbetare.

Från här nu behandlade synpunkt innebär sålunda den industriella demokrati ingen speciellt "socialistisk". Den är ett problem om förhållandet mellan kapitalets ägare och deras arbetare, vare sig detta kapital ligger i enskilda händer eller i det allmännas. För socialisten har det uppträtt som en del av frågan om den lämpligaste formen för förvaltning av det kapital, som han av olika skäl vill föra över i samhällets ägo.

Emellertid träffar man på socialistiskt håll otvivelaktigt också därjämte en annan tankegång, som direkt sätter in den allmänna utvecklingen mot industriell demokrati som ett led i arbetet på produktionens socialisering. I den mån de privatkapitalistiska ledarna av industrien redan i sitt eget intresse hålla på att organisera denna på *samarbetets* grund i stället för på *konkurrensens*, tycks det ju vara möjligt för socialistiska maktägare att utan vidare begagna sig av detta organisationsarbets resultat, och hela problemet kommer att röra sig om överförande på samhället av äganderätten till en i produktionshänseende redan "socialiserad" industri. Men på alla de områden, där konkurrensen, trots sammanslutningstendenserna, fortgår; där den av socialisten betraktas som oekonomisk och kanske även av många enskilda företagare utdömes, fastän olika ekonomiska och personliga förhållanden tillsvidare gjort en bättre organisation omöjlig; likaså där en kapitalistisk sammanslutning upphävt konkurrensen, men haft till enda syfte att behärska marknaden och inte genomfört några tekniska eller organisatoriska förbättringar i övrigt, överallt på dessa områden torde socialister i regel anse det som en förutsättning för övergång till samhällsegendom, att den "tekniska socialiseringen", d. v. s. den bättre organisationsformen förut blivit en verklighet eller samtidigt börjar genomföras. Men vem skall ange vägarna för denna organisatoriska utveckling? Vem skall ha intresse av att här tillhandahålla den nödvändiga sakkunskapen, däri kanske inbegripen den praktiska förmågan som organisatör? Tillsvidare finnes denna i stort sett representerad endast hos det privata kapitalets ägare eller förvaltare. Om en ändring härutinnan skall bli möjlig, torde den närmast till hands liggande utvägen vara den, att de socialistiskt orienterade arbetarna inom industrien söka skaffa sig en första början till en insikt i produktionens allmänna förhållanden. Ur arbetarnas egna leder skulle sålunda uppslagen eller det för uppslagen nödvändiga materialet kunna komma för en vidare utveckling av industrien på *samarbetets* grund.

Den här antydda tankegången går omärkligt över i en annan. Vem vet, om de former vi nu tänka oss för socialisering äro de lämpligaste? Kanske skall det visa sig, att de former av samhällsföretag, varåt socialdemokratien närmast syftar, endast i begränsad omfattning komma att svara mot förväntningarna, och att andra utvägar ur bestående missför-

Industriell demokrati såsom förberedelse för socialisering.

hållanden, nya eller nu inte uppmärksammade former för det produktiva arbetets bedrivande äro att föredraga. Ur *arbetareklassens* synpunkt finnes ingen anledning att hysa rädsla för en dylik utveckling, endast arbetarna själva få vara med och aktivt forma det nya efter sina egna behov. Arbetareklassen är ju inte till för de socialistiska teoriernas skull, utan dessa för de arbetande människornas.

Konsument- och medborgare-intresset.

På denna punkt blir anknytningen ganska lätt till uppfattningar med rötter utanför den socialistiska tankevärlden. Det allmänna konsumentintresset likaväl som det allmänna medborgareintresset tvingas nämligen i stigande grad att syssla även med produktionens problem.

Man torde kunna säga, att konsumenternas första reaktion inför konflikter mellan arbetsgivare och arbetare är en allmän känsla av missnöje med själva störningen av produktionen. När det gäller varor eller tjänster, som vi alla dagligdags behöva, känna vi oss omedelbart indragna i striden, utan vår förskyllan lidande för parternas skull. Denna känsla av att vara förorättade, som konsumenterna personligen torde hysa, kan ju anses som ett bevis för att konsumenterna innerst icke betrakta produktionsmedlens förvaltning eller arbetskraftens utnyttjande som producenternas privatsak utan som ett uppdrag från de i sista hand bestämmande konsumenternas sida. Men det dröjer i regel innan detta medvetande att vara de slutliga maktägarna eller rättsinnehavarna tar sig uttryck i form av någon ansvarskänsla för produktionens lämpliga organisation. Den första, mera allmänna känslan av ovilja över att ha blivit störda riktar sig därför gärna mot den part, som direkt synes vara fridstöraren, och då strejker äro vanligare än lockouter, blir det arbetarna, som oftast utsätta sig för missnöjet. Detta så mycket mera, som arbetarnas krav på högre lön naturligen förbindas med farhågorna för ökade priser. Detta sistnämnda förhållande gör å andra sidan, att arbetsgivarnas aktion för en sänkning av lönerna, även när den leder till strid och avbrott i produktionen, inte på samma sätt brukar ådraga dem "allmänhetens" ovilja. Dessa förutsättningar för konsumenternas ställningstagande förefinnas emellertid sällan i sin renhet. "Den rene konsumenten" är ju en abstraktion, och människornas intressen som konsumenter korsas i alla möjliga riktningar av deras annorlunda betingade uppfattningar. Solidaritetskänslan inom arbetareklassen synes ju ofta helt och hållet undantränga konsumentensynpunkten — åtminstone inom kretsar, vars uppfattning utåt gör sig hörd och blir bestämmande — och de samhällsklasser, som av olika skäl känna sig förbundna med arbetsgivaregruppen, kunna också i avsevärd utsträckning se bort från sitt intresse som konsument. Men att detta intresse förefinnes och alltid mer eller mindre starkt, stundom på ett avgörande sätt, bestämmer utgången av striden, äro otvivelaktigt. Och vad man nu tycker sig iakt-

taga på olika håll i världen, är att detta konsumentintresse mer och mer tvingas att gå djupare in på tvistefrågorna mellan arbetare och arbetsgivare och att därför också sysselsätta sig med problemen om industriens organisation på ett annat sätt än förut.

Det är naturligtvis även här de senaste årens skakningar, som inom vidare kretsar dragit uppmärksamheten till ett gammalt problem. Den häftighet, varmed striderna på arbetsmarknaden blossat upp och de långtgående krav, som från arbetaresidan blivit framförda, både direkt på den industriella stridslinjen och i den politiska kampen, har på många håll skapat övertygelsen, att konflikterna ha sina rötter djupare, än att de skulle kunna varaktigt lösas under fullständigt bevarande av de gamla arbets- och stridsformationerna inom industrien. Allvarliga farhågor för verkliga katastrofer inom närmare eller avlägsnare framtid ha inte utan vidare kunnat avvisas såsom räddhågans hjärnspöken, och på så sätt har till *konsumentens* intresse för en ohämmad och pålitlig produktion sällat sig *medborgarens* allmänna intresse för samhällets lugna utveckling.

Vilka äro de motiv, som tills nu hållit produktionen rimligt effektiv och det ekonomiska samhällslivet i sina relativt lugna banor? Vilka äro de förändringar som nu tyckas göra de gamla motiven otillräckliga och därmed synas hota både produktion och samhälle med avtynande eller omstörtning? Och slutligen: om de gamla motiven inte längre räcka till, finns någon förhoppning om att nya kunna träda i deras ställe och visa samma eller bättre resultat? Ungefär i denna formulering torde frågorna allt oftare ställas i kretsar, som något på avstånd från stridens hetta och de kämpande intressena söka efter en sådan lösning av problemet, som synes dem svara emot samhällets varaktiga behov. Och intill en viss gräns tyckes det ju vara möjligt att finna "objektiva" eller åtminstone allmänt gillade svar.

Det härskande systemet i produktionen bäres upp av initiativkraften och organisationsförmågan hos ett relativt litet antal "företagare". Men lika nödvändig för systemets effektivitet är en passabel medverkan från de lönarbetande massornas sida, deras villighet att godtaga den av kapitalets ägare utsedda ledningen och att ge sin arbetskraft mot utsikterna till ett alltid osäkert och oftast torftigt livsuppehälle.

Om nu denna arbetarnas "villighet" är på väg att försvinna, därmed hotande hela systemet med undergång, synes det inte vara svårt att finna den närmaste grunden. Det är tillväxten av "demokratien", som från det politiska området kastar brandfacklan in på det ekonomiska och synes ställa samhällena inför det oerhörda dilemmat: att söka sig tillbaka till ett fåtalsstyre också i politiskt avseende eller att även på det ekonomiska området pröva sig fram i riktning mot en demokratisk organisation,

om vars effektivitet man endast kan uttala förhoppningar och vars risker synas påtagliga.

Det finns utan tvivel de, som förneka det oundvikliga i detta dilemma, och som inte se någon olöslig svårighet i tillvaron av en politisk demokrati under fåtalsvälde på det ekonomiska området. Då diskussionen lika litet här som i det föregående sysslar med "riktigheten" av de olika meningarna och endast i någon mån har att ta hänsyn till deras utbredning och styrka, är det tillräckligt att konstatera, att problemets tillvaro och det svåra i valet mer eller mindre tydligt förnimmes i så pass vida kretsar, att man utan tvekan får inordna detta medborgarnas allmänna intresse för en lugn samhällsutveckling i demokratiska former som ett betydelsefullt inslag i strävandet mot industriell demokrati. Men lika tydligt är, att man inte får alltför starkt betona enigheten eller det enhetliga i de uppfattningar, som flyta ur en gemensam övertygelse om den allmänna riktning, i vilken den ekonomiska utvecklingen måste gå. Inom strömningen mot en mera demokratisk ordning på det ekonomiska livets område möter oss en hel rad olikartade uppslag, av vilka några redan inledningsvis berördes i avsikt att närmare bestämma innebörden av den här behandlade "industriella" demokratien. Och vid förverkligandet av dessa olika idéer och uppslag finnes alltid möjligheter att gå mer eller mindre långt, att tro sig vinna det åsyftade resultatet med större eller mindre offer av det bestående. Om man väljer den ena eller den andra av de "demokratiska" vägarna eller anser det nödvändigt att pröva dem alla, om man från början tänker sig en längre eller kortare vandring, beror återigen i väsentlig grad på uppfattningen om "motiven bakom det gamla systemet" och om "förändringens natur". Svaren på dessa frågor antogs ju vara ganska enhälliga "intill en viss gräns", men det visar sig, att bakom denna gräns vänta tvistiga problem av betydelsefull art.

Man kan vara enig om "den demokratiska andans" roll vid förändringen och om dess upplösande verkan på det gamla ekonomiska systemet, men samtidigt hysa mycket växlande åsikter om hur långt upplösningssprocessen framskridit och därmed om det gamla systemets livsutsikter. En smula mera optimism gentemot det gamla, en mörkare nyans hos ovissheten om det nya, och man har framför sig nog så betydelsefulla meningsskiljaktigheter både ifråga om det nödvändiga tempot i förändringarna och om deras räckvidd. Men ännu mera hänga svaren samman med sättet att bedöma de motiv, som bära upp det gamla och möjligheterna för deras ersättande med nya. Den ovan framhållna enhälligheten rörde inte egentligen själva motiven bakom det nuvarande systemet, utan endast de "egenskaper" hos deltagarna, som bära upp det. Initiativkraften och organisationsförmågan äro otvetydiga realiteter, villigheten att arbeta och lyda likaså. Men vad sätter dem i rörelse *nu*,

och vad behövs för att sätta dem i rörelse? Begäret efter rikedom, makt, självständighet, frihet hos de ledande. Hos arbetaren tvånget att arbeta för livsuppehållet, vanan vid underkastelse, insikten om att trots allt det nuvarande systemet är bättre än andra möjliga alternativ. Se där de nuvarande grunderna, de naturliga och ofrånkomliga grunderna för all effektiv produktion, därför att de bottna i människonaturen, heter det från ena sidan. Dålig psykologi, svarar man från den andra, gammal och övervunnen intellektualism, som tror att människan "av naturen" är ett väsen i vila, endast då och då satt i rörelse av sina "motiv". En rest av samma period i vårt tänkandes historia, som krävde en första orsak till världens rörelse, liksom om orörligheten skulle vara något mera naturligt och lättare tänkbart än rörelsen. Människan är "av naturen" i rörelse, hon är en verksamhetslysten varelse, som inte begär bättre än att få "arbeta", om detta arbete bara inte är förbundet med sådana olidliga betingelser, att den naturliga arbetsglädjen dödas. Men då blir problemet just att ändra dessa arbetsvillkor så, att verksamhetslusten kan få ta sig uttryck, och det är en fråga om det ekonomiska samhällslivets organisation, inte om att "ändra människonaturen".

Må vara, kommer repliken, men vad vi påstå är just, att det moderna industriella arbetet är av den natur, att det inte *kan* göras lockande för "den naturliga människan". Därav nödvändigheten att vädja till hennes ekonomiska motiv, begäret efter vinst, rikedomens lockelser, behovet att existera. I varje punkt sätter man så från olika håll ett frågetecken vid varandras påståenden, frågar vad de egentligen innebära, om inte de anförda motiven kunna ledas tillbaka till andra, kanske enklare, kanske av natur att låta sig ersättas. Är vinstbegäret en ursprunglig "instinkt"? Varför åstunda vi alla "egendom"? Är det en utsträckning av det egna jaget, en stegring av självkänslan, vi eftersträva? Måste en tillfredsställelse av denna instinkt då nödvändigt ske i former, som det nuvarande egendomsbegreppet anvisar? Skulle det inte kunna utfinnas en mångfald olika möjligheter att låta dessa mänskliga impulser manifesteras sig utan den begränsning av andras frihet, som nu tyckes vara ofrånkomlig?

På detta sätt fortgår den av alla kända diskussionen, och de möjliga ståndpunkterna eller kombinationerna av ståndpunkter äro legio. Men gemensam för alla dem, som ur det nuvarande osäkerhetstillståndet söka en väg utefter de linjer den industriella demokratien anvisar, är en önskan att skaffa utlopp för mänskliga impulser av icke-ekonomisk art, som det nuvarande systemet håller bundna, men vilkas frigörelse synes erbjuda nya möjligheter för det industriella arbetets vidmakthållande och förkovran. Den naturliga verksamhetslusten, yrkesstoltheten, kamratskapsandan, samhällssinnet, alla skola ge sitt bidrag. I vilken utsträckning de kunna och måste förbindas med rent ekonomiska verk-

samhetsmotiv, blir en öppen fråga, som medger olika svar. Liksom i vad mån en förändring av arbetarnas motiv och deras ställning har till förutsättning en förändring av de motiv, som på "ledningens" och "ägarnas" sida anses vara förhärskande. Men en öppen fråga betyder icke en fråga, som får bli utan svar. Det betyder bara, att svaret inte ges av den allmänna principen. Det får sökas under avvägning av alla omständigheter i det konkreta fallet. Det genomgående draget hos detta strävande mot industriell demokrati från konsumentens och medborgarens utgångspunkt blir därför dess *experimentella* karaktär. Men experiment betyder prövning, försök, och prövning, försök betyder risk. Om man skall lyckas, är aldrig visst. Om den nya kursen mot industriell demokrati skall nå sitt avsedda mål, blir en öppen fråga även det, och trovisssheten blir av växlande styrka även hos dem, som enas i övertygelsen, att vägen är den enda som finns att gå.

Kap. 2. Organisationstyper.

En redogörelse för den mångfald organisationsplaner, som gå under namnet industriell demokrati, kan hålla sig inom en trängre ram endast genom att begränsa uppmärksamheten till de väsentliga dragen, sammanföra organisationsformerna till vissa huvudtyper och för dessa söka utvälja några belysande exempel. Vid försöket att gruppera *motiverna* inom strömningen visade det sig förmånligt att särskilja de intressen, som samlade sig kring "producenterna", och de intressen, som i "produktionen" hade sin naturliga föreningspunkt. Man frågar sig, om denna uppdelning av *motiverna* skulle kunna svara emot eller återspeglas i en liknande gruppering av *organisationstyperna*.

Om också med en viss tvekan torde frågan kunna besvaras jakande. Det kan visserligen anses vara omöjligt att uppdelna de organisatoriska typerna i två skilda grupper, om kravet ställes, att gränsen mellan båda skall kunna dragas vid en viss bestämd punkt. Men om man nöjer sig med att fråga efter *tendenser*, som ta sig uttryck i de föreslagna organisationsformerna, kan man knappast undgå att konstatera tillvaron av tvenne skilda poler, till vilka de olika typerna ha en dragning, och som utan tvivel svara emot den ifråga om *motiverna* iakttagna uppdelningen. Den redan vid en första överblick av typerna framträdande olikheten mellan "mera långtgående" och "mindre långtgående" förslag finner nämligen i inte ringa grad sin förklaring i den olika inriktningen av intresset på i första hand "arbetarna själva" eller i första hand "arbetets resultat". Detta kan synas som ett dogmatiskt påstående av innebörd att produktionens intressen skulle kräva så små ändringar som möjligt av bestående förhållanden, medan endast den som låter intresset för produktionsresultatet komma i andra rummet skulle vara att finna bland anhängarna till mera väsentliga förändringar av den industriella organisationen i demokratisk riktning. Emot dylika påståenden skulle man så kunna hänvisa till det även här ovan tidigare framhävda faktum, att många anhängare av den mest långtgående "industriella självstyrelse" inom det socialistiska lägret just grunda sin opposition mot både det nuvarande samhället och mot ett stats-

socialistiskt system i byråkratiska former på övertygelsen, att produktionen kan väsentligen ökas och fattigdomen avskaffas endast på det villkor att arbetarna själva bli ansvariga ledare för industrien.

Det finns ingen anledning att underskatta styrkan i denna invändning, men avgörande är den icke. Frågar man klart och direkt, vad som är själva det centrala motivet i de krav på industriell demokrati, som tagit form i "syndikalism" eller "gillessocialism" och besläktade rörelser, kan svaret icke gärna bli mer än ett. Det är *frihet* och *självständighet* man begär för arbetarnas del, och övertygelsen om att produktionen intet har att förlora på en dylik utveckling utan i stället tvärtom, spelar egentligen den rollen, att den gjort det möjligt att fullfölja frihetskravet till dess yttersta konsekvenser. Det som utmärker *en del* av de idéer, som ligga bakom kraven på industriell demokrati, men däremot inte *alla*, är just denna egenskap att innebära eller fordra "konsekvenser". Och i detta hänseende förefaller det, som om intresset för "producenterna" i väsentlig grad ställer sig annorlunda än intresset för "produktionen", och som om denna olikhet skulle ge oss nyckeln till den mera "försiktiga" och "moderata" karaktären hos organisationstyper med rot i produktionsintresset, i motsats till den mera "extrema" eller "radikala" typen hos förslag, sprungna ur omsorgen om arbetaren som människa.

"Frihet", "självständighet", "ansvar" etc. tyckas vara något gott i och för sig. De äro omedelbara mänskliga värden, som kunna krävas "fullt ut" — så länge inga avgörande motinstanser blivit anförda — och som i alla händelser medge en rent teoretisk utformning av den önskvärda samhällsorganisationen. Det ligger därför i sakens natur, att de som i sin strävan efter industriell demokrati framför allt sättas i rörelse av idéerna om ett frivilligt samarbete under självvalda ledare, med lika möjligheter för alla arbetande att göra sin duglighet gällande, att ta sin del i ansvar och beslut, med ett ord sagt de som på det industriella området framför allt skulle vilja förverkliga *frihetens* och *jämlikhetens* principer, att dessa grupper från sina utgångspunkter rent av tvingas till att mer eller mindre klart dra upp linjerna till en industriell organisation, som väsentligt skiljer sig från den nuvarande. Hänsynen till produktionens effektivitet behöver därför ingalunda saknas. Men den inställer sig som ett *modifierande* element, som kan tvinga till begränsningar i praktiken av de radikala kraven, därför att dessa under praktiskt existerande förhållanden synas endast vara *delvis* eller endast *småningom* genomförbara. Som mål eller ledstjärna bevarar likväl den uppställda organisationstypen sitt värde.

Saken ställer sig avgjort annorlunda för den grupp som i främsta rummet av intresse för produktionens effektivitet drives in på vägen mot industriell demokrati. I sitt redan förut nämnda arbete om den mänskliga faktorn inom näringslivet, ger Seabohm Rowntree uttryck åt en an-

tagligen mycket spridd uppfattning, när han förklarar, att "faktum är, att om man kunde helt och hållet eliminera bort den psykologiska sidan av frågan, är det ideala styrelsesättet från ren effektivitetssynpunkt det absoluta enväldet, alltjämt under förutsättningen att man finner den ideale självhärskaren! I praktiken skulle det emellertid vara omöjligt att förverkliga ett sådant ideal. Lika omöjlig, för att ta den andra ytterligheten, är metoden att leda en fabrik genom stora kommittéer. Problemet är att finna någon medelväg, och det är denna som så många arbetsgivare och arbetare för närvarande äro sysselsatta med att söka."

Om man här skulle fråga efter den organisationstyp, som skulle krävas av "produktionens" intresse — bortsett från alla motinstanser — bleve det ju raka motsatsen till industriell demokrati. Och om man känner sig otillfredsställd med Rowntrees formulering är det väl därför att hela frågan om den "mest önskvärda" organisationsformen från produktionssynpunkt inte synes ha någon mening, om man bortser från de rådande konkreta omständigheterna. Något "i och för sig" önskvärt eller bästa kan inte formuleras på samma sätt ifråga om produktionen som när det gäller människornas samliv, helt enkelt därför att effektiviteten är ett medel och inte något ändamål "i och för sig".

Det torde inte vara nödvändigt att gå djupare in på denna motsättning, som mången kanske är böjd för att göra mindre absolut, men som i alla händelser är tillräckligt påtaglig för att ge en förklaring till den olika läggningen hos de organisationstyper, som ha det ena eller andra ursprunget. Till ytterligare belysning skall här endast påpekas att samma motsättning kan iakttagas inom strömningen mot politisk demokrati. Där ha alltid funnits vad man skulle kunna kalla "principiella anhängare", drivna av vissa föreställningar om det "rättvisa" eller "i och för sig" önskvärda i en viss styrelseform, medan andra lagt huvudvikten vid det hopplösa i att söka den "ideale självhärskaren", vid de olikartade "praktiska" fördelarna av folkets deltagande i landets styrelse, vid den psykologiska omöjligheten att bevara det bestående oförändrat. Och naturligtvis ha även här de först nämnda motiven gett upphov till de radikalare lösningarna, under det de senare verkat för moderation.

Börjar man alltså överblicka av de olika organisationstyperna från den kant, där omsorgen om en förbättrad produktion tagit sig uttryck i principen att icke avlägsna sig från det nuvarande förvaltningssystemet inom industrien mera än de nya psykologiska faktorerna göra oundgängligen nödvändigt, möter man först de former av industriell demokrati, som kunna sammanföras under *driftsrådstypen*. Vad namn de i olika länder, i olika lagar, av olika upphovsmän eller förslagsställare beläggas med, spelar icke någon roll. Driftsråd eller verkstadsklubb eller fabrikskommitté eller fabriksråd o. s. v., det gemensamma för dem alla är, att de utgöra former, varigenom representanter för arbetarna

inom företaget skola komma i direkt förbindelse med företagens ledning, och avsikten med denna förbindelse är att söka uppnå en samverkan, som sträcker sig utöver arbetet på att undanröja omedelbara anledningar till missnöje och konflikter, och alltså även på andra vägar syftar till att främja företagens ändamål och produktionens utveckling.

Det avgörande draget i denna organisationstyp är, att den i regel åtminstone formellt icke innebär någon som helst förskjutning av maktbalansen inom företaget. Bestämmanderätt och ansvar vila likasom förut obeskurna i den av ägarna utsedda ledningens händer.

Till denna typ höra arbetarerråden enligt de österrikiska, tyska och tjeckoslovakiska driftsrådslagarna, enligt den provisoriska norska lagen om driftsråd, de engelska Whitley-råden samt de former för arbetarnas representation inom företagen, som särskilt i Förenta Staterna på enskilda arbetsgivares initiativ vunnit stor utbredning. Arbetsgivarens obeskurna rättigheter tryggas på olika sätt. Om "råden" bestå av utslutande arbetare, som förhandla med den tillkallade arbetsgivaren eller som av denne kallas till överläggning, eller om råden äro sammansatta av såväl arbetsgivarens som arbetarnas representanter men med de senare i majoritet, är deras befogenhet i de typiska fallen en *rådgivande*. När beslutanderätt lagts i rådets hand eller överhuvudtaget inga noggranna gränser uppdragits för deras befogenheter, bruka de antingen vara paritetiskt sammansatta — lika många representanter för arbetsgivare och arbetare — varigenom enighet mellan parterna anges såsom förutsättning för beslut, eller också med faktisk övervikt för arbetsgivaresidans representanter.

Om sålunda *formellt* ingenting ändrats i fråga om arbetsgivarens rätt att på sitt ansvar fatta alla avgörande beslut, innebär detta naturligtvis inte, att *realiter* allt skulle ha förblivit vid det gamla. Skillnaden mellan formella befogenheter och reell makt får ju inte förbises, och möjligheten för arbetarna att göra sina synpunkter gällande även i frågor, som tidigare ansetts ligga utanför området för deras berättigade intressen, kan utan tvivel under gynnsamma betingelser av personlig och saklig art leda till en ökning av deras faktiska inflytande, utan att arbetsgivarens beslutanderätt blivit på lagstiftningens väg eller genom överenskommelse på något sätt begränsad. I detta hänseende skulle ju såsom belysande exempel på företeelsens natur kunna anföras den "medbestämmanderätt över arbetsvillkoren", som fackföreningsrörelsen förskaffat arbetarna. Någon formell inskränkning i arbetsgivarens fria förfoganderätt över sitt företag kan ju här inte konstateras, men arbetarnas faktiska inflytande torde inte heller kunna förnekas.

Nu möter man också på skilda håll den åsikten, att något steg utöver den sålunda givna ramen i riktning mot ett större inflytande för arbetareparten, grundat på något mått av verklig *beslutanderätt*, icke är

möjligt att taga utan en fullständig omvälvning av de nu rådande förhållandena. Det är från ganska växlande utgångspunkter man kommer till detta gemensamma resultat. Å ena sidan anför man, att varje verklig beslutanderätt för arbetarna inom ett företag måste innebära en rätt att förfoga över andras egendom, över ägarnas kapital. En dylik rätt anses vara orimlig, om den icke åtföljes av ekonomiskt ansvar för egendomens förvaltning. Vill man undvika svårigheten med en beslutanderätt inom vissa gränser för arbetarna ensamma och söka sig fram till något slags "gemensam kontroll" av företaget, en "samregering" mellan "kapital" och "arbete", mötes man av invändningen, att parterna i produktionsprocessen äro så olika ställda, deras insatser så ojämförbara och deras risker likaså, att det förefaller ganska hopplöst att leta efter de grunder, enligt vilka representationen i ledningen skulle bestämmas. Och även om dessa hinder kunde övervinnas och ett dylikt "sams styre" etableras, vore det, säger man på andra håll, ingalunda önskvärt. En effektiv ledning kräver enighet ifråga om mål. Men "kapital" och "arbete" kunna endast i begränsad omfattning enas om företagets uppgifter. Varje halvmesyr är alltså förkastlig. Antingen skola kapitalets ägare ha det avgörande ordet, eller också arbetarna. Vad däremellan är, det är av ondo.

Även den som inte utan vidare är villig att underskriva slutsatserna, får erkänna, att kritiken påpekat verkliga svårigheter. En "beslutanderätt" för arbetarna inom nästan vilket område som helst måste medföra ekonomiska konsekvenser, som finge tagas av ägarna och inte bara av arbetarna själva. Detta gäller redan de spörsmål, som beröra arbetarna allra närmast, och där en dylik beslutanderätt alltså i första rummet skulle vara naturlig. Några exempel. Arbetarnas intresse i valet av förmän är obestridligt. För produktionen kan det vara stor vikt, att arbetarnas önskingar bli tillgodosedda. Men om förmannen t. ex. gör upp med enskilda arbetare om ackord, representerar han arbetsgivarens ekonomiska intressen och förfogar i någon mån över företagets tillgångar. Frågan om arbetares avskedande, särskilt vid inskränkning i driften, är ännu mera brännande. Men måste inte avgörandet till sist ligga hos den, som har att betala ut lönerna?

Och om man tänker sig en utveckling till verkligt "samsförstånd mellan kapital och arbete", med arbetarna som "likaberättigad part" och något system för "gemensam förvaltning", hur skall det vara möjligt att finna jämförelsepunkten mellan aktieägarnas kapitalinsats och arbetarens och tjänstemännens och direktörens arbetsinsats? En man, en röst tycks ju inte lova någon praktisk lösning.

Men för att den nu antydda möjligheten överhuvudtaget skall vara rimlig, måste man förutsätta en solidaritet mellan arbetarna och företaget, som för närvarande icke existerar. Kan den skapas? Nej, svarar

man, särskilt från vissa arbetarehåll, en dylik solidaritet är omöjlig, så länge företagen ligga i enskilda ägares händer och ha till första uppgift att skaffa dessa ägare vinst. Arbetaren kan inte göra kapitalets vinstintressen till sitt eget främsta mål, och det är inte heller önskvärt, att han skulle kunna det, eftersom detta vinstintresse alltför lätt kan komma i konflikt med hela samhällets bästa.

Inför denna med synnerlig skärpa framförda kritik från mycket olika håll är det inte så underligt, att planerna på en "delning av makten" inom industrien, idéerna om den "konstitutionella fabriken" etc. inte tilldragit sig samma uppmärksamhet och inte tagit så stor plats i diskussionen, som vare sig de mindre långtgående driftsrådssystemen eller de mera långtgående idéerna om arbetarna själva såsom ansvariga ledare för industrien.

Det är till denna sistnämnda organisationstyp, som man i regel vänt sitt intresse på de håll, där man velat gå utöver det mått av inflytande för arbetarna, som genom driftsråden synas kunna beredas, och det torde även vara lämpligt att i denna överblick följa samma väg.

Om man med industriens demokratisering förstår en process, varigenom arbetarna alltmera vidga området för sitt inflytande, alltmera inskränka arbetsgivarens makt, synes målet för utvecklingen vara "syndikalismen". Den innebär ju verkstaden utan arbetsgivare, en frivillig samverkan av alla nödvändiga arbetskrafter under demokratiska former.

Denna form av industriell demokrati har haft anhängare inom den moderna socialistiska rörelsen ända från dess tidigaste år. Det var emellertid bland franska fackföreningsmän, som idén omkring sista århundradeskiftet vann allmännare spridning, och det är därför naturligt, att dessa planer på fackföreningarna såsom bärare av produktionen äro mest bekanta under namnet syndikalism. Syndicat är ju det franska ordet för fackförening.

Liksom denna rörelse förkastade den parlamentariska politiska aktionen för erövring av *statsmakten* och ville ha den ersatt med fackföreningarnas direkta aktion, likaså riktar den sig mot föreställningen om *staten* såsom det centrala organet för samhällets ekonomiska liv. Överhuvudtaget vore all centralisering fientlig mot friheten och alltså förkastlig, där den inte kunde framgå såsom resultat av en frivillig överenskommelse. En fullständig frihet för de olika arbetaregrupperna att efter gottfinnande och uteslutande för sitt eget bästa handskas med produktionsmedlen, ungefär på samma sätt som de enskilda kapitalägarna nu, tyckes alltså vara en del av denna syndikalistiska industriorganisation. Emellertid bör härvid uppmärksammas, att den franska fackföreningsrörelsen vid nu avsedda tidpunkt var i hög grad *lokalt* orienterad. De lokala fackföreningarna tänktes som bärare av produktionen, men

konsumenternas intressen och övriga medborgareintressen tycktes i dessa mindre samfund utan alltför stor svårighet kunna låta samordna sig med producenternas. Någon önskan att låta producentintresset dominera vid en eventuell konflikt med andra intressen får man alltså icke utläsa ur de syndikalistiska teorierna. Då de franska fackföreningarna efter kriget ånyo grepo sig an med problemet om en på samma gång rationell och demokratisk organisation av näringslivet, ha också de ursprungliga syndikalistiska idéerna blivit så starkt omformade i riktning mot att erkänna "samhället" och "konsumenternas" rätt till inflytande över företagen, att de nya planerna lämpligen föras in under annan rubrik än *syndikalismen*.

De syndikalistiska idéerna vunno även i de anglosachsiska länderna en viss anslutning. Här ställdes de emellertid inför en högt utvecklad storindustri, väldiga kapitalistiska sammanslutningar och hela landet omfattande arbetarorganisationer. Nödvändigheten av en centralisering även inom den tänkta demokratiska produktionsorganisationen syntes därför påtaglig, men samtidigt blev också problemet om förhållandet till konsumenter och samhälle mera brännande. Den engelska lösningen har man närmast att söka i *gillesocialismen*.

För gillesocialisten liksom för syndikalisten synes den djupaste grunden till arbetarnas missnöje vara att söka inte blott i deras fattigdom utan minst lika mycket i bristen på frihet, självständighet och ansvar under det dagliga arbetet. Detta kan inte hjälpas genom att staten, kommunen eller kooperativa förbundet tränger ut det enskilda bolaget, om arbetaren fortfarande som hittills skall sälja sin arbetskraft som en vara till dessa nya arbetsgivare och sedan stå lika främmande för industrien och dess ledning som förut. Endast genom att skaffa sig en mera aktiv roll inom den särskilda verkstaden, inom hela företaget, inom industrien i stort kan arbetaren ge åt sitt dagliga liv ett värdefullt innehåll. Denna tankegång leder med nödvändighet fram till idén om att "handens och hjärnans arbetare" gemensamt skola ta ledningen av industrien. Misstroendet mot staten såsom företagare synes också vara ganska genomgående hos socialisterna av denna typ. Och härvid märker man inte bara fruktan för staten såsom en frihetsförstörande centralmyndighet utan även misstanken, att en byråkratisk organisation kan sätta på spel de ekonomiska fördelar, som man annars väntar sig av den enskilda konkurrensens undanträngande.

Å andra sidan anse gillesocialisterna det inte rådligt att lägga all makten i händerna på de organiserade producenterna. Konsumenterna ha sina berättigade intressen, som måste tillgodoses. All koncentring av makt hos en enda korporation leder till missbruk. Som exempel framdrages just den moderna staten med dess enväldiga parlament eller enväldiga regering. Den fördelning av makten och inflytandet, som gilles-

socialisterna sålunda eftersträva, tar sig olika uttryck på olika håll. Man får komma ihåg, att namnet gillesocialism kan täcka ganska skiftande meningar och att hela strömningen ännu befinner sig i utveckling. En första formel fann man i satsen att staten skulle *äga* produktionsmedlen men de arbetande förvalta och bruka dem. Men staten står här närmast såsom allmän representant för konsumenterna, och man kommer kanske den härskande tankegången närmare, om man såsom ägare tänker sig efter omständigheterna växlande organ för de organiserade konsumenterna. På detta sätt komme den kontrollerande uppgift, som äganderätten egentligen skulle medföra, att till en del förläggas hos en hela landet omfattande organisation, alltså ungefär "staten", men till en del hos kommunerna och till en annan del hos de kooperativa sammanslutningarna. Något hinder för en "oorganiserad konsumtion" torde slutligen i många fall inte heller vara att förutse, och producenter utanför de stora gillena behövde ingalunda undertryckas. På detta sätt blir strävandet efter det ekonomiska livets organisering i gillenas form framför allt ett krav på lönarbetets avskaffande och ersättande med fria sammanslutningar av producenter, som leda industrien under tillbörlig kontroll från konsumenternas sida.

Ett konkret förslag till organisation av en viss industri efter i stort sett gillesocialistiska linjer kan man anse föreligga i de engelska gruvarbetarnas plan av år 1919 för nationalisering av den engelska gruvindustrien. Där tänker man sig högsta ledningen lagd i händerna på ett landsgruvråd, bestående av 20 ledamöter, tio utsedda av regeringen och tio av gruvarbetareförbundet. Ordförande är "gruvministern". Det stora inflytande som på detta sätt staten kan anses erhålla, motiveras dels såsom en tillfällig utväg för insättande av representanter för tjänstemän och övriga sakkunniga, så länge dessa icke själva äga lämplig valkorporation, men dels också med att staten åtminstone tills vidare får anses vara den lämpligaste representanten för det *samhälle*, i vars händer *äganderätten* till naturrikedomarna skall ligga.

Med stor styrka framhäves emellertid, att denna representation, som tillsättes av regeringen, måste bestå av *sakkunniga*. Det måste bli experter på olika områden, vare sig det nu gäller vetenskapen eller övriga industrier och deras behov eller konsumenterna. För att tillvarataga de sistnämndas intressen föreslår man dessutom en särskild rådgivande församling av kolkonsumenter.

Då hela gruvindustrien på detta sätt tänkes organiserad som ett jättestort monopol, kräves det särskilda anordningar för att motverka en byråkratiserande centralisation, och gruvorna föreslås därför uppdelade i olika grupper, kanske femton eller sexton till antalet, vilka erhålla ett så stort mått av självstyrelse som möjligt. Därför upprättas för varje grupp ett distriktsråd på tio medlemmar, av vilka gruvarbetarna tillsätta

hälften och landsrådet hälften. Slutligen skulle vid varje gruva eller liten grupp av gruvor finnas ett gruvråd på likaledes tio medlemmar, till hälften utsedda av arbetarna till hälften av distriktsrådet.

Fastän grubarbetarnas plan bär tydliga spår av nödvändigheten att anpassa sig efter nuvarande förhållanden, anse sig dess upphovsmän likväl ha nått det väsentliga resultatet, att med denna plan en nationaliserad gruvindustri skulle vara undandragen både byråkraternas och politikernas direkta inflytande. Det gäller framför allt att vid den rent tekniska och ekonomiska ledningen låta den verkliga sakkunskapen, som är tillfinnandes inom industrien själv, komma till sin rätt.

Vad konsumenterna beträffar, ha de naturligtvis även enligt gillesocialisterna rätt att i sista hand bestämma över vad som skall produceras, liksom också att göra sin röst hörd vid bestämmande av priserna. Att de likaledes måste vara intresserade av arbetets effektivitet och i den mån de skjuta till nödvändigt kapital, nog svårligen vilja ställas utanför all kontroll över dettas användning, tycks man ha mindre diskuterat. Konsumenterna spela roll av kunden, som beställer varan och kommer överens om dess pris, varefter producenten själv synes ha det allra största intresset av att tillverkningen skötes på det mest ekonomiska sätt.

Detta förutsätter närmast, att gillenas arbete uppfattas som ett slags jättelika lagackord. Hur lösningen kan te sig i ett konkret fall av stor aktualitet, finner man vid ett studium av *de engelska byggnadsgillena*, som just utgöra ett försök att i praktiken omsätta gillesocialistiska åskådningar.

Byggnadsgillena, som började sin bana år 1920, innebära en organisation av själva arbetet efter rent demokratiska linjer. Ledningen tillsättes av fackföreningarna eller av arbetarna på arbetsplatserna. Det nödvändiga kapitalet antingen upplånas eller försträcker av kunden genom regelbundna utbetalningar under arbetets fortgång. Ett icke oväsentligt mått av kontroll tillkommer i samband därmed den byggherre, för vilken arbetet utföres, och häri kan man se ett försök att lösa problemet om avvägningen mellan "producenternas" och "konsumenternas" rättigheter. Priset bestämdes ursprungligen i stort sett på grundval av den faktiskt använda arbetstiden under beräkning av standardlönerna inom yrket jämte faktiskt betalade priser för inköpt material. Någon entreprenad i vanlig mening med överenskommen kostnadssumma förelåg alltså icke. Senare har man övergått till entreprenader med maximikostnader. Underskridas beräkningarna återbäras minst hälften av besparingarna till kunden. Den hos gillena kvarstående vinsten får icke utdelas utan skall användas till industriens utveckling. I entreprenadsummorna inräknas viss kostnad för att bereda gillenas arbetare fortsatt inkomst under oförvållad arbetslöshet.

Ett undanskjutande av kapitalets anspråk på del i ledningen har na-

turligtvis ställt sig någorlunda lätt inom en industri, där de fasta anläggningarna inte spela stor roll och där driftskapitalet kan delvis förskjutas av köparen, för vilken man arbetar på beställning. Även när man inom den engelska byggnadsindustrien diskuterat planer på en organisering av *hela* industrien i gillesocialistiska former — planer som för några år sedan icke saknade anhängare även bland arbetsgivarna — har man tänkt sig kapitalet tillskjutet av enskilda mot vanlig ränta och alltså utan att medföra rätt till andel i ledningen.

På samma linjer har man flerstädes varit inne under de senare årens livliga diskussioner om de möjligheter, som kunna förefinnas att inom industrien i allmänhet flytta över ledningen från kapitalets ägare till de i företaget anställda. Såsom ytterligare exempel skall här endast hänvisas till de idéer, som utvecklats av Walther Rathenau i hans skrift "Autonome Wirtschaft". Han framhäver just svårigheterna med varje "kompromisslösning". "För arbetstagaren är varje medbestämmanderätt otillräcklig, för arbetsgivaren outhärdlig. Så länge det ännu finns ett privatekonomiskt företag, kan man inte begära av den ena parten, att han bär hela risken, medan den andra parten, som genom förbund med staten blivit den starkaste, inte bara själv bestämmer sina inkomster, utan också skall vara med och bestämma över affärsledningen. Därför kommer denna provisoriska lösning, liksom varje skenlösning, att hastigt stranda, och den slutgiltiga lösningen måste träda i dess ställe."

Denna slutgiltiga lösning blir för Rathenau en organisering av industrien i självförvaltande korporationer under ledning av arbetare och anställda. "Skall arbetaren börja arbeta med nytt mod och en ny anda i en tid, som kommer att bli ännu hårdare än den nuvarande, så måste han veta, att företaget tillhör honom." Företagen överlåtas åt de anställda på villkor att de gamla aktieägarna göras till innehavare av obligationer med fix ränta. De skulle få några platser i styrelsen och möjlighet att gripa in, såvida ej räntan fullt utbetalas. Något slags allmän kontroll från statens sida skulle också förefinnas. Inom företaget skulle rösträtten vara lika. Risker och möjligheter beskrivas på följande sätt:

"Med egendomens övergång till anställda och arbetare ändras i och för sig varken företagens organisation eller drift. Dock uppstå två faror, som visserligen inte låta fullständigt undanröja sig, men dock kunna hållas inom måttliga gränser. Den första.... gäller valet av olämpliga affärsledare. Den andra, som är oberoende av en god eller dålig affärsledning, gäller en hänsynslös rovdrift genom utdelning av vinsterna, reserverna, ja till och med själva realkapitalet, till företagens skada....

Mot hänsynslös utdelning av vinsten skaffas garanti genom bestämmelser om reservfonder och högsta tillåtna utdelning. Vad som förtjänas utöver dessa båda gränser, samlas i en utjämningsfond, som över-

går till gillena, så snart dessa hunnit bildas. I strävan efter gillesformen ligger motsatsen till de syndikalistiska principerna. Här ligger också undanröjandet av den svårighet, som skulle kunna uppstå, om ekonomiskt svagare företag betala sina anställda illa och lida skada genom att krafterna strömma till bättre ställda eller bättre ledda företag. Gillet utjämnar avkastningarna, kontrollerar affärsledningarna och slår igen de räddningslösa verkstäderna.”

Kapital få dessa gillen skaffa på samma sätt som företag nu. Och om staten skulle bli en stor kapitalägare och långgivare, ändras inte i princip detta förhållande. Vad som kan vinnas med denna organisation i landsomfattande gillen, utvecklar Rathenau likaså:

”På samma gång tillfrisknar hela näringslivet. Ty egensinnet och partikularismen hos företagaren, som vill stå för sig själv för att vara herre i eget hus, äro nu undanröjda. Ingenting står längre i vägen för anläggningarnas sammanslagning och förening. Av sig självt uppstå förbund och gillen, utan lagligt tvång yppa sig ansatserna till framtidens näringsliv. Inom kort kommer en självförvaltande arbetaregrupp att stå alldeles främmande för tanken om inländsk konkurrens. Den kommer att av sig själv kräva och verka för arbetsdelning mellan de olika företagen och de olika grupperna, för besparingar i kraft, råvaror, arbete och transport, för val av de riktiga produktionsorterna, för avskaffande av olämpliga inrättningar och införande av en genomtänkt typisering.

Men med gillenas uppkomst fullbordas den ytterligare omgestaltningen av den ekonomiska förvaltningen. Produktionspolitiken går över från de splittrade fabriksledningarna i händerna på de centrala ledningarna för gillena, under det att de lokala uppgifterna bli kvar hos fabriksledningarna. Därav uppstår en process av personligt urval, ty de osållade element, som skaffat sig inflytande i det enskilda företaget, komma genom dessa val i en trängre krets att skickas in i gillenas ledning blott försåvitt de bevisa sin duglighet i praktiskt arbete.”

Det sist anförda exemplet har sitt särskilda intresse från den synpunkten, att Rathenaus program i främsta rummet torde vara dikterat av hänsyn till *produktionen*. Detta strider emellertid endast skenbart mot det inledningsvis framhävda sambandet mellan produktionsintresset och de ”mindre långtgående” organisationstyperna. Vad som tidigare betonats är nämligen endast den allmänna tendens, som innebor hos kraven på frihet och självständighet att leda till ”långtgående” förslag, medan produktionsintresset ”i och för sig” inte behövde medföra dylika konsekvenser. Från den sistnämnda utgångspunkten berodde allt på de konkreta omständigheterna. Och det är uppenbart, att Rathenau just låtit leda sig av övertygelsen, att Tysklands läge — 1919 — och stämningen bland arbetaremassorna skapat en situation, där omsorgen om produk-

tionen krävde en radikal omläggning. Under andra förhållanden, erkänner han själv, skulle en utveckling i annan ordning förefallit naturligare: först en nationalisering av produktionsprocessen, därefter en demokratisering.

Denna sistnämnda väg förordas särskilt av grupper, som i samhällets övertagande av produktionsmedlen se den bästa utvecklingslinjen. De hamna därvid i ståndpunkter rörande industriell demokrati, som kunna sägas ha karaktär av "mellanformer".

Det kan vara tvivelaktigt, om man till dessa skall räkna organisationsförslag av den typ, som gjort sitt inträde i diskussionen med de amerikanska järnvägsmännens s. k. Plumb plan. Denna, som till upphovsman närmast har järnvägsmännens juridiske rådgivare Glenn E. Plumb, innebär nationalisering av *äganderätten* till de amerikanska järnvägarna. Men *förvaltningen* skulle icke ligga i statens hand, utan övertagas av en styrelse på femton direktörer, av vilka regeringen endast skulle utse en tredjedel, medan arbetarna och tjänstemännen i mera överordnad ställning skulle utse var sin tredjedel. Ett samarbete skulle sålunda etableras mellan de anställda och staten. Konsumenterna skulle inte bli direkt företrädade i ledningen. Men deras huvudsakliga intresse, nämligen skäliga priser, skulle tillgodoses genom den kontroll, som utövas av "the Interstate Commerce Commission". Den skulle nämligen ha att fastställa maximitaxor för såväl gods- som passageraretrafik. En alltför stark centralisering vill man förebygga genom distriktsråd och lokala råd, som skulle sammansättas enligt samma grunder som "den centrala järnvägskommissionen" eller styrelsen.

Planen förutsätter vidare ett verkligt vinstandelssystem. Hälften av vinsten skulle gå till staten för amortering av dess skuld till de gamla ägarna och för nyanläggningar. Den andra hälften skulle delas mellan de anställda i förhållande till deras löner, dock så att de mera ledande posternas innehavare skulle erhålla proportionsvis dubbelt så mycket som "männen i ledet". Om gemene man sålunda finge ett tillskott av 5 % på sin avlöning, bleve procenten för de högre graderna 10. Emellertid skulle den utdelade vinsten begränsas efter vissa regler. Stege den till 10 % på järnvägarnas bruttoinkomst, måste taxorna sänkas med 5 %, och likaså, vid fortsatt stegring, med hälften av varje ny vinstprocent.

I detta fall skulle ju de anställdas representanter sitta inne med majoritet, och det låter sålunda säga sig, att makten helt flyttats över från ägarna och till arbetare i olika ställningar. Från samma synpunkt skulle då ingen väsentlig förändring i nu rådande förvaltningsformer vara att anteckna, när det från olika håll föreslås, att samhällsföretag skola ledas *gemensamt* av samhälle, konsumenter och anställda, så länge dessa sistnämnda utgöra en minoritet av styrelsernas medlemmar. Såsom mycket kända förslag i denna riktning kunna anföras den österrikiska la-

gen om "gemeinwirtschaftliche Unternehmungen", det engelska förslaget till gruvornas nationalisering, framlagt av kolkommissionens ordförande, domaren John Sankey, samt de i Frankrike av Arbetets ekonomiska råd (Conseil economique du Travail) utarbetade planerna för vissa industrigrenars socialisering. I alla dessa förslag dominera representanterna för samhälle och konsumenter, med undantag möjligen för det franska, där det *samhälle*, som representeras, är en ekonomisk organisation i sin tur uppbyggd av producenter och konsumenter, varför organisationstypen möjligen kan sägas vara ett försök att låta de anställda å ena sidan och konsumenterna å den andra gemensamt överta ledningen.

Under alla förhållanden ha vi här ansatser till det "samstyre" mellan arbetare och ägare, vars stora svårigheter tidigare blivit berörda. Att detta samstyre sålunda tagit form just i förslagen om samhällsföretagens organisation, är ingen tillfällighet. De psykologiska hinder, som ovan berörts, för en utveckling mot *solidaritet* mellan arbetarna och företaget, och som ha sin grund i arbetarnas motvilja att sätta ägarnas vinst såsom mål för sina strävanden, dessa hinder kunna ju i samhällsföretagen anses vara i princip övervunna. Arbetarnas likgiltighet kan vara lika stor som förut, men den positiva oviljan har inte samma underlag.

Däremot har ju inte problemet om normerna för de anställdas representation i jämförelse med andra parters blivit bragt ur världen. Frågan om minoriteternas verkliga inflytande och om möjligheterna att på något sätt formellt trygga deras intressen står tydligen kvar, och svårigheterna torde inte vara mindre ifråga om en minoritet av arbetare-representanter gentemot ägarnas ombud, än när det gäller förhållandet mellan majoriteten och minoriteten av aktieägare. Som exempel på de trevande försöken att ge arbetarna det avgörande ordet i vissa spörsmål, som beröra dem särskilt nära, kan anföras en bestämmelse i det ovan nämnda förslaget från den engelska kolkommissionen. Ansvar för skötseln av varje gruva skulle vila på en "manager", som emellertid vid sin sida skulle ha ett lokalt gruvråd. Och i frågor om skyddsanordningar och sanitära förhållanden måste rådets anvisningar följas, eller i annat fall saken hänskjutas till distriktsrådet. Denna vädjan till högre instans tycks ha erbjudit sig som enda lösningen lite varstans, så snart man sökt ta ett första steg i riktning mot något slags beslutanderätt för arbetarna gentemot uppfattningen hos den ansvariga ledningen; vare sig denna sen representerar samhället eller enskilda aktieägare. Men en högre instans, där arbetare och arbetsgivare på samma sätt stode oförmedlat mot varandra, tyckes knappast vara någon lösning, och så har man fått inkalla något slags högre myndighet, en "samhällsrepresentant" såsom avgörande element.

Det mest typiska försöket i denna riktning att ge åt arbetarna verk-

ligt inflytande torde föreligga i de båda förslag, som utarbetats av den norska Arbeiderkomisjonen av 1918. De föreslagna driftsråden skulle erhålla ganska vittgående befogenheter. Om arbetsgivaren godkänner rådets beslut, är ju allt i ordning. Vägrar han däremot, kan rådet vädja till "distriktsnämnden", som avgör saken. Och distriktsnämnden består av en representant för arbetsgivarna, en för tjänstemännen och en för arbetarna, jämte en av "samhället" — kjøpstad eller fylke — tillsatt ordförande, som tydligen i alla tvistiga fall kommer att fälla avgörandet.

I denna kortfattade överblick skall till sist endast uppmärksamheten riktas på tvenne typer av förslag till en gradvis skeende utvidgning av arbetarnas inflytande, vilka i så måtto överensstämmer, att båda bortse från ingripande på lagstiftningens väg för att i stället anknyta till arbetarnas fackliga aktion, men å andra sidan uppvisa den olikhet, som är att vänta, då det ena har sitt upphov inom den radikalaste flygeln av den engelska fackföreningsrörelsen, det andra från en ansedd engelsk nationalekonom.

Det har redan ovan blivit antytt, att man skulle kunna uppfatta de kontrakt som gillesocialisterna tänka sig uppgjorda mellan gillena och samhället eller konsumenterna såsom ett slags jättelika lagackord. Tanken att på lagackordens väg finna en övergång från nuvarande förhållanden till en av arbetarna ledd industri behöver alltså inte ligga fjärran. Den har också utvecklats av några bland de mest avancerade shopstewards i Clyde-distriktet. Det torde vara nog med följande citat ur ett "Memorandum om verkstadskontroll" Towards Industrial Democracy av W. Gallacher och J. Paton, 1917:

"Det är bara arbetarnas egen slöhet eller brist på sammanhållning, som kan hindra verkstadskommittéerna (driftsråden) från att mycket snabbt förvärva erfarenhet och inflytande nog för att sätta dem i stånd att åtaga sig hela produktionen inom fabriken i ett enda stort ackord (contract), eller på sin höjd i två eller tre stora ackord. Om man förutsätter ett förbund med de organiserade kontorsanställda — en utveckling som är given, så snart verkstadskommittéerna äro värda förtroende och inflytelserika nog att ge tillräckligt skydd — skulle dessa kontrakt kunna omfatta inte bara själva det utförande arbetet utan även konstruktionsritningar och inköp av råmaterial. Det kontrakterade priset eller lönerna — ty det är fortfarande tal om arbetslön — betalas av företaget i en klumpsumma till fabrikskommittén och fördelas till arbetarna av deras egna representanter eller tjänstemän och i enlighet med det system och i de proportioner, som de själva besluta sig för att tillämpa. Om vid den tidpunkten, såsom man kan våga anta, ett stort industriförbund trätt i stället för de många fackförbunden, kunna dessa finansiella ärenden omhändertagas av dess distriktsstyrelse i stället för av fabrikskommittén. Ett verkligen upplyst förbund av detta slag skulle utan tvi-

vel föredra att låta allt vad medlemmarna förtjänat gå till en gemensam fond och sedan därutav betala ut till var och en hans regelbundna avlöning för vecka, månad eller kvartal, naturligtvis under förutsättning att mottagaren utfört ett visst bestämt minimum av arbete under perioden."

Det andra åsyftade uppslaget framkastades under den engelska kolkommissionens förhandlingar av den kände nationalekonomen, professor Edwin Cannan. Såsom "vittne" inför kommissionen hade han på olika grunder avvisat nationalisering av gruvorna. I stället antyder han vissa andra möjligheter, som i sina yttersta konsekvenser peka mot en minst lika grundlig omläggning av de nu rådande förhållandena.

Första steget skulle vara att gruvarbetarna skaffade sig en viss andel i gruvindustriens vinst. Cannan erkänner, att fackföreningarnas invändningar mot vinstandelssystemet äro fullkomligt riktiga, så länge det gäller vinsten i varje särskilt företag. Det ställer arbetarna i de mindre väl skötta företagen i en sämre ställning än deras kamrater, och detta är ur ingen synpunkt något önskvärt. Men en andel i *hela* kolindustriens avkastning drabbas inte av dessa betänkligheter.

Omedelbart efter varje års eller halvårs bokslut, då man fått full kännedom om de olika gruvföretagens avkastning, borde en del därav delas ut till arbetarna. Dessa måste i så fall kunna kontrollera företagets räkenskaper, och Cannan finner det alldeles naturligt, att dessa göras offentliga. Han vänder sig med skärpa mot idén, att det ekonomiska livet skulle vara ett krig, där allt skall såvitt möjligt hemlighållas. Även om man icke i övrigt skulle slå in på den förordade vägen, anser han en offentlig revision vara önskvärd, som kunde ge full klarhet över omkostnader och vinster. Men om arbetarna på antydda sätt ville skaffa sig både inblick i gruvornas läge och ett direkt ekonomiskt intresse i deras avkastning, ser han vägen öppen för en utveckling, som beskrives på följande sätt:

"Det kommer att invändas. . . . att förslaget kommer att verka som en kil för syndikalismen. Man kan säga, att räkenskapernas offentlighet och nödvändigheten av att låta gruvarbetarna vara med och kontrollera deras riktighet kommer att inom några år ge gruvarbetarnas organisation en hel del mera kunskap om industrien än den har för närvarande. Att även om vinstandelen i början sättes lågt, kommer man snart att kräva mera och få det beviljat. Att allteftersom gruvarbetareförbundet skaffar sig mera sakkunskap och dess andel i avkastningen växer, komma arbetarna att känna sig alltmera sadelfasta, tills slutligen den kapitalistiska ledningen helt och hållet tränges ut, det innestående kapitalet får sin ränta och nytt kapital skaffas genom avsättningar från vinsten eller lån. Och slutligen att förbundet, som inte alls är någon statsorganisation, kanske breder ut sig och kommer att omfatta även de

belgiska, franska och till och med westfaliska gruvarbetarna. Någon-
 ting sådant kan mycket väl bli händelsen. Och fastän jag är en 'bor-
 gerlig nationalekonom', förefaller det mig alls inte mycket oroande.
 Det innebär ingen plötslig revolution, som regelbundet brukar följas
 av reaktion. Svårigheterna skulle mötas en i sänder och inte i överväl-
 digande bataljoner.... Ett monopol skulle naturligtvis ett dylikt gruv-
 arbetareförbund ha — liksom gruvägarna ha för närvarande — men jag
 tror inte att det skulle vara, eller skulle synas vara, till medlemmarnas
 fördel att göra kolen knappa och dyra, och inte heller att förbundet
 skulle löpa hälften så stor risk att genom rena misstag fördyra dem som
 ett statens gruvdepartement...."

INDUSTRIELL DEMOKRATI I SVERIGE: VISSA KONKRETA FÖRUTSÄTTNINGAR.

Kap. 1. Svenska arbetareorganisationer.

Sedan kommittén ansett det vara i överensstämmelse med de i vårt land givna betingelserna att nära sammanbinda den industriella demokratiens realiserande med den verksamhet, som arbetarnas och arbetsgivarnas fack- eller industriorganisationer gjort till sin, har kommittén jämväl ansett, att i dess betänkande bör inflyta en summarisk framställning angående på vad sätt och till vilken utsträckning de svenska arbetarna och arbetsgivarna äro organiserade, ävensom en granskning av i vilken mån arbetarna redan under nuvarande förhållanden kunna anses med stöd av sina organisationer eller eljest äga ett faktiskt inflytande över arbetsvillkoren inom industrien och hantverket, över arbetets ledning och fördelning och arbetares antagande och avskedande.

Det är visserligen ofrånkomligt, att en sådan framställning kommer att i åtskilliga detaljer beröra förhållanden, som kunna anses jämförelsevis allmänt kända, men då lagstiftningen icke förut tagit närmare befattning med de nämnda organisationerna, annat än i den mån Landsorganisationen i Sverige och Svenska Arbetsgivareföreningen blivt i trenne föregående sociala lagar omnämnda eller åsyftade och vid förarbetena till dessa lagar någon närmare redogörelse för de ifrågavarande organisationerna icke ansetts erforderlig, har likväl ett utförligt omnämmande av dessa organisationer i här föreliggande sammanhang synts kommittén motiverad.

I olikhet med förhållandena i många främmande land finnas i Sverige helt få huvudgrupper av arbetareorganisationer. Numera, sedan det s. k. Svenska arbetareförbundet upplösts, äro alltså blott att anteckna för det första fack- och industriförbundens stora grupp av organisationer, samt därjämte den syndikalistiska sammanslutningen. Såsom ett minne från skråtiden bör kanske även påminnas om en fristående fackorganisation, nämligen det s. k. vindragarlaget i Stockholm. De flesta av fack- och

*Huvud-
grupper av
arbetare-
organisa-
tioner.*

*Lands-
organisa-
tionen i
Sverige.*

Dess före-
komst i
lagstift-
ningen.

industriförbunden hava numera enat sig i en gemensam överorganisation, Landsorganisationen i Sverige, för vilken sammanslutning nedan kommer att något redogöras. Denna huvudorganisation har, såsom förut nämnts, så tillvida redan vunnit uttryckligt erkännande i lagstiftningen, som i 5 § av 1920 års lag om central skiljenämnd för vissa arbetstvister landsorganisationen i Sverige, jämte svenska arbetsgivareföreningarnas förtroenderåd, nämnes såsom behörig att utse visst antal ledamöter i centrala skiljenämnden. Jämväl erinras om bestämmelsen i 2 § av 1917 års lag om försäkringsrådet, enligt vilken tvenne ledamöter av försäkringsrådet skola förordnas av Konungen, efter förslag av "förening av arbetare med minst tiotusen medlemmar", samt slutligen om stadgandet i 10 § av 1921 års lag om arbetstidens begränsning, enligt vilken tvenne ledamöter av arbetsrådet skola av Konungen utses "bland personer, föreslagna av sådana rikssammanslutningar av arbetare, som räkna minst 50 000 medlemmar". Efter överenskommelse med fackförbund, vilkas storlek berättigar dem att framställa förslag i här nämnda avseende, utövas den ifrågavarande förslagsrätten av Landsorganisationen i Sverige.

Landsorganisationen i Sverige konstituerades i augusti 1898 och avser att utgöra "Sveriges fackligt organiserade arbetares centralorganisation". Dess ändamål är enligt nu gällande, år 1922 konfirmerade stadgar, "att giva styrka åt den svenska arbetarerörelsen i dess fackliga strävanden", och organisationen har därför till uppgift först och främst att verka för arbetareorganisationers bildande och stärkande, jämte att bedriva därmed sammanhängande verksamhet, vidare att verka för likformigt uppträdande från de anslutna organisationernas sida, att inom fackföreningsrörelsen "sprida upplysning i socialekonomiska och därmed sammanhängande frågor", att genom upptagande av rapporter och meddelanden åstadkomma översikt av den fackliga verksamheten i landet, att ömsesidigt understödja de till Landsorganisationen anslutna organisationerna vid de tillfällen, då arbetsgivarna genom lockout söka hindra organisationsarbetet eller arbetarnas försök att förbättra sina avlöningsförhållanden; ävensom vid alla tillfällen, då föreningsrätten hotas och arbetarna utestängas vid försök att bilda organisationer samt vid lönenedsättningar; att i enlighet med därför särskilt uppgjorda stadgar ekonomiskt stödja Folkets-Hus-företag i landet för anskaffande av lämpliga möteslokaler samt att uppehålla förbindelse med motsvarande organisationer i utlandet och verka för ömsesidigt ekonomiskt understöd mellan dessa. Som synes är Landsorganisationens program rent fackligt, utan särskilt angiven politisk färg. Landsorganisationen består, som nämnt, av industri- eller fackförbund, för vilka närmare skall nedan redogöras, samt dessutom av sådana fackföreningar, som sakna möjlighet för anslutning till här ifrågakommande fack- eller industri-

Inre or-
ganisa-
tion.

förbund. Dessa organisationer äga rätt att inträda i Landsorganisationen mot villkor att de erkänna dess ändamål och iakttaga dess stadgar.

Ledningen av Landsorganisationens verksamhet tillkommer Landssekreterariatet, valt å Landsorganisationens kongress. Landssekreterariatet har sitt säte i Stockholm och består av sju ledamöter, varav en ordförande, en kassör och en sekreterare.

Landssekreterariatet.

Landsorganisationens kongress, vilken sammanträder i Stockholm på tid, som av näst föregående kongress bestämmes, består av 250 av de anslutna fackförbunden valda ombud, med mandaten fördelade bland förbunden i proportion till dessas storlek. Under det kongressen sammanträder, är den Landsorganisationens högsta beslutande myndighet.

Kongressen.

Såsom ett komplement till kongressens tunga apparat finnes det s. k. Representantskapet, som å tid, då kongress ej pågår, utgör den högsta myndigheten inom Landsorganisationen. Ledamöterna i representantskapet utses även av fackförbunden, med en representant för de första 10 000 medlemmarna, ett andra ombud för de därefter följande 10 000 medlemmarna, och därefter ytterligare en representant för varje följande grupp av 20 000 medlemmar. Representantskapet sammanträder årligen till ordinarie möte, samt dessutom till extra möte efter kallelse av Landssekreterariatet, eller efter anhållan av minst hälften av representantskapets medlemmar.

Representantskapet.

Nyttillträdande organisationer hava att vid anslutningen erlägga viss avgift, beräknad efter antalet medlemmar. Varje anslutet förbund har dessutom att till Landsorganisationen betala viss månadsavgift, nämligen 16 öre för helt och 8 öre för halvt betalande medlem i förbundet, och dessa avgifter fördelas på särskilda fonder, med stöd av vilka organisationen blir i stånd att verka för de angivna målen. Vissa regler äro uppställda för ernående av samverkan mellan de olika förbunden, och även för att viss förhandlingsordning etc. iakttages vid arbetskonflikter; under särskilt angivna villkor erhålla de anslutna förbunden ekonomiskt understöd vid sina lönestrider.

Kontributioner.

Enligt från Landsorganisationen inhämtade uppgifter meddelas härmed följande förteckning å i Sverige den 1 januari 1922 förefintliga fack- och industriförbund, antalet därunder sorterande avdelningar, jämte medlemsantal, med angivande tillika av vilka förbund, som äro anslutna till Landsorganisationen. Därjämte meddelas en från samma källa hämtad tablå över antalet hantverksarbetare inom respektive fackorganisationer.

Tablå

över antalet fackligt organiserade arbetare i Sverige den 1/1 1922.

N a m n	Antal avdelningar	Antal medlemmar
<i>A. Landsorganisationen.</i>		
Bleck- och plåtslagareförbundet	49	1 508
Bokbindareförbundet	28	3 159
Bryggeriindustriarbetareförbundet	46	4 567
De förenade förbunden	94	5 447
Eldareunionen	25	2 079
Frisörbiträdesförbundet	27	846
Försäkringsfunktionärernas förbund	9	209
Gjutareförbundet	147	5 081
Grov- och fabriksarbetareförbundet	348	37 573
Gruvindustriarbetareförbundet	39	3 405
Handelsarbetareförbundet	86	6 390
Hattarbetareförbundet	9	424
Järnvägsmannaförbundet	255	38 545
Kakelugnsmakareförbundet	21	515
Kommunalarbetareförbundet	150	16 430
Litografiska förbundet	15	765
Litografiska förbundet	113	9 268
Livsmedelsarbetareförbundet	249	62 357
Metallindustriarbetareförbundet	84	3 952
Murareförbundet	76	4 381
Måleriarbetareförbundet	73	13 034
Pappersindustriarbetareförbundet	29	889
Sadelmakare- och tapetsereförbundet	69	2 705
Skogs- och flottningsarbetareförbundet	55	8 678
Sko- och läderindustriarbetareförbundet	101	6 797
Skrädderiarbetareförbundet	82	2 721
Stenindustriarbetareförbundet	294	21 535
Sågverksindustriarbetareförbundet	10	3 337
Tobaksindustriarbetareförbundet	122	11 689
Transportarbetareförbundet	244	15 794
Träarbetareförbundet	20	445
Tunnbindareförbundet	93	7 180
Typografförbundet	49	2 235
Väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet		
Summa	3 111	303 940
<i>B. Förbund icke anslutna till Landsorganisationen.</i>		
Elektriska arbetareförbundet	117	4 658
Fångvårdsmannaförbundet	35	700
Förgylleriarbetarefackföreningen	—	56
Försvarsverkens civila personalsförbund	40	3 430
Transport	192	8 844

N a m n	Antal avdelningar	Antal medlemmar
Transport	192	8 844
Hembiträdesfackföreningen	—	105
Hospitalens ekonomipersonalsförbund	15	800
Hospitalspersonalsförbundet	18	1 643
Hotell- och restaurangpersonalsförbundet	26	3 415
Järnvägarnas kontorsbiträdesförbund	?	2 000
Kvinnliga telefonjästemannaföreningarnas central- förening	94	2 416
Lantarbetareförbundet	298	11 956
Lokomotivmannaförbundet	89	5 100
Maskinist-, eldare- och reparatörförbundet	12	500
Nya stewartföreningen	2	1 662
Postmannaförbundet	47	3 800
Sjömansunionen	?	15 500
Stuckatörförbundet	?	125
Städerskefackföreningen	—	23
Telegraf- och telefonmannaförbundet	33	4 022
Telegrafverkets trafikpersonals förbund	6	626
Telegrafverkets personals förbund	8	670
Textilarbetareförbundet	96	15 580
Trädgårdsarbetareförbundet	28	556
Tullmannaförbundet	?	2 000
Upplands lantarbetareförbund	110	4 000
Urmakeriarbetareförbundet	9	140
Vävlagareförbundet	14	370
Summa	1 097	85 853

Tablå

över antalet fackligt organiserade arbetare i Sverige.

	Anslutna till Landsorganisationen	Stående utanför ¹ Landsorganisationen	Summa
1/1 1918	186 146	64 677	250 823
1/1 1919	222 185	88 743	310 928
1/1 1920	258 996	100 420	359 416
1/1 1921	281 797	136 743	418 540
1/1 1922	303 940	85 853	389 793

¹ Approximativa siffror.

Tablå

över antalet hantverksarbetare inom fackorganisationerna.¹

Bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet	c:a	4 000
Bleck- och plåtslagareförbundet		1 194
Bokbindareförbundet	„	3 150
Frisörbiträdesförbundet		878
Hattarbetareförbundet		18
Kakelugnsmakareförbundet	„	150
Metallindustriarbetareförbundet	Uppgift kan ej lämnas	
Murareförbundet	c:a	3 900
Måleriarbetareförbundet	„	4 000
Sadelmakare- och tapetserareförbundet	„	1 000
Sko- och läderindustriarbetareförbundet		1 656
Skrädderiarbetareförbundet	„	4 000
Träarbetareförbundet		3 624
Tunnbinderiarbetareförbundet		367

Summa 27 937

Kommittén har icke ansett sitt uppdrag föranleda framläggande av någon egentlig historik över tillkomsten och tillväxten av de svenska arbetarnas fackorganisationer, utan hänvisas härvidlag till befintlig speciallitteratur; den följande redogörelsen avser blott att i korthet söka beskriva det nuvarande läget. Emellertid befinna sig dessa arbetareorganisationer just för närvarande i ett utvecklingsskede av pågående omgestaltning, och det är därför nödvändigt att något redogöra för bägge av de huvudtyper, som för närvarande äga bestånd. Även skall kortfattat refereras de huvudsakliga skäl, som blivit anförda till belysning av den pågående omläggningen.

Fack- och
industri-
förbund.

De äldre av vår tids arbetareorganisationer äro fackföreningarna, snart nog efter sin tillkomst sammanslutna i *fackförbund*; den nyare typen av arbetareorganisationer representeras av *industriförbunden* med därunder sorterande avdelningar.

För undvikande av missförstånd må i detta sammanhang anmärkas, att enligt exempelvis i Landsorganisationens stadgar vedertagen terminologi med "fackligt" organiserade arbetare avses såväl de i fack- som i industriförbund organiserade.

Fack-
förbund,
definition.

Med fackförbund menas enligt numera antagen definition "en organisation, som sammansluter arbetarna inom en industri eller ett yrke över hela landet". Fackförbunden äro sammanslutningar, baserade på den principen, att samtliga arbetare inom visst yrke samla sig i en gemensam organisation. Skulle viss industri till övervägande del bedrivas av

¹ Samtliga angivna förbund äro anslutna till Landsorganisationen i Sverige. Uppgifterna äro lämnade av förbunden och avse endast medlemmar inom resp. förbund, som sysselsättas inom näringsgrenar, där arbetet bedrivs uteslutande hantverksmässigt.

blott en kategori yrkesarbetare, kommer sammanslutningen av dessa yrkesarbetare uppenbarligen även att bliva en sammanslutning av arbetarna inom sagda industri.

Med industriförbund åter menas en organisation av arbetare inom en eller flera närbesläktade industrier, oavsett om därvid arbetare tillhörande alldeles olika fack eller yrken förenas i samma organisation.

Industri-
förbund,
definition.

Den första fackföreningen i Sverige i modern mening torde hava varit "Typografiska föreningen", vilken bildades redan 1846, alltså samma år som skråförordningen upphävdes. Först 1872 tillkom "Stockholms bokbinderiarbetareförening", 1874 "Hattmakarnas förening", 1876 "Tapetserarefackföreningen" och 1880 "Snickeriarbetareföreningen". Därefter uppstodo i rask följd fackföreningar inom olika fack och på skilda orter i landet. Efter initiativ av "Stockholms snickeriarbetareförening" blev i december 1881 hållet ett arbetaremöte i Stockholm, varvid tillsattes en kommitté för utredning av fackföreningsidén. Denna kommitté utarbetade därefter förslag till "program och stadgar för Fackföreningar för arbetare", vilket förslag på våren 1882 i 20 000 ex. spriddes bland Sveriges arbetare, och på så sätt givetvis fick betydelse vid uppdragandet av riktlinjerna för de nybildade organisationerna.

Fackfö-
reningarnas
uppkomst.

Vid det s. k. tredje svenska arbetaremötet i Örebro 1886 kom fackföreningsidén till ett första definitivt och mera allmänt erkännande. Vid detta möte uttalades i en resolution såsom önskemål bl. a. att organisationerna "komma att omfatta såväl manliga som kvinnliga arbetare inom samma yrke, att fackförening bildas å varje ort, där minst tio arbetare inom samma yrke finnas, att dessa föreningar ställas i förbindelse med liknande föreningar inom alla orter inom landet och helst även i förbund med motsvarande föreningar utomlands, på det att ett gemensamt helt må åstadkommas, att fonder böra bildas för gemensamma lokala och internationella behov". Det första svenska fackförbundet, nämligen typografförbundet, bildades samma år, i nästan omedelbar anslutning till detta arbetaremöte, med 355 medlemmar fördelade å 17 fackföreningar. Nästa år tillkommo postmannas- och måleriareförbunden, året därpå järn- och metall- samt skoarbetareförbunden o. s. v. under oavbruten stegring av såväl fackförbundens som de därunder sorterande fackföreningarnas och medlemmarnas antal.¹

De första
fackför-
bunden.

Fackförbunden, som alltså beteckna en organisationsform av jämförelsevis tidigt datum, hava jämväl i fortsättningen kommit att jämte de moderna industriförbunden stå såsom fasta enheter i arbetarnas organisation, och dessa förbund utgöra ju även numera stommen i Landsorganisationen i Sverige.

¹ Se närmare "Sifferuppgifter och grafiska framställningar över Landsorganisationen och de svenska fackförbunden 1888—1912", Stockholm 1915.

Beslutet om en successiv övergång till industriförbund.

Emellertid beslöts vid Landsorganisationens kongress år 1909 "en successiv övergång (från fackförbund) till rena industriförbund, med åliggande för Landssekreteriatet och förbundsstyrelserna att verka för, att smärre grupper inom en industri bliva upptagna i det förbund, som representerar huvudstyrkan". Vid 1912 års kongress fattades i denna fråga ytterligare följande beslut:

"Kongressen understryker det av 1909 års kongress fattade beslutet om successiv övergång till rena industriförbund, med åliggande för Landssekreteriatet och förbundsstyrelserna att verka för, att smärre grupper inom en industri bliva upptagna i det förbund, som representerar huvudstyrkan av vederbörande industriarbetare. Som rättensnöre för sammansättningen av industriförbund anbefaller kongressen de bestämmelser, som utarbetats av omorganisationskommittén, att tjäna till efterrättelse i den mån vederbörande organisationer kunna finna sådant lämpligt. Härvid bör dock iakttagas, att intet våldförande sker på hittills självständigt verkande förbundsorganisationer, vadan intet förbunds självständighet kan förklaras oberättigad, så länge majoriteten av ett förbunds medlemmar anse, att en sammanslagning med eller ett uppgående i visst industriförbund skulle verka skadligt för vederbörande medlemmar och deras intressen."

Övergången från fackförbundens till industriförbundens organisationsform har mött vissa svårigheter, vilkas innebörd framgå vid en granskning av de bägge organisationsformernas tillämpning på de praktiska förhållandena. Den beslutade omläggningen har därför icke kunnat äga rum med den snabbhet, som Landsorganisationens kongress funnit önskvärd, och sedan 1917 års kongress ytterligare understrukt de förut fattade besluten angående övergången till industriförbund, fann representantskapet skäl att vid möte år 1919 göra följande uttalande:

Svårigheter att verkställa omorganisationen.

Då det visat sig, att medlemmarna ej i tillräcklig utsträckning beaktat de av Landsorganisationens kongress fattade besluten om övergång till industriförbund, uppmanar representantskapet Landsorganisationens medlemmar att ställa sig nämnda beslut till efterrättelse. Övergång till industriförbund bör sålunda ske enligt de linjer omorganisationskommittén uppdragit i sitt förslag till sammansättning av förbund enligt industriförbundsprincipen. Arbetare, anställda inom samma företag, böra ansluta sig till samma förening.

Förbundsstyrelserna uppmanas att understödja övergången till industriförbund genom att dels vägra anslutning av arbetare, som enligt industriförbundsprincipen böra tillhöra annat förbund, och dels uppmana redan anslutna medlemmar inom arbetsföretag, där huvudparten äro organiserade i resp. industriförbunds avdelning, att överflytta sitt medlemskap till denna förening.

Samtliga förbund böra inrätta sitt arbete så, att även de smärre yrkesgruppernas intressen tillvaratagas i lika hög grad som huvudgruppens.

Tvister mellan olika förbund om omorganisationsgränserna böra hänskjutas antingen till Landssekreteriatets avgörande eller också till skiljenämnd, i vilken Landssekreteriatet utser ordförande."

Slutligen beslöts vid Landsorganisationens kongress år 1922 att med bifall till vissa väckta motioner göra följande uttalande:

"Kongressen understryker det av 1909 års kongress fattade beslutet om en successiv övergång till rena industriförbund, med åliggande för Landssekreteriatet att ordna denna övergång så, att den är till fullo genomförd i och med utgången av år 1925."

Principiellt vidhållas alltså inom vissa fackförbund, att denna organisationsform bör, åtminstone inom vissa fack, bibehållas, eller att i vart fall övergången till industriförbund skall verkställas i ett mera återhållsamt tempo än som beslutats. Sålunda anmäldes mot kongressens beslut av 1922, under något skiftande motiveringar, reservation av följande fackförbund, nämligen murareförbundet, måleriarbetareförbundet, de förenade förbunden, sadelmakare- och tapetserareförbundet, skogs- och flottningsarbetareförbundet, gjutareförbundet, tunnbinderiarbetareförbundet, litografiska förbundet, stenindustriarbetareförbundet samt representanter för bokbindareförbundet och typografförbundet.

I detta sammanhang kan anföras några av de skäl, som från ömse sidor blivit åberopade till förmån för och emot övergången från fack- till industriförbund. Härvid må lämpligen citeras den sammanfattningen av olika synpunkter, som verkställdes av den ovan omnämnda, vid Landsorganisationens kongress år 1912 tillsatta omorganisationskommittén. De anförda synpunkterna synes även äga intresse såsom uttryck för den gängse uppfattningen angående de sociala ändamål, för vilka organisationerna tillkommit, och den uppgift, man vill tilldela dem i framtiden; genom det anförda citatet gives även en bild av den vanliga taktiken vid den fackliga kampens förande.

Skäl för och emot omorganisationen.

”Å ena sidan anføres, att den industriella utvecklingen gått så snabbt under de sista 25 åren, att förhållandena härigenom i mångt och mycket blivit annorlunda än då fackförbunden först formades. De särskilda yrkesarbetarna hade då mera begränsade verksamhetsområden, till vilka även resp. facks arbetsgivare inskränkte sin verksamhet. Härutinnan har skett en förändring, så att numera arbetare från flera olika yrken sammanföras inom en industriell anläggning för att arbeta för en och samma arbetsgivare. Då dessa arbetare likväl stå i sina resp. fackförbund, bliva de i organisatoriskt avseende delade i olika grupper, som sortera under var sina förbundsstyrelser. Det kan härigenom bliva svårt att åstadkomma ett enhetligt uppträdande av alla arbetare på en fabrik, vilket dock ofta visat sig vara behövt. De förhållanden, som manade till samarbete mellan ett facks utövare på skilda orter och verkstäder, försvinna allt mera, och i dess ställe uppstår behov av samarbete för åstadkommande av likartade arbetsvillkor för arbetarna inom samma industri. Konjunkturförhållanden o. d. följa ej yrkenas gräns utan industriernas och arbetarna tvingas därför att föra sina lönerörelser med hänsyn till huru konjunkturer ställa sig för en viss industri och ej för en viss yrkesgrupp, som kan vara representerad inom denna industri. När nu arbetsvillkoren skola ordnas för arbetarna vid en fabrik, kräves förarbete härför inom ett flertal fackföreningar och lika många förbundsstyrelser. Dessa få sedan föra särskilda förhandlingar och kanske samtliga förbund nödgas sända var sina representanter till en plats för att ordna en fråga för ett arbetarantal, som kan vara relativt litet. De olika förbunden kunna härunder även bliva tvingade till gemensamma förhandlingar, varvid svårigheter av många slag lätt uppstå. Förbunden ha olika stadgar och olika hävdvunna principer för lönerörelsernas förande, varjämte förbundsstyrelserna kunna ha skilda uppfattningar om vilka åtgärder, som böra vidtagas under förhandlingarnas gång. På grund härav bliva förhandlingsapparaterna tunga och svårhanterliga, och ett snabbt anpassande efter vad en situation kräver är svårt att åstadkomma. Vidare framhålles, att ett förbund kan för en liten grupp arbetare företaga åtgärder, varigenom det stora flertalet till annat förbund hö-

För industriförbundsprincipen.

rande arbetare bringas ut i en strid, utan att dessa arbetare kunna öva något inflytande på sakens gång eller ha någon tvist för sig ouppgjord. En dylik strid kan för ett förbund, som kanske samtidigt har konflikter på annat håll, komma mycket olägligt, då det får ikläda sig större omkostnader än det förbund, som åstadkommit striden. Även då det skall beslutas om fortsättning eller avslutning av en strid, uppstå svårigheter för att få beslutet fattat enhetligt och bindande för alla grupper. Att på grund av vad ovan anförts tid och krafter bliva onödigt förslösade anses näppeligen kunna bestridas. Industriförbundsanhängarna framhålla även, att arbetarna på samma arbetsplats och inom samma industri ha en mängd likartade intressen, som bättre och mera enhetligt kunna bevakas genom en gemensam organisation än när arbetarna äro fördelade på flera sådana. Till de här ovan angivna synpunkterna gör sig även den uppfattningen gällande, att arbetarna i allmänhet skulle vinna på att forma fackorganisationerna till mera motsvarighet mot arbetsgivaresidans organisationer, som i större utsträckning äro danade efter de industriella förhållandena.

För fackförbundsprincipen.

Å andra sidan framhålles, att produktionen ingalunda helt industrialiserats, utan att hantverk finnas kvar i rätt stor utsträckning. Genom sammanförande av arbetarna i industriförbund försvinner dock ej behovet av att i vissa fall bibehålla fackförbunden. Dessa senare skulle emellertid genom att en del av dess medlemmar överfördes till industriförbunden försvagas, varjämte svårigheter och besvär med överflyttningar från ett förbund till ett annat uppstode, då en yrkesarbetare bytte arbete inom industriens eller hantverkets område. Beträffande förande av lönerörelser anföres till försvar för de nuvarande förbunden, att utövarna av ett yrke kunna, oavsett på vilket område de arbeta, ha så många gemensamma intressen att bevaka och likartade förhållanden att reglera, att detta nog motiverar deras bibehållande i samma förbund, även om härigenom skulle bli något mera arbete med förande av underhandlingar. Man framhåller vidare, att fara kan uppstå för att en mindre arbetaregrupp inom en industriförbundssammanslutning ej skall kunna inom denna få sina intressen tillvaratagna. Samarbete kan anordnas mellan de olika förbunden, menar man, och hänsyn till varandra därvid tagas i tillbörlig grad, så att de missförhållanden, som härutinnan framdragits, ej behöva återupprepas. Att någon särskild fördel skulle ligga i att få större motsvarighet mellan arbetarnas och arbetsgivarnas organisationer vill man på denna sida bestrida under framhållande av att i stället det erbjudes arbetarna vissa fördelar genom att tillhöra organisationer, som ej i sin helhet kunna famnas av en enda organisation på motsidan. Fackförbunden, som ha medlemmarna spridda över ett flertal skilda industrier, ha större möjlighet att undslippa hela förbundet omfattande lockouter, och ha på grund därav större möjlighet att lämna understöd vid konflikter än ett industriförbund, som kan få hela sitt medlemsantal ut i även en begränsad lockout. Med särskild skärpa framhåller man vidare, att intresset för organisationen skulle slappas hos arbetare, tillhörande yrkesgrupper, som splittrades på flera förbund i smågrupper, och att därigenom färre antal skulle kunna hållas organiserade än under nu rådande förhållanden."

Förbundens inre organisation.

En kortfattad redogörelse för den gängse byggnaden av fack- och industriförbundens inre organisation torde äga intresse i detta sammanhang.

Program.

Förbundens *ändamål* eller program äro, förutom de rent organisatoriska, på olika sätt i dess stadgar angivna; de gå som regel ut på att söka i särskilt angivna hänseenden tillvarataga och förbättra arbetarnas ställning i ekonomiskt och socialt — stundom även i intellektuellt eller kulturellt — avseende, samt att jämväl knyta förbindelser för samarbete med liknande organisationer i in- och utlandet. En huvudpunkt

i den fackliga verksamheten är självfallet, att förbunden genom upptagande av kontingenter från medlemmarna bliva i stånd att bilda ekonomiskt avsevärda kassor, till understöd åt medlemmarna i olika faser av den fackliga kraftmätningen med arbetsgivaresidan. Utgående från den rent fackligt betonade delen av programmen kan man därefter konstatera, hur i vissa förbunds stadgar dessutom framhålles, att samarbete för vinnande av "verksamt arbetareskydd och lagstadgad normalarbetstid" skall äga rum med det socialdemokratiska arbetarepartiet, hur åter andra förbund uppställa som mål att även "höja arbetarnas ställning i politiskt avseende", samt hur slutligen en grupp, vid sidan av de fackliga målen, klart anger såsom ändamål t. ex. "socialistisk upplysning och internationell förbrödring", eller "att fostra arbetarna i kampen för samhällets omdaning på socialistisk grundval".

Vissa förbund hava även till ändamål att stödja den kooperativa idén. Ett förbund skall bl. a. verka för "att arbetarna komma i åtnjutande av en värdig behandling från arbetsgivarnas sida och bliva betraktade såsom nyttiga samhällsmedlemmar".

Förbunden ledas av förbundsstyrelser, vars främste man vanligen kallas förtroendeman. De väljas å kongresser, det är stundom årliga, stundom mera sällan förekommande sammanträden av ombud från förbundens samtliga underavdelningar. När dessa kongresser sammanträda, utgöra de förbundens högsta beslutande myndighet. Förbunden äga samtliga fullständiga stadgar med bestämmelser om styrelse etc. och torde över huvud taget äga en formellt sett så fast byggnad, att de fylla fordringarna för att av domstol bliva betraktade såsom juridiska personer, ägande rättskapacitet (s. k. ideella föreningar med blandade ändamål). Beträffande Landsorganisationen jämte vissa av fackförbunden föreligga ju även prejudikat, utvisande att dessa organisationer ansetts i vissa avseenden skattskyldiga, såsom av de sakkunniga i fråga om ideella föreningars skattskyldighet blivit i deras betänkande närmare angivet, att de kunna besitta fast egendom o. s. v.

Förbundens närmaste underorganisationer voro ju från början de på olika orter bildade fackföreningar, vars sammanslutning innebar bildandet av fackförbunden. Terminologien är f. n. något obestämd vid betecknandet av dessa underavdelningar; benämningen fackförening eller blott förening är ofta bibehållen i stadgarna; emellertid gäller enligt den allmänt antagna regeln, att närmast under fack- eller industriförbundet sortera *avdelningar*, vilka till inbördes åtskillnad inom förbundet äro betecknade med nummer. Dessa avdelningar inom förbundet äro lokala organisationer, omfattande de inom ifrågakommande fack eller industri organiserade arbetarna å viss ort.

Vill arbetare inträda som medlem i fack- eller industriförbund, sker detta som regel genom anmälan hos ifrågakommande avdelning, och här

Styrelse.
Kongresser.

Förbunden juridiska personer.

Avdelningarna.

Arbetares inträde i organisationen.

bekommer den nya medlemmen även sin medlemsbok, i vilken sedan genom vederbörande kassör eller annan styrelsefunktionär antecknas hans erlagda eller eventuellt resterande kontingenter och övriga utdebiteringar. Denna bok tjänar även såsom identitetsbevis vid arbetarens flyttning från en ort till en annan och motsvarande överförande till den nya ortens avdelningsorganisation.

Emellertid är att märka, att såsom medlemmar av respektive förbund icke alltid äro att betrakta dess olika avdelningar eller föreningar; i vissa förbund är det de enskilda arbetarna personligen, som anses uppbygga förbundet — så t. ex. inom Svenska metallindustriarbetareförbundet. Såsom medelbart eller omedelbart tillhörande sitt förbund är den enskilde arbetaren där noga registrerad och erlägger till förbundet viss kontingent, ehuru visserligen avdelningen härvid tjänar såsom förmedlare.

Även avdelningarna juri-diska person-er. Styrelse. Program. Kontingenter. Även de särskilda avdelningarna torde vara att betrakta såsom föreningar med rättskapacitet. De äga vanligen stadgar, ensartade inom varje förbund, och deras angelägenheter handhavas av en styrelse, vald å allmänt möte, som regel för ett år. Enligt sina stadgar äga avdelningarna alltid till ändamål — förutom de lokala, organisatoriska syftena — att verka i överensstämmelse med förbundets program. Jämte kontingenterna till förbundet upptagas även av medlemmarna särskilda tillskott till avdelningen — vanligen per vecka. Medlemmarna bestå av arbetare inom ifrågavarande fack eller industri å viss ort eller område, och det bör märkas, att i vårt land ingenstädes inträdesavgifterna för nyinträdande arbetare äro bestämda så höga, att hinder på så sätt kan sägas förefinnas gentemot organisationernas vidare tillväxt. Vi äga alltså icke någon motsvarighet till den art av amerikanska fackföreningar, där medlemmarna söka i viss mån monopolisera sin yrkesverksamhet, vilken omständighet synes äga intresse för kommittéförslaget, som bygger på en omfattande arbetareorganisation.

Inom vissa förbund, nämligen Bokbindareförbundet, Elektriska arbetareförbundet, Gruvindustriarbetareförbundet och Metallindustriarbetareförbundet gäller vidare, att i dess avdelningsstadgar förefinnas bestämmelser om ytterligare underorganisationer, sorterande under respektive avdelningar. Enligt dessa bestämmelser skola på varje särskild arbetsplats bildas underorganisationer till avdelningen och förbundet, nämligen:¹

Verkstads-klubbar och grupporganisationer. a) *klubbar* (s. k. verkstadsklubbar) som utgöra en sammanslutning av samtliga medlemmar vid samma arbetsföretag (således en överbyggnad på grupporganisationerna, där sådana finnas); klubb kan även bil-

¹ Se stadgar för Svenska metallindustriarbetareförbundets lokalorganisationer § 1.

das för att sammansluta samtliga de grupporganisationer på orten, som utgöras av samma slags hantverksarbetare;

b) grupporganisationer, som *dels* (vid verkstäder inom hantverksindustrien) bestå av samtliga medlemmar vid resp. verkstad, *dels* (vid större arbetsplatser) antingen bestå av medlemmar inom viss yrkesgrupp *eller* ock av samtliga medlemmar inom en och samma verkstadsavdelning.

Dessa klubbar och grupper hava bl. a. till uppgift "att förbereda krav och söka ordna uppstående konflikter, — — — att för undvikande av olycksfall i arbetet noga övervaka och tillse, att erforderliga skyddsanordningar finnas, — — — att övervaka de hygieniska förhållandena på arbetsplatsen samt till vederbörande yrkesinspektör anmäla förekommande brister". Jämväl klubbarna och grupperna äga styrelser, valda för år, och vissa stadgar. Särskilda funktionärer biträda vid upptagande av de förut omnämnda kontingenterna till avdelningen och förbundet. Klubbordföranden äger skyldighet att hålla viss kontakt med avdelningsstyrelsen. "Klubbstyrelsen uppträder som arbetarnas representant gentemot arbetsgivaren, och har att i samråd med avdelningsstyrelsen söka avvärja och bilägga alla konflikter."

Klubbar-
nas upp-
gift.

Det är att märka, att ehuru blott de ovannämnda organisationernas avdelningsstadgar innehålla närmare bestämmelser om verkstadsklubbar etc., dylika lokala organisationer i stor utsträckning förekomma även inom övriga fack och industrier; man torde t. o. m. kunna påstå, att numera som regel inom ifrågakommande företag finnas organiserade antingen verkstadsklubbar eller i vart fall fackföreningsavdelning, som motsvarar dylik klubb.

Man måste konstatera, att dessa klubbar, eller rättare deras styrelser, redan utgöra en arbetarrepresentation, som i mycket påminner om de utländska driftsråden; de synas utgöra embryot till en legalt erkänd representation, och det är att märka, att utvecklingen i Sverige på detta område gestaltat sig utan synbar påverkan från utlandet, samt att viss erfarenhet redan finnes beträffande dessa klubbstyrelsers verksamhet.

*

För kommittén har det synts äga ett speciellt intresse att iakttaga särskillnaden mellan fack- och industriförbundens olika organisationsformer, samt de förefintliga tendenserna i den pågående utvecklingen. De av kommittén föreslagna driftsnämnderna skola ju väljas av de organiserade arbetarna inom de enskilda företagen, och det har då för kommittén gällt att utreda, på vad sätt arbetarna inom dessa företag äro organiserade. Kommitténs förslag har naturligen utformats med hänsyn till det nuvarande faktiska läget inom organisationerna och de skiftande

Kommitténs
lagförslag
i förhållan-

de till ar-
betarnas
lokala or-
ganisatio-
ner.

organisationsformerna; det erkännes emellertid, att de av kommittén föreslagna driftsnämnderna komma i ett något enklare, mera oförmedlat förhållande till arbetarna inom sådana företag, där de organiserade arbetarna representeras av blott *en* organisation i företaget. Med utvecklingen mot en övergång från fackförbundens till industriförbundens organisationsform följer även, att arbetarna inom de enskilda företagen i ökad utsträckning komma att tillhöra samma organisation.

En undersökning, som skulle klargöra huru stor del av de organiserade arbetarna, som *för närvarande* äro sammanslutna i fackförbund, och huru många i industriförbund, möter mycket stora svårigheter på den grund, att det i många fall är omöjligt att uppdraga en bestämd gräns mellan dessa bägge organisationskategorier, vilka det visserligen principiellt är lätt nog att åtskilja. Förhållandet är ju nämligen, att somlig produktion bedrivs med arbetare, tillhörande ett flertal yrken, under det att andra industrier bedrivs med arbetare, som samtliga eller till övervägande del tillhöra samma yrkesgren. Sålunda bedrivs t. ex. bostadsproduktionen med hjälp av en stor mängd olika yrkesarbetare, såsom flera sorters grovarbetare, byggnadsträarbetare, målare, murare, bleck- och plåtslagare, rörarbetare, stenhuggare, belysningsmontörer, kakelugnsmakare, glasmästeriarbetare, stuckatörer, sand- och grustagsarbetare. Skrädderiindustrien däremot, såsom ett annat exempel, bedrivs uteslutande av skrädderiarbetare, och denna yrkesgrupp är uteslutande sysselsatt i nämnda industri. Det är då uppenbart, att vid ett försök till särskilnad mellan fack- och industriförbund skrädderiarbetareförbundet, som onekligen är ett fackförbund, likväl även kan betraktas som ett industriförbund. I andra fall är förhållandet, att en viss yrkesgrupp visserligen ej är identisk med den i viss industri sysselsatta arbetarstammen, men likväl däri intager en fullständigt dominerande ställning, samt att arbetarna tillhörande detta yrke icke finna arbete utanför den ifrågavarande industrien. Sålunda bedrivs gruvindustrien till övervägande del av gruvarbetare, och utanför gruvindustrien finnas icke några gruvarbetare. I praktiken kunde man därför betrakta det 1895 bildade Gruvarbetareförbundet även som ett industriförbund, och efter beslutet å Landsorganisationens kongress om successiv övergång till industriförbund, krävdes för gruvarbetareförbundets del egentligen blott en namnförändring för realiserande av det fattade beslutet; förbundet kallar sig alltså nu med all rätt gruvindustriarbetareförbundet. Det gränsfallet är vidare vanligt, att visserligen en specialindustri uteslutande eller övervägande bedrivs av arbetare, tillhörande viss yrkesgrupp, men att dessutom, utanför ifrågavarande industri, finnas sysselsatta åtskilliga arbetare tillhörande samma fack. Såsom exempel kan ju anföras, att kakelfabrikerna huvudsakligen bedrivs av kakelugnsmakare, varav de organiserade tillhöra kakelugnsmakareförbundet, de

lito- och kemigrafiska anstalterna bedrivs övervägande av arbetare tillhörande litografförbundet o. s. v., men kakelugnsmakare finnas ju även inom byggnadsindustrien, litografer inom järn- och stålvarufabrikationen. En viss avdelning av ett fackförbund kan under dessa förhållanden betraktas som en arbetareorganisation, vilken på arbetsplatsen är alldeles att jämställa med en underorganisation till ett industriförbund. Där åter industriförbundsprincipen accepterats, förekommer likväl, att vissa grupper av yrkesarbetare icke inträda i industriförbundet, utan kvarstå i sina fackförbund. Sålunda omfattade t. ex. Svenska Pappersindustriarbetareförbundet ännu den 1 januari 1922 icke vissa inom denna industri arbetande medlemmar av Grov- och fabriksarbetareförbundet, icke heller samtliga elektrikerna, av vilka en del t. v. kvarstodo i Elektriska arbetareförbundet, och slutligen icke heller vissa reparatörer, som ännu tillhörde Metallindustriarbetareförbundet.

Den successiva övergången från fack- till industriförbund äger vanligen rum på så sätt, att de enskilda avdelningarna av respektive fackförbund utträda ur sitt gamla förbund för att ansluta sig till ifrågakommande industriförbund.

Sammanlagda medlemssiffran den 1 jan. 1922 för de ovan uppräknade förbund, vilka rent formellt antagit benämningen industriförbund, utgör 129 329. Därtill torde kunna läggas medlemssiffrorna för följande fackförbund, vilka ur här ifrågakommande synpunkter äro att jämföra med industriförbund, nämligen:

Frisörbiträdesförbundet,
Hattarbetareförbundet,
Kommunalarbetareförbundet,
Skrädderiarbetareförbundet,
Slakteri- och charkuteriarbetareförbundet,
Väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet,
Hotell- och restaurantpersonalsförbundet,
Telegraf- och telefonmannaförbundet.

Summan för inom industriförbund eller därmed närbesläktade organiserade arbetare blir då 167 130.

Till industriförbundens typ kunna väl även hänföras följande personalsammanslutningar, nämligen:

Försäkringsfunktionärernas förbund,
Hospitalpersonalsförbundet,
Postmannaförbundet,
Tullmannaförbundet,

med en sammanlagd medlemssiffra av 7 459. Som emellertid dessa organisationer icke utgöra sammanslutningar av industriens eller hantver-

kets arbetare, sådant detta begrepp av kommittén blivit fattat, torde det i detta sammanhang snarare leda till en riktig uppfattning, om den totala siffran å de organiserade arbetarna minskas med antalet av dessa arbetaregrupper. Efter dessa sammanställningar skulle alltså kvarstå 393 720 organiserade arbetare, tillhörande industrien eller hantverket, och av dessa skulle f. n. minst 167 130, eller omkring 42 %, kunna anses organiserade uti industri- eller därmed jämförliga förbund.

Sveriges
Arbetares
Central-
organisa-
tion.

Förutom fackförbunden med dess över- och underorganisationer är jämväl, såsom inledningsvis anfördes, att observera en annan huvudgrupp av arbetaresammanslutningar i Sverige, nämligen den syndikalistiska "Sveriges Arbetares Centralorganisation (S. A. C.)". I kapitlet om förefintliga arbetareorganisationer torde en kort redogörelse för denna organisation vara motiverad särskilt med hänsyn till den faktiska roll, som syndikalismen spelar i det nuvarande förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare. Numerären av de till denna organisation anslutna arbetarna utgjorde den 1 januari 1922 enligt uppgift från vederbörande organisation 28 849.

Program.

Den syndikalistiska arbetareorganisationen förklarar sig hava till uppgift att i enlighet med en viss allmän principförklaring "utgöra en ständigt i aktion varande *kamporganisation* för att genomföra socialismen, genom störtande av löneslaveriet och övertagande av produktionsmedlen". Särskilt betecknande för den nämnda principförklaringen torde kunna anses uttalandet för produktions- och distributionsmedlens socialisering, nämligen "genom uppbyggandet och utvecklandet av fackorganisationerna till duglighet att handhava förvaltningen av dessa medel i hela samhällets intresse". Av intresse för det ämne, kommittén haft till övervägande, är en s. k. uttolkning av 1921, till den omtalade principförklaringen, vari bl. a. anföres:

Förhållande till den industriella demokratiens idé.

"För att de arbetande massorna skola kunna övervinna och ersätta kapitalismen måste de förvärva sig teknisk och ekonomisk insikt och erfarenhet vid organiseringen och ledningen av industrien. Detta skall ske dels genom att arbetarna tillkämpa sig en ständigt utvidgad kontroll över de kapitalistiska företagen, dels genom skapande av driftsråd som ett led i de ekonomiska organisationerna, vilka råd bliva urcellerna i den framtida produktionsbyggnaden och genom vilka arbetarna förskaffa sig inblick och praktisk erfarenhet i den industriella organisationen, dels genom inrättande av industriella kurser, dels till sist genom att hjärnans arbetare förmås förena sig med handens arbetare och ställa sina insikter och kunskaper till tjänst för det revolutionära omdaningsarbetet."

Detta programuttalande kan betecknas såsom en kärnpunkt i den syndikalistiska tanken. Planen att lägga kontrollen över produktionen i fackorganisationernas hand, och att föreningarna själva i framtiden skola övertaga driften, pålägger medvetet dessa organisationer en framtidsuppgift, som icke kan sägas vara på samma sätt betonad inom den övriga, fackliga organisationen. Att anteckna är även, att den syndika-

listiska rörelsen principiellt ställer sig indifferent gentemot parlamentarismen och det politiska arbetet.

”Striden är en ekonomisk strid. — — — — Arbetarna skola icke nå sitt mål genom att överlämna sin sak till regeringen eller dess medlemmar, utan blott genom arbetarnas eget användande av direkt aktion i förlitande på de ekonomiska organisationernas styrka.”

Den syndikalistiska rörelsen ser sålunda som sin huvudsakliga uppgift att bland arbetarna bedriva propaganda för ett visst idéprogram, samt därjämte att genomdriva tillämpande av en viss energisk *taktik* vid den sociala kampens förande — varom här nedan skall något utförligare talas. Arbetareklassens organisatoriska enhetsfront anses principiellt såsom ett önskemål. Det ligger därför i sakens natur och överensstämmer även med det verkliga läget, att bland de stora fackförbundens medlemmar finnas många enskilda, som till sin åskådning mer eller mindre äro att anse såsom syndikalister.

Att man från syndikalistisk sida bröt sig ut från fackförbunden och bildade särskilda organisationer var väl delvis att förklara som en handling av opposition mot de inom fackförbunden härskande idéerna, men torde även ha sammanhängt med önskan att kunna upptaga särskilda kontingenter till fonder för propaganda.

Sveriges Arbetares Centralorganisation konstituerades vid kongress år 1910, och har fr. o. m. år 1922 sitt säte i Stockholm. Härmed meddelas en från den ifrågavarande organisationen hämtad översikt, utvisande organisationens omfattning och tillväxt från dess bildande.

	Antal medlemmar	Antal industrier	Antal L. S.
1 jan. 1912	696	8	21
„ 1913	2 037	12	64
„ 1915	4 519	14	99
„ 1917	9 235	15	144
„ 1919	20 331	18	296
„ 1921	32 299	21	398
„ 1922	28 849	37	403

Av dessa 28 849 medlemmar den 1 januari 1922 kommo 554 på jordbruksindustrien, 38 på fiskeriindustrien, 16 på kvarnindustrien, 29 på bageriindustrien, 39 på sockerindustrien, 2 på mejeriindustrien, 10 på charkuteriindustrien, 44 på bryggeriindustrien, 49 på livsmedelsindustrien, 199 på läderindustrien, 308 på textilindustrien, 29 på skrädderi- och konfektionsindustrien, 2 067 på byggnadsämnesindustrien, 10 745 på byggnadsindustrien, 3 590 på skogsindustrien, 2 218 på sågverksindustrien, 1 857 på pappersindustrien, 239 på snickeriindustrien, 2 094 på gruvindustrien, 2 774 på metallindustrien, 437 på kemisk-tekniska indu-

strien, 19 på glas-, gips- och porslinsindustrien, 21 på tändsticksindustrien, 28 på gummiindustrien, 13 på tobaksindustrien, 101 på värme- och belysningsindustrien, 48 på hälsovårdsindustrien, 1 på frisöryrket, 16 på hotell- och restaurantpersonal, 1 på ordnings- och brandkårspersonal, 101 på kommunaltransportarbetare, 42 på telefon- och telegrafverkens arbetare, 66 på järnvägarnas arbetare, 20 på havets arbetare, 367 på transportarbetare, 1 på nöjesetablissemenspersonal, 54 på tidnings- och tryckeriindustrien. Dessutom tillkomma 612 medlemmar på annan ej specificerad industri.

Central-
kommittén
(A. U.). Centralorganisationens styrelse omhänderhaves av en centralkommitté, bestående av femton medlemmar. Denna kommitté skall sammanträda minst en gång årligen och har att ansvara inför kongressen. Sju av centralkommitténs medlemmar utgöra ett s. k. arbetsutskott (A. U.).

Kongress hålles å tid, som av näst föregående kongress blivit bestämd. Kongresser hava hållits 1910, 1912, 1916 och 1922. Jämväl grunderna för kongressens sammansättning bestämmas av föregående kongress. Alla frågor å kongressen skola avgöras med $\frac{2}{3}$ majoritet; varom icke avgöras de genom referendum bland samtliga medlemmar.

Referendum. Mellan kongresserna avgöras alla viktigare frågor genom referendum bland medlemmarna.

»L. S.» Centralorganisationens underavdelningar bestå av s. k. lokala samorganisationer (L. S.). Dessa avse "att inom sig sammansluta alla på platsen varande arbetare oavsett yrke eller sysselsättning, och kan avslutning ske såväl individuellt som kollektivt". I senare fallet kan avslutning ske som sektion i form av industrigrupp, allt på sätt representerade arbetare finna lämpligt eller praktiskt eller de industriella förhållandena nödvändiggör.

L. S:s
program. De lokala samorganisationerna betrakta såsom sin uppgift bl. a. "att bland arbetarna utbreda förståelse för, att alla arbetares huvudsakliga och största intressen äro gemensamma, varför också för hävdandet av dessa gemensamma intressen fordras en gemensam organisation, att — — — med en efter förhållandena lämpad stridstaktik utgöra en kamporganisation emot det privatkapitalistiska produktionssystemet för att slutligen störta det, samt att genom — — — inre skolningsarbete av medlemmarna söka att genom Sveriges Arbetares Centralorganisation planlägga producenternas övertagande av produktionsprocessen och produktionsmedlen".

Taktiken. Samorganisationerna ställa sig utanför alla politiska partier. Särskild uppmärksamhet har av den syndikalistiska organisationen ägnats frågan om taktiken vid lönekampens förande mot arbetsgivarna. Den *effektivaste* stridsmetoden har blivit eftersökt, och därunder hava, som naturligt är, olika förslag framkommit och olika metoder blivit tillämpade och åter övergivna. Beträffande frågan om hållande av ingångna arbets- och löneavtal, vilken ju upprepade gånger varit aktuell under de senaste

årens strider på arbetsmarknaden, är ofta nog tankegången, att avtalen i vissa fall kunna anses ingångna av arbetaresidan under tvång: arbetarna hava vid avtalens slutande befunnit sig i ett ekonomiskt nödläge och behöva därför icke betrakta avtalet såsom bindande för dem.

Bland taktiska medel, tillämpade av den syndikalistiska organisationen, bör särskilt nämnas det s. k. registret, vilket inom rörelsen tillmätes stor betydelse. "Registret" åsyftar att utgöra en noggrann statistik över arbetsförhållandena på varje särskild arbetsplats, särskilt med avseende å löner, arbetstid, tillgång på arbetskraft, upptagande av arbetskamrater i arbetslagen, kontroll över strejkbrytare m. m. Genom tillgången till dessa statistiska uppgifter öppnas, enligt förmenande, möjlighet till kontroll över tillförseln på arbetskraft och därigenom skall registret både tjäna såsom arbetsförmedlare och kunna komma till användning i stället för lokal strejk. En tendens finnes sålunda att "utbyta lönestrejken mot registerkampen", varigenom konkurrensen mellan arbetarna om arbete skall upphävas och de med strejken förenade umbärandena, särskilt för familjen, skola undvikas.¹

I den syndikalistiska organisationsplanen, vilken för övrigt är jämförelsevis komplicerad och tills vidare blott till en del blivit realiserad i verkligheten, ingå även de s. k. "industriella kommittéerna". Dessa skola vara en föreningslänk mellan de i viss industri eller industrigrupp sys-

»Registret».

De industriella kommittéerna.

¹ Vid Metallarbetareförbundets kongress 1922 antogs ett betänkande, som bl. a. innehöll ett förordande av upprättande av s. k. arbetsgivarregister vilka skulle avse att utgöra ett vapen i kampen om kontrollen över arbetskraften.

Vid Landsorganisationens kongress 1922 bifölls ett utlåtande av Landssekretariatet, vari bl. a. anföres:

"Tanken på åstadkommande av lönestatistik och kontroll över att medlemmarna ej taga arbete för underpris är emellertid ingenting nytt, utan ha dessa problem stått på fackorganisationernas dagordning sedan långa tider tillbaka. Redan nu ha de flesta förbunden infört bestämmelser i sina stadgar om skyldighet för medlemmarna att vid ankomsten till en plats anmäla sig hos vederbörande avdelning, innan de söka arbete, och de å platsen varande medlemmarna ha ju skyldighet att genom sin förening göra klart för sig vad som är organisationsmässigt bestämda arbetsvillkor. Dessa bestämmelser böra naturligtvis efterföljas och tillämpas av både medlemmar och styrelser.

Förbunden ha även gjort försök att åstadkomma lönestatistik. Några förbund ha därutinnan lyckats förhållandevis bra, andra ha däremot icke alls löst problemet.

Det är Landssekretariatets uppfattning att de största ansträngningar böra göras för att åstadkomma en god lönestatistik, som kan läggas till grund för lönerörelsearbetet. Värdet därav torde stå klart för alla, ty utan en säker kännedom om det faktiska löneläget är det svårt att planera för genomförande av nya avtal och för allmänna löne-regleringar. Med hänsyn till svårigheterna att erhålla tillförlitligt primärmaterial och nödvändigheten av att vid bearbetningen av detta ha fullständig kännedom om rådande förhållanden inom arbetsområdet, bör det statistiska arbetet utföras av förbunden. Dessa böra därför uppmanas att efter måttet av sina krafter och resurser ägna det statistiska arbetet all möjlig uppmärksamhet."

selsatta arbetarna, och hava även till uppgift att följa alla de för arbetarna inom ifrågavarande industri viktiga företeelserna, samt att delgiva arbetarna de råd och upplysningar, som anses nyttiga vid den sociala kampens förande. De i viss industri sysselsatta arbetarna inom varje L. S. äro särskilt sammanförda i s. k. sektioner, för underlättande av administrationsarbetet och kontingentupptagningen m. m.

Sektionerna.

Kontingenter.

Understödsverksamheten vid konflikt är inom den syndikalistiska organisationen grundad blott på frivilligt samarbete mellan de lokala samorganisationer, som beslutat deltaga i en ömsesidig överenskommelse därom; i så fall skall det förut nämnda arbetsutskottet, med iakttagande av vissa regler, fungera såsom förmedlare mellan respektive L. S.

Från varje samorganisation skall emellertid till Centralorganisationen inbetalas vissa avgifter till administrationskostnader.

Kap. 2. Svenska arbetsgivareorganisationer.

Arbetsgivarna synas hava sammanslutit sig av två huvudskäl. Den första anledningen till sammanslutning bland idkare av samma näring har varit behovet att tillvarata gemensamma yrkesintressen, och härvid ha väl särskilt de frågor, som varit föremål för eller beroende av åtgärder från det allmännas sida, grundlagt en naturlig samhörighet mellan respektive näringsidkare. I viss mån torde väl denna grund för sammanslutning stundom hava försvagats genom att solidariteten mellan respektive företagare haft att övervinna den inbördes fria konkurrensen — ett förhållande, vartill ju knappast funnits någon motsvarighet vid arbetarnas organisationssträvanden. Den andra och i praktiken avgörande anledningen till bildandet av de moderna arbetsgivareorganisationerna har givetvis varit, att man vid den ständiga kraftmätningen med arbetarna önskat äga stöd i föreningar, som kunnat svara mot arbetarnas allt större och starkare organisationer. I egenskap av arbetsgivare äga näringsidkarna i stort sett gemensamma intressen, i vart fall har behovet av en motvikt gentemot arbetarnas organisationer blivit avgörande för den faktiska utvecklingen. Det synes dock obestriddt, att även på detta område den enhetliga fronten på arbetsgivaresidan stundom utsatts för faran att brytas; den ene arbetsgivaren har givetvis ägt ett intresse av, att den andre icke i förhållandet till sina arbetare går längre i medgivande än han själv kunnat göra, men varje enskild näringsidkare har å andra sidan benägenhet att huvudsakligen taga hänsyn till sitt eget företags läge, till inläggande beställningar o. s. v., varvid alltså ståndpunktstagandet gentemot arbetarnas krav måste variera högst betydligt. I denna belysning bör kanske betraktas de jämförelsevis stränga vitesbestämmelser, som binda de i Svenska arbetsgivareföreningen organiserade näringsidkarna till inbördes sammanhållning och enligt uppträdande i frågor rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare.

Anledningar till sammanslutning.

En av de första av de svenska arbetsgivareorganisationerna i modern mening torde hava varit Sveriges skräddaremästares centralförening, vilken konstituerades redan 1893. I Göteborg bildades 1896 en lokal

De första moderna arbetsgivareföreningarna.

sammanslutning, kallad Verkstadsföreningen, 1899 konstituerades Sveriges målaremästareförening och 1900 Svenska bleck- och plåtslageriförbundet. 1902, året för den politiska storstrejken, ombildades Verkstadsföreningen till riksförening, under namn av Sveriges verkstadsförening, och samma år bildades Svenska arbetsgivareföreningen. Året därpå tillkom Svenska arbetsgivareförbundet samt Allmänna arbetsgivareföreningen. Vid samma tid torde även Svenska bageriidkareföreningen hava tillkommit. Året därpå tillkom Centrala arbetsgivareförbundet. Samtidigt som under de följande åren inom olika näringsgrenar tillkommo nya sammanslutningar mellan arbetsgivare inom samma näring, antog Svenska arbetsgivareföreningen så småningom karaktären av en centralförening, till vilken de flesta olika yrkesförbunden anslöto sig. Den har sålunda på arbetsgivaresidan blivit en slags motsvarighet till Landsorganisationen i Sverige.

Här nedan meddelas förteckning dels å i Svenska arbetsgivareföreningen ingående organisationer, enligt uppgifter avseende den 1 maj 1922, dels utanför den centrala föreningen stående, viktigare sammanslutningar av arbetsgivare, jämte antalet hos respektive medlemmar sysselsatta arbetare, samt året för organisationernas anslutning till Svenska arbetsgivareföreningen.

Tablå
öfver i Svenska arbetsgivareföreningen ingående organisationer.

N a m n	Inträde i Sv. Arb- giv.-för.	Arbetare- antal	Ansvarig- hetsbelopp kr.
Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp		38 155	7 631 000
Allmänna arbetsgivareföreningen	1906	2 511	502 200
Arbetsgivareförbundet för godsbefordran	1919	977	195 400
Bryggeriarbetsgivareförbundet	1908	3 940	788 000
Byggnadsämnesförbundet	1908	5 081	1 016 200
Elektriska arbetsgivareföreningen	1917	1 633	326 600
Järnbruksförbundet	1906	25 567	5 113 400
Järn- och metallindustriförbundet	1907	1 931	386 200
Klädningsömnadsförbundet	1919	437	87 400
Mellansvenska gruvförbundet	1916	2 787	557 400
Norra Bohusläns granitindustriförbund	1920	360	72 000
Norrlands stuvareförbund	1908	581	116 200
Pappersmasseförbundet	1907	14 313	2 862 600
Rörledningsfirmornas riksförbund	1918	1 239	371 700
Stockholms handelsarbetsgivareförbund	1907	682	136 400
Svenska detaljisternas herrkonfektionsförbund ..	1909	341	68 200
Svenska garveriidkareföreningen	1908	1 488	297 600
Transport		102 023	20 528 500

N a m n	Inträde i Sv. Arb.-giv.-för.	Arbetare-antal	Ansvarighetsbelopp kr.
Transport		102 023	20 528 500
Svenska skofabrikantföreningen	1910	5 948	1 189 600
Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund	1907	4 098	819 600
Sveriges bleck- och plåtslageriarbetsgivareförbund	1919	1 112	222 400
Sveriges bokbinderiidkares arbetsgivareförbund ..	1909	3 151	630 200
Sveriges buteljglasbruksförbund	1907	907	181 400
Sveriges byggmästareförbund	1919	5 014	1 002 800
Sveriges choklad-, konfekt- och karamellfabrikanters arbetsgivareförbund	1920	2 449	489 800
Sveriges fönsterglasbruksförbund	1908	55	11 000
Sveriges konfektionsindustriförbund	1920	2 105	421 000
Sveriges kvarnyrkesförbund	1909	1 109	221 800
Sveriges litografiska tryckeriägares förbund	1916	826	165 200
Sveriges målaremästareförening	1919	2 326	465 200
Sveriges pappersbruksförbund	1907	10 221	2 044 200
Sveriges skräddaremästares centralförening	1916	1 905	381 000
Sveriges småglasbruksförbund	1908	1 880	376 000
Sveriges textilindustriförbund	1907	21 449	4 299 800
Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund	1916	3 203	640 600
Sveriges träindustriförbund	1905	3 067	613 400
Sveriges verkstadsförening	1917	34 142	6 828 400
Sågverksförbundet	1907	19 544	3 908 800
Södra Sveriges stuvareförbund	1908	1 999	399 800
Torvindustriförbundet	1919	369	73 800
Trollhättans elektrokemiska arbetsgivareförbund..	1918	465	93 000
Västra Sveriges gatstensindustriidkareförbund....	1907	1 684	336 800
Västra Sveriges gruvvirkesindustriförbund	1910	99	19 800
Västra Sveriges storstensindustriidkareförbund...	1907	152	30 400
Summa		231 302	46 394 300

Bland utanför Svenska arbetsgivareföreningen stående riksföreningar märkes i främsta rummet *Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening*, grundad 1906 och omfattande omkring 20 000 arbetare. En utförligare redogörelse för föreningens tillkomst och verksamhet återfinnes i den av dess ombudsman, fil. dr. Ivar Hallberg, utarbetade skriften "Sociala problem vid Sveriges enskilda järnvägar".¹ Föreningens medlemmar, d. v. s. de enskilda järnvägarna, äro i organisationssyfte uppdelade i trenne särskilda grupper: södra, norra och mellersta distriktet. Föreningen har till sitt förfogande en garantifond, bestående av dels kontant inbetalade medel, dels garantiförbindelser, utfärdade av medlem-

Utanför Svenska arbetsgivareföreningen stående organisationer.

¹ Stockholm 1914.

marna, vilken är avsedd för bestridande av ersättning till medlemmarna för skada och förlust, som kan hava uppstått genom trafikinställelse eller annan därmed jämförlig anledning.

Svenska lantarbetsgivarnas centralförening. Denna organisation utgör en sammanslutning av elva stycken anslutna länsföreningar. De sistnämnda hava uppstått under de två sista decennierna. Intill år 1920 existerade mellan dem ett visst, dock rätt löst samarbete genom de s. k. "fullmäktige", men nämnda år befanns nödvändigt, i sammanhang med uppkomsten av lantarbetarnas organisationer, att åstadkomma en fastare organisation, och såsom en följd härav bildades den nu ifrågavarande föreningen. Samtliga länsföreningar äro anslutna till densamma, med undantag av Bergslagens skogs- och lantarbetareförening, en mindre sammanslutning, omfattande huvudsakligen ett antal gårdar i Bergslagen. Hos de genom länsföreningarna till centralföreningen anslutna arbetsgivarna äro sysselsatta omkring 20 å 25 000 arbetare. Olikheterna mellan arbetsförhållandena inom industrien och jordbruket hava motiverat, att föreningen icke anslutit sig till Svenska arbetsgivareföreningen; särskilt är att märka, att ju inom jordbruket lockout icke kan lämpligen tillgripas såsom påtryckningsmedel. Föreningen har vid åtskilliga tillfällen biträtt upprättandet av kollektivavtal, men likväl intagit den principiella ståndpunkten att icke påtvinga lokalföreningarna sådana avtal mot deras vilja. En av programpunkterna vid dess bildande var dock att verka för upprättande av kollektivavtal.

Sveriges redareförening. Föreningen bildades år 1906; dessförinnan hade någon liknande sammanslutning icke funnits. I början av 1923 voro till föreningen anslutna 90 rederier, och uppgick den å medlemmarnas fartyg sysselsatta personalen enligt föreningens årsbok för nämnda år till 8 054 man. Föreningen, som har sitt säte i Göteborg, har till ändamål att sammansluta de svenska rederierna för tillvaratagande av deras gemensamma intressen såsom arbetsgivare och i övrigt, samt att dels i sådant syfte träffa avtal med personer eller organisationer av personer, som för rederiernas räkning utföra arbete, och dels understödja föreningens medlemmar vid uppkommande tvister mellan dem, å ena, och dylika personer eller organisationer, å andra sidan. Av föreningens medlemmar ingångna arbetsavtal, kollektiva eller enskilda, som beröra föreningens verksamhet, skola godkännas av föreningens styrelse. Föreningen är i organisatoriskt hänseende indelad i fyra kretsar med särskilda styrelser, och liknande bestämmelse som i de flesta övriga arbetsgivareföreningar förekommer angående garantiförbindelser m. m.

Ytterligare märkas *Svenska tidningsutgivareföreningens arbetsgivarsektion* och *Sveriges bageriödkareförening*.

Lokala arbetsgivareorganisationer finnas även åtskilliga, bland vilka

må nämnas *Stockholms bageriidkareförening* samt *Skånes bleck- och plåtslageriarbetsgivareförening*. Närmare upplysningar om ifrågavarande organisationer ha icke införskaffats.

Bland de utanför Svenska arbetsgivareföreningen stående större arbetsgivarna äro givetvis även det allmännas organ, staten och kommunerna, samt det "blandade bolaget", Aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet. Dessa hava ju numera även inträtt som avtalsslutande parter i förhållande till motsvarande arbetareorganisationer. Sålunda må erinras om det mellan Stockholms stads löneavtalsnämnd, Göteborgs och Malmö städers avlöningsnämnder å ena sidan, samt Svenska kommunalarbetsgivarförbundet å den andra sidan ingångna avtalet av 1922, samt om det mellan Aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet och Svenska tobaksindustriarbetareförbundet 1919 slutna avtalet. Telegrafstyrelsen har beträffande personalen å dess verkstad i Nynäshamn ingått ett kollektivavtal med Svenska metallindustriarbetareförbundet o. s. v.

Svenska arbetsgivareföreningen, som har sitt säte i Stockholm, anger enligt stadgar, gällande 1922, såsom ändamål

*Svenska
arbets-
givareföre-
ningen.
Ändamål.*

att befrämja samverkan mellan arbetsgivare för tillvaratagande av gemensamma intressen;

att sammansluta arbetsgivare och organisationer av dylika till ett enhetligt och fast förbund;

att befordra bildandet av yrkes- och, där så finnes lämpligt, ortförbund mellan arbetsgivare inom föreningen;

att bistå arbetsgivare eller förbund av dylika vid uppkomna tvister mellan dem och deras arbetare eller dessas organisationer:

att lämna delägare i föreningen ersättning på sätt, stadgarna bestämma, för skada genom strejk eller lockout.

Såsom s. k. ideell förening är organisationen icke registrerad.

De sammanslutna underorganisationerna utgöra föreningens medlemmar i detta ords föreningstekniska betydelse. Emellertid äger föreningen även s. k. *delägare*, vilka utgöras av de särskilda arbetsgivare, som anslutit sig till respektive underorganisationer.

Organisa-
tion.

Som av den ovan meddelade förteckningen synes ingår såsom medlem av föreningen förutom uppräknade yrkes- och ortförbund samt föreningar även en organisation, benämnd Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp. Denna består av arbetsgivare, vilka antagits till delägare av föreningen utan att tillhöra särskilt förbund. Under de första åren av föreningens tillvaro var det just denna grupp av fristående arbetsgivare, som konstituerade föreningen; så småningom tillkommo yrkesförbunden såsom särskilda medlemmar. Till år 1921 var allmänna gruppen icke såsom sådan medlem av föreningen, utan betraktades i stället de gruppen tillhörande, fristående arbetsgivarna såsom medlemmar.

»Allmän-
na grup-
pen».

Denna sammanslutning tjänar nu även såsom en uppsamlingsorganisation, i det att arbetsgivare, som driva företag i nya branscher, till en början intagas i denna organisation. Sedan ifrågavarande industri eventuellt utökat sig till att omfatta ett flertal företag, som blivit medlemmar av Arbetsgivareföreningen, organiseras industrien till ett särskilt arbetsgivareförbund; så skedde exempelvis 1920 vid bildandet av Svenska Choklad-, konfekt- och karamellfabrikantföreningen.

Villkor
för in-
träde.

För att yrkes- eller ortförbund skall vinna inträde i Arbetsgivareföreningen, måste dess stadgar hava centralföreningens godkännande, och härvid skall iakttagas, att vissa bestämmelser förefinnas i respektive, såsom medlem antagna förbunds stadgar. Villkor är även, att varje särskild arbetsgivare, varmed givetvis även avses juridisk person, vilken är medlem av den inträdessökande organisationen, skall underskriva Arbetsgivareföreningens stadgar och bliva delägare i föreningen.

Ansvarig-
hets-
belopp.

Det är Arbetsgivareföreningens delägare, som äga rätt till ersättning för skada genom strejk eller lockout, icke dess medlemmar. För varje delägare uträknas ett s. k. ansvarighetsbelopp, i förhållande till antalet hos honom sysselsatta arbetare, och detta belopp tjänar såsom beräkningsgrund vid bestämmandet av de avgifter, varje delägare har att erlägga till föreningen. Inträdesavgift skall erläggas med $2\frac{1}{2}$ %, årsavgift som regel med 5 % av ansvarighetsbeloppet. Dessutom skall varje delägare avlämna skriftlig förbindelse, i form av vanligt skuldebrev, att sex månader efter uppsägning till föreningen eller order inbetala en hans ansvarighetsbelopp motsvarande summa, dock att av sådan förbindelse högst må infordras 10 % varje gång. Dessa förbindelser skola utgöra en föreningens garantifond, vilken emellertid icke bör anlitas annat än efter beslut av fullmäktige — varom mera nedan — och i den mån andra medel till bestridande av föreningens utgifter saknas. De särskilda förbindelserna tjäna även såsom säkerhet för att delägare ställer sig beslut om lockout till efterrättelse, och att han icke avsiktligt bryter mot föreskrifterna i stadgarnas här nedan citerade § 23. För sådant fall är delägare icke blott skyldig att utan motsvarande förmåner till föreningen erlägga stadgade ordinarie avgifter, intill dess han efter uppsägning upphört att tillhöra föreningen, utan kan även av fullmäktige åläggas utgiva skadestånd till föreningen, högst intill garantiförbindelsens belopp, eller för delägare, vars förbindelse icke uppgår till 5 000 kr., högst till detta belopp. Delägare, vars garantiförbindelse icke uppgår till 5 000 kr., skall med extra ansvarsförbindelse täcka skillnaden mellan sitt ansvarighetsbelopp och 5 000 kr. Totala ansvarighetsbeloppet för samtliga i Arbetsgivareföreningen ingående organisationer utgjorde enligt uppgift den 31 december 1921 kr. 60 463 600:—.

Fullmäktige och styrelse.

Föreningens angelägenheter handhavas dels av fullmäktige, dels av en styrelse. En fullmäktige utses av varje till föreningen ansluten organisa-

tion, och därutöver en för varje fullt antal av 5 000 arbetare. Fullmäktige utse ledamöter och suppleanter i styrelsen samt äga i övrigt handhava vissa i stadgarna angivna ärenden, särskilt frågor angående uppsägning av garantiförbindelser samt proklamerande av lockout mot medlems eller delägares vilja. Fullmäktige sammanträda efter kallelse av sin ordförande eller av styrelsen.

Styrelsen skall bestå av en verkställande direktör, två andra direktörer och ytterligare minst sju ledamöter, jämte suppleanter.

Med föreningen skall årligen hållas ordinarie stämma varje år, varvid respektive organisationer representeras genom ombud, en representant för varje organisation samt därutöver en för varje fullt antal av 1 000 arbetare.

Års-
stämma.

De i Svenska arbetsgivareföreningen ingående förbunden äro samtliga, med undantag av Allmänna gruppen och allmänna arbetsgivareföreningen i Malmö, att betrakta som yrkes- eller, om man så vill, industriförbund, dock att vissa av dem utgöra lokala yrkesförbund.

Arbets-
givareför-
bunden.

Vid en jämförelse mellan respektive stadgar framgår, att de ovan berörda tvenne principer, vilka föranlett arbetsgivareorganisationernas tillkomst, även vanligen komma till uttryck i stadgarnas bestämmelser om respektive förbunds ändamål. Sålunda ha många förbund till ändamål att "tillvarataga och främja gemensamma intressen av såväl ekonomisk beskaffenhet, som rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare". Som regel har dock såsom det övervägande intresset blivit betonat att tillvarataga medlemmarnas rätt och bereda dem skydd i förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare. Kvarnyrkesförbundet uttrycker exempelvis saken så, att organisationen har till ändamål att sammansluta respektive yrkesidkare "för vinnande av moraliskt och ekonomiskt stöd i frågor rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare, samt för bevakande av gemensamma intressen, som med yrket kunna äga samband". Det i satsens sista del anförda ändamålet är däremot icke angivet i stadgarna för Sveriges verkstadsförening, Sveriges textilindustriförbund, Sågverksförbundet m. fl. större yrkesförbund, ej heller återfinnes detsamma i de senast konstituerade förbundens stadgar.

Ändamål.

Såsom särskilda önskemål inom ramen för förhållandet till arbetarna är numera flerstädes nämnt, exempelvis i Allmänna gruppens år 1921 antagna stadgar, att respektive organisation skall — "där så befinnes önskligt" — söka upprätta kollektivavtal, samt vidare, att organisationen skall verka för biläggande av tvister och konflikter mellan medlemmarna och arbetarna. Samtliga organisationer hava naturligen även såsom ändamål att bereda sina medlemmar de fördelar, som förbundets medlemskap i Svenska arbetsgivareföreningen kan medföra.

Samtliga organisationer, tillhörande Svenska arbetsgivareföreningen,

Organisa-
tion.

äro givetvis organiserade såsom föreningar i detta ords juridiska betydelse: de äga sålunda stadgar, vari återfinnas bestämmelser om styrelse, möten, räkenskaper o. dyl. Flertalet av ifrågakommande yrkesförbund äro ytterligare uppdelade i lokala avdelningar eller föreningar, och många av dessa äro sammanförda i länsföreningar, kretsar eller distrikt.

Särskilda
åliggan-
den.

Vid strejk eller lockout äro respektive enskilda medlemmar skyldiga upprätta och till styrelsen insända förteckning å av konflikten berörda arbetare, upptagande deras namn och födelsedatum. Samtliga förbunds stadgar innehålla även de bestämmelser, vilka förekomma i Svenska arbetsgivareföreningens stadgar, § 23. På grund av det intresse, dessa bestämmelser äga för de förhållanden, vilka kommittén haft under utredning, återgives paragrafen härmed:

”Vill delägare eller medlem i föreningen ingå kollektivt avtal med fackförening, fackförbund eller annan arbetareorganisation, skall förslag därtill underställas föreningens styrelse, och må ej dylikt avtal upprättas utan styrelsens godkännande.

I kollektivt avtal, som upprättats mellan delägare eller medlem i föreningen och fackförening eller fackförbund, skall intagas bestämmelse, att arbetsgivaren har rätt att fritt antaga och avskeda arbetare, att leda och fördela arbetet och att begagna arbetare från vilken förening som helst eller arbetare, stående utanför förening.

Delägare är förbjudet att under pågående strejk eller lockout eller därefter, i strid mot styrelsens behörigen kungjorda beslut, i arbete använda strejkande eller utestängd arbetare från andra verk och företag eller eljest understödja sådana; börande styrelsen vidtaga lämpliga åtgärder för möjliggörande av dessa bestämmelsers efterlevnad.

Uppsätlig överträdelse härav föranleder skadeståndsskyldighet.”

Efter kompromiss år 1906 medgav Svenska arbetsgivareföreningen, att ovan anförda bestämmelser, i den mån de handla om arbetsgivares rätt att leda och fördela arbetet m. m., må inflyta i av dess medlemmar ingångna kollektivavtal under följande, något modifierade form:

”Med iakttagande av avtalets bestämmelser i övrigt äger arbetsgivaren rätt att leda och fördela arbetet, att fritt antaga eller avskeda arbetare samt att använda arbetare, oavsett om dessa äro organiserade eller ej.

Föreningsrätten skall å ömse sidor lämnas okränk.

Anse arbetarna, att avskedande ägt rum under omständigheter, som kunna tolkas såsom angrepp på föreningsrätten, äga de att, innan andra åtgärder vidtagas, genom sin organisation påkalla undersökning för vinnande av rättelse.”

Med anförande av dessa bestämmelser har emellertid ingalunda blivit tillfyllest uttryckt den ståndpunkt till den industriella demokratiens idéer, som arbetsgivarna kommit att i praktiken intaga. I själva verket hava de svenska arbetsgivarna i sina förhandlingar och överenskommelser med arbetarna och deras organisationer med eller mot sin vilja gått ganska långt i medgivanden åt arbetarnas önskan om medinflytande på olika områden. Hur förhållandena gestaltat sig i det praktiska livet skall i det följande kapitlet närmare beröras.

Kap. 3. Kollektivavtalen och det befintliga medinflytandet.

I sammanhang med utredningen om den industriella demokratiens problem har det synts motiverat att söka meddela en kortfattad framställning av det medinflytande, som de svenska arbetarna redan nu faktiskt äro i besittning av, eller i vart fall speciellt göra anspråk på, och härvid skall uppmärksamheten företrädesvis ägnas åt de möjligheter, som stå arbetarna på de enskilda arbetsplatserna till buds att öva inflytande vid gestaltandet av de för dem gällande arbetsvillkoren.

Till en början må något preciseras, vad som i detta sammanhang med "arbetsvillkor" avses. Därmed åsyftas i det följande alla de förhållanden, som äga betydelse för arbetaren i denna hans funktion och tillsammans utgöra de betingelser, under vilka han har att fullgöra sitt arbete: alltså icke blott frågor om fabrikshygien och säkerhet i arbetet utan även den ersättning arbetaren erhåller för sitt arbete eller av annan anledning, den tid han är eller kan påräkna att vara bunden vid arbetet, den lydnad han har att iakttaga gentemot sina förmän, den självständighet, han får utveckla under själva arbetet m. m. Med denna vidsträckta begreppsbestämning komma även de speciella arbetsförhållanden att innefattas, som beröra rätten att leda och fördela arbetet.

Att över huvud taget ett arbetarnas medinflytande vid bestämmandet av arbetsvillkoren är för handen, synes utan vidare uppenbart i betraktande av det faktum, att dessa villkor för det övervägande flertalet av Sveriges arbetare äro i mer eller mindre grad reglerade genom *kollektivavtal*. Antalet arbetare, vilkas arbetsförhållanden beröras av kollektivavtalen, uppgick enligt Socialstyrelsens beräkningar den $31/12$ 1920 till 424 366, den $31/12$ 1921 till 348 675 och den $31/12$ 1922 till 312 765.

Man måste utgå ifrån, att vid dessa avtals slutande de förhandlande arbetarrepresentanterna förmått öva ett ganska avsevärt inflytande på avtalens gestaltning. Väl är det sant, att parterna i många fall icke stått i det relativt fria förhållande till varandra, som den juridiska doktrinen vill se som en förutsättning för slutande av verkliga avtal. Denna omständighet har ju även stundom från arbetaresidan framhållits, särskilt av den syndikalistiska riktningen, i det att avtalen påståtts vara av arbetarna slutna i nödläge, med därav följande konsekvenser beträffande den genom avtalen skapade bundenheten. Själva kollektivavtalens existens och stora utbredning synes likväl berättiga till den uppfattningen, att dessa över-

enskommelser till övervägande del tillkommit under sådana betingelser, som äro grundläggande för fullgiltiga avtals slutande — detta naturligtvis utan ingående på den rent juridiska frågan om kollektivavtalens rättsliga karaktär i allmänhet. I motsatt fall torde man från fackföreningshåll icke hava inlåtit sig på underhandlingar eller givit avtalen sitt godkännande. I verkligheten förhåller det sig ju även så, att det är så långt ifrån, att kollektivavtalen som sådana påtvingats arbetarna, att de i stället hava deras yrkanden att tacka för sin tillkomst. Dessa överenskommelser hava trots allt synts arbetaresidan innesluta väsentligen större möjligheter att göra de egna synpunkterna gällande, än vad vid de enskilda arbetsavtalen varit genomförbart.

Kollektivavtalen erbjuda sig sålunda som ett första studieobjekt, när det gäller att konstatera graden av de svenska arbetarnas medinflytande vid bestämmandet av arbetsvillkoren, eller vid ett eftersökande av de särskilda områden, där i vart fall speciellt intresse för ett dylikt medinflytande kommit till synes. Det är emellertid uppenbart, att det faktiskt förhandenvarande medinflytandet från arbetaresidan kommer till uttryck icke blott vid kollektivavtalens slutande, alltså vid formulerandet på papperet av dess olika bestämmelser, utan även vid avtalens tillämpande, samt ytterligare i det praktiska livet under arbetets gång på en mängd områden, vilka avtalen antingen alls icke behandla, eller kanske blott flyktigt och formellt vidröra. Medinflytandet grundar sig i vissa fall på öppen eller tyst överenskommelse med arbetsgivaren, men kan i andra fall utövas mot hans vilja.

Vissa grupper av arbetsvillkor av mera lokal och speciell karaktär regleras vanligen genom *ordningsregler*, och även vid fastställandet av dessa äga arbetarna i många fall tillfälle att genom förhandlingar göra sitt inflytande gällande. Såsom bilaga till kollektivavtalet förekommer stundom en s. k. "normalfabriksordning", fastställd efter förhandlingar i vanlig ordning samtidigt med avtalet och innehållande de gemensamma huvuddragen av förekommande ordningsregler. Såsom exempel må nämnas 1920 års kollektivavtal mellan Skofabriksföreningen och Svenska Sko- och Läderindustriarbetareförbundet, där vissa "normalfabriksordningsregler" blivit antagna. Härvid förekommer emellertid följande supplerande bestämmelse, varigenom arbetsgivarens befogenhet att meddela nya, erforderliga ordningsregler principiellt medges, men likväl samtidigt erhåller sin begränsning — och ett liknande stadgande förekommer i ett flertal övriga fall:

Vederbörande arbetsgivare "äga göra behövliga tillägg till dessa ordningsregler, dock allenast i fråga om:

- 1) den ordinarie arbetstidens början och slut samt tid för därunder förekommande raster;
- 2) tid och sätt för avlöningens betalande;

3) förmäns rättigheter och skyldigheter mot arbetarna samt ordningen för klagomål mot förmännens åtgärder;

4) vad arbetarna hava att iakttaga för bevarande av sundhet, säkerhet och god ordning inom arbetsplatsen.

Dylikt tillägg må ej strida emot detta avtal eller ovannämnda normalfabriksordningsregler."

Härefter följer en bestämmelse, som synes rätt belysande för det inflytande, som numera mångenstädes är inrymt åt arbetarna på varje särskild arbetsplats:

"Vill arbetsgivare göra sådant tillägg, skall å arbetsplatsen under en tid av minst 14 dagar hållas anslaget förslag i ämnet, försett med påskrift om dagen för ansläendet.

Under anslagstiden äga arbetarna eller fackorganisation, som de tillhöra, att till arbetsgivaren inkomma med anmärkningar mot förslaget. Först efter prövning av dessa anmärkningar må tillägget utfärdas; dock att bestämmelser, varom ovan under 4) sägs, må omedelbart träda i tillämpning."¹

I en mängd fall hava ordningsreglerna influtit i själva kollektivavtalet.

Beträffande de olika frågor eller områden, där ett arbetarnas medinflytande föreligger — från graden av en löslig praxis att arbetarna i vissa fall rådfrågas, fram till deras obeskrurna bestämmanderätt — skall nedan närmare belysas ett antal särskilda huvudgrupper därav. Det må härvid dock inledningsvis anmärkas, att omhandlade studieområde betecknar ett avsnitt av det sociala livet, där växlingarna i respektive organisationsförhållanden, i de ekonomiska och politiska konjunkturerna samt i de tekniska betingelserna föranleda oupphörliga förändringar även av det förefintliga arbetareinflytandet, så att där ena året arbetaresidan lyckats erövra en viss medbestämmanderätt, nästa års förhållanden kommit maktbalansen att något förflytta sig, med resultat av allmän eller partiell tillbakagång för detta inflytande. Man befinner sig här i själva den bukande frontlinjen för den sociala kraftmätningen. Vad som för kommittén ägt intresse har varit medbestämmanderättens nuvarande ungefärliga uppdelning mellan arbetare och arbetsgivare på olika områden, liksom även den riktning, mot vilken utvecklingen synes tendera; däremot har det, åtminstone ur kommitténs speciella synpunkter, knappast syntts motiverat att i föreliggande översikt söka genom siffror angående antalet arbetare, arbetsgivare, kollektivavtal o. s. v. fixera en skenbart exakt bild av det verkliga läget. Hänsyn har även tagits därtill, att redan Socialstyrelsens årliga redogörelser över kollektivavtal i Sverige meddela åtskillig sifferupplysning om avtalens innehåll, samt att ytterligare och fullständigare utredning i berörda hänseende är att från styrelsen emotse i sammanhang med dess under arbete varande verk om kollektivavtal i Sverige.

Det befintliga arbetareinflytandet skall nedan granskas med särskild avseende å:

¹ Kursiveringen här och i följande citat av förf.

- I. avlöningar och ersättningar,
- II. arbetstiden,
- III. anställande av arbetare,
- IV. avskedande av arbetare,
- V. förmännen och arbetets ledning,
- VI. frågor angående produktionstekniken och produktionsekonomin,
- VII. fabrikshygien, säkerhet mot olycksfall och andra allmänna frågor,
- VIII. förhandlingsordning mellan arbetsgivare och arbetare,
- IX. strävanden mot "industriell demokrati".

I. Frågor om avlöningar och ersättningar.

I sina stora drag föres lönekampen för närvarande mellan arbetarnas och arbetsgivarnas organisationer, och enligt kommitténs uppfattning kommer även så att bli vallet efter ett eventuellt införande av driftsnämnder. Denna ordning grundar sig ju icke blott därpå, att organisationerna representera de bestämmande maktfaktorerna, utan är väl även betingad av den naturliga principen, att avlöningar och ersättningar inom samma industri böra utgå med lika belopp för lika arbete — givetvis med tillbörligt beaktande av dyrorter o. dyl.; lönefrågorna låta sig alltså lämpligen regleras ensartat efter förhandlingar mellan respektive organisationer.

Det inflytande, arbetarnas organisationer övat vid bestämmande av arbetslönernas *belopp*, synes knappast möjligt att i siffror angiva, eftersom det icke torde kunna fastställas, vilken arbetslön som i genomsnitt skulle hava utgått, om icke organisationerna funnits; att detta inflytande varit och är högst avsevärt, torde emellertid få anses obestriddigt. I landsorganisationens årliga berättelser återfinnas för övrigt en utförlig statistik härom. Den å sid. 157 och 158 meddelade sifferuppställningen, under rubriken "Frågor om löneregleringar och upprättande av kollektivavtal, giver även en bild av, vilken dominerande roll lönespörsmålen spelat i förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare under de senaste åren. Här avses i stället i första hand att eftersöka de *olika områden*, där beträffande löne- och ersättningsfrågor ett arbetareinflytande kommer till uttryck. Det gives även åtskilliga detaljfrågor utan sammanhang med de egentliga lönespörsmålen, där ett rent lokalt, stundom individuellt inflytande från arbetaresidan gör sig gällande beträffande de utgående avlöningarnas eller ersättningarnas belopp, där alltså lönekampen icke direkt föres av organisationerna. Ytterligare äro att märka en del fall av blandad karaktär, varest de utgående ersättningarna icke egentligen utgöra lön för utfört arbete, utan äro av annan karaktär, och

där ävenledes arbetarnas realiserade krav på ersättningar kunna be-tecknas som uttryck för deras faktiska inflytande över de villkor, var- under de arbeta. Stundom äro även de ifrågavarande rättigheterna till ersättning av visst principiellt intresse utöver sin ekonomiska betydelse.

I detta sammanhang erinras emellertid om, att enligt kommitténs för- slag (18 § i förslag till lag om driftsnämnder) det övervägande flertalet lönefrågor icke skulle kunna upptagas till behandling av driftsnäm- derna utan medgivande från respektive organisationer, enär dessa frå- gor falla under arbetareorganisationernas givna verksamhetsområde.

a) De förhållanden, som sammanhänga med fastställandet av de inom ett flertal industrier förekommande *ackordsprislistor*na erbjuda ur flera synpunkter möjlighet för arbetarna på de särskilda arbetsplatserna att göra sitt inflytande gällande. Härvidlag variera förhållandena avsevärt även inom de olika företagen tillhörande samma industri, på den grund att en i detaljerna olikartad produktionsteknik ofta är tillämpad; därtill kommer, att tekniska förändringar i produktionsmetoderna inom vissa in- dustrier oavbrutet medföra nya betingelser för arbetet. Så är särskilt för- hållandet inom den mekaniska verkstadsindustrien. Stadgandet i kollek- tivavtalet av 1919 mellan Sveriges verkstadsförening och vederbörande fackförbund är i detta sammanhang av intresse:

”§ 11, mom. 1. Ackordsarbete må användas i alla sådana fall, där detsamma är möjligt att genomföra.

Mom. 2. *Vid verkstad, där fabriksmässig tillverkning äger rum, böra fastställas ackordsprislistor, vilka skola gälla under viss tid, ej understigande ett år och med viss uppsägningstid, ej under en månad. Därest dylik överenskommelse icke från endera par- tens sida blivit inom föreskriven tid uppsagd, anses den som förnyad, varje gång för ett år i sänder, så framt ej annorlunda vid överenskommelsens träffande bestämmes.*

Införes av arbetsgivaren ny metod eller väsentligen förbättrade arbetsmaskiner, må ändring av ackord ske utan iakttagande av den bestämda uppsägningstiden.

Mom. 3. *Rörande allt ackordsarbete, som icke på sätt ovan säges blivit bestämt genom fasta ackordsprislistor, träffas överenskommelse genom fri förhandling i varje fall mel- lan arbetsgivaren eller dennes representant och den eller de arbetare, åt vilka ackords- arbetet erbjudes, och skall uppgörelse därom ske före arbetets påbörjande. I undantags- fall, då på grund av arbetets beskaffenhet dylik överenskommelse icke kan på förhand träffas, må dock, om båda parterna därom äro ense, fastställandet av ackordspriset ske först viss tid efter arbetets påbörjande.”*

Här måste alltså ofta rent lokala förhandlingar äga rum om avlö- ningsvillkoren, och att döma av erfarenheten från utlandet torde drifts- nämnderna, om de komma till stånd, på många håll anmodas biträda vid de lokala prislistorernas fastställande. För närvarande föras underhand- lingarna mellan arbetsgivare och arbetare i dessa ämnen på så sätt, att de senare vanligen företrädas av verkstadsklubbens styrelse.

De lokala ackordsprislistorna hållas mångenstädes strängt hemliga, så att enligt avtal mellan arbetare och arbetsgivare stundom blott någon viss förtroendeman från vardera parten äger möjlighet att vid behov granska

listornas bestämmelser. Anledningen till detta förhållande är givetvis att söka i arbetsgivarens intresse att icke uppenbara sina tillverkningskostnader. Här kan sålunda noteras ett fall, där under nuvarande förhållanden arbetsgivaren medger en arbetarnas representant att taga del av vissa företagets hemliga räkenskaper beträffande produktionskostnaderna.

I detta sammanhang må ur ett kollektivavtal mellan Järnbruksförbundet och vederbörande fackförbund citeras följande bestämmelser:

”§ 2, mom. 1. Vid varje särskilt bruk skola för olika arbeten upprättas ackordsprislister, vilka gälla till ömsesidig efter rättelse och för samma tid som denna överenskommelse.

Mom. 4. *Vid verket skola anteckningar föras över utom ackordsprislistorna utförda ackord med tydligt angivande av arbetets art och pris. Arbetare, som erbjudes ackordsarbete, äger vid uppkommen meningsskiljaktighet om ett förut utfört ackordsarbete av samma beskaffenhet, rätt att, när han det begär, från oförmälda anteckningar därom få kännedom.”*

En annan, mera säregen art av faktiskt arbetareinflytande över lönevillkoren i sammanhang med ackordens bestämmande är att märka. Förhållandena gestalta sig, företrädesvis inom den mekaniska industrien så, att vid de smärre arbetsställen, svarvar, maskiner eller filbänkar, där arbetet fullgöres under ledning av en förman, och där avlöningen utgår efter ackord, ofta nog en tyst men intensiv dragkamp pågår mellan arbetarna å ena sidan och vederbörande förman å andra, om ackordens bestämmande. Det kan nämligen för respektive parter gälla att under det dagliga arbetet preparera, att man vid kommande förhandlingar om ny ackordsprissättning skall med stöd av arbetets resultat och fortgång kunna åberopa sådana erfarenheter, att ackordet icke fixeras på ett för vederbörande oförmånligt sätt. Gentemot arbetsgivarens intresse av mesta och bästa arbete för billigaste pris, står arbetarnas intresse att hindra utsvetning samt att erhålla god ersättning för sitt arbete. Vid varje sådant arbetsställe kan det därför bli av betydelse om exempelvis en ny arbetare får plats i laget, vilken arbetar fortare eller långsammare än kamraterna, eller om det kommer en ny förman, vilken t. ex. är mindre arbetsskicklig och inne i arbetets alla detaljer än föregångaren. Detta skulle innebära en viss förbättring av arbetarnas läge i den här pågående speciella lönestriden. Är däremot förmannen fullkomligt inne i arbetet, kan han taga ut det mesta möjliga av arbetskraften och successivt höja fordringarna, varvid enligt arbetarnas mening lätt nog uppstår en situation av forcering och maskerad nedpressning av arbetslönerna.

Det är uppenbart, att i denna strid om ackordsersättningen föreligger ett direkt medinflytande från arbetaresidan över lönevillkoren, som ur flera synpunkter är värt att notera. Man kan i detta sammanhang observera, att arbetsgivarna ofta sökt genom kollektivavtalen förplikta arbe-

tarna till bästa arbetsprestation, en förpliktelse, vars tyngdpunkt visserligen ligger på ett mera generellt plan, men som även stundom kan anses rikta sin spets mot ovan berörda förhållanden. Exempelvis i 1919 års avtal mellan Elektriska arbetsgivareföreningen och Svenska elektriska arbetareförbundet heter det:

”Varje arbetare är skyldig att uträtta så mycket och så gott arbete, som i hans förmåga står.”

Det är att märka, att enligt samma avtal ackordsarbete *skall* användas inom denna bransch i alla sådana fall, där detsamma är möjligt att genomföra — vanligen äger annars arbetsgivaren mera fria händer att välja mellan arbete efter timlön och ackordsarbete. Ytterligare må från Svenska tobaksmonopolets arbets- och löneföreskrifter citeras:

”Överenskommelser arbetarna sinsemellan rörande vare sig materialförbrukning eller arbetsprestationer äro förbjudna.”

Möjligt är, att man från arbetarehåll stundom skulle med en viss ovilja se, om driftsnämnderna sökte taga befattning med här berörda avsnitt av lönekampen.

Innan vi lämna behandlingen av det speciella slag av arbetareinflytande över produktionen, som kan utövas genom s. k. obstruktion, bör även något meddelas angående den ställning som fackföreningarna och Landsorganisationen förklarar sig intaga till detta vapen i lönekampen. Att verkligen på sina håll förefinnes en öppet uttalad sympati för obstruktionen som kampmedel belyses av de motioner därom, vilka förelågo vid Landsorganisationens kongress 1922.

En avdelning av Svenska grov- och fabriksarbetareförbundet samt en avdelning av Svenska pappersindustriarbetareförbundet hade föreslagit, att Landsorganisationen skulle utöka kampmedlen till att omfatta även obstruktion samt upptaga användandet därav på sitt program. Motiveringen för förslagen gick huvudsakligen ut därpå, att strejkvapnet under de nedgående konjunkturerna icke visat sig tillräckligt effektivt samt dessutom vore alltför dyrbart; arbetarna hade trots allt motstånd sett sin levnadsstandard nedpressad under skäligt existensminimum.

Kongressen beslöt emellertid, på förslag av Landssekretariatet, att avslå de ifrågavarande motionerna, och bifölls i stället Landssekretariatets utlåtande, där det med anledning av de väckta förslagen bl. a. heter:

”I lönerörelsearbetet är obstruktionen ett vapen av mindre betydelse och kan även bli arbetarna till mycken stor skada, om det användes så, att industriernas allmänna produktionsförmåga nedsättes, ty första förutsättningen för att arbetarnas ekonomiska ställning skall kunna förbättras är, att tillräckligt gott produktionsresultat erhålles genom arbetet.”

b) Arbetarna äga inom vissa verksamhetsgrenar ett särskilt intresse att kunna kontrollera, att på avlöningsdagen den *riktiga* avlöningen utbetalas. Tvistefrågor kunna givetvis uppstå angående hur arbetsresultaten

skola bedömas och mätas, huru mycket som blivit gjort och kvaliteten av det utförda arbetet. Kollektivavtalen upptaga därför ofta synnerligen noggranna bestämmelser, särskilt om ackordsarbete, avseende att garantera en rättvis uppskattning och beräkning, såsom om arbetsgivarens skyldighet att lämna skriftlig arbetsbeskrivning före arbetets början, om rätten att fortsätta, eller den eventuella skyldigheten att avbryta ett påbörjat arbete, om uppmätning och beräkning av ackordet, varvid arbetarna vanligen äga uttrycklig befogenhet att deltaga i och kontrollera uppmätningen, samt ytterligare en mängd specialbestämmelser för de särskilda yrkena. Beträffande denna punkt hänvisas i övrigt till den å sid. 157 o. f. meddelade statistiken, under rubriken "Frågor om utfående av intjänt lön", varav framgår, att ett icke så obetydligt antal arbetstimmar årligen förloras i konflikter blott av denna anledning.

Även bör observeras det intresse, som arbetarna äga i sammanhang med *när* och *hur* avlöningen utbetalas. I ett stort antal kollektivavtal återfinnas noggranna bestämmelser icke blott om vilken dag avlöningen skall utgivas, utan också vilken timme på dagen och varest likviden skall äga rum. Inom måleriyrket exempelvis gäller härvid ytterligare:

"Utbetalas ej avlöning å fastställd tid på avlöningsdagen, och har arbetare ej senast en halvtimme efter arbetstidens slut erhållit meddelande härom, äger arbetare i väntpengar å nämnda dag och efter nämnda tid utbekomma full timlön för tiden till avlöningen, dock högst 4 timmar."

I en överenskommelse mellan Järnbruksförbundet och vederbörande fackförbund heter det:

"§ 14. — — — Avlöningen skall åtföljas av nota över förtjänsten, även upptagande avdrag av i en eller annan form erhållna förskott."

c) När avlöningen, som stundom sker, utgår helt eller delvis in natura, uppstå frågor om den rättvisa värderingen av de erhållna förmånerna. Här må som exempel citeras en bestämmelse, som förekommer i 1908 års avtal mellan Järnbruksförbundet och diverse arbetareförbund, varav framgår det medinflytande, som medgivits arbetarna vid uppskattningen av naturaförmånens penningvärde:

"Vid borttagande av förmåner (fri bostad, vedbrand, hyresbidrag, potatisland och dylikt) skall en rättvis reglering ske av timlöner och ackordspris, så att arbetare, vilken hittills åtnjutit sådana förmåner, erhåller ett desamma fullt motsvarande tillägg i timlön och ackordspris.

Värdet av ifrågakvarande förmåner skall, för den tid avtalet gäller, bestämmas av en nämnd, i vilken arbetsgivaren och arbetarna utse ömsesidigt två medlemmar och dessa fyra den femte. Kan enighet ej vinnas vid valet av femte man, skall denne utses av statens förlikningsman inom det distrikt, där arbetsplatsen är belägen."

I sammanhang med dessa frågor synes beträffande särskilt det socialpolitiskt betydelsefulla kapitlet om arbetarebostäder och s. k. egna hem vissa utpräglade tendenser göra sig gällande. Med återkommande till den

speciella synpunkten att eftersöka ett faktiskt inflytande från arbetarsidan eller åtminstone en tendens till dylikt inflytande, kan här konstateras arbetarnas nästan genomgående önskan att påverka förhållandena därhän, att kontantbetalning utgives i stället för bostadsförmåner. En av förklaringarna härtill torde måhända vara den naturliga böjelse, som anses karaktäristiskt för de mot lön kroppsarbetande klasserna, särskilt för det s. k. industriproletariatet, nämligen att i frihet kunna förflytta sig från en ort till en annan för att söka arbete. Otaliga gånger ha ju även svårigheter beträffande bostadsfrågan uppstått för arbetarna vid arbetskonflikter. Arbetsgivaren betraktar bostadsförmånen såsom ingående i arbetslönen; om alltså strejk eller lockout pågår äga arbetarna lika litet rätt till bostaden som till annan avlöning, och följden kan bli massuppsägningar och vräkningsåtgärder mot de av konflikten berörda arbetarna. Vid ett flertal arbetsplatser, särskilt på landsbygden, ha, efter framställning från arbetarna, i lönen ingående bostadsförmåner blivit ersatta med kontantbetalning.

d) Inom de olika industrierna förekomma givetvis diverse fall där särskilda förhållanden i arbetet motivera lönetillägg och extra ersättningar. I kollektivavtalen hava även mängder av dylika bestämmelser influtit, innebärande tillmötesgående av särskilda krav från arbetarsidan, såsom om extra ersättning för arbetstidens förläggning å vissa dygnets timmar, eller å vissa dagar, om ersättning vid arbetstidernas omläggning på dygnet utan tillsägelse i förtid, om lönetillägg för arbete under ökad risk för olycksfall, om s. k. felräkningspengar, om ersättning för reskostnader o. dyl., om skyldighet att hålla verktyg och i sammanhang härmed utgående ersättningar, samt naturligtvis genomgående om särskild ersättning för övertidsarbete.

e) I sammanhang med lönefrågorna erinras om kravet och den i många fall realiserade rätten att erhålla ersättning — väl närmast av skadeståndskaraktär — för de fall, då arbetare blivit anställd utan att arbetsgivaren kunnat bereda honom arbete, eller när arbetet tillfälligtvis avstannat på grund av maskinskada, bristande tillhandahållande av materialier o. dyl. Sådan ersättning för "väntetid" utgives enligt avtal bl. a. inom byggnadsfacket, bageriyrket, måleriyrket m. fl. yrken. Bestämmelser i dessa ämnen återfinnas även i vissa ordningsregler. Inom bageriyrket förekommande avtal innehålla exempelvis den generella regeln:

"Göres uppehåll i arbetet, som ej förorsakas av arbetarna, skall ersättning härför utgå",

nämligen till belopp, till en början utan reducering och därefter gradvis sjunkande, beroende på uppehållets varaktighet, intill tre veckors uppehåll. Såsom exempel på en annan typ av bestämmelser i detta ämne må anföras inom skofabrikationen gällande avtal:

"Därest en arbetare i större utsträckning får vänta på arbete, äger han rätt till per-

mission. Nekas arbetare i sådant fall permission, äger han rätt till ersättning för väntetid enligt gällande timlön."

Denna bestämmelse är ytterligare kompletterad genom ett uttalande till protokollet vid avtalets ingående, där det heter:

"Om på grund av fel i maskineriet eller genom hinder, som fabriksledningen ej råder över, avbrott i arbetet sker, kan icke någon därför göra anspråk på ersättning för möjligen minskad arbetsförtjänst."

II. Frågor angående arbetstiden.

Det är välkänt hur arbetareklassen gjort sin insats på den parlamentariska vägen för att uppnå den lagstadgade normalarbetsdagen; lagen om arbetstidens begränsning står här såsom resultatet av en mångårig, målmedveten strävan från arbetaresidan. Vad kollektivavtalen beträffar innehålla de vanligen icke blott bestämmelser om arbetstidens längd, utan jämväl i detalj gående stadganden om dess förläggning på året och dygnet, om fridagar och semester, om vad som skall räknas för övertid, och om arbetares skyldighet att arbeta på övertid. I kollektivavtalen återfinnas även bestämmelser om arbetstidens längd i förhållande till dagsljuset, om periodberäkningar av arbetstiden å tiondels timme, om särskild ledighet för utträttande av offentliga och privata uppdrag samt ledighet för representationsuppdrag, om viss fritid efter övertidsarbete, om regler om förkortad arbetstid för rentvagning, om påföljd av för sen ankomst m. m. I detta ämne hänvisas vidare till den av Socialstyrelsen årligen utarbetade redogörelsen om kollektivavtal i Sverige, varest återfinnas sifferuppgifter om kollektivavtalens bestämmelser angående arbetstid och semester.

Trots att sålunda avtalen redan upptagit synnerligen detaljerade bestämmelser om arbetstiden, gives vid varje särskild arbetsplats åtskilliga smärre frågor berörande samma ämne, där arbetsledningen vanligen torde samråda med arbetarna och taga hänsyn till från dem framställda önskemål, såsom om raster vid för arbetet otjänlig väderlek eller för intagande av måltid eller kaffe, om arbetets avbrytande i vissa fall vid infallande skymning, om permission o. dyl. I vissa kollektivavtal, t. ex. inom måleriyrket, finnes uttryckligen bestämt, att rasterna skola bestämmas "genom överenskommelser mellan arbetsgivare och arbetare å varje verkstad".

III. Frågor om anställande av arbetare.

Som principiell regel gäller den i Arbetsgivareföreningens stadgar, § 23, fastslagna satsen, vilken ju även influtit i de flesta kollektivavtal, att arbetsgivaren "äger fritt antaga arbetare och begagna arbetare från vilken förening som helst eller arbetare stående utom förening".

Bland de svenska arbetarna har man i allmänhet knappast kommit att betrakta frågan om anställande av arbetare såsom av sådan vital natur

som exempelvis frågan om föreningsrätten. Detta torde väl vara att se i sammanhang just därmed, att de svenska arbetsgivarna numera som regel icke begagna sin möjlighet att fritt anställa arbetare till att motarbeta arbetarnas organisationssträvanden, utan snarare på många håll föredraga, att vederbörande arbetare äro anslutna till organisation. Givetvis förefinnas dock på vissa arbetsplatser en tendens att icke antaga arbetare, som kunna misstänkas vara "agitatorer", genom vars anställande arbetsgivaren förväntar stridigheter mellan sig och arbetarna. Härvidlag synes särskilt de under senare tiden tillspetsade förhållandena i vissa län mellan arbetsgivarna och de syndikalistiskt sinnade arbetarna hava erbjudit exempel på en rätt utpräglad motsättning av antydd art. I vanliga fall äger arbetsgivaren dock knappast möjlighet att vid nyanställning sovra arbetarna med hänsyn till deras eventuella anslutning till den ena eller andra organisationen, ett förfarande, vilket även av arbetarna i gemen skulle uppfattas som ett angrepp mot deras föreningsfrihet. Att man emellertid på arbetaresidan reagerat mot de principer, som kommit till uttryck i Arbetsgivareföreningens § 23, är ett välbekant faktum. Vi erinra här blott om det uttalande som gjordes av Landsorganisationens kongress år 1917:

"Kongressen uttalar, att Landsorganisationen så långt möjligt må stödja de förbund, som hädanefter icke anse sig kunna i kollektivavtalen godkänna införandet av *bestämmelser om arbetsgivarens rätt att fritt antaga eller avskeda arbetare*, utan i stället anse sig böra kräva införandet av bestämmelser, som stadga *medinflytande* för arbetareparter eller ur avtalen söka få avfört varje stadgande i saken."

Detta uttalande upprepades av 1922 års kongress.

I detta sammanhang kan emellertid erinras om den bestämmelse, som förefinnes i stadgarna för samtliga till Svenska arbetsgivareföreningen anslutna arbetsgivareorganisationer, och varigenom arbetsgivarna själva, med hänsyn till gemensamma intressen, begränsat sin rätt att "fritt" antaga arbetare, där det nämligen stadgas:

"Medlem är förbjudet att under pågående strejk eller lockout eller därefter, i strid mot styrelsens eller Svenska arbetsgivareföreningens styrelse behörigen kungjorda beslut, i arbete använda strejkande eller utestängda arbetare från andra verk eller företag."

Detta stadgande kompletteras av den likaledes allmänna, stadgeenliga skyldigheten att vid inträffad strejk eller lockout

"ofördröjligen upprätta och till styrelsen insända förteckning å strejkande och utestängda arbetare, upptagande arbetarna i bokstavsföljd, deras sysselsättning och födel-sedata".

Beträffande ett eventuellt inflytande från arbetaresidan, som skulle gå ut därpå, att blott organiserade arbetare i praktiken kunna mottaga eller i vart fall bibehålla anställning, kan man tvivelsutan påstå, att i vårt land icke existerar något sådant förtryck eller förföljelse från de organiserades sida gentemot de oorganiserade, att de sistnämnda därigenom

skulle vara utestängda från vissa arbetsplatser. Däremot är det väl regel, att den oorganiserade arbetaren av sina organiserade kamrater uppmannas att ingå i organisationen. Genom denna kontinuerliga, personliga inverkan komma arbetarna givetvis att utöva ett visst inflytande på arbetarestammens sammansättning, men detta inflytande kan dock icke sägas beröra frågan om anställning av arbetare, så mycket mindre som den ifrågakommande övertalningen knappast kan påstås vara av särdeles tvingande natur.

Det är emellertid att märka, att kollektivavtal finnas — enligt Socialstyrelsens uppgifter t. ex. år 1920 sammanlagt 109 st. av 1 583 avtal — som innehålla bestämmelser av innebörd, att arbetsgivaren *företrädesvis* skall antaga organiserade arbetare.

I ett lokalavtal av 1921 mellan Stockholms bageriindustrieförbund och Svenska bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet stadgas:

”Samtliga arbetare, vilka arbeta hos arbetsgivare, anslutna till den avtalslutande organisationen, skola tillhöra Svenska bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet.”

Stadgandet, som överensstämmer med riksavtal av 1920 mellan Sveriges bageriidkareförening och vederbörande fackförbund, att i samtliga avtalsbilagor skall införas bestämmelse om *organisationstvång* för såväl arbetare som arbetsgivare inom denna näringsgren, är alltså formellt lagt såsom en skyldighet för arbetarna att vara på visst sätt organiserade, och är upptaget under rubriken ”föreningstvång”, icke under rubriken ”arbetares antagande”.

Ett materiellt intresse äga arbetarna i vissa fall vid anställning av arbetare, nämligen att den nya kamraten icke skall genom sitt förhållande till själva arbetet föranleda en försämring av arbetarnas möjligheter till inkomst. Särskilt där arbetarna samordnas i lag, och hela lagets prestation blir avgörande för det belopp, med vilket ersättning skall utgå, finnas ett uppenbart och medvetet intresse, att den nyanställda icke skall försämma lagets arbetsresultat. Ofta torde arbetarna här finna utvägar att på privat väg förmå den nyanställda antingen att öka sin arbetstakt, om så anses erforderligt, eller att söka sig arbete på annat håll. Här föreligger alltså ett inflytande beträffande arbetares anställande, som visserligen undandrager sig närmare undersökning, men utan tvivel är en realitet.

En del avtal — under år 1920 enligt Socialstyrelsen 127 stycken — innehålla bestämmelser om arbetsgivarens rätt att anställa nybörjare eller lärlingar, s. k. ”lärlingsregulativ”, varigenom arbetarna enligt sin önskan blivit i viss mån skyddade mot ett obegränsat anställande av icke yrkeskunniga arbetare.

I detta sammanhang kan beröras en fråga, som visserligen icke direkt gäller anställande av arbetare, men dock är därmed besläktad, näm-

ligen den anställde arbetarens intresse av att få en föreställning om sina vidare utsikter till behållen anställning eller befordran. Detta intresse har blivit tillgodosett i en bestämmelse, som återfinnes i kollektivavtalet av 1920 mellan Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening å ena samt Järnvägs- och lokmannaförbundet å andra sidan. I kapitlet om linjepersonalen, § 2, mom. 3 heter det:

"Vid anställning såsom extra äger järnvägsman rätt att, efter därom framställd begäran, av förvaltningen erhålla skriftligt *besked*, om han anses lämplig för järnvägstjänsten och har utsikt att vinna befordran till ordinarie."

Men generellt sett äga givetvis de anställningssökande arbetarna intresse av den s. k. rationella anlagsprövningen, och frågan har ju bl. a. i Tyskland från arbetarehåll ägnats uppmärksamhet, men må i denna framställning lämnas åsido.

Ett visst inflytande ifråga om anställande av arbetare äga arbetarna på sina håll i den mån, som de själva organiserat *arbetsförmedlingen*. I detta sammanhang erinras om det förut omnämnda "registersystemet", som ju bl. a. avser att vara en institution för arbetsförmedlingen och som särskilt de syndikalistiska riktningarna hålla för effektivt. Enligt förefintlig redogörelse över "Anläggnings- och byggnadsarbetarnas industri-kommittés" verksamhet under år 1920 hava emellertid blott 25 platser under nämnda år förmedlats av den syndikalistiska organisationen inom denna näringsgren. Såsom ett annat exempel på den verksamhet, som av en del fackförbund bedrivs i sammanhang med platsanskaffning kan anföras:

Svenska typografförbundet beslöt på förbundsmöte år 1918 det tillägget till stadgarna för "arbetslöshets- och reshjälpkassan", att "medlem, som söker och antager kondition utan att därom förut ha meddelat sig med förbundets platsanskaffningsbyrå eller avdelningsstyrelsen på ifrågavarande ort", går förlustig sitt understöd under de närmaste 60 dagarna. Genom denna stadgeändring föranledas typograferna att blott antaga plats genom förbundets förmedling, varigenom förbundet vinner viss kontroll över tillgången på arbetskraft. Förbundet har upprättat särskild platsanskaffningsbyrå i Stockholm, med filialkontor i Göteborg och Malmö.

Bland fackförbunden har frågan om upprättande av centrala byråer för arbetsförmedling många gånger upptagits till dryftning; någon allmän organisation har emellertid icke på detta område skapats. Emellertid förekommer, att arbetsgivaren t. o. m. har skyldighet att vända sig till vederbörande fackförbund för eftersökande av arbetskraft. Såsom exempel må nämnas, att i sammanhang med bestämmelser om de ovan omnämnda lärlingsregulativen ett avtal av 1920 för det tidningskemigrafiska yrket stadgar, att arbetsgivaren äger anställa propor-

tionsvis fler lärlingar per utlärd arbetare blott när tillgång på utlärd arbetskraft ej finnes, samt att brist i nämnda avseende anses föreligga,

"då styrelsen för Internationella litografiska förbundet i Sverige ej inom fjorton dagar efter av arbetsgivaren gjord framställning därom kan anvisa kvalificerad arbetskraft till för yrkesgruppen på orten rådande avlöning".

Under de senaste årens nödhjälpsarbete har även förekommit, att avtal träffats mellan vederbörande kommunala myndigheter och en lokal förening av de arbetslösa i orten, att denna förening fått genom en kommitté anvisa arbetskraft, varvid hänsyn tagits till försörjningsplikt, föregående arbetslöshet o. s. v.

Ytterligare är att märka, att vissa kategorier arbetare lyckats ernå ett genom avtal fastslaget inflytande på frågan om anställande av arbetare, genom att arbetsgivaren förbundit sig att vid nyanställning giva visst företräde åt sådana arbetare, som äro mantalsskrivna i orten och hava försörjningsplikt, eller som förut haft anställning vid företaget; så exempelvis: Stockholms kommunalarbetareavtal av 1922. Enligt sistnämnda avtal förekommer för övrigt anvisning till arbetsgivaren att "i den mån han finner lämpligt" hänvända sig till den förefintliga *kommunala* arbetsförmedlingsanstalten, vilket ju i realiteten kommer att innebära, att arbetsgivaren låter sitt val ledas av anstaltens företrädesbestämmelser.

Likaledes är företrädesrätt till återanställning efter sjukdom, olycksfall eller militärtjänst flerstädes uttalad. I ett kollektivavtal mellan Stockholms bageriindustrieförening och motsvarande arbetareförbund märkes följande stadgande:

"Återinträde i tjänst. Arbetare, som tillfrisknat efter i arbete ådragen skada, *äger rätt* återfå sin plats."

I kollektivavtalet mellan Svenska typografförbundet och Svenska tidningsutgivareföreningens arbetsgivaresektion av 1922 heter det:

"*Värnplikt.* Typografisk arbetare, som inkallats för fullgörande av sin värnplikt, återinsättes vid återkomsten därifrån å sin plats."

Principen om dugligheten såsom i främsta rummet bestämmande vid arbetares antagande är emellertid ofta uttryckligen fastslagen.

I vissa avtal har man närmat sig den ömtåliga frågan på så sätt, att arbetarna beredas tillfälle att inför arbetsgivaren uttala sina önskemål angående arbetskårens sammansättning, samt att arbetsgivaren förbundit sig därvid taga vissa hänsyn. Så heter det i 1919 års avtal mellan Svenska transportarbetareförbundets stockholmsavdelning och diverse stuveri- och rederifirmor m. fl., under rubriken "Arbetskårens indelning":

"De hos arbetsgivaren anställda arbetarna äro dels ordinarie, dels extra.

Vid inrättandet av den ordinarie kåren, ävensom vid fyllandet av vakanser, som uppstå, skall tillkännagivande att ansökning om anställning och önskingar angående kårens sammansättning skola ingivas till vederbörande arbetsgivare, dels tillställas fackföreningen på platsen och dels anslås i väntrummet vid hamnen eller annan lämplig plats.

Vid intagande av medlemmar i ordinarie kåren är det arbetsgivarens skyldighet att taga hänsyn till att gott samarbete uppnås mellan kårens medlemmar."

Frågan om anställande av arbetare äger ju sin stora betydelse för arbetarna även ur den synpunkten, att om under uppåtgående konjunkturer en stor mängd arbetare nyanställas, följderna med all sannolikhet måste bli, att i sinom tid motsvarande avskedande av arbetare måste äga rum. På detta sätt sammanhänger frågan om arbetares anställande med de mera brännande och omdebatterade problemen om arbetares avskedande.

IV. Frågor om avskedande av arbetare.

Förutom de rena lönetvisterna torde de flesta konflikter mellan arbetare och arbetsgivare vållas av frågor om avskedande av arbetare, eller s. k. trakasserier, såsom jämväl framgår av den å sid. 157 o. f. meddelade statistiken. Särskilt svårartade hava härvidlag givetvis de strider blivit, där avskedandet riktat sig mot någon arbetarnas förtroendeman. Som en följd av det ständigt vakna kravet från arbetaresidan att vara skyddad mot godtyckligt avskedande tillkom i december 1906 den bekanta, för kollektivavtalen avsedda kompromissformuleringen av Arbetsgivareföreningens stadgar § 23, vilken förut citerats, och som bland annat innehåller den bestämmelsen, att om avskedande av arbetare ägt rum under omständigheter, som kunnat tolkas såsom en kränkning av föreningsrätten, arbetarna äga att genom sin organisation påkalla undersökning för vinnande av rättelse. Enligt Socialstyrelsens uppgifter förekom under år 1920 denna bestämmelse i 1 075 av under året ingångna 1 583 avtal samt under år 1921 i 614 av 719 under året ingångna avtal. I verkligheten torde de flesta arbetsgivare hava gått ännu ett steg till mötes, i det de som regel icke motsätta sig underhandlingar och undersökning från organisationens sida även i en del andra fall av avskedande, än där fråga uppenbarligen är om föreningsrätten. Givetvis medger den anförda bestämmelsen även rent formellt en synnerligen vid tillämpning; såsom kränkning av föreningsrätten kan ofta "tolkas" snart sagt vilket avskedande som helst. Den anförda, genom särskilda avtal om förhandlingsordning reglerade möjligheten för arbetarna att öva inflytande på frågor om avskedande, suppleras givetvis i praktiken av utvägen att efter resultatlösa förhandlingar tillgripa stejk- eller blockadvapnet.

Verkligheten erbjuder emellertid arbetsgivaren en mängd utvägar att göra sig av med en viss arbetare, utan att direkt avskeda honom. Särskilt dessa fall hava föranlett konflikter, där möjligheterna till uppgörelse ofta tätt sig synnerligen mörka; arbetsgivaren har kunnat återöppna sin formella rätt att vidtaga den ena eller andra dispositionen för arbetets ledning och fördelning, arbetarna åter ha riktat sig mot vad de ansett utgöra ett beslöjat avskedande.

Arbetsgivarens rätt att avskeda har i många avtal modifierats genom avtal om viss uppsägningstid, vanligen 14, stundom 8 dagar, i vissa fall betydligt längre tid. I allmänhet kan sägas, att den principen är gällande, som exempelvis i 1919 års avtal mellan Svenska tobaksindustriarbetareförbundet och Aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet formulerats så: "Vid svårare förseelser äger arbetsgivare omedelbart avskeda arbetare." Samtidigt med införandet av regeln, att viss skälig uppsägningstid skall medgivas arbetare vid avskedande, har utvecklats betraktelsesättet, att det omedelbara avskedandet blott bör tillgripas vid svårare förseelser, varvid avskedandet innebär såväl en bestraffning, till upprätthållande av disciplinen bland övriga arbetare, som en åtgärd varigenom företaget befriar sig från en olämplig arbetare. Dessa synpunkter hava kommit till uttryck exempelvis i en bilaga till arbets- och löneföreskrifter vid Aktiebolaget Svenska tobaksmonopolets fabriker och övriga arbetsplatser, vilken bilaga har karaktären av en kommentar till förtydligande av 1919 års kollektivavtal mellan Svenska tobaksmonopolet och Svenska tobaksindustriarbetareförbundet. Där heter det i detta sammanhang:

"Avskedande av arbetare betraktas såsom den svåraste formen för utövandet av ledningens disciplinära myndighet och tillämpas endast, när så anses nödvändigt.

Så långt förhållandena det medgiva, användes därför i första hand varning, resp. suspension från arbetet.

Fråga om arbetares avskedande skall alltid underställas vederbörande fabrikschef eller hans ställföreträdarens avgörande.

Arbetare har härvidlag rätt att personligen eller genom sin organisation i första rummet hänvända sig till fabrikschefen och, om han ej åtnöjer sig med dennes beslut, vidare till Tobaksmonopolets centrala ledning. Arbetares avskedande från en av Tobaksmonopolets fabriker behöver icke omöjliggöra hans anställande å annan dess arbetsplats."

Än mer kringgådd är arbetsgivarens rätt att avskeda enligt det kollektivavtal, som 1919 avslutats mellan å ena sidan Svenska transportarbetareförbundets Stockholmsavdelning samt å den andra dels vissa enskilda arbetsgivarefirmor, dels föreningen Stockholms hamnarbetskontor. Där stadgas:

"§ 11, mom. 7. — — — — Grövre bestraffning i form av avsked eller förflyttning ur ordinarie kåren skall alltid beslutas av styrelsen för hamnarbetskontoret samt *alltid föregås av utredning, vid vilken den rapporterade har rätt att bli hörd.*

Den avtalsslutande organisationen har, om den så önskar, rätt att utse en person att biträda den rapporterade vid utredningen.

Förman äger dock försätta stuveriarbetare ur tjänstgöring, men har då att omedelbart anmäla detta förhållande till ovannämnda styrelse."

Enär "svårare förseelser" skall anses såsom grund för omedelbart avskedande, har givetvis behov uppstått att närmare precisera detta begrepp. I av aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet i sammanhang med kollektivavtal antagna arbets- och ordningsregler har följande definition givits:

"Såsom svårare förseelser anses bl. a.:

1. Om arbetare icke iakttagit ärlighet, nykterhet och gott uppförande.
2. Om arbetare uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet skadar arbetsgivarens egendom.
3. Om arbetare inför eller förtär rusdrycker å arbetsplatsen eller dit anländer berusad.
4. Om arbetare två på varandra följande dagar eller upprepade gånger varit frånvarande från arbetet utan permission eller utan anmält giltigt förfall.
5. Om arbetare upprepade gånger överträder förbudet mot överenskommelse angående materialförbrukning eller arbetsprestationer.
6. Olydnad mot förmans i tjänst givna order.

Den ovannämnda specifikationen av svårare förseelser är, som även framgår av formuleringen, icke uttömmande, utan måste i och för sig mindre förseelser på grund av beledsagande omständigheter kunna bedömas såsom svårare sådana."

I andra fall hava i själva kollektivavtalet influerit bestämmelser om när arbetsgivaren äger rätt att utan överenskommen uppsägningstid avskeda arbetare, vilket alltså innebär, att arbetarna tagit ett steg emot att själva vara med och bestämma reglerna för omedelbart avskedande. Så heter det i 1919 års avtal mellan Elektriska arbetsgivareföreningen och Svenska elektriska arbetareförbundet:

"Arbetsgivaren äger rätt att omedelbart avskeda:

- 1:o) Den som uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet skadar annan person.
- 2:o) Den som icke iakttagit ärlighet, nykterhet och allmänt gott uppförande.
- 3:o) Den som visar trots mot förmans under arbetet givna order eller nekar utföra av förman ålagt arbete.
- 4:o) Den som uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet skadar firmans eller andras tillhörigheter.
- 5:o) Den som inför eller förtär rusdrycker å arbetsplatsen eller dit anländer berusad.
- 6:o) Den som två på varandra följande dagar eller upprepade gånger varit frånvarande utan permission eller anmält giltigt förfall.
- 7:o) Den som upprepade gånger bryter mot dessa bestämmelser i andra fall än i mom. 12 angivits" (m. a. o. mot avtalets bestämmelser i övrigt).

Man kan konstatera, att skillnaden mellan dessa bestämmelser och de nyss anförda icke är stor; en ensartad föreställning om vad med svåra förseelser skall avses håller alltså på att i praxis utbilda sig.

Givetvis variera de bestämmelser, som reglera rätten att omedelbart avskeda, beroende på bl. a., att vad som i den ena industrien måste betraktas som en svår förseelse, i den andra kanske icke är av samma betydelse. Ett riksavtal av 1920 inom bageriyrket, där ju råda särskilda bestämmelser om arbetstiden, stadgar:

"I samtliga avtalsbilagor införes en bestämmelse om arbetsgivarens obehindrade rätt att avskeda arbetare, som efter tvenne föregående varningar beträffs med att *icke infinna sig fullt färdig till arbete precis vid den bestämda tiden när arbetet skall begynna.*"

Förutom på grund av svårare förseelse kan även såsom grund för avskedande av arbetsgivaren åberopas arbetares oduglighet. Sålunda stadgas i kollektivavtalet inom verkstadsindustrien, angående minimilöner:

"§ 10, mom. 9. Arbetsgivare må äga rätt avskeda sådan arbetare som han anser icke göra sig förtjänt av minimilön."

Ifråga om avskedande av arbetare gäller vidare, att när ifrågakommande arbetareorganisation anser avskedande obefogat, och beslut fattas om sakens upptagande till behandling, träder i kraft gällande förhandlingsordning mellan arbetare och arbetsgivare. Arbetarnas möjligheter att under dessa förhandlingar göra sina synpunkter gällande, äro naturligen i de enskilda fallen beroende på det speciella läget, arbetsgivarens obenägenhet för konflikt o. s. v., men i alla händelser kan konstateras, att under dessa förhandlingar giva sig åtminstone alltid de möjligheter till medinflytande, som bli en följd av att arbetarna inför arbetsgivaren äga tillfälle till argumentering. Beträffande detta ämne hänvisas till den särskilda framställning angående förhandlingsordning, som nedan (under VIII) följer.

Såsom en särskild kategori synes böra behandlas frågor om massavskedande på grund av inskränkning i driften. Vid avskedande i detta sammanhang och arbetarnas naturliga motstånd häremot aktualiseras ju icke omedelbart det känsliga kapitlet om arbetsgivarens disciplinära maktmedel; därför gives även rent psykologiskt sett större möjligheter för arbetarna att utöva ett visst medinflytande i dessa fall, än när det gäller avskedande av enskild arbetare, låt vara att i fråga om massavskedande arbetsgivaren stundom befinner sig i ett ekonomiskt tvångsläge, som omöjliggör vidare diskussion. Erfarenheterna under de nuvarande industriella depressionstiderna hava som bekant erbjudit många exempel på, att arbetsgivarna för att undvika avskedanden vidtagit åtgärder för arbetets fördelning bland den i förhållande till det befintliga arbetet allt för stora arbetarestammen, genom inskränkning av arbetstimmarnas antal per dag eller arbetsdagarnas antal per vecka. Dylika anordningar hava som regel vunnit gillande av arbetarna själva, vilka föredragit en dem alla lika drabbande minskning av förtjänsten framför partiellt avskedande av arbetsstyrkan.

När avskedande på grund av bristande arbete ägt rum, har man från arbetaresidan gjort en insats för att ernå, att dessa avskedanden åtminstone icke i första hand drabba vissa grupper av arbetare, t. ex. familjeförsörjare, och av humanitära skäl hava arbetsgivarna mångenstädes ingalunda vägrat att vid denna art av avskedande taga hänsyn till de upplysningar om respektive arbetares personliga förhållanden, som arbetaresidan meddelat.

Även i vissa kollektivavtal har denna fråga upptagits. Sålunda heter det i ett lokalt avtal inom stenindustrien, i omedelbart sammanhang med den obligatoriska bestämmelsen om arbetsgivarens rätt att fritt avskeda arbetare:

”— — — dock skall vid inskränkning av driften med därav följande förminskning av arbetspersonalen sist antagna arbetare först avskedas”.

V. Om förmännen och arbetets ledning.

Enligt nu gällande regel äger arbetsgivaren leda och fördela arbetet; denna rätt överlåter han emellertid beträffande en mångfald funktioner åt förmännen. Därför, när fråga är om det förefintliga arbetareinflytandet över arbetets ledning och fördelning, eller när det gäller vilken väg de naturliga förhållandena anvisa för det fall, att arbetarna skulle själva övertaga en del av den omedelbara ledningen och fördelningen av arbetet, synes särskild uppmärksamhet böra ägnas förmännens ställning, såväl i förhållande till själva arbetet som till arbetare och arbetsgivare. Förmännen utgöra en nödvändig del av det industriella maskineriet, en förmedlande länk mellan arbetarna och arbetsgivaren, och vanligen är åt denna grupp anförtrott ett avsevärt inflytande just över arbetets ledning och fördelning.

Åtskilliga kollektivavtal innehålla bestämmelser om vad med förman skall förstås. I 1920 års avtal inom sko- och läderindustrien stadgas:

”Förman är den, som är av arbetsgivaren anställd såsom sådan med uppdrag att föra befäl och utöva tillsyn över ett större eller mindre antal arbetare samt kontrollera av dem utfört arbete.”

Bestämmelsen, förefintlig i det år 1920 av grov- och fabriksarbetareförbundet avslutade avtalet med Sveriges fönsterglasbruksförbund lyder:

”Med förman avses här den, som är anställd som arbetsgivarens specielle representant gent emot arbetarna och åtnjuter avlöning såsom sådan, — helst fast års- eller månadslön — samt utövar befäl med uppdrag att leda, fördela och kontrollera arbetet och aldrig har andel i arbetarnas ackord.”

Slutligen må citeras bestämmelsen i 1920 års kollektivavtal för pappersindustrien, vilken bestämmelse i huvudsak överensstämmer med den formulering, som återfinnes i kommitténs förslag:

”Med förman avses här den, vilken är anställd som arbetsgivarens speciella representant gentemot arbetarna och åtnjuter avlöning som sådan — helst fast års- eller månadslön — samt utövar befäl med uppdrag att leda, fördela och kontrollera andras arbete, icke själv deltagar i arbete annat än när han sådant medhinner och aldrig har andel i arbetarnas ackord.”

Beträffande rätten att leda och fördela arbetet hava visserligen arbetsgivarna, såsom nämnts, tillförsäkrat sig densamma oinskränkt genom intagande i kollektivavtalen av Arbetsgivareföreningens § 23. Likväl förekomma på sina ställen stadganden, som åtminstone beträffande arbetets fördelning giva vissa direktiver. Sålunda stadgas i diverse avtal inom stenindustrien, att ”arbetet skall såvitt möjligt är fördelas lika” mellan arbetarna inom respektive grupper. Än mer intresse synes följande bestämmelse äga, som förekommer i 1919 års avtal mellan Svenska transportarbetareförbundet och diverse arbetsgivare:

”För att fullgöra arbetsfördelningen utses av arbetsgivaren en arbetsfördelare, vars tjänsteåligganden och andra skyldigheter skola närmare preciseras i ett för ändamålet

genom lokal förhandling mellan parterna och deras huvudorganisationer fastställt reglemente, som skall finnas i väntrummet eller å annan lämplig plats tillgängligt, och skall arbetet fördelas mellan dessa respektive arbetare rättvisast möjligt, så att en var av dem i mån av tillgång beredes tillfälle till jämnt och lika inbringande arbete och sålunda arbetare med lika duglighet och flit i möjligaste mån erhålla jämngod förtjänst."

Man skulle också möjligen kunna betrakta det såsom en fråga angående arbetets fördelning, när i kollektivavtalen stadgats angående i vilken utsträckning arbetet skall vara ackordsarbete, respektive arbete efter timlön. Givetvis röner ofta arbetets organisation inflytande av, om detsamma utlämnas såsom ackordsarbete, eller fullgöres efter timlön. Bestämmelserna angående förekomsten av ackordsarbete skifta inom olika industrier, och giva även, enligt vad erfarenheten utvisat, ofta nog upphov till tvistigheter i tolkningsfrågor. I kollektivavtalet mellan Sveriges verkstadsförening och vederbörande fackförbund stadgas:

"Ackordsarbete må användas i alla sådana fall, där detsamma är möjligt att genomföra."

Från arbetaresidan har man stundom velat tolka denna bestämmelse såsom innebärande en skyldighet för arbetsgivarna att, där så är möjligt, låta ackordsarbete komma till användning. Som regel torde arbetsgivarna hava bevarat åt sig rätten att fritt ordna arbetet efter ackords- eller timbetalning, dock att ackordsarbete erhållit särskilt förord. Dock förekommer såsom förut nämnts, exempelvis inom elektriska industriens avtal, att ackordsarbete *skall* användas i alla sådana fall, där detsamma är möjligt att genomföra.

Till utredning av arbetarnas ställning till *förmännen* hava ett antal frågor blivit förelagda samtliga fackförbund till besvarande; här nedan skola dessa frågor refereras och de därå ingångna svaren sammanfattas.

1:o) "*Vilka olika slag av förmän finnas inom den industri eller det fack, vars arbetare Ni representera? Med förmän avses vad i det dagliga talet och inom arbetarerörelsen i allmänhet härmed förstås.*"

Denna fråga framställdes huvudsakligen för att vid svaren på vissa av de följande frågorna en klart angiven åtskillnad, där så erfordrades, skulle vara möjlig att göra vid angivandet av förhållandet till olika slag av förmän och deras skiftande verksamhet. Svaren äga i detta sammanhang icke annat intresse än att det såsom en ostridig utgångspunkt må från början fastslås, att inom flertalet grenar av industriell eller hantverksmässig verksamhet förekomma olika kategorier av förmän med skiftande uppgifter och olikartad ställning till arbetarna.

2:o) "*Vad hava de olika kategorierna förmän för anställningsvillkor?*"

Denna fråga har, liksom den följande, haft intresse för kommittén bland annat med hänsyn till stadgandet i 3 §, 2 mom. av kommitténs lagförslag angående vad som skall med förman förstås. Svaren kunna an-

ses i huvudsak bekräfta, att det av kommittén föreslagna moment, där förmansbegreppet blivit bestämt, överensstämmer med de nuvarande faktiska förhållandena. Förmännen i egentlig mening hava alltså vanligen anställning för månad eller år, med fast lön för motsvarande period, och äga för övrigt vanligen personliga anställningskontrakt.

Åtskilliga avvikelser från huvudregeln äro likväl att notera. Avlöning per vecka förekommer inom bleck- och plåtslageriyrkena. Inom byggnadsindustrien hava ingenjörer och verkmästare månads- eller veckolön; ackordsförmännen däremot, vilka dock knappast äro att anse såsom förmän, hava timlön och andel i ackordsöverskottet. Murareförbundet uppger, att förmännen hava högre timlön än arbetarna, eller fast månadslön. Inom måleriyrket anmärkes, att "basar" som regel hava timlön, ibland något högre än arbetarnas; verkmästarna hava däremot månads- eller årslön. Beträffande de inom tunnbinderiyrket förekommande tvenne kategorierna av förmän äger den ena personliga kontrakt och fast månadslön, under det att den andra åtnjuter fast veckolön, även i det fall där arbetarna uteslutande sysselsättas med ackordsarbete. Väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet meddelar, att förmännen hava samma anställningsvillkor som övriga arbetare. Telegraf- och telefonarbetarna äga tvenne grupper förmän, extra och ordinarie; de extra hava samma anställningsvillkor som arbetarna, med tillägg av s. k. förmanspengar. Enligt det för enskilda järnvägarna gällande "huvudavtal" av 1920 gäller om verkstadspersonalens förmän, att de kunna "åtnjuta avlöning per år, månad eller vecka". Från åtskilliga förbund meddelas, att förmännens anställningsvillkor äro okända och t. o. m. hemlighållas.

3:o) *"Deltaga förmännen eller några av dem som regel själva i arbetet?"*

Av svaren framgår, att förmännen i egentlig mening knappast som regel själva deltaga i arbetet, dock äro åtskilliga undantag att nämna.

Inom bokbinderiyrket deltaga förmännen som regel icke i arbetet på de större arbetsplatserna, men däremot ofta på de mindre. Inom bryggeriindustrien deltaga en del av avdelningsförmännen i arbetet. Bland gjutarna deltaga förmännen i arbetet vid mindre gjuterier, där arbetareantalet uppgår till 6 å 8 man, samt även vid större gjuterier vissa förmän. Inom byggnadsindustrien deltaga ackordsförmännen i arbetet, ingenjörer och verkmästare däremot icke. Inom tändsticksindustrien få de olika förmännen ofta kortare stunder deltaga i arbetet, särskilt vid vissa maskiner, där de få taga vid, så fort någon av arbetarna tillfälligtvis behöver avlägsna sig. Inom småglasindustrien deltaga förmännen i arbetet på vissa mindre avdelningar, men däremot icke på de större avdelningarna. Bland gruvarbetarna deltaga förmännen i arbetet. Bland hatt-

arbetarna deltaga några av förmännen som regel i själva arbetet. Inom måleriyrket deltaga basarna tämligen allmänt i arbetet, verkmästarna däremot som regel icke annat än tillfälligtvis. Sadelmakare- och tapetserareförbundet har besvarat frågan så, att förmännen icke deltaga i arbetet, men att, om så sker, yrkande framställes från förbundet, att förmännen skola tillhöra arbetareorganisationen. Inom tobaksindustrien deltaga förmännen av lägre grad i allmänhet i det egentliga arbetet. Inom tunnbindarifacket deltaga förmännen som regel i arbetet samtidigt som de övervaka detsamma, likaså bland väg- och vattenbyggnadsarbetarna. Telegraf- och telefonmannaförbundet meddelar, att de extra förmännen deltaga i arbetet, däremot icke de ordinarie.

Med hänsyn till vad sålunda upplysts torde verkan i praktiken av stadgandet i förslagets 3 §, mom. 2 bliva den, att i lagens mening blott de äro att anse såsom förmän, vilka f. n. fylla funktionen av *högre förmän*.

4:o) "*Kan man bland förmännen särskilja tvenne olika grupper, nämligen sådana som huvudsakligen övervaka arbetet, och sådana, som huvudsakligen äro tekniskt sakkunniga arbetsledare?*"

Denna fråga har avsett att gå in på den principiella skillnaden mellan arbetsledning i egentlig mening å ena sidan samt yrkeskunnig handledning och rådgivning å den andra. Om det ifrågasättes, att arbetarna själva skola övertaga någon del av arbetets ledning, ställer sig problemet något olika med hänsyn till dessa olika arter av ledning. Det ligger i sakens natur och utredningen ger även vid handen, att det som regel inom industrien finnes dels tekniska ledare — dessa vanligen bestående av ingenjörer eller andra högre förmän — dels sådana förmän, vilka hava till egentlig uppgift att övervaka arbetet och ordningen på arbetsplatsen. Dock förekomma enligt fackförbundens uppgifter bland bleck- och plåtslagarna, hattarbetarna, sadelmakarna och tapetserarna, transportarbetarna och pappersindustriarbetarna som regel *icke* särskilt tekniskt utbildade förmän, naturligen med undantag för de fall inom t. ex. pappersindustrien, där ingenjörer utöva förmanskap.

Där icke särskilda tekniska kunskaper äro erforderliga för utövande av förmanskapet, synas ökade möjligheter föreligga för arbetarna att utse förmännen bland sig själva.

5:o) "*Äro förmännen organiserade och i så fall hur?*"

På denna fråga skifta svaren betydligt, dock torde som regel kunna sägas, att förmännen äro organiserade i särskilda organisationer, s. k. förmansförbund. Det anmärkes likväl, att bland sågverksindustriarbetarna den övervägande delen av förmännen uppgives vara oorganiserade, eller möjligen äga smärre lokala sammanslutningar. Som regel uppgivas även förmännen vara organiserade inom stenindustrien samt inom

hattarbetareyrket och bryggeriindustrien. Stundom äro förmännen även med i arbetarnas fackorganisationer.

6:o) "Anser Ni såsom ett önskemål att förmännen skola stå utanför arbetarnas organisationer?"

Det måste för kommitténs utredning äga intresse att kunna överblicka arbetareorganisationernas vanliga sammansättning, enär dessa enligt förslaget skola utgöra valkorporationer för driftsnämnderna. Även har frågan om förmännens ställning till arbetareorganisationerna i många fall varit upphovet till svårartade konflikter mellan arbetare och arbetsgivare, och kommittén måste givetvis ägna uppmärksamheten däråt, att icke någon sådan ordning kan bliva följden av föreslagna bestämmelser, varigenom nya konflikthanledningar mellan arbetare och arbetsgivare uppstå.

Svaren synas till stor del kunna sammanfattas så, att de lägre förmännen, som själva deltaga i arbetet, anses kunna kvarstå i arbetarnas organisationer, men att däremot svårigheter uppstå, om de högre förmännen tillhöra organisationerna. Någon enhetlig uppfattning är emellertid icke rådande bland arbetarna på denna punkt. Bokbindareförbundet skriver:

"Under förutsättning av ett mot organisationen lojalt uppträdande finnes icke något hinder för att förmännen tillhöra vår organisation."

Från gjutareförbundet anföres:

"I fråga om önskvärdheten av förmännens medlemskap av arbetarnas organisation har vårt förbund hittills ställt sig mycket likgiltigt. I de fall där förmännen kvarstå såsom medlemmar av förbundet anse våra lokalavdelningar det som en dessa medlemmars hederssak att icke besöka organisationens möten. Detta jämte motsättningar på arbetsplatsen mellan arbetarna och förmännen, samt arbetsgivarnas krav på att förmännen icke skola tillhöra arbetarnas organisationer, har gjort, att förmännen mycket snart efter anställningen som förmän lämna förbundet. Enligt vår åsikt borde åtminstone de förmän, som helt eller delvis deltaga i arbetet, vara medlemmar av arbetarnas organisationer."

Hattarbetarna liksom murarna meddela, att de icke anse det som ett önskemål att förmännen stå utanför organisationerna. Måleriarbetarnas organisation meddelar, att man där helst ser att såväl basar som verkmästare tillhöra arbetareorganisationen, enär dessa förmän som regel själva varit arbetare inom yrket, samt tidvis åter äro arbetare, tidvis förmän. Bland telegraf- och telefonmännen anses, att förmännen böra tillhöra arbetarnas organisation, försåvitt de icke inneha personliga kontrakt eller konstitutorial. Däremot hålla bleck- och plåtslagarna såsom ett önskemål — och likaså gruvarbetarna, sadelmakarna och tapetserarna, stenindustriarbetarna, transportarbetarna, väg- och vattenbyggnadsarbetarna och pappersindustriarbetarna — att förmännen skola stå utanför organisationen. Enligt för tobaksindustriarbetareförbundet gällande stadgar äga förmännen icke rätt att tillhöra fackförbundet. Från

sågverksindustriarbetareförbundet hävdas, att förmännen visserligen böra stå utanför arbetarnas organisationer, men skrivs ytterligare:

"Vi anse det vara av synnerligen stor vikt, att förmännen organisera sig i egna organisationer, som sedan böra samarbeta med arbetarnas organisationer."

Från elektriska arbetareförbundet meddelas:

"Vårt förbund har *åtminstone hittills* hävdad, att förmän och verkmästare icke få tillhöra förbundet."

Av åtskilliga tecken att döma synes den tidigare tendensen bland arbetarna, att i förmännen blott se arbetsgivarens representanter, på sina håll börja vika för en känsla av den samhörighet, som även finnes mellan förmännen och arbetarna.

Huru denna fråga betraktas från arbetsgivarnas sida torde framgå av den i de flesta kollektivavtal förefintliga bestämmelsen, given i sammanhang med stadgandena om föreningsrätten, nämligen att arbetsgivarens begäran, att förmän icke få tillhöra arbetarnas organisation, ej må betraktas som angrepp på föreningsrätten. Denna bestämmelse har flerstädes erhållit en mera fyllig formulering. Så heter det exempelvis i ett kollektivavtal inom stenhuggeriindustrien:

"Sådana befattningar, som innebära uppdrag att bevaka arbetsgivarens intressen och rätt gentemot arbetarne, såsom föreståndare, förmän, stenmästare och brottbasar, kunna efter arbetsgivarens bestämda uppfattning enligt sakens natur icke innehavas av fackföreningsmedlemmar. Det bekräftas, att arbetsgivarens förfarande i enlighet härmed icke får betraktas såsom något intrång i föreningsrätten. Tillsättandet och avskedandet av sådana befattningshavare förbliver arbetsgivarens ensak. Sådana i arbetsgivarens tjänst nu anställda personer, som till äventyrs redan nu äro medlemmar av fackförening, få dock av denna anledning icke avskedas eller trakasseras."

I ett avtal av år 1922 mellan Svenska typografförbundet och Sveriges tryckeriägares arbetsgivareförbund stadgas:

"Arbetsgivarens begäran, att fast anställda faktorer och förmän med års- eller månads-lön, vilka utföra verkligt befäl och leda och fördela arbetet, icke få tillhöra arbetarnas organisation, må ej betraktas som angrepp på föreningsrätten."

Slutligen torde såsom ytterligare ett exempel citeras bestämmelsen i kollektivavtalet av februari 1920 mellan Svenska järnvägarnas arbetsgivareförbund, järnvägsmannaförbundet och lokmannaförbundet, där 1 kap. § 19, mom. 1 lyder:

"Överbanmästare, banmästare, trädgårdsmästare, stationsföreståndare (dock ej stationsförmän), förste kontorsbiträde, bangårdsmästare, som utövar befäl över minst 5 stationskarlsförmän, verkmästare, lokmästare, lokförman, vagnmästare, byråpersonal av vad slag som helst med stadigvarande byråtjänstgöring, stations- och kontorsskrivare samt högre tjänstemän få ej tillhöra järnvägsmannaförbundet resp. lokmannaförbundet."

Ur förhandlingsprotokollet angående ifrågasatt ändring av detta avtal kan antecknas följande uttalande av arbetarnas representanter beträffande ifrågavarande bestämmelser:

"Ehuru vi givetvis vidhålla från personalorganisationernas sida vid föregående förhandlingar med arbetsgivareorganisationen gjorda uttalanden om att vissa organisationerna i princip berörande bestämmelser i §§ 1, 19 och 20 böra utgå, hava vi emellertid ansett oss ej äga principiell rätt att i detta sammanhang påyrka dessa bestämmelsers utgående, varför vi vid detta tillfälle avstå från att resa sådant yrkande. Detta förhållande får icke under några omständigheter uppfattas såsom en ändring i princip av den mening i förevarande avseende, som från våra organisationers sida förut hävdats. Tvärtom äro vi, fortfarande såsom förut, av den bestämda mening, att ifrågavarande bestämmelser böra utgå, ehuru vi av den anledning, som av oss nu angivits, ansett oss böra vid detta tillfälle avstå från att resa krav i ärendet."

Även bland arbetsgivarna gäller emellertid, att meningarna äro delade, låt vara att den övervägande åsikten torde vara, att förmännen icke böra tillåtas vara medlemmar i arbetarnas organisationer.

7:o) "*Äro förmännen som regel f. d. arbetare?*"

Denna fråga besvaras genomgående med ja, och därmed är ju ur en synpunkt klarlagt, hur nära de bägge grupperna egentligen stå varandra. Frågan har för övrigt tydligen uppfattats något olika: somliga fackförbund torde ha uttalat sig om förmännens sociala ursprung från arbetareklassen, under det att andra ansett detta självklart och i stället uppfattat frågan som om den gällde, huruvida förmännen som regel blivit utsedda bland just de inom respektive företag sysselsatta arbetarna.

Från gjuteriförbundet framhålles ytterligare:

"Som regel är det absolut nödvändigt att för erhållande av förmansställning besitta stor yrkeskvalifikation, varför de alltid under en längre tid varit arbetare. Ingenjörer arbeta vanligtvis minst sex månader under eller före skoltiden med varjehanda arbete i gjuteriet."

Inom byggnadsindustrien betraktas ackordsförmännen såsom fortfarande arbetare. Inom byggnadsämnesindustrien har den s. k. tegelmästaren förut i allmänhet utsetts bland arbetarna, vilket dock "numera ytterst sällan lär förekomma". Inom sågverksindustrien uppgives förmännen icke som regel men i ganska stor utsträckning vara f. d. arbetare. Bland transportarbetarna säges det "på senaste tiden alltmera blivit praxis, att förmännen uttagas bland arbetarna".

8:o) "*Äga arbetarna inom någon grupp eller gren av de industrier eller fack, som Ni representerar, enligt avtal eller praxis rätt att utse förmän eller någon kategori av dem?*"

Detta är på sätt och vis den viktigaste frågan i detta sammanhang, och den besvaras med ett klart nej av det övervägande flertalet av fackförbunden.

Vissa anmärkningsvärda undantag finnas dock. Murareförbundet meddelar, att någon sådan rätt eller praxis icke förefinnes i södra Sverige, men att i mellersta Sverige arbetarna enligt praxis utse förmän, ehuru detta ej medgives i kollektivavtalen. Inom sågverksindustrien äga flottningsarbetare, vilka åtagit sig visst arbete på entreprenad, i några fall

rätt att själva utse sina förmän. Över huvud taget ger arbetet i lag arbetarna ofta tillfälle att själva utse sina förmän eller att medverka vid deras utväljande. Detta framgår även närmare av svaren på frågorna under 9) och 11).

9:o) *"Om icke någon sådan rätt finnes, brukar likväl möjligen arbetsgivaren utse förmän bland av arbetarna nämnda kandidater?"*

Eller förekommer det, att arbetsgivaren förberedelsevis rådgör med representanter för arbetarna vid utseende av förmän?"

Även dessa frågor besvaras övervägande med nej. Dock förekommer enligt uppgift inom tunnbindarifacket vid mästareverkstäderna i enstaka fall, att arbetsgivaren rådgör med sina arbetare vid utseendet av förmän. Ytterligare har inom stenindustrien i några fall förekommit, att förmännen utsetts bland av arbetarna nämnda kandidater, samt jämväl att arbetsgivaren tillfrågat arbetarna, om viss person anses lämplig som förmän. Vidare meddelar transportarbetareförbundet, att arbetsgivarna t. o. m. ofta bruka utse förmän bland av arbetarna nämnda kandidater samt även ofta rådgöra med representanter för arbetarna vid utseende av förmän. Bland väg- och vattenbyggnadsarbetarna uppgives det vanligt, att arbetslagen föreslå och arbetsbefälet tillsätter förmän.

10:o) *"Det måste uppenbarligen stundom förekomma, att arbetarna äga intresse av att någon viss förman avskedas eller förflyttas. Under vilka former kommer då ett dylikt intresse till uttryck?"*

- a) *Förekommer det att arbetarna vägra arbeta under viss förman?*
- b) *Eller att strejk förklaras med yrkande, att viss förman skall avskedas eller förflyttas?*
- c) *Eller praktiseras den metoden, att arbetarna under viss förman tillämpa ett fördolt sabotage, så att arbetsgivaren kan förebrå förmannen dåliga resultat?*
- d) *Eller i stället, att arbetarna visa sig mera tekniskt kunniga än förmannen, och inför arbetsgivaren påpeka hans fel och okunnighet?"*

Dessa frågor ha sökt bringa någon utredning om det faktiska inflytande, som arbetarna f. n. äga i fråga om förmännens behållande på respektive poster. Det är givet, att det inflytande, varom här är fråga, i den mån det existerar, i praktiken kommer att äga en icke mindre betydelse än om arbetarna hade formell rätt att medverka redan vid utseendet av förmännen. Det medinflytande, som här beröres, är av sådan beskaffenhet, som förut vidrörts, vilket icke har karaktären av en överenskommelse mellan arbetsgivaresidan och arbetarna, utan utövas mer eller mindre oberoende av arbetsgivarens vilja.

Av bleck- och plåtslagare-, murare-, sågverksindustri-, tobaksindustriarbetare-, transport- och elektriska arbetareförbunden besvaras de under a), b) och d) framställda frågorna jakande, dock att fallen äro säll-

synta, samt göres uttryckligt undantag för frågan under c) om dolt sabotage. Bokbindareförbundet meddelar:

"Mot olämplig arbetsledare har det tillämpats, att arbetarna uppsagt sina platser, samt har det i en del fall lett till resultat, att dessa arbetsledare avskedats."

Inom bryggeriindustrien besvaras samtliga frågor med nej; under d) anföres, att då förmännen varit mindre kunniga eller lämpliga, detta icke påpekats för arbetsgivaren, men förts på tal vid förhandlingar om löneavtal. Från gjutareförbundet skrives:

"Då arbetarna önska att en förman avskedas eller förflyttas, göres som regel en skriftlig framställning därom till den, som därmed äger att taga befattning. Framställningen åtföljes av de motiv som framkallat densamma. På en sådan framställning bruka i regel följa muntliga förhandlingar. Om dessa medföra ett för arbetarna negativt resultat och arbetarna icke anse sig kunna åtnöjas därmed, är den vanliga åtgärden strejk. Däremot förekommer aldrig fördolt sabotage. Ifall förmannen visat sig tekniskt undermålig eller på annat sätt olämplig ur företagens synpunkt, framföres detta alltid i de första förhandlingarna. Som en mycket vanlig erfarenhet på detta område må nämnas, att på grund av arbetsgivarnas envist vidhållna princip att de ensamma äga avgöra sådana frågor utan inblandning från arbetarnas sida, lyckas det i regel icke att få en förman omedelbart avskedad. Däremot förekommer det oftast, att vidkommande förman kort tid därefter skiljes från platsen, till synes av annan anledning, men i verkligheten har åtgärden föranletts av arbetarnas framställning."

För byggnads- och pappersindustrierna meddelas, att fall, som i de två första frågorna omnämnas, förekommit; likväl har organisationen icke givit arbetarna sitt stöd, där deras krav varit i strid mot kollektivavtalets bestämmelser. Beträffande de två sistnämnda frågorna däremot har man sig icke bekant, om sådana fall förekommit. Inom tegelindustrien uppgives som vanligt, att särskild framställning från fackföreningen till arbetschefen ägt rum, men detta endast i de fall, då förmannen förgått sig mot någon eller några av arbetarna. Gruvindustriarbetareförbundet skriver, att samtliga i frågorna omnämnda fall torde hava förekommit, de tvenne sistnämnda dock ytterst sällan. Inom hattarbetareyrket känner man enligt uppgift intet till om dessa frågor. Måleriarbetareförbundet svarar:

"Det förekommer i enstaka fall, att arbetarna ingripit för att avlägsna misshagliga arbetsledare, och då alltid i den formen, att arbetsgivaren fått välja att behålla arbetsledaren ifråga eller sin arbetarstyrka."

Sadelmakare- och tapetserareförbundet säger sig icke hava haft mycket konflikt med förmän. Man känner blott till tvenne fall, vilka slutade så, att förmannen blev avskedad. Från stenindustriarbetarna meddelas, att i ytterst få fall inom denna industri förekommit, att arbetarna fordrat en förmans avskedande. Detta har då skett genom en kommitté, som därom gjort framställning hos arbetsgivaren. Det tillägges, att som regel dylik framställning blivit resultatlös. Beträffande de särskilda frågorna besvaras de trenne första nekande; angående den fjärde anföres:

"I flera fall äro nog arbetarna mera tekniskt kunniga än förmannen, men endast i ett fåtal fall torde förmannens okunnighet av arbetarna hava påvisats för arbetsgivarna."

Bland väg- och vattenbyggnadsarbetarna hava de omnämnda metoderna vid några tillfällen tillämpats, men vanligt är, att arbetslaget klagar hos vederbörande befäl, därest missnöje med förmannen förefinnes, och härefter verkställles vanligen undersökning. "Förmannen avskedades, därest fullgiltiga skäl förefunnits". Beträffande fördolt sabotage anföres från murareförbundet: "Ett sådant förfarande komme att gå ut över arbetslaget självt i form av lägre förtjänster". Detta påpekande belyser, hur arbetets anordnande i lag ofta innebär den mest ekonomiska driften. Avigsidan härav är bl. a., att lagackordsystemet lätt kan leda till utsvettning eller hänsynslös behandling av äldre eller eljest mindre arbetsföra kamrater.

Inom tunnbindrifacket saknar man kännedom om att här ifrågakommande fall förekommit. "Där misshälligheter visat sig, ha dessa ordnats i godo på förhandlingens väg."

11:o) *"Huru ordnas ledningen av arbetet vid s. k. lagackord?"*

Med lagackord avses, att två eller flera arbetare, alltså ett arbetslag, fått i uppdrag att utföra ett på förhand angivet arbete, för vilket ersättning utgår antingen efter ackordsberäkning per mängd av fullbordat delarbete, eller per fullbordat totalarbete, att arbetslönen utgives till laget, och att arbetarna i laget därefter sinsemellan fördela det intjänta beloppet, efter beräkningsgrund, varom förut överenskommits, men vanligen i förhållande till respektive antal arbetstimmar i laget.

Till en början anmärkes, att lag- eller gemensamhetsackord uppgivas *icke* förekomma inom tunnbindrifacket, gruvindustrien, småglasindustrien, bokbinderiyrket, icke heller inom de litografiska och kemigrafiska industrierna, samt icke bland de i vissa grenar av pappersindustrien selsatta grovarbetarna.

Man kan, där lagackord förekommer, urskilja tvenne huvudtyper av organisation, nämligen å ena sidan den, där arbetarna i laget själva utse sina förmän eller eljest i huvudsak självständigt ordna med ledningen av arbetet, samt å andra sidan den typ, där trots lagackordet arbetsgivarens representant, förmannen, alltjämt bibehåller sin ställning som ledare och fördelare av arbetet. Givetvis förekomma även mellanformer.

Det uppgives, att bland bleck- och plåtslagarna samt vid torv- och tändsticksindustrien arbetet vid lagackord i regel ordnas efter överenskommelse arbetarna sinsemellan. Samma förhållande uppgives råda inom måleriyrket samt hattarbetarefacket, när lagackord där någon gång förekommer. Inom bryggeriindustrien får en av arbetarna i laget i allmänhet i uppdrag att, samtidigt han deltagar i arbetet, övervaka detsamma.

Inom byggnadsindustrien går det enligt uppgift så till, särskilt i Stock-

holm, att då ett arbete skall påbörjas, detta överlämnas till en av arbetarna att utföras efter gällande prislista. Denne arbetare intager i regel själv sina medhjälpare i mån av behov, utan inflytande från arbetsgivarens eller ledningens sida. Denna rätt för ackordsförmannen finnes icke bestämd i avtalet, men lär tillämpas i praxis. På orter utom Stockholm torde arbetsgivaren som regel bestämma arbetarna i laget. Inom stenindustrien uppgives lagackord blott förekomma, när stenhuggarna uttaga sten ur berget på ackord, "och äro de i så fall oberoende av förmännen". Från sågverksindustriarbetareförbundet meddelas, att inom denna industri blott förekommer lagackord vid viss flottning. I dessa lag ordnas ledningen på så sätt, att antingen laget eller också flottningföreningen (d. v. s. arbetsgivaren), tillsätter förmännen, som ha att tillse, att arbetet utföres så som i överenskommelse säges. Slutligen meddelas från elektriska arbetareförbundet:

"Vid gemensamhetsackord, som inom elektriska installationsfacket förekommer mycket ofta, leder alltid, som det heter, en av montörerna arbetet och är ansvarig för arbetets utförande, hjälparnas uppförande o. s. v. Den montör, som får förtroendet att leda arbetet, har ingen extra ersättning härför. Ackordet delas lika i förhållande till antalet timmar och timlön. Oftast är det så, att den montör, som för ögonblicket är ledig, och som innehar tillräcklig kompetens i facket, får hand om arbetet. Den montör, som leder ett visst arbete, är icke på något sätt att förväxla med en verkmästare eller förman. Om det också blott är ett litet arbete, där t. ex. två man utföra installationen, har alltid den ene hand om arbetet."

I enlighet härmed stadgas även i elektriskernas kollektivavtal:

"Varje arbete överlämnas till en ledande montör, vilken under sig erhåller nödigt antal hjälpare. Den ledande montören är ansvarig för arbetets utförande enligt gällande föreskrifter och arbetsbefälets order samt utövar tillsyn över hjälparnas arbetstid och uppförande. Oegentligheter skola ovillkorligen genast inrapporteras till arbetsbefälet."

I viss motsats till de refererade fallen meddelas däremot från pappersindustrien, att när lagackord förekommer, "arbetet ledes av vederbörande arbetsförmän, och äro arbetarna skyldiga ställa sig hans föreskrifter om sättet för arbetets utförande till efterrättelse". Gjutareförbundet meddelar:

"Vid s. k. lagackord sker arbetets ledning och fördelning på samma sätt som vid individuellt ackord, men med den skillnaden för ersättning för det utförda arbetet, att den av samtliga arbetare intjänta summan först sammanräknas och därefter delas på de olika arbetarna i förhållande till vars och en personliga timlön. På vissa platser förekommer även lika fördelning av den gemensamma förtjänsten."

Inom byggnadsämnesindustrien leder en s. k. första man i laget eller "lag-bas" ackordsarbetet och "övervakas av överbefälet i likhet med övriga arbeten". Inom stuverifacket äro så gott som alla arbeten på förhand prissatta och utföras efter ackord, "vadan ledningen av arbetet alltid försiggår på enahanda sätt". Inom väg- och vattenbyggnadsindustrien handhaves vid lagackord den egentliga ledningen av förmannen. Murareför-

bundet meddelar, att frågans besvarande är beroende på förmannens ställning och befogenheter i allmänhet, samt att detta varierar betydligt i olika delar av landet:

"I södra Sverige är den, som betecknas såsom förman, ofta arbetsgivarens ställföreträdare på arbetsplatsen och deltagar icke direkt i arbetet, samt motsvarar närmast vad som t. ex. i Stockholm benämnes verkmästare. I en del fall, och särskilt vid mindre arbetsplatser, utför han mureriarbetet, då han icke hindras av annan sysselsättning som förman. I mellersta Sverige är förmannen i regel den, som överenskommer med byggmästaren om utförandet av ett visst arbete, och han bestämmer i allmänhet, vilka murare som skola intagas i arbetslaget."

Dessa uppgifter överensstämja ju med dem från byggnadsindustrien.

12:o) *"Anser Ni det såsom ett önskemål, att arbetarna beredas inflytande vid val av förmän?"*

Med nedan angivna undantag besvaras denna fråga av samtliga de tillfrågade förbunden med ja, oftast under tillfogande av, att en sådan ordning skulle vara till stor fördel för både företagare och arbetare.

Att observera är dock, att från vissa av de under svenska grov- och fabriksarbetareförbundet sorterande industrierna ingått negativa svar. Sålunda besvaras frågan för byggnadsindustriens del nekande, och anföres beträffande torvindustrien, att den under frågorna 12), 13) och 14) ifrågasatta ordningen icke torde kunna tillämpas inom denna industri, då för torvmästare viss utbildningstid vid fackskola är nödvändig. Från byggnadsämnesindustriens arbetare framhålles lämpligheten av ett *samarbete* mellan arbetsledningen och arbetarna vid utseende av förmän, varvid arbetarna skulle anmodas föreslå kandidater till förmansposterna. Från måleriarbetareförbundet skrives:

"Frågan om inflytande från arbetarnas sida vid tillsättande av förmän är av tämligen underordnad betydelse inom måleriyrket. Den enskilda arbetaren arbetar i regel ganska självständigt. Arbetsledarens uppgift inskränker sig i allmänhet till att av kunden inhämta kännedom om huru arbetet skall utföras, att anskaffa material på arbetsplatsen, se till att verktyg finnas och utlämnas o. s. v."

Slutligen kan anföras svaret från sadelmakare- och tapetserareförbundet, vilket synes vara ganska karaktäristiskt för läget inom åtskilliga hantverket närstående industrier:

"Vi skulle gärna vilja hava inflytande på val av förmännen, men detta har dock i vårt yrke aldrig varit någon stridsfråga."

13:o) *"Skulle enligt Ert förmenande en sådan tanke (att arbetarna beredas inflytande vid val av förmän) låta realisera sig inom de yrken eller industrier, vilkas arbetare Ni representera, utan att produktionen därav blir lidande?"*

Frågan har i det övervägande flertalet fall besvarats jakande. Många hålla före, att ett arbetareinflytande vid val av förmän på intet sätt skulle

inverka menligt på produktionen utan i stället, såsom från tunnbinderi-arbetareförbundet skrives "framskapa gynnsammare resultat, därigenom att mera förståelse och ett bättre samarbete parterna emellan uppnåddes". Från ett par håll uttryckes även den meningen, att arbetarna, om de finge välja förmän, skulle utse de mest kompetenta och yrkes-skickliga. Sålunda anföres från Internationella Litografiska förbundet i Sverige:

"Då den dagliga ledningen av arbetet på arbetsplatserna redan nu i regel utföres av personer, som förut haft anställning som arbetare inom resp. yrken, kunna vi icke inse på vad sätt produktionen skulle kunna skadas därigenom, att arbetarna finge medinflytande på dessas tillsättande, då dessa utan allt tvivel skulle begagna detta sitt medinflytande på så sätt, att den därtill bäst kvalificerade bland kamraterna erhöle platsen. Vi kunna sålunda utan tvekan besvara denna fråga med ja."

Blott från byggnadsindustrien, där man ju över huvud taget icke ansåg arbetarnas inflytande vid val av förmän såsom ett önskemål, har frågan besvarats med ett tvivlande: "Det är möjligt".

14:o) *"Finnes eventuellt bland förmännen någon viss grupp eller kategori, där enligt Eder mening arbetarna lämpligen skulle kunna börja med att övertaga funktionen att utse förmännen, eller att medverka vid deras utseende?"*

Denna fråga, som anknyter sig till den först framställda, avsåg att bereda tillfälle till mera konkreta uttalanden om vilka grupper av förmän, som arbetarna enligt sitt förmenande redan nu skulle kunna utse eller vid vilkas utseende de lämpligen kunde medverka.

Från pappersindustriens grovarbetare svaras, att alla de kategorier av förmän, som rekryteras bland arbetarna, lämpligen kunna omedelbart utses av arbetarna. Från tändsticksindustrien anföres: "Inom samtliga avdelningar äro arbetarna absolut mäktiga att själva utse sina förmän". Jämväl bland stenarbetarna samt telegraf- och telefonmannaförbundets arbetare anses, att arbetarna äro skickade att själva utse eller medverka vid utseendet av samtliga kategorier av förmän inom respektive industrier. Svenska gjutareförbundet skriver:

"Vi äro övertygade om, att vårt yrkes utövare när som helst kunna övertaga funktionen att utse förmännen och de direkta övervakarna av arbetet."

Från gruvindustriarbetarna anföres, att förmännen inom hela gruvbrytningen skulle omedelbart kunna utses av arbetarna; denna arbetsgren uppgives nämligen i detta nu kunna utföras "liksom kooperativt" av arbetarna själva. Elektriska arbetareförbundet skriver:

"Enligt vår mening möter det på inga håll inom vårt verksamhetsområde hinder för att arbetarna skulle kunna börja med att övertaga funktionen att utse förmännen eller att medverka till deras utseende. I sådant fall tro vi bestämt att vederbörande arbetare till verkmästare eller förman skulle utse den kamrat, som satt inne med den största kompetensen och i övrigt var lämplig för ett dylikt uppdrag."

Från bokbindareförbundet förklaras, att arbetarna borde beredas tillfälle att medverka vid tillsättandet av "såväl manliga som kvinnliga" arbetsledare.

Sadelmakare- och tapetserareförbundet svarar, att vid vissa angivna verkstäder i Stockholm och Nyköping samt vid de stora reseffektfabrikerna i Göteborg och Malmö samt ytterligare vid en del andra större verkstäder skulle arbetarna kunna genast utse förmännen. Det tillägges, att en del ej facklärd arbetsgivare finnas, som driva yrket utan att själva äga teknisk kännedom därom. Från transportarbetareförbundet förklaras, att inom stuveribranschen arbetarna när som helst skulle kunna övertaga funktionen att bland sig utse förmän. Från murareförbundet uttalas den åsikten, att de förmän, som tidvis deltaga i murararbetet, med fördel skulle kunna utses av arbetarna å arbetsplatsen. Från tunnbindarnas organisation uttalas den meningen, att arbetarna skulle kunna börja med att utse förmän vid mästareverkstäderna samt medverka vid utseende av förmän vid de industriella företagen. Pappersindustriarbetareförbundet förklarar, att arbetarna vid ute- och reparationsarbeten i första hand kunna övertaga funktionen att *utse* förmän. "Inom de tekniska avdelningarna är arbetarnas *medinflytande* även i högsta grad önskligt".

*

Man kunde möjligen finna anmärkningsvärt, att den verkställda rundfrågan blott givit arbetarnas organisationer tillfälle att yttra sig, under det att däremot arbetsgivarna icke blivit tillfrågade om sin ståndpunkt. Härtill må emellertid erinras därom, att några krav på förändringar i den nuvarande ordningen vid utseende av förmän veterligen icke hava från arbetsgivaresidan framkommit; det har då syntts riktigast att till en början blott söka införskaffa närmare upplysningar om de åskådningar och synpunkter, som äro tillfinnandes på arbetaresidan; först när ett förslag, som skulle innebära en förändring i den nuvarande ordningen förberedes, synes lämpligen tillfälle böra beredas arbetsgivaresidan att ingående utveckla sina synpunkter. Kommittén har, som av dess lagförslag framgår, icke ansett sig kunna framlägga något dylikt förslag.

Den ledande princip, som beträffande här omhandlade spörsmål från arbetsgivaresidan hävdas, torde för övrigt hava kommit till ett visst uttryck redan i de kollektivavtal, där arbetsgivarna ifråga om anställande av arbetare accepterat vissa från arbetaresidan föreslagna direktiver. I dessa fall har, som förut nämnts, vanligen influtit den bestämmelsen, att vid sidan av de stadgade anställningsreglerna såsom främsta synpunkt vid anställandet av arbetare skall erkännas grundsatsen om vederbörandes "duglighet". Man torde kunna utgå ifrån, att jämväl vid fråga om anställande av förmän denna regel från arbetsgivaresidan i främsta rummet

skall hävdas. Att arbetsgivarna dessutom vilja betrakta förmännen såsom sina speciella förtroendemän, och därför måste kräva av dem härför erforderliga kvalifikationer, framgår i viss mån av deras förut refererade ståndpunkt till frågan om förmännens rätt att vara medlemmar av arbetarnas organisationer.

Det synes i detta sammanhang förtjäna omnämnas, att man på vissa håll bland arbetsgivarna motsatt sig ett arbetareinflytande vid utseendet av förmän med den i första ögonblicket överraskande motiveringen, att arbetarna, enligt vad erfarenheten uppgives hava visat, kunna befaras icke låta principen om duglighet spela avgörande roll vid förmännens utseende, utan i stället skola kritiklöst följa — anciennitetsprincipen. Denna farhåga har naturligen på andra håll sin motpol i den uppfattningen, att arbetarna tvärtom komma att till förmän utse de mest "röda" av ifrågakommande kandidater. Givetvis invändes även, att arbetarna skulle missbruka ett inflytande på här ifrågavarande område genom att blott utnämna "hyggliga" förmän, vilka mindre tänka på produktionens bästa än på att icke stöta sig med arbetarna.

VI. Frågor angående produktionstekniken och produktionsekonomin.

Industriarbetarna stå icke i fabrikerna för sitt nöjes skull, de syssla i stort sett icke med maskiner och andra mekaniska hjälpmedel på grund av något speciellt tekniskt intresse, de arbeta, liksom alla andra, drivna därtill av tvånget att förskaffa sig existensmedel; detta utgångsläge må visserligen icke glömmas, när fråga är om arbetarnas intresse för de rent tekniska sidorna av sitt arbete, däri inbegripet frågorna om den mest ekonomiska driften. Å andra sidan, eftersom ju det mänskliga arbetet icke måste uteslutande innebära ett fullgörande av vad tvånget bjuder, utan även vanligen äger moment av frihet, och enär det t. o. m. torde förhålla sig så, att det i relativ frihet fullgjorda arbetet stundom blir av högre kvalitet än det tvångsbundna, i det att friheten medgiver nya idéer att komma till förverkligande, så vore det säkerligen oriktigt att behandla arbetets problem uteslutande ur den synvinkeln, att det blott skulle bestå av en serie funktioner som fullgöras på grund av det ekonomiska tvånget över varje enskild arbetare.

När man vill söka sig en verklighetstrogen bild av industriarbetarnas förhållande till den med produktionen förbundna tekniken och ekonomin, framstår snart nog uppenbart, att de sidor av detta förhållande, som blivit föremål för avtalsförhandlingar mellan arbetare och arbetsgivare, till övervägande del taga sikte på resp. parter ekonomiska eller andra *materiella* intressen. Närmast kunde man väl härav draga den slutsatsen, att frågorna angående produktionstekniken och produktionsekonomin blott äga ett medelbart intresse för arbetarna: först och främst

gäller det avlöningen, arbetstiden samt säkerheten till liv och lem, och blott i den mån de tekniska frågorna äga inflytande på dessa grundbestämmelser för tillvaron, komma de in under arbetarnas intressesfär. Arbetarna skulle alltså blott äga intresse *av*, men icke *för* de tekniska frågorna. Det synes likväl antagligt, att man med ett dylikt betraktelsesätt icke får med hela sanningen. Utan tvivel förefinnes hos arbetarna på många håll ett så att säga renodlat intresse för arbetets mekanik och därmed sammanhängande spörsmål. Härvidlag må hänvisas till de synpunkter, som blivit närmare utvecklade i den speciella motiveringen till kommitténs lagförslag, § 16. I detta sammanhang skulle närmast eftersökas det faktiskt förefintliga arbetarnas medinflytande på ifrågavarande område, och därvid skall, såsom i den föregående framställningen, kollektivavtalen tjäna såsom den källa, varur upplysning om de verkliga förhållandena hämtas.

Dessförinnan torde dock inledningsvis böra beröras arbetarnas förhållande till de tekniska frågorna ur några andra synpunkter. Förut har under rubriken "frågor om avlöningar och ersättningar" berörts det faktum, att vissa arbetaregrupper stundom i sin strävan efter högsta möjliga ersättning för ackordsarbete såsom sitt intresse kunna betrakta att den ifrågavarande produktionen icke obegränsat forceras, utan att takten saktas. Det måste ju erkännas, att i dessa fall föreligger ett arbetarnas faktiska inflytande över produktionstekniken, nämligen så, att arbetet visserligen fullgöres inom ramen av arbetsledningens föreskrifter, men att arbetarna därvid likväl äga möjlighet att medvetet göra sin vilja gällande för att bestämma en av dem såsom skälig betraktad produktionshastighet; stundom kanske de även medvetet underlåta att tillämpa sin yrkeserfarenhet för uppnående av detaljförbättringar i produktionstekniken. Man skulle kunna säga, att detta naturliga motstånd mot en alltför intensiv arbetstakt spelar rollen av en slags balansordning vid belastningen av de döda och de levande maskinerna, avseende att förhindra de senares utslitande. Arbetsgivaren har ju icke i det moderna samhället att beräkna någon särskild anskaffningskostnad för ny levande arbetskraft, under det att han måste anslå ett avsevärt belopp för inköp av nya maskiner. Därav blir även en naturlig följd, att mellan arbetare och arbetsgivare uppgifterna fördelas, när det gäller att förhindra de döda och de levande maskinernas utslitande och förstörande. Vid behandlingen av arbetarnas insats beträffande frågor om fabrikshygien och olycksfall i arbetet skall detta kapitel vidare beröras. Givetvis har den här i förbigående anmärkta, återhållande insatsen från arbetaresidan sin avigsida, i det att med denna ordning arbetarnas förmåga att på eget initiativ förbättra produktionsanordningarna hålles tillbaka, till men för en stegrad produktion.

Då tal är om det arbetareinflytande över produktionen, som är av ne-

gativ natur, kan även erinras om den ståndpunkt, som i forna dagar många arbetaregrupper intogo gentemot införandet av maskiner över huvud taget; arbetarna föreställde sig ju, att genom dessa maskiner de själva skulle bli mer eller mindre satta ur spelet och berövade sitt bröd. I det vi lämna det historiska händelseförloppet åsido vilja vi här nöja oss med att konstatera, att dessa föreställningar bland arbetarna icke längre äro en kraft att räkna med. Erfarenheten har nogsam t lärt arbetareklassen, att maskinteknikens utveckling ingalunda resulterat i att industriarbetarna förlorat sitt existensberättigande. I detta sammanhang förtjänar emellertid omnämnas en annan, mera modärn följdföreteelse av maskinteknikens utveckling, vilken i viss mån påminner om arbetarnas nysnämnda första reaktion mot de nya maskinerna. Under världskriget kom det som bekant särskilt i England och Amerika att bli va synnerligen påtaglig betydelse för de utbildade yrkesarbetarna, att den forcerade produktionen av krigsförnödenheter kunde väsentligen *förenklas*, nämligen dels genom teknikens utveckling, dels genom det förut komplicerade arbetsförloppets upplösande i ett flertal osammansatta arbeten; detta innebar, att den kvalificerade arbetskraften kunde ersättas med okvalificerad, och detta i sin tur hade till följd, att de organiserade fackarbetarna förlorade sin privilegierade ställning, i det de av arbetsgivarna med fördel utbyttes mot billigare kvinnlig eller minderårig arbetskraft. Man torde dock kunna konstatera, att de egentliga yrkesarbetarna numera återtagit sin ställning i det industriella produktionsmaskineriet — i den mån naturligen, som detta kommit i normala gängor. Den lärdomen synes man kunna draga av dessa erfarenheter, att en plötslig och väsentlig *förenkling* av produktionsprocessen väl vållar tillfälliga störningar i förhållandet mellan industriarbetarna och produktionsföretagen, men att likväl efter någon tid kravet på yrkesskicklighet åter gör sig gällande, samt att för övrigt den nyanställda, okvalificerade arbetskraften efter hand organiserar sig och i allmänhet blir att jämnställa med övriga arbetare.

Sålunda kan man nu påstå, att från arbetaresidan icke längre några principiella invändningar resas mot sådana förbättringar i produktions-tekniken, som resultera i förenkling av arbetsprocessen, låt vara att motståndet givetvis vidhålles däremot, att dylika tekniska förbättringar av arbetsgivaresidan utnyttjas till nedpressning av arbetarnas levnadsstandard eller som vapen mot deras organisationer.

Går man till att i kollektivavtalen eftersöka, huru i dessa de svenska arbetarnas förhållanden till de med produktionen sammanhängande tekniska och ekonomiska frågorna avspeglat sig, måste man konstatera, att avtalen i detta avseende blott innehålla ett fåtal bestämmelser, som kunna sägas direkt avse att bereda något rum för arbetarnas bestämmanderätt beträffande produktionstekniken eller produktionsekonomien. Däremot ingå i ett flertal av avtalen mycket noggranna och detaljrika

bestämmelser angående tekniska förhållanden i sammanhang med andra arbetarnas eller arbetsgivarnas intressen. Vid beräkning av ackordersättning eller andra löneförmåner finnas inom ifrågakommande industrier noggranna bestämmelser om råmateriallets eller halvfabrikatets eller verktygens beskaffenhet; hänsynen till säkerhet mot olycksfall i arbetet föranleder stadganden om diverse tekniska anordningar och arbetsmetoder m. m.; arbetsgivarens strävan efter bästa ekonomiska driftframtvingar motsvarande stadganden i kollektivavtalen och hans intresse av fabriktionshemligheters bevarande hava på sitt sätt infört diskussionen på ämnen, där produktionstekniska och produktionsekonomiska frågor även måste beröras; tvånget att iakttaga arbetstidslagens bestämmelser samt arbetarnas egna önskemål angående arbetstidens fördelning och förläggning måste förenas med teknikens fordringar inom respektive fack, och även härigenom har ett meningsutbyte föranletts mellan arbetare och arbetsgivare, berörande de tekniska förhållandena inom fabriken.

På detta sätt ha alltså genom förhållandenas makt de tekniska frågorna i åtskilliga fall blivit föremål för parternas särskilda intressen och diskussion; härmed är även dörren öppnad för ett visst arbetareinflytande. Arbetarna hava sina materiella intressen sammanbundna med produktionens teknik och ekonomi, och de tvingas av omständigheterna att rikta sin uppmärksamhet på de på arbetsplatsen föreliggande tekniska förhållandena. I detta intresse ingår givetvis även att med uppmärksamhet följa alla förändringar i produktionsmetoden, i det att dylika förändringar oftast innebära nya betingelser för arbetslönesintjänande, eller kunna äga betydelse för frågorna angående antagande eller avskedande av arbetare eller för andra arbetarnas intressen.

Genom några exemplifikationer må det anförda närmare belysas.

I det för verkstadsindustrien gällande kollektivavtalet av 1919 stadgas:

"Införes av arbetsgivaren ny arbetsmetod eller väsentligen förbättrade arbetsmaskiner må ändring av ackord ske utan iakttagande av den bestämda uppsägningstiden."

Den inom tobaksindustrien 1920 antagna förhandlingsordning mellan respektive organisation och aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet stadgar:

"Därest under tiden för gällande löneavtal nytt arbete införes, ny eller förändrad arbetsmetod tillämpas eller eljest *väsentlig* förändring inträder i avseende å de förutsättningar (exempelvis materialets beskaffenhet), som legat till grund vid fastställandet av viss arbetslön i oförmälda avtal, så att denna icke blir fullt tillämplig, skall för sådant fall träffas särskild överenskommelse om arbetslönen, varvid den i avtalet konstituerade lönenivån för liknande arbeten skall vara grundläggande.

På enahanda sätt må förfaras beträffande i avtalet fastställd lönesats, som i tillämpningen finnes hava bestämts för hög eller för låg i förhållande till den för liknande arbeten genom avtalet konstituerade lönenivån."

I kollektivavtal av 1920 mellan Svenska fönsterglasbruksförbundet och Svenska grov- och fabriksarbetareförbundet stipuleras:

”§ 12. — — — — Om införande av nya maskinella anordningar, omändringar av ugnar, nya arbetsmetoder eller dylikt utövar inverkan på avtalade ackordssatser, skola de pris, som därav beröras, efter 14 dagars uppsägning upphöra att gälla.”

På detta sätt tvingas alltså arbetarna på många håll att med hänsyn till ackordsprisen uppmärksammat iakttaga de tekniska förhållandena i företaget.

Beträffande eventuella felaktigheter å material, verktyg och maskiner ligger det i bägge parternas intresse, att dessa genast anmärkas. Arbetarna äro principiellt ansvariga för skador och fel, som uppkomma genom deras försumlighet eller vårdslöshet, och arbetsgivaren har intresset av effektivaste produktion och minsta slitage- och reparationskostnader. Därför förfinnas även i de flesta avtal, där dylik bestämmelse kan ifrågakomma, stadgande om arbetares skyldighet att genast efter upptäckande av maskinskada eller dylikt ofördröjligen anmäla sådant förhållande till vederbörande arbetsledare eller förman. I den inom sko- och läderindustrien gällande normalfabriksordningen, bifogad kollektivavtalet av 1920, heter det:

”§ 7. Varje *oregelbundenhet i en maskins gång måste genast anmälas* till arbetsledaren.

Varje vid en maskin sysselsatt arbetare är skyldig hålla den ren och smörja den väl samt varje lördag rengöra densamma särdeles omsorgsfullt. — — —

Då en maskins gång ej erfordras för arbetet, skall den stannas. Då utbyte av förslitna delar sker mot nya, skola de slitna återlämnas.”

I andra avtal är blott generellt uttalat en skyldighet för arbetare att iakttaga sparsamhet med förbrukningsartiklar, kraft o. dyl. Exempelvis åläggas skoindustriens arbetare — eller, om man så vill, åtaga sig — att iakttaga största sparsamhet med belysning.

I det inom den elektriska industrien 1919 antagna avtalet stadgas:

”§ 10, mom. C. Felaktigheter i avseende å material, maskiner, verktyg och ställningar, har arbetaren att omedelbart anmäla till kontoret.”

Inom stenindustrien förekommande kollektivavtal innehålla bestämmelser angående arbetarnas skyldighet att noga undersöka råmaterialet. Sålunda heter det i ett lokalavtal av 1920 mellan Svenska stenindustriarbetareförbundet, avd. 161, och en arbetsgivare:

”*Ämne skall, innan det tages i arbete, noga undersökas* och eventuell felaktighet ofördröjligen för arbetsledningen anmälas. *Arbetaren är skyldig även granska för fortsatt bearbetning mottaget gods* och om detsamma ej motsvarar sitt ändamål hos vederbörande förman göra anmärkning härom. I händelse att en sten visar sig felaktig sedan den tagits i arbete, beroende på materialet, betalas timpenning för den därpå använda tiden. Går stenen däremot sönder genom arbetarens förvållande, vare han förlustig arbetstiden, och stenen kasseras.”

1920 års avtal mellan Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet samt Svenska skofabrikantföreningen innehåller:

”§ 13. — — — — Arbetare är skyldig anmäla uppenbar *skada å fabrikat*, vid äventyr att själv få ersätta skadan, såvida ej kan visas, vilken annan är den till skadan skyldige.”

Det kan slutligen anmärkas, att om beträffande den ersättningsskyldighet, som kan komma att åvila arbetare på grund av skada å arbetsgivarens tillhörigheter, skulle uppstå tvist, stadgas i 1920 års kollektivavtal för pappersindustrien, att sådan tvist skall handläggas på samma sätt som vid presumtivt angrepp på föreningsrätten, d. v. s. arbetarna äga genom sin organisation påkalla undersökning för vinnande av rättelse.

Bestämmelser, sådana som de citerade, hava givetvis huvudsakligen tillkommit i arbetsgivarnas intresse, men uppenbart är, att där sådan uppmärksamhet, sparsamhet och omsorg förutsättes hos arbetarna beträffande företagens maskiner m. m. betyder detta, att man i alla fall tagit ett steg bort ifrån den ”själlösa” funktion, som man mångenstädes ansett karaktäristisk för den moderna industriarbetaren. Samtidigt innebära ju bestämmelserna ett *åtagande* från arbetaresidan utöver själva arbetsavtalet i egentlig mening, i det arbetarna härmed förbundit sig att vårda arbetsgivarens intressen med avseende på den mest ekonomiska driften.

Icke blott som en följd av arbetarnas önskan att arbeta under de mest gynnsamma ekonomiska förutsättningar eller att skydda sig själva mot olycksfall, eller intresset hos arbetsgivaren av den mest ekonomiska driften, föranledas arbetarna att förskaffa sig en noggrann kännedom om de tekniska betingelserna för sitt arbete. Stundom motivera även förhållandet till tredje man, att arbetarna måste lära känna under vilka betingelser företaget har att arbeta. För olika verksamheter finnas givetvis i en del fall utfärdade bestämmelser till skydd för det allmänna, och för att icke av okunnighet överträda dessa bestämmelser måste arbetarna äga kännedom om desamma. Så stadgas exempelvis i 1919 års kollektivavtal mellan Elektriska arbetsgivareföreningen och motsvarande arbetareförbund:

”Arbetaren är skyldig noggrant följa gällande allmänna föreskrifter angående elektriska anläggningar ävensom de särskilda bestämmelser, som må vara utfärdade angående anslutning till ortens elektricitetsverk; och skola dessa föreskrifter och bestämmelser, i den mån de äro i tryck tillgängliga, kostnadsfritt tillhandahållas arbetaren. *I varje fall, där oklarhet råder, skall arbetaren tillfråga arbetsbefälet, som lämnar förklaringar och upplysningar.*”

Här ha sålunda förhållandena föranlett ett specialstadgande, som påminner om den principiella regeln i vissa utländska driftsrådslagar, att arbetsgivaren äger skyldighet att lämna upplysningar och förklaringar. En dylik upplysningsverksamhet förekommer ju för övrigt i nästan alla

fabriker i den primära formen, att arbetsgivaren i arbetslokalerna låter uppsätta diverse anslag.

Inom den svenska industrien förekommer även på sina håll den form för andel i vinst, som innebär, att arbetarna gjorts ekonomiskt intresserade av besparingar av förbrukningsartiklar och råvaror. I Svenska tobaksmonopolets avtal med Tobaksindustriarbetareförbundet stadgas, att ersättning för arbete skall utgå i vanlig ordning enligt fastställda regler, vartill kommer särskild *premie för besparing* av råvaror etc.

I kapitlet om arbetarnas förhållande till produktionstekniken synes även böra omnämnas den i en mängd kollektivavtal berörda frågan om arbetsverktygen. På vissa håll äro arbetarna själva skyldiga hålla verktyg, under det att arbetsgivaren anses skyldig blott ersätta slitningen av dessa. Här må citeras bestämmelserna i verkstadsindustriens kollektivavtal, där det angående verktygsersättning till träarbetare heter:

”§ 17, mom. 1. Till den, som för sitt arbetes utförande enligt förmans åsikt äger fullgoda och tillräckligt antal verktyg, betalas 36: — kr. per år.

Mom. 2. Till den, som för sitt yrkes utövande enligt förmans åsikt behöver verktyg värda mer än sammanlagt 150 kr. enligt inköpspris, betalas ett tillägg av 12 % på överskjutande värdet.

Mom. 4. Till arbetare, som enligt förmans åsikt ej äger för sitt arbetes utförande tillräckligt med verktyg, anskaffar verkstaden sådana, och har arbetaren skyldighet att inlösa dessa på sätt och villkor, som närmare bestämmes genom överenskommelse mellan honom och arbetsgivaren.

Mom. 5. Det ordinarie underhållet av verktyg äger arbetaren att efter anmälan till förman eller verkmästaren få verkställt å verkstaden och på dess bekostnad.

Mom. 6. Verkstäder, som själva tillhandahålla erforderliga verktyg, äro ej skyldiga utbetala verktygsersättning.

Mom. 7. Specialverktyg (s. k. allmänna verktyg) tillhandahållas av verkstaden.”

I det mellan Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening samt Svenska järnvägsmanna- och lokmannaförbundet 1920 träffade avtalet stadgas, i kapitlet om verkstadspersonalen:

”§ 17. Snickare, som efter överenskommelse själv håller sig med enligt förvaltningens beprövande erforderlig verktygsuppsättning, erhåller 40 kronor om året i ersättning för slitning.”

Som regel torde gälla, att träarbetare, häri även inbegripet skogsarbetare, hålla sig själva med verktyg. Inom t. ex. måleriyrket däremot anses arbetsgivaren enligt vissa avtal skyldig hålla verktyg. Inom steniindustrien vacklar praxis. Sålunda stadgar ett av Svenska stenhuggareförbundet ingånget, för Sveriges västkust gällande avtal av 1913, att stenhuggaren skall hålla verktyg. I senare avtal återfinnes däremot bestämmelse, innefattande skyldighet för arbetsgivaren att hålla verktyg.

Då ju i den teoretiska diskussionen avhandlats frågan om äganderätten till produktionsmedlen, kan det äga sitt intresse att iakttaga, hur förhållandena gestalta sig i verkligheten beträffande de produktionsmedel,

som verktygen utgöra. Man torde kunna konstatera, att det bland arbetarna i regel uppfattas som ett önskemål att arbetsgivaren tillhandahåller verktyg. Att hålla verktyg innebär ju en ekonomisk börda, och därför hava även arbetarna mångenstädes utverkat, att arbetsgivaren skall tillhandagå med erforderliga verktyg.

Förut nämndes, att även arbetarnas intresse av arbetstidens förläggning och indelning måste införa diskussionen mellan arbetare och arbetsgivare på företagets tekniska organisation. Man kan t. ex. observera en bestämmelse som den följande, vilken återfinnes i avtalet för pappersindustrien av 1920:

”§ 8. — — — — Angpannehus, syraberedning, sodahus och kokeri i cellulosaanläggningar och alla kraftcentraler samt pappersbrukens ångcentraler för uppvärmningsändamål, kraftalstring, eldsläckning och påeldning, skola drivas veckan runt med 21 skift, där så av tekniska eller praktiska skäl visar sig vara av behovet påkallat, dock under förutsättning att tillräcklig avlösningspersonal tillsättes, så att varje arbetare erhåller en genomsnittlig ordinarie arbetstid av 48 timmar per vecka under 3 veckor i följd.”

Det synes ju givet, att de underhandlare från Svenska grov- och fabriksarbetareförbundet, som hade att medverka vid utformandet av en dylik bestämmelse, måste förutsättas äga en viss allmän kännedom om och överblick över de respektive företagens tekniska organisation; arbetarnas representanter måste ofta förskaffa sig en kunskap om produktionen, som går utöver den enskilda arbetarens erfarenhet.

Slutligen framgår det av den i några kollektivavtal förefintliga bestämmelsen om arbetarnas diskretionsplikt, att arbetsgivarna stundom äro föranledda att till arbetarnas kännedom utlämna yrkeshemligheter av teknisk eller annan art, samt att arbetarna å sin sida åtagit sig tystnadsplikt beträffande ifrågavarande förhållanden. Ur kollektivavtalet mellan Sveriges tryckeriers arbetsgivareförening och Svenska typograf-förbundet av 1922 citeras följande:

”§ 13. Varje arbetare är skyldig att iakttaga sträng diskretion över allt som rör arbetsplatsens manuskript, arbeten och driftförhållanden. Vid uppenbar indiskretion kan omedelbart avsked äga rum.”

Motsvarande stadgande återfinnes i avtal för det tidningskemigrafiska yrket.

Ytterligare kan i detta sammanhang anmärkas, att arbetsgivarna visserligen velat hålla för regel, att inga obehöriga personer inkomma på arbetsplatsen — ett önskemål, som väl delvis förklaras av omsorg för bevarandet av fabriktionshemligheter o. dyl. — men att likväl arbetarna på åtskilliga håll tillvunnit sig rätten att låta sin organisations representanter besöka arbetsplatsen. Så stadgas exempelvis i Svenska måleri-arbetareförbundets avtalsformulär, gällande för de flesta avdelningarna:

”§ 12, g) Legitimerade ombud från organisationerna äga att för kontrollerande av avtalets efterlevnad besöka arbetsplatserna och erhålla nödiga upplysningar över på arbetsplatsen anmält missförhållande.”

Innan vi lämna detta kapitel om arbetarnas faktiska medinflytande vid den tekniska gestaltningen av produktionen torde vara motiverat att framhålla, att det ligger i själva sakens natur, att en rätt avsevärd arbetarnas medbestämmanderätt på detta område kommer till uttryck i det dagliga arbetet; här förekommer givetvis i de flesta arbetsbranscher både rådfrågning från arbetsledningens sida och självständiga avgöranden från arbetarnas beträffande arbetets olika detaljer. Detta arbetarnas medinflytande kommer av naturliga skäl icke till synes i avtalen; det vore naturligtvis oriktigt att därav draga den slutsatsen, att ett dylikt fritt spelrum för arbetarnas initiativ eller energi icke skulle existera. Hantverksarbetet erbjuder säkerligen de flesta möjligheter till en viss självständighet för arbetarna; liknande äro förhållandena inom åtskilliga utarbeten, såsom skogshuggning, timmerflotning, vägarbete, vissa elektriska monteringsarbeten o. s. v., där varje arbetare eller eventuellt arbetslag i ett jämförelsevis isolerat läge har att fullgöra sitt dagsverke. När man talar om arbetarna såsom kuggar i ett stort maskineri eller dylikt torde detta alltså i mera bokstavlig mening vara tillämpligt blott på arbetarna inom sådana industrier, där fabrikationen sker huvudsakligen medelst maskiner, där arbetet i hög grad specialiserats och där något bruk för individuell färdighet icke förefinnes.

VII. Fabrikshygien, säkerhet mot olycksfall och andra allmänna frågor.

Man har ju i utlandets driftsrådssystem varit ense därom, att ett arbetarnas medinflytande eller i vissa fall deras fulla självbestämmanderätt är någonting naturligt och möjligt när det gäller sådana frågor som fabrikshygien, teknisk och ekonomisk säkerhet mot olycksfall i eller utom arbete, sjukförsäkring, bildningsanordningar, sportplatser m. m. Från de svenska statsmakternas sida synes ett visst erkännande åt dessa synpunkter hava kommit till uttryck genom att representanter från arbetarna givits lagstadgad rätt att deltaga eller i vart fall göra sitt inflytande gällande vid avgörandet av vissa av dessa frågor. Sålunda erinras om de i annat sammanhang berörda bestämmelserna i 1917 års lag om försäkringsrådet samt 1921 års lag om arbetstidens begränsning, varigenom vissa centrala arbetareorganisationer tillförsäkrats plats för sina representanter vid avgörandet av respektive frågor om arbetareförsäkring och arbetstid, samt vidare om 1912 års lag om arbetareskydd, varest stadgas rätt för av arbetarna å visst arbetsställe utsedda ombud att "framföra arbetarnas önskemål beträffande arbetets säkerhet eller sundhet". Härvid äger ju arbetsgivaren skyldighet att, när inspektionsförrättaren finner sig å arbetsstället, underrätta såväl denne om arbetareombuden, som dessa om inspektörens besök, och dessa ombud hava rätt

att kostnadsfritt erhålla avskrift av de anvisningar eller råd, som av inspektören skriftligen meddelats å arbetsstället.

Enligt från yrkesinspektörerna genom Socialstyrelsen inhämtade uppgifter, avseende år 1921, gestaltade sig tillämpningen i praktiken av den sistnämnda lagbestämmelsen på följande sätt:

Enligt rapport från	Registrerade arbetsställen	Arbetsställen med arbetareombud enligt lagen om arbetareskydd
Yrkesinspektören i 1:a distriktet	996	30
» » 2:a »	1 184	78
» » 3:e »	1 294	37
» » 4:e »	1 242	26
» » 5:e »	2 841	52
» » 6:e »	2 142	14
» » 7:e »	862	35
» » 8:e »	1 641	37
» » 9:e »	1 183	30
Sprängämnesinspektören	39	—
Bergmästaren i Norra distriktet	8	3
» » Gävle-Dala »	98	—
» » Östra »	126	1
» » Mellersta »	123	3
» » Västra »	323	—
» » Södra »	248	8
Summa	14 350	354

Som av anförda siffror framgår synes icke bland de ifrågakommande industriarbetarna förefinnas annat än ett relativt intresse för utseende av arbetareombud enligt den anförda bestämmelsen i lagen om arbetareskydd. Det kan härvid påpekas, att åtskilliga av fackförbunden genom tillgängliga pressorgan söka fästa arbetarnas uppmärksamhet på tillvaron av och innehållet i den omtalade lagbestämmelsen, samt pläga uppmana arbetarna på de olika arbetsställena att utse sådana ombud, varom här talats.

Det ligger i sakens natur, att en mängd frågor av socialpolitiskt intresse äro nära förbundna med de förut under kap. I och II behandlade spörsmålen om avlöningar och ersättningar samt om arbetstiden. Genom de från arbetaresidan framställda kraven på extra ersättningar för arbete på övertid eller natttid eller under extraordinär fara för olycksfall eller dylikt, blir sådant arbete i motsvarande mån för arbetsgivaren mindre ekonomiskt, och de framställda ersättningskraven komma sålunda att verka såsom regulativ beträffande förekomsten av arbete under ohälsosamma eller farliga förhållanden. Avtalen innehålla ju även stadganden om arbetstiden och om tillåten förekomst av övertids- eller nattarbete utan sammanhang med därför utgående ersättning. Härvid har alltså direkt sikte tagits på synpunkten angående hälsa och sundhet

i arbetet. Likaså är i detta sammanhang att erinra om kollektivavtalens bestämmelser om semester och annan ledighet.

Sedan numera lagen om försäkring för olycksfall i arbete av den 17 juni 1916 förlänat obligatorisk karaktär åt den ifrågavarande försäkringen, har behovet av bestämmelser i kollektivavtalen därom huvudsakligen bortfallit. Inom åtskilliga avtal har man likväl icke velat lämna denna fråga åsido, utan stadgat, att "arbetarna skola vara försäkrade enligt gällande lag". I vissa avtal — t. ex. inom måleriyrket — stadgas, att arbetsgivaren skall, då så erfordras, styrka, att försäkringen är i gällande kraft.

Givetvis anses alltjämt behov förefinnas av en utvidgning av den lagliga försäkringens omfattning. Enligt Socialstyrelsens undersökningar, till vilka i detta sammanhang hänvisas, förekom sålunda i 54 avtal, slutna under år 1920, samt i 55 avtal under 1921, att arbetsgivaren åtagit sig ombesörja och bekosta olycksfallsförsäkring *utom* arbetet. Stundom få arbetarna själva bekosta den sistnämnda försäkringen; arbetsgivaren åtager sig blott att ombesörja densamma tecknande.

I vissa fall ha arbetarna även lyckats erhålla ersättningar utöver lagens stadgande, särskilt beträffande ersättning under karenstiden. Så heter det i det kollektiva arbets- och löneavtalet av 1919 mellan diverse arbetsgivare och Svenska transportarbetareförbundet:

"§ 6. Olycksfallsersättning utgår enligt lag dock att om sådan ersättning för karenstiden icke uppgår till 2 kr. per dag med 100 % dyrtidstillägg därå, arbetsgivaren skall utjämna skillnaden samt att arbetsgivaren skall i dyrtidshjälp lämna ett tillskott till den i lagen föreskrivna begravningshjälp så att densamma må uppgå till kr. 400:—."

Det anförda utgör i viss mån exempel på det behov av s. k. intressekontor för personalen, som på många håll i de större företagen blivit upprättade. På enstaka håll har fabriksledningen även bekostat anställande av en s. k. fabrikskonsulent, d. v. s. en slags husmor eller hjälpreda och rådgiverska till arbetarna. De antydda anordningarna äro ju emellertid icke baserade på principen om en arbetarnas självstyrelse, utan avse i stället att så att säga ovanifrån tillvarataga deras intressen.

Den bestämmelse, som återfinnes i åtskilliga avtal, att å arbetsstället skall förefinnas av läkare föreskrivna förbandsartiklar och annan erforderlig utrustning för första hjälp efter olycksfall, preciserar närmare det arbetsgivarens åliggande, som redan förut finnes angivet i lagen om arbetareskydd, 5 §, mom. h).

Ett jämförelsevis fåtal avtal innehålla bestämmelser om sjukersättning. Ur ett kollektivavtal inom bryggeriindustrien av 1919 citeras följande bestämmelse:

"Varje arbetare, som varit hos arbetsgivaren anställd minst tre månader, erhåller vid vederbörligen anmäld och av bryggeriets läkare styrkt sjukdom, som inträffar under an-

ställningstiden, 6 kronor per dag, räknat från och med tredje dagen av sjukdomstiden och för en tid av sammanlagt högst 90 dagar under loppet av tolv på varandra följande månader, dock att vid sjukdom, som varar mer än en vecka, sjukhjälp utgår från och med andra dagen.

Dessutom erhåller arbetare, efter ordination av bryggeriets läkare, fri sjukhusvård, ävensom för sig själv jämte hustru och hemmavarande barn under 15 års ålder, fri läkarevård av bryggeriets läkare eller av honom anvisad sådan samt halva kostnaden för medicin efter läkarens ordination (allt med ovan angivna tidsbegränsning).

Skulle under avtalstiden lag om sjukförsäkring träda i kraft, skola bestämmelserna i densamma gälla i stället för bestämmelserna i denna paragraf."

Ytterligare må anföras bestämmelsen om sjukersättning för banarbetare vid de enskilda järnvägarna, enligt kollektivavtal:

"1. Banarbetare, som medelst läkarebetyg jämlikt § 2 kan styrka, att han vid antagandet varit fullt frisk, erhåller — försåvitt han under det löpande året eller under det löpande och det närmast föregående året arbetat vid järnvägen sammanlagt minst 125 dagar — vid behörigen styrkt sjukdom under längre sammanhängande tid än 4 dagar en ersättning för tiden därutöver med 1 krona per arbetsdag, dock ej för längre tid än sammanlagt 30 dagar i en följd för varje sjukdomsfall och ej för mera än 30 dagar under samma kalenderår. Ersättning utgår endast under förutsättning, att banarbetaren har arbete vid järnvägen, då sjukdomsfall inträffar.

Förestående bestämmelser äro dock gällande endast intill dess för dylik personal avsedd sjuk-kassa kan komma till stånd.

2. Från den tid sjuk-kassa kommer till stånd utgår i enlighet med vad ovan angivits sjukhjälp med 2 kr. till de banarbetare, som fylla förutsättningarna enligt förestående moment för erhållande av sjukhjälp, men till följd av bestämmelserna för sjuk-kassan icke komma att tillhöra densamma."

I en överenskommelse mellan Järnbruksförbundet och vederbörande fackförbund, antagen 1918, men numera i sin helhet uppsagd, stadgades:

"§ 6. Alla arbetare och deras hemmavarande familjemedlemmar erhålla vid sjukdomsfall fri läkarevård. Såvitt möjligt är skall dock anmälan om sjukdomsfall ske å bruksläkarens mottagnings-tid.

Vid olycksfall i arbetet erhåller den skadade fri medicin och fri sjukvård å för ortens behov avsedd sjukvårdsinrättning, i fall sådan vård av läkaren föreskrives."

Krav på sjukersättning ha även mången gång blivit framställda från arbetarnas sida; så exempelvis vid den omfattande skogsarbetarekonflikten i Norrland på föråret 1923.

Emellertid torde kunna sägas, att som regel arbetsgivarna, i synnerhet inom storindustrien, vägrat ikläda sig några förpliktelser gentemot arbetarna vid sjukdomsfall. Man har icke heller från Landsorganisationens sida satt in någon kraftigare aktion på denna punkt, utan i huvudsak låtit vid den nuvarande ordningen bero, förmenande att frågan om sjukersättning som regel må t. v., i avvaktan på lag om sjukförsäkring, ordnas genom sjuk-kasseväsendet.

På sina håll ha arbetarna genomdrivit att erhålla begravningshjälp.

Såsom exempel på dylikt stadgande kan citeras följande bestämmelse ur det för de enskilda järnvägarna gällande avtalet:

”§ 15. Då verkstadsarbetare avlidit, utbetalas såsom begravningshjälp ett belopp, motsvarande hans ordinarie timlön för 6 veckor om 48 timmar, räknat från dagen för dödsfallet, dock allenast om vederbörande varit anställd vid järnvägen minst ett år.”

Motsvarande bestämmelser återfinnas för linjepersonal, men däremot icke för banarbetare.

Slutligen hava vissa arbetare även genom kollektivavtalen tillförsäkrat sig rätt att på arbetsgivarens bekostnad och efter kroppsskada, ådragen under arbetet, vid behov erhålla s. k. proteser.

Det har i detta sammanhang syns av intresse att söka konstatera det medinflytande, som existerar bland de svenska arbetarna beträffande förvaltningen av s. k. *välfärdsinrättningar*, och då särskilt att känna i vilken utsträckning arbetarna vid de enskilda företagen deltaga i av dem ensamma eller i gemenskap med driftsledningen förvaltade sjuk- och begravningskassor. Det svenska sjukkasseeväsendet är ju som regel ej så organiserat, att de omkring 1 300 kassorna samlat sina medlemmar bland de särskilda företagens arbetare eller tjänstemän, utan äro kassorna vanligen lokala sammanslutningar, varvid alltså intresserade i en viss ort eller kommun utgöra deras medlemmar. Stundom ha de uppstått, enligt vad som synes, huvudsakligen på grund av den enskilda företagsamhetens initiativ: organiserandet av en sjuk- och begravningskassa har kunnat innebära levebröd och stundom affär för initiativtagaren; detta förklarar i viss mån det stora antalet kassor. Som regel kan väl dock antagas, att det naturliga behovet utgjort den huvudsakliga drivkraften vid respektive kassors tillkomst. Av den genom Socialstyrelsen publicerade utredningen om de registrerade sjukkasornas verksamhet framgår väl icke exakt, huru många kassor existera av den typ, som i detta sammanhang är av speciellt intresse. Dock kan man av respektive kassors namn draga vissa slutsatser, och genom jämförelse med stadgarna är möjligt att konstatera, att ett ganska avsevärt antal sjuk- och begravningskassor finnas, som uteslutande omfatta såsom medlemmar arbetarna och övrig personal i vissa företag. Att märka är här för övrigt, att sjukkasselagens bestämmelse om minst etthundra medlemmar i sjukkassa lägger hinder i vägen för sammanslutning mellan personalen i de mindre företagen för här ifrågavarande ändamål. Bland de i Socialstyrelsens redogörelse för år 1918 omnämnda 1 284 sjuk- och begravningskassor, torde emellertid minst 250 vara anslutna till enskilda företag och omfattande blott arbetarna i dessa. Vidare förekomma emellertid även en mängd slutna kassor, bildade av fackarbetare på viss ort. Den i annat sammanhang berörda skillnad mellan organisation på facklig och industriell grund avspeglas alltså även i någon mån i detta sammanhang. Dessa sjukkassor för-

valtas ju självständigt av sina styrelser, som bestå av arbetare eller tjänstemän, ofta dock med jämväl en representant från arbetsgivaren, i synnerhet när denne på ett eller annat sätt bidrager till kassans fonder.

Som man ser är det en ganska avsevärd självstyrelse, som på detta område kan konstateras bland de svenska arbetarna.

I kollektivavtalen förekomma, ehuru sparsamt, bestämmelser avseende eventuella välfärdsinrättningar. I 1919 års kollektivavtal inom verkstadsindustrien förekommer sålunda följande stadgande:

”§ 11, mom. 8. För arbetare, som utan giltig anledning lämnar sin anställning vid verkstaden, innan åtaget ackordsarbete avslutats, beräknas avlöningen efter den fastställda timpenningen. Vid gemensamhetsackord äga övriga deltagare ej rätt till det överskott, som skulle tillkommit den avflyttade, utan *skall sådant överskott överlämnas till för arbetarna vid verkstaden avsedd sjukkasse eller användas för annat liknande ändamål.*”

Det vid enskilda järnvägarna 1920 antagna kollektivavtalet innehåller i kapitlet om verkstadspersonalen följande liknande bestämmelser:

”§ 2, mom. 3. Om arbetare utan befälets tillstånd lämnar tjänsten utan iakttagande av vederbörlig uppsägningstid, har han förverkat inestående avlöning, dock för högst tre dagar.

Sådant belopp tillfaller en för personalens bästa avsedd fond, vilken förvaltas av maskinavdelningens föreståndare och två av verkstadspersonalen utsedda representanter.”

VIII. Förhandlingsordning mellan arbetsgivare och arbetare.

Där den industriella demokratin sökt övergå från idé till realitet har ju det första synbara resultatet i de flesta fall blivit, att en representation för arbetarna skapats, i vilken antingen omedelbart samarbete etablerats med arbetsgivaren och hans ombud, eller vilken fört arbetarnas talan inför den utanför representationen stående arbetsgivaren. Det har i bägge fallen gällt att parterna kommit till tals med varandra, och att härvid arbetarna av ledningen blivit erkända såsom förhandlande part. Denna grundförutsättning för samförstånd och samarbete har som bekant icke så särdeles många år existerat, men man kan å andra sidan konstatera, att här i Sverige regelrätta och ordnade förhandlingar förts mellan arbetarnas organisationer och arbetsgivarna långt före den tid, då i sammanhang med världskriget driftsrådsrörelserna i åtskilliga landtogo fart. Förhandling mellan organisationer har ju även varit en förutsättning för kollektivavtalen; i och med behovet av dylika avtal har tillkommit en faktor, verkande till erkännande av arbetarnas samman slutningar och till allt noggrannare bestämmande av de former, under vilka förhandlingar om tolkning eller ändring av dessa avtal skola föras. Underhandlingar av här ifrågavarande slag äro givetvis i hög grad influerade av respektive parter föreställning om sin egen maktställning, och såsom en ultima ratio finnes ju vanligen att tillgripa de respektive

maktmedlen, vanligen alltså strejk eller lockout. I och med kultiverandet av umgänget mellan de bägge sociala grupperingarna arbetare och arbetsgivare har även börjat uppstå en samling rättsregler för den här ifrågavarande sociala samvaron, till sin karaktär i viss mån påminnande om de folkrättsliga reglerna. Liksom krigen äro ju även i normala fall arbetsinställelserna till skada för bägge parterna, liksom för hela den mänskliga gemenskapen; därför har såsom föremål för förhandlingarna även givit sig, förutom bestämmandet av själva arbetsvillkoren, fastställandet av vissa regler för förhindrande eller inskränkande av arbetsinställelser. Det är här att märka, att avtal om rätten att tillgripa arbetsinställelser finnas icke blott i direkt anslutning till konkreta överenskommelser om arbetsvillkoren, utan även i fullt fristående avtal med egen uppsägningstid o. s. v.

Denna spirande sociala rättsordning innebär, synes det, även en slags utveckling, på sin självständiga väg, mot den industriella demokratien. Går man till att granska de konkreta formerna för befintliga förhandlingsordningar, synes såsom en första, primär typ av allmän förekomst kunna betecknas t. ex. följande från bryggeriindustriens kollektivavtal hämtade stadgande:

”Meningskiljaktigheter mellan parterna rörande i detta avtal överenskomna bestämmelser få icke omedelbart föranleda till något som helst störande ingrepp i arbetets gång, vare sig genom strejk, blockad, bojkott, lockout eller dylikt, utan skall därom förhandlas först mellan parterna själva och därefter, såvida ej enighet uppnåtts, mellan parternas organisationer.”

Bestämmelser av citerad typ äro i själva verket de vanligast förekommande i kollektivavtalen. Socialstyrelsens statistik för år 1920 angiver ju 866 avtal, omfattande 171 507 arbetare med bestämmelse, att tvister skola i sista hand avgöras av organisationerna.

Man må observera, att förhandlingsklausulen blott gäller meningskiljaktigheter rörande bestämmelserna i det ifrågavarande avtalet. Förhandlingsordningen innebär huvudsakligen blott, att respektive parter på de enskilda arbetsplatserna skola avhålla sig från omedelbara stridsåtgärder, i händelse av tvister inom ett visst begränsat område. Man förbinder sig alltså först och främst att söka genom lokala förhandlingar lösa uppstående tvister; om detta icke lyckas, skola överorganisationerna fortsätta förhandlingarna. Härmed har givetvis skapats en säkerhet mot förhastade åtgärder från bägge sidor, och parterna hava frivilligt underordnat sig överorganisationernas avgöranden. I konsekvens härmed kommer såsom den vanliga bestämmelsen efter en förhandlingsordning av ifrågavarande typ, att strejk, blockad eller bojkott, respektive lockout, som beslutats av ifrågavarande förbundsorganisation eller av Landsorganisationen, respektive Svenska arbetsgivareföreningen, icke skall betraktas såsom avtalsbrott.

Ett steg ytterligare har tagits, när dessutom stadgats, såsom t. ex. i avtalet inom typografyrket, att icke heller av dessa överorganisationer beslutade åtgärder skola få gå i verkställighet, om de avse att framkalla ändring i eller tillägg till det ifrågavarande kollektivavtalet, eller förbindas med yrkande av sådan innebörd.

I vissa avtal har ovanstående allmänna förhandlingsordning kompletterats med bestämmelse om bestämda tidsfrister för tvistefrågors avgörande. Så stadgas t. ex. i ett av Transportarbetareförbundet m. fl. slutet avtal och i omedelbar anslutning till en bestämmelse sådan den ovan citerade:

”Sådan förhandling skall vara upptagen mellan parterna senast inom loppet av 8 dagar. Skulle enighet ej härvid vinnas hänskjutes frågan till Södra Sveriges Stuvareförbund och Svenska transportarbetareförbundet, vilka i sin ordning skola upptaga förhandling om densamma senast inom loppet av 14 dagar efter därom gjord framställning. Skulle enighet ej heller härvid kunna vinnas hänskjutes frågan till huvudorganisationerna, vilka skola hava upptagit förhandling därom senast inom 3 veckor sedan förhandling hos dem påkallats.”

En mera utvecklade typ av förhandlingsordning förekommer exempelvis inom den mekaniska verkstadsindustrien och — nästan identiskt — inom den elektriska industrien. Avtalet, som är jämförelsevis vidlyftigt, går i korthet ut på följande:

Beträffande samtliga eventuella tvister ”vid verkstad ansluten till Sveriges verkstadsförening”, överenskommes inledningsvis, att allvarliga försök skola göras att lösa desamma genom förhandlingar, och stadgas, att träffad överenskommelse skall uppsättas skriftligen.

”Har icke enighet vunnits inom 20 dagar efter det skriftlig framställning gjorts och endera parten beslutar att fullfölja ärendet, äger densamma att inom 8 dagar efter utgången av nyss angivna tid hos Sveriges verkstadsförening därom göra skriftlig anmälan, åtföljd av fullständiga uppgifter om ärendets innebörd, om dag, då framställning först gjorts, och om resultatet av de förda förhandlingarna. Har ärendet icke inom sålunda fastställd tid fullföljts, anses frågan hava förfallit.”

I den inom elektriska industrien förefintliga förhandlingsordningen nämnes i stället för Verkstadsföreningen ”vederbörande lokalavdelning”.

Efter sedan dylik anmälan inkommit åligger det den sålunda utsedda instansen att söka åstadkomma förlikning. I händelse att muntlig förhandling anses nödvändig, skola kommitterade därför utses. Dylik förhandlingskommitté skall tillsättas inom viss tid och likaså slutbehandla ärendet inom viss tid.

Dessa anförda stadganden gälla alltså alla möjligen uppkomna tvister. Men ytterligare stadgas därefter, att om tvisten gäller *tolkning av avtal, överenskommelse eller förlikning, skall tvisten avgöras av skiljemän,*

efter yrkande av endera parten; beträffande denna skiljedomstols sammansättning, arbete och dom stadgas principiellt vanliga regler.

Under hela den angivna proceduren må icke strejk, blockad eller lockout tillgripas, ej heller må beslut om arbetsinställelse fattas senare än sex veckor efter det behandlingen av ärende slutförts. Sådant beslut får ej verkställas tidigare än sex eller senare än fjorton dagar efter sedan motparten delgivits beslutet.

Ytterligare stadgas viss tid — tre till sex månader — under vilken en principfråga, som blivit behandlad efter de angivna reglerna, icke får upptagas till förnyad behandling mellan samma parter. Strejk, lockout eller blockad är icke tillåten under arbetstiden annat än efter iakttagande av dessa regler. Att märka är emellertid, att nu angivna behandling blott avser tvister vid de enskilda verkstäderna; parternas förbundsorganisationer hava enligt dessa avtal fria händer att besluta sådana stridsåtgärder, som icke avse ändring i eller tillägg till gällande avtal, eller äro förbundna med yrkande om dylik ändring eller dylikt tillägg.

I likhet med ovan angivna regler har även t. ex. inom bageriyrket, det tidningskemigrafiska yrket, eldare- och sjömansyrket, måleriyrket m. fl. genom kollektivavtal accepterats den principen, att meningsskiljaktigheter angående rätta tolkningen eller tillämpningen av respektive avtal skola på yrkande av endera parten avgöras av skiljenämnd. Man har här stundom valt utvägen att först konstituera en permanent förlikningsnämnd, givetvis paritetiskt sammansatt. Skulle ärendet icke kunna förlikningsvis avgöras, konstituerar sig nämnden till skiljenämnd, med opartisk ordförande, och tvisten avgöres härmed definitivt. Från Socialstyrelsens statistik för år 1920 må hämtas uppgiften om existensen av 338 avtal, berörande 61 163 arbetare, med bestämmelse om förliknings- eller skiljenämnd för tvister om avtalets tolkning.

För svenska tobaksmonopolets fabriker har en förhandlingsordning antagits, varigenom bl. a. för behandling av meningsskiljaktigheter stadgas upprättande av paritetiskt sammansatta s. k. *fabriksnämnder*, med uppgift att utreda och genom överenskommelse avgöra till dem hänskjutna ärenden — med undantag för vissa lönetvister, varom nedan. Sådant överenskommelse blir dock icke bindande förrän efter skriftligt godkännande av parternas huvudledning. Det kan noteras, att dessa fabriksnämnder, förutom sitt namn, även förete vissa andra likheter med den industriella demokratiens organ i utlandet, sålunda stadgas beträffande ledamöterna i desamma, att de "skola vara inom yrket sakkunniga", samt att de äga rätt att till sina sammanträden kalla sakkunniga för meddelanden och upplysningar.

Såsom nyss nämndes gäller för den svenska tobaksindustrien även särskilda regler för vissa lönefrågors avgörande. Det har i den omnämnda förhandlingsordningen stadgats, att om väsentlig förändring in-

träder i avseende å de förutsättningar, som legat till grund vid fastställandet av viss arbetslön, särskild överenskommelse om denna arbetslön skall träffas. Sedan fabriksnämnden utrett ärendet, överlämnas detsamma till en paritetiskt sammansatt *centralnämnd*, som skall sammanträda efter yrkande av Tobaksmonopolet, respektive arbetarnas fackförbund. Gäller det till nämnden hänskjutna ärendet tolkning eller tillämpning av gällande avtal, skall centralnämnden, i händelse av bristande överenskommelse, konstituera sig såsom skiljenämnd. Är däremot icke fråga om sådan avtalstvist, skall saken, för fall av bristande samförstånd, hänskjutas til respektive parter huvudorganisationer (huvudledningarna).

Beträffande nu anförda förhandlingsordningar har alltså gällt, att de icke avsett att slutgiltigt reglera samtliga de meningsskiljaktigheter, som kunna uppstå mellan parterna. Betydelsefulla avtal finnas emellertid, varigenom *alla* uppkommande tvister skola få sin slutliga lösning genom skiljedom. Den förut åberopade statistiken angiver 42 sådana avtal, berörande 11 590 arbetare.

Sålunda må här först erinras om avtalen vid de enskilda järnvägarna — det s. k. "Huvudavtal nr 1", redan antaget den 1 juni 1909, varest ett permanent obligatoriskt skiljedomsförfarande under fullt ordnade former för lösande av *alla* tvister blev överenskommet mellan respektive huvudorganisationer. Genom förhandlingsordningen av den 11 juni 1918 har emellertid bestämmelsen om obligatorisk skiljedom beträffande lönefrågor upphört att gälla; järnvägarnas skiljedomstol skall nu blott *efter ömsesidig överenskommelse* avgöra dylika frågor, under det att tolknings- och tillämpningsfrågor som förut skola avgöras av skiljedomstolen efter yrkande av endera parten.

Såsom exempel på en synnerligen vittgående förhandlingsordning må anföras den mellan Svenska kommunalarbetareförbundet å ena sidan samt Stockholms löneavtalsnämnd, Göteborgs och Malmö städernas avlöningsnämnder å den andra, av den 12 juni 1919. Det heter i detta avtals 2 §:

"Tvist, som under denna förhandlingsordnings giltighetstid uppkommer mellan avtalsnämnden och Svenska kommunalarbetareförbundet, dess avdelningar eller medlemmar, evad det gäller tolkning eller tillämpning av bestående avtal eller upprättande av nytt avtal eller andra förhållanden av vad slag det vara må, får icke föranleda strejk, lockout, blockad eller bojkott av vad slag som helst utan skall behandlas på sätt i denna förhandlingsordning stadgas."

I fortsättningen bestämmes om *frågor angående nytt avtal*, att de i sista hand skola hänskjutas till en förlikningsnämnd om elva personer, varav de opartiska ledamöterna skola utses av Kungl. Maj:t. Kan saken icke här förlikningsvis avgöras, konstituerar sig nämnden till riksskiljenämnd, med befogenhet att slutgiltigt avgöra ärendet.

Beträffande övriga tvistefrågor, såväl löne- som tolkningsfrågor, stadgas en annan instansordning: Ärendet skall först hänskjutas till vederbörande arbetsbefäl, därefter till högsta arbetschefen, därefter till förhandling mellan huvudorganisationen och respektive avtalsnämnd, därefter slutligen till endera av tre särskilda "lokala skiljenämnder", vilka äga slutgiltigt avgöra ärendet, eller eventuellt hänskjuta detsamma till riksskiljenämnden.

Som av det anförda framgår, kan man alltså konstatera, hur förhandlings-, förliknings- och skiljedomstanken inom olika industrier och verksamhetsgrenar kommit till skilda utvecklingsstadier såväl beträffande organisatorisk utformning som med avseende på förhandlingarnas föremål; även bör anmärkas, hur på detta område den vanliga skillnaden mellan kollektiva lokalavtal eller riksavtal återkommer, i det att stundom blott regleras behandlingen av lokala tvistefrågor, under det att andra förhandlingsordningar avse även mellan huvudorganisationerna uppkomna meningsskiljaktigheter; en tendens synes även föreligga att för avgörande av löne- eller avtalsfrågor tillämpa annan instansordning än som ansetts lämplig för övriga tvisteämnen.

För klargörande av arten och frekvensen av de mellan arbetare och arbetsgivare vanligen förekommande tvistefrågorna har utarbetats efter denna avdelning å sid. 157 o. f. intagna statistik på grund av siffror i Landsorganisationens årsberättelser.

IX. Strävande mot "industriell demokrati".

Vid en skandinavisk arbetarekongress i Köpenhamn i januari 1920 beslöts ett uttalande, där vissa allmänna riktlinjer uppdrogos, samt varest beträffande den industriella demokratien anföres:

"Den medbestämmanderätt i fråga om arbetsvillkoren, som redan genom fackföreningarnas inflytande är uppnådd, bör successivt utvidgas till medbestämmanderätt i själva verksamheten, varvid arbetarna vinna insikt i dess ledning, få ökat intresse för dess utveckling samt starkt ansvarskänsla, liksom insikt i räkenskaperna skall underlätta i ständigt högre grad dem att tillförsäkra sig utbytet av sitt arbete, vilket i sin tur ökar arbetsglädjen och ansvarskänslan.

Organisationen av kontrollutskott (driftsråd), som skola främja en sådan utveckling, bör ske på det sätt, att fackorganisationerna därvid icke splittras eller försvagas, utan tvärtom stödjas och förstärkas. De böra garanteras inflytande på kontrollutskottets (driftsrådets) sammansättning. I dessa böra sitta representanter, som mer och mer kunna utbilda sig till sakkunniga både i administrativt och finansiellt avseende. Samtidigt bör samhällets intresse säkras genom ett näringsråd (ekonomiskt landsråd), eventuellt i förbindelse med distriktsråd eller särskilda råd för de olika industrigrenarna, med uppgift att genomföra nödig kontroll över näringslivet, att försöka få privatkapitalet successivt avlöst av samhällskapitalet samt påskynda en planmässig, sparsammare och effektiv organisation av produktionen. I näringsrådet (det ekonomiska landsrådet) bör förutom producenterna även samhällets och konsumenternas intressen vara företrädde. — — — Kongressen fasthåller vid att *demokratien* måste vara grundvalen och socialismen *målet* för arbetarnas frigörelsekamp."

Vid Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis 11:te kongress i februari 1920 beslöts inbjuda Landsorganisationen att tillsammans med partiet tillsätta en kommitté för utredning av frågan om industriell demokrati; denna konstituerade sig under namnet av "arbetarerörelsens kommitté för industriell demokrati".

I samband med de djupgående fackliga strider, som pågingo i Sverige i slutet av 1920 och början av 1921, gjorde sig även i vårt land märkbart ett medvetet krav bland de svenska arbetarna på införande av en sådan ordning inom industrien, vartill motsvarighet fanns i det övriga Europa. På ett möte den 2 januari 1921, anordnat av den s. k. fackliga centralorganisationen i Eskilstuna och omfattande samtliga organiserade arbetare därstädes, gjordes följande uttalande, vilket kom att bli det första mera allmänna uttrycket för de svenska arbetarnas strävan efter ökad insikt och ökat inflytande över industrien. Sedan i den ifrågavarande resolutionen den pågående lönekonflikten behandlats, uttalades:

"Eskilstuna arbetare, som på möte ingående behandlat dessa spørsmål, vilja härmed enträget uppmana Sveriges arbetare att, under det de bjuda det kraftigaste motstånd gent emot alla lönedepressningar, ställa som villkor, där sådana trots allt icke kunna undvikas, att arbetsgivarna ge arbetarna rätt att få taga del av företagets ekonomiska ställning och alla de förhållanden, som sammanhånga med företagets avsättningsmöjligheter och tekniska och ekonomiska administration,

att, där lönereduceringar äro oundvikliga, dessa företags så att de drabba alla vid företaget anställda, från den högst avlönade tekniska eller affärschefen ned till arbetaren, i proportion till lönerna,

att, där avskedanden icke kunna undvikas, arbetarna erhålla rätt att få del av motiven till dessa, att arbetarna och de i företaget anställdas mening inhämtas, så att dessa med sin erfarenhet och kännedom om företagets ytre administration och arbetsledning sättas i tillfälle att inverka på avskedandena, så att dessa med hänsyn till företaget bli likformiga, icke endast drabbande arbetarna utan även tjänstemännen, högre såväl som lägre. Detsamma gäller vid anställandet av arbetskraft,

att arbetarna icke lämnas i okunnighet om vad som rör företaget utan få förvissa sig om, att de åtgärder, som vidtagas, ske icke endast med företagets utan även arbetarnas bästa för ögonen.

Med dessa garantier tro Eskilstuna arbetare, att Sveriges industri utan alltför svåra slitningar skulle komma igenom de nuvarande svårigheterna.

Om arbetsgivarna däremot mot förmodan icke skulle vilja biträda dessa billiga och med tidsandan överensstämmande fordringar, uppmana vi alla arbetare, att med sin organisatoriska makt motsätta sig varje försök till lönedepressningar och hålla sig beredda att gemensamt bjuda arbetsgivarna ett oryggligt motstånd."

Såsom av de citerade raderna framgår inriktade sig strävandena icke mot att erhålla något direkt inflytande på företagets ledning, utan blott därpå, att arbetarna skulle beredas tillfälle att taga del av diverse uppgifter angående företagets ekonomi m. m. Blott ifråga om antagande och avskedande av arbetare krävdes, att arbetarna skulle "sättas i tillfälle att inverka" därpå.

Vid efterföljande möten under föråret 1921 gjordes i anslutning till

Eskilstunaresolutionen ett flertal uttalanden med krav på införande av driftsråd m. m., så på arbetaremöten i Malmberget, Luleå, Katrineholm, Östersund m. fl. orter.

Från Landsorganisationens representantskap förekom ett uttalande i slutet av januari 1921, där det i sammanhang med behandlingen av de ifrågasatta lönereduktionerna bl. a. anfördes:

”Skulle förändring å världsmarknaden nödvändiggöra ändring i prisläget inom Sverige, äro arbetarna villiga medverka till produktionskostnadernas nedbringande till en nivå, som gör det möjligt för de olika industrierna att konkurrera å världsmarknaden, under förutsättning att det åt arbetarna gives plats att genom av fackorganisationen utsedda förtroendemän öva inflytande å företagets såväl ekonomiska som administrativa och organisatoriska ledning. Genom ett sådant arrangemang torde all onödig kontroll- och övervakningspersonal kunna bortfalla och arbetarnas intresse bindas vid företagen på ett sådant sätt, att den nödtvungna och ständiga stridsställningen mellan företagen och arbetarna kan mildras.”

Vid Landsorganisationens kongress 1922 antogs ett längre uttalande, föreslaget av Landssekreteriatet, behandlande frågorna om industriell demokrati och driftsråd — jämte socialisering av produktionsmedlen. Man ville i detta uttalande tillsvidare icke uppdraga några detaljerade riktlinjer för huru dessa frågor skulle lösas, enär ingen av de arbetande utredningskommittéerna avslutat sitt arbete. Emellertid anfördes:

”Sekreteriatet är enigt med förut gjorda uttalanden, att frågan om industriell demokrati bör lösas genom samarbete mellan lagstiftningen och fackföreningsrörelsen. Rätten för arbetarna att erhålla inflytande å företagens ledning bör sålunda ordnas genom lagstiftning, men denna bör föras ut och göras fruktbarande i det dagliga livet genom fackorganisationernas insatser och arbete.

I anslutning till ovan anförda hemställer Landssekreteriatet att kongressen måtte göra nedanstående uttalande:

Kongressen, som anser att frågorna om industriell demokrati och socialisering måste bringas upp i förgrunden av arbetareorganisationernas arbete, uttalar förhoppning om att såväl Arbetarerörelsens kommitté för industriell demokrati som de officiella kommittéerna för industriell demokrati och socialiseringsfrågan skola slutföra sitt arbete inom närliggande tid, samt uppdrager åt Landssekreteriatet att med intresse följa dessa frågors behandling och bedriva en så omfattande upplysningsverksamhet som möjligt. Lagstiftningen om industriell demokrati bör byggas på fackföreningarna.

Om gillesocialismen bör Landssekreteriatet bedriva en omfattande upplysningsverksamhet och må de lokala fackföreningarna i mån av krafter genom praktiskt arbete pröva sig fram till nödvändiga erfarenheter för gillesrörelsens vidare utbyggande.”

För utredande av frågan om de särskilda fack- och industriförbundens ställning till kraven på industriell demokrati har från kommittén tillställts respektive förbund en anhållan om meddelande, huruvida från förbundets sida vid kongress eller annorledes något uttalande gjorts i frågan. Då härvid kunnat konstateras, att flertalet förbund icke ännu tagit någon särskild befattning med den industriella demokratiens pro-

blem, måste givetvis även erinras om, att förbunden sett sig representerade av Landsorganisationen och därför icke ansett av nöden att giva sin mening särskilt tillkänna. I sina svar till kommittén hava även ett flertal förbund uttryckligen angivit sagda förklaring samt hänvisat till av Landsorganisationen gjorda uttalanden. Emellertid hava likväl åtskilliga av förbunden, somliga betydligt före Eskilstunaresolutionen, manifesterat arbetarnas önskemål.

Sågverksindustriarbetareförbundet antog på kongress 1919 följande uttalande:

"En fråga, som i våra dagar förts fram till diskussion, är frågan om ekonomisk demokrati. Kongressen kan givetvis inte ge sig in på spörsmålet i hela dess vidd och däri formulera något bestämt uttalande. Men då kongressen anser, att en förutsättning för den ekonomiska demokratiens förverkligande är, att *arbetareklassen uppnått ett visst mål av skolning och insikt i de ekonomiska och sociala förhållanden, som inverkar på den samhällliga produktionen*, vilja vi uttala som kongressens mening, att det är de organiserade arbetarnas plikt att genom skolning i ovan berörda ämnen gör sig skickade till att, då tiden är mogen för den ekonomiska demokratiens genomförande, utöva densamma på ett verksamt och insiktsfullt sätt till hela samhällets bästa."

Järnvägsmannaförbundet: efter hemställan från vissa förbundets avdelningar till styrelsen, att frågan om personalens medinflytande i statens järnvägars förvaltning måtte upptagas till behandling, beslutades vid ett sammanträde med förstärkta förbundsstyrelsen i oktober 1919 bl. a. följande uttalande:

"Den förstärkta styrelsen har till behandling förehaft frågan om en på demokratiska grunder vilande medverkan från personalens sida i såväl den ekonomiska som administrativa skötseln av de företaget där den är anställd.

Styrelsen har därvid för sin del funnit, dels att denna fråga är av den allra största betydelse, dels ock att utvecklingen i världen nu gjort det ofrånkomligt, att även vår organisation och dess medlemmar i största möjliga utsträckning sätter sig in i och klargör sin ställning till ifrågavarande problem.

I sådant syfte uppdrager den förstärkta styrelsen till förbundsstyrelsen att så fort ske kan i breda drag uppdraga riktlinjerna för vårt förbunds arbete rörande personalens inflytande och medbestämmanderätt ifråga om skötseln av vårt lands järnvägsföretag. Därvid bör klargöras, dels det mål till vilket vi som modärn fackorganisation på detta område sträva, dels ock den reorganisation som i detta avseende kan åstadkommas, redan under nuvarande samhällsformer. I senare avseende bör i första hand *uppdragas riktlinjerna för personalens medinflytande vid avgörandet av dess löne- och anställnings- och arbetstidsfrågor, och därefter spörsmålet om dess medinflytande rörande de olika företagens skötsel såväl ekonomiskt som administrativt.*

För utförande av detta arbete äger styrelsen anlita nödigt biträde ur såväl personalens egna led som ock på området förfarna män utanför vår organisation.

Sedan de huvudsakliga riktlinjerna i detta avseende uppdragits, förelägges frågan ånyo inför den förstärkta styrelsen."

Förbundsstyrelsen meddelar, att några vidare åtgärder icke företagits, närmast såsom en följd av den kungl. kommitténs tillsättande, vilkens utredning man velat avvakta.

Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet antog på kongress 1920 ett uttalande av samma lydelse, som antagits av den skandinaviska arbetarekongressen i Köpenhamn samma år. En del av förbundets medlemmar hade sedermera kongress i Motala, varvid framställdes det kravet,

"att en bestämmelse införes i kollektivavtalen, som ger avdelningarna och medlemmarna större möjlighet att öva kontroll över skyddsanordningar, bostadsförhållanden, avskedanden och antaganden av nya arbetare och även att ingripa reglerande av tvister, som uppstå angående prissättningar, mätningar o. d. Avdelningarna böra äga rätt att tillsätta en eller flera personer som ha rättighet och skyldighet att framföra förslag om vissa detaljer i arbetsförhållandena samt att göra de erinringar, som kunna anses påkallade."

Svenska grov- och fabriksarbetareförbundet antog å kongress 1920 ett uttalande, huvudsakligen avseende socialiseringen, varur emellertid må anföras:

"Arbetareklassen fullgör sin uppgift inom produktionen på grund av det tvång, som risken av svält och umbäranden pålägger densamma, men kan icke känna sitt direkta intresse knutet till produktionens utveckling, så länge den vet sig arbeta för skapande av profit åt enskilda personer."

Stenindustriarbetareförbundet behandlade frågan vid sin kongress år 1920, varvid emellertid blott beslöts att avvakta utredningen av den kommitté, som utsetts av Landssekreteriatet och Socialdemokratiska parti-styrelsen, samt uppdraga åt förbundsstyrelsen att bedriva upplysningsverksamhet i frågan.

Samma uttalande antogs av *Svenska pappersindustriarbetareförbundet* å dess kongress 1921.

Lokomotivmannaförbundet antog på Nordiska lokmannaförbundets kongress i Köpenhamn 1922 jämte norska och danska lokmannaförbundet följande uttalande:

"I betraktande av den stora betydelse nutidens förnämsta kommunikationsmedel, järnvägarna, ha för samhället och dess ekonomi samt i betraktande av den stora betydelse en ur alla synpunkter ekonomisk drift har såväl för samhället, som för de vid järnvägarna anställda arbetarna och tjänstemännen, uttalar kongressen, att det bör vara av den allra största betydelse, att personalen vid järnvägarna, stats- som privatbanor, får ett väsentligt inflytande i ledningen av driften, då den därigenom blir mera intresserad för densamma, samtidigt som personalens praktiska erfarenhet blir av stor betydelse för företaget.

Kongressen uttalar därför, att organisationerna böra få utse representanter i ledningen för resp. järnvägsföretag, för att därigenom icke endast hava ett ansvarigt forum för hela personalen, utan också för att eventuella förslag till reformer inom driften på förhand må kunna dryftas av personalen på organisationsmässigt sätt, innan desamma framläggas för den beslutande myndigheten."

Vid senaste årens avtalsförhandlingar ha från arbetaresidan upprepade krav blivit resta, att den förut citerade § 23 i Svenska arbetsgivareförbundets stadgar, som ju utgjort arbetsgivarepartens bålverk mot den

industriella demokratiens idéer, icke skulle inflyta i kollektivavtalet. Ehuru ju dessa krav hittills varit resultatlösa, synes i detta sammanhang av intresse att meddela det förslag till lydelse, som från styrelsen för Svenska typografförbundet formulerats:

”Med iakttagande av avtalets bestämmelser i övrigt äger arbetsgivaren rätt att *i samråd med personalen leda och fördela arbetet samt antaga eller avskeda arbetare. Vid avskedande till följd av arbetsbrist skall hänsyn tagas till ålder, familjeförhållanden och anställningstid.*”

Vid den kortfattade redogörelsen för den syndikalistiska rörelsen i Sverige har förut meddelats dess speciella och medvetna inriktning mot framtidsmål, som hänföra sig till den industriella demokratiens idékrets.

ORGANISATIONSFÖRHALLANDEN INOM INDUSTRIEN.¹⁾

(Årsskiftet 1920/21.)

Näringsgrenar	Fackförbund	Antal medlemmar	Summa
Malmgruvor	Gruvindustriarbetareförbundet	3 250	4 020
	Metallindustriarbetareförbundet	400	
	Träarbetareförbundet	300	
	Elektriska arbetareförbundet	70	
Järn- och stålverk	Metallindustriarbetareförbundet	17 000 ²⁾	18 700
	Gjutareförbundet	600	
	Träarbetareförbundet	200	
	Grov- och fabriksarbetareförbundet	300	
	Elektriska arbetareförbundet	500	
	Murareförbundet	100	
	Maskinist-, eldare- och reparatörförbundet		
	Transportarbetareförbundet		
Manufakturverkstäder	Metallindustriarbetareförbundet	2 700	2 750
	Grov- och fabriksarbetareförbundet	50	
	Elektriska arbetareförbundet		
Mekaniska verkstäder, skeppsvarv, smides- och reparationsverkstäder m. m.	Metallindustriarbetareförbundet	36 000 ³⁾	45 700
	Gjutareförbundet	4 900	
	Grov- och fabriksarbetareförbundet	1 900	
	Träarbetareförbundet	2 700	
	Bleck- och plåtslagareförbundet	200	
	Elektriska arbetareförbundet		
	Murareförbundet		
Måleriarbetareförbundet			
Kolgruvor (Skåne)	Grov- och fabriksarbetareförbundet	2 750	2 750
	Murareförbundet ett mindre antal		
Torvindustri	Grov- och fabriksarbetareförbundet	815	815
Lokala samorganisationer å en del platser			
Stenhuggerier	Stenindustriarbetareförbundet	2 600	2 650
	Grov- och fabriksarbetareförbundet	50	
Byggnadsämnesindustri (kalk- och tegelbruk, cementfabriker m. m.)	Grov- och fabriksarbetareförbundet	4 800	4 900
	De förenade förbunden	100	
	Kakelugnsmakareförbundet		
	Stenindustriarbetareförbundet		
	Tunnbinderiarbetareförbundet		
Porslinsfabriker m. m.	Grov- och fabriksarbetareförbundet	1 600	1 950
	Kakelugnsmakareförbundet	350	
Glasbruk	Grov- och fabriksarbetareförbundet		3 800
Skogsavverkning	Skogs- och flottningsarbetareförbundet	1 700	3 200
	Sågverksindustriarbetareförbundet	1 000	
	Upplands lantarbetareförbund	300	
	Mellersta Sveriges skogs- och lantarbetareförbund	200	
	Transport	—	91 235

¹⁾ Redogörelsen utarbetad genom Socialstyrelsens försorg.²⁾ Approximativ uppgift lämnad av Metallarbetareförbundet. Torde höjas med några tusen.³⁾ Approximativ uppgift lämnad av Metallarbetareförbundet. Torde höjas med c:a 5 000.

Näringsgrenar	Fackförbund	Antal medlemmar	Summa
	Transport	—	91 235
Flottnings	Sågverksindustriarbetareförbundet . . . . . Skogs- och flottningsarbetareförbundet torde ha en del medlemmar	1 200	1 200
Sågverk, hyvlerier, brädgårdar	Sågverksindustriarbetareförbundet . . . . . Gro- och fabriksarbetareförbundet . . . . . Transportarbetareförbundet	19 000 100	19 100
Lådfabriker	Sågverksindustriarbetareförbundet . . . . . Träarbetareförbundet . . . . . Transportarbetareförbundet	1 000 250 170	1 420
Båtvarv (mindre varv)	Träarbetareförbundet . . . . . Metallindustriarbetareförbundet	300 70	370
Snickeri- och möbelfabriker	Träarbetareförbundet . . . . . Parkettläggareföreningen	8 000 90	8 090
Tunnbinderier	Tunnbinderiarbetareförbundet		350
Korgmakerier, toffelmakerier, korkfabriker m. m.	Träarbetareförbundet . . . . . Bryggeriindustriarbetareförbundet . . . . . Sko- och läderindustriarbetareförbundet	250 300 80	630
Pappersbruk och cellulosafabriker	Gro- och fabriksarbetareförbundet . . . . . Pappersindustriarbetareförbundet . . . . . Elektriska arbetareförbundet . . . . . Maskinist-, eldare- och reparatörförbundet några få medlemmar	15 000 6 000 250	21 250
	Den 1/1 1922 tillhöra endast omkring 1 700 arbetare Gro- och fabriksarbetareförbundet. Övriga torde ha anslutit sig till Pappersindustriarbetareförbundet.		
Bokbinderier	Bokbindareförbundet		3 600
Litografiska och kemigrafiska anstalter	Internationella litografiska förbundet		900
Bok- och tidningstryckerier	Typografförbundet		7 320
Kvarnar	De förenade förbunden . . . . . Maskinist- och eldareförbundet	1 200 15	1 215
Bagerier	Bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet . . . . . Handelsarbetareförbundet	4 200 100	4 300
Sockerbruk	Gro- och fabriksarbetareförbundet . . . . . Metallindustriarbetareförbundet . . . . . Maskinist-, eldare- och reparatörförbundet Tunnbinderiarbetareförbundet	4 700 200 50 10	4 960
Choklad- och karamellfabriker	Bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet		2 800
Jästfabriker m. m.	Bryggeriindustriarbetareförbundet . . . . . De förenade förbunden . . . . . Gro- och fabriksarbetareförbundet . . . . . Handelsarbetareförbundet . . . . . Tunnbinderiarbetareförbundet	350 130 120 80 3	683
	Transport	—	169 423

Näringsgrenar	Fackförbund	Antal medlemmar	Summa
	Transport	—	169 423
Bryggerier	Bryggeriindustriarbetareförbundet	3 700	
	Handelsarbetareförbundet	35	
	Transportarbetareförbundet	50	
	Maskinist-, eldare- och reparatörförbundet	10	3 795
Tobaksfabriker	Tobaksindustriarbetareförbundet	4 600	
	Metallindustriarbetareförbundet	100	
	Elektriska arbetareförbundet	25	4 725
Mejerier	Handelsarbetareförbundet	670	
	Grov- och fabriksarbetareförbundet	15	685
Margarinfabriker	De förenade förbunden	400	
	Grov- och fabriksarbetareförbundet	100	500
Slakterier	Slakteriarbetareförbundet	1 900	
	Handelsarbetareförbundet ett fåtal arbetare		1 900
Konservfabriker, makaronifabriker m. m.	Grov- och fabriksarbetareförbundet	400	
	De förenade förbunden	20	
	Handelsarbetareförbundet	50	
	Tunnbinderiarbetareförbundet	6	476
Textilindustrien	Textilarbetareförbundet	15 450	
	Vävlagarförbundet	390	
	Elektriska arbetareförbundet	50	15 890
Hattfabriker	Hattarbetareförbundet	510	
	Skrädderiarbetareförbundet	400	
	Metallindustriarbetareförbundet		
	Maskinist- och eldareförbundet	4	914
Skrädderier och konfektionsfabriker	Skrädderiarbetareförbundet		8 000
Garverier	De förenade förbunden		1 500
Handskfabriker	De förenade förbunden		300
Pälsvarufabriker	Pälsvaruarbetareförbundet		800
Skofabriker	Sko- och läderindustriarbetareförbundet ..		7 500
Skomakeriverkstäder	Sko- och läderindustriarbetareförbundet ..		2 050
Gummifabriker	Grov- och fabriksarbetareförbundet	1 500	
	De förenade förbunden	350	
	Metallindustriarbetareförbundet	25	1 875
Sadelmakeri, tapetserarverkstäder, reseffektfabriker	Skand. sadelmakare och tapetserareförbundet	1 050	
	Grov- och fabriksarbetareförbundet	45	1 095
Kemisk-tekniska fabriker (färg-, tvålfabriker, oljeslagerier m. m.)	De förenade förbunden	650	
	Grov- och fabriksarbetareförbundet	400	
	Tunnbinderiarbetareförbundet	25	1 075
Gödningsämnesfabriker	Grov- och fabriksarbetareförbundet	900	
	De förenade förbunden	300	
	Transportarbetareförbundet	160	
	Metallindustriarbetareförbundet	75	
	Maskinist- och eldareförbundet	3	1 438
Sprängämnes-, klorat- och karbidfabriker	Grov- och fabriksarbetareförbundet	500	
	De förenade förbunden	250	750
	Transport	—	224 691

Näringsgrenar	Fackförbund	Antal medlemmar	Summa
	Transport	—	224 691
Tändsticksfabriker	Grov- och fabriksarbetareförbundet	3 350	
	De förenade förbunden	700	
	Metallindustriarbetareförbundet	25	4 075
Byggnadsverksamhet:	Murareförbundet	3 800	
	Byggmästare	5 300	
	Bleck- och plåtslageri- verkstäder	6 600	
	Bleck- och plåtslagareförbundet	1 200	
	Målaremästare	4 000	
	Rörledningsfirmor	160	
	Elektriska installations- firmor	1 600	26 560
	Elektriska arbetareförbundet	3 900	
Kommunala verk och arbeten m. m.	Kommunalarbetareförbundet	16 000	
	Elektriska arbetareförbundet	400	16 400
Kontors-, butiks- och la- gerpersonal	Handelsarbetareförbundet		6 400
Åkerier	Transportarbetareförbundet		3 500
Stuverirörelse	Transportarbetareförbundet		9 200
	Tillsammans	—	290 826

LÖNERÖRELSE OCH KONFLIKTER 1917 T. O. M. 1920.

År	R ö r e l s e r			K o n f l i k t e r					Förlorade arbetsdagar för org. arb.	
	Antal	Berörda arbetsgivare	Berörda arbetare	Strejker	Lockout	Arveklade genom förlorade dagar	Berörda arbetsgivare	Berörda arbetare		
Frågor om lönerogeringar och upprättande av kollektivavtal	1917 1918 1919 1920	725 1 142 1 466 1 827	3 397 6 971 6 144 9 490	86 581 98 485 166 998 171 967	91 231 164 225	5 13 14 84	629 898 1 288 1 517	406 1 748 1 736 2 324	12 699 18 387 9 963 27 332	259 358 464 790 427 970 1 476 102
Frågor om reglering av arbetsvillkoren utan att krav på upprättande av avtal ursprungligen ställts	1917 1918 1919 1920	229 400 257 269	472 666 361 409	16 120 36 915 13 725 13 932	37 68 40 36	1 3 5 2	191 329 212 231	136 113 57 53	1 739 6 739 2 051 1 408	29 421 49 788 99 007 52 911
Frågor om reglering av arbetsvillkoren inom ramen av gällande avtal	1917 1918 1919 1920	424 758 595 500	1 195 2 943 3 939 1 226	45 001 64 857 78 872 53 657	34 108 126 34	— — 10 2	390 650 459 464	344 469 711 68	5 860 6 362 9 903 1 722	140 511 165 614 212 678 52 702
Frågor med anledning av tvist om tillämpning av gällande avtal	1917 1918 1919 1920	54 52 149 109	77 284 239 131	1 937 6 763 5 290 1 690	15 16 41 36	1 1 3 1	33 ¹⁾ 32 ²⁾ 104 ³⁾ 72	34 228 51 45	170 1 479 787 655	619 26 459 10 803 10 556
Frågor om utfående av intjänt lön	1917 1918 1919 1920	31 37 16 39	34 41 16 46	454 267 188 1 354	6 ⁴⁾ 11 ⁶⁾ — 17	— — — 4	11 24 10 18	20 17 6 21	217 177 67 495	624 800 389 8 883
Frågor om avskedande av arbetare eller s. k. trakasserier, samt om tvister av mera svårbestämbar art	1917 1918 1919 1920	172 210 218 226	183 212 243 266	4 139 3 420 6 841 7 971	42 27 26 30	2 ⁶⁾ 5 ⁷⁾ 9 ⁸⁾ 6 ⁹⁾	23 30 64 73	154 180 174 157	3 063 1 758 3 829 3 067	33 273 33 864 50 168 70 358
Sympatikonflikter	1917 1918 1919 1920	9 33 8 6	— — — —	— — — —	4 22 8 4	5 11 — 2	— — — —	9 128 9 6	265 588 444 379	7 109 12 970 10 928 10 280

1) Därför 5 rörelser ordnade genom skiljedom.

2) 2

3) 1

4) 14 st. rörelser föränlett blockad.

5) 2

6) 3

7) 1

8) Trakasserier, avskedanden m. m. 1917 105.

9) 2

10) 1

11) Trakasserier, avskedanden m. m. 1918 148.

12) 2

13) 1

14) 1

ALLMÄN MOTIVERING TILL KOMMITTENS LAGFÖRSLAG.

Den mångfald olika motiv, som enligt föregående framställning bära upp hela rörelsen mot industriell demokrati, ha även inom kommittén varit i växlande styrka representerade. Och om alla dessa motiv i stort sett anvisat en utveckling åt samma håll, har detta inte kunnat överskyla synnerligen stora meningsskiljaktigheter rörande de lämpliga formerna för den fortsatta utvecklingen och om storleken av den förändring, som kunde anses omedelbart påfordrad eller genomförbar.

En första utgångspunkt, ägnad att föra de olika riktningarna närmare varandra, har funnits i den begränsning av kommitténs uppdrag, som framgår ur de för utredningen givna direktiven. I samband med den i dessa direktiv uttalade förhoppningen, att i allt vidare kretsar förståelse skall kunna vinnas för "strävandet att låta det kapitalistiska enväldet i det produktiva företaget till det helas gagn avlösas av konstitutionella och demokratiska förvaltnings- och driftsformer", heter det sålunda:

*Förslag,
som förut-
sätta sam-
hällets
ägande-
rätt, falla
ej under
utred-
ningen.*

"Ingen som på allvar söker sätta sig in uti frågans innebörd, lär kunna förneka den djupa rättvisan i att de arbetare, som ägna all sin arbetskraft åt ett företag, även böra hava medinflytande på företagets drift med minst lika god rätt som de, vilka i detsamma insatt något av sitt kapital. Kanske bör emellertid i detta sammanhang betonas, att kravet på industriell demokrati visserligen framspringer ur ett betraktelsesätt, som anlägger sociala synpunkter på det produktiva arbetet i samhället, men icke bör, som stundom sker, sammanblandas med de krav, som i det allmännas intresse resas på socialisering av den ena eller andra produktionsgrenen. Alldeles oavsett, huruvida ett företag finnes lämpligast böra ligga i enskilda händer eller i samhällets ägo, föreligger spörsmålet om ett ordnande av arbetarnas och tjänstemännens ställning till företaget efter rättvisa och billiga normer. Men för att icke komplicera uppgiften och indraga frågor, vilka med större fördel torde kunna behandlas och lösas fristående — såsom t. ex. det aktuella spörsmålet om en förhandlingsordning mellan personalen och ledningen vid statens affärsdrivande verk, som regeringen anser böra skyndsammast bringas till en lösning — finner jag mest praktiskt, att den utredning rörande den industriella demokratiens problem, som nu torde böra komma till stånd, icke omfattar företag, som ägas och förvaltas av staten eller kommuner, utan begränsas till sådan produktion, som nu ledes av enskilda eller bolag."

Samtidigt med att från kommitténs uppdrag sålunda avskiljes den typ av företag, där äganderätten redan nu ligger i "samhällets" hand, förut-

sättes uppenbarligen, att utredningen har att taga sikte på förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare vid förvaltningen av företag, vilka ägas av enskilda. Förslag till lösning av problemet, som skulle kräva ett överförande av företag i samhällets ägo, ha sålunda icke emotsetts såsom ett resultat av kommitténs arbete. Detta står ju också i överensstämmelse med att de allmänna frågorna om en fortsatt "socialisering" av produktionsmedlen överlämnats till utredning åt en särskild nämnd. Betydelsen av denna begränsning i kommitténs arbetsuppgift är påtaglig, när man erinrar sig den allmänna karaktären hos de "mera långtgående" planerna på industriens demokratisering. Av den kortfattade översikten i avdelningen om organisationstyperna har framgått, att de förslag som syfta åt att ge de anställda ett dominerande eller i varje fall vittgående inflytande på företagens förvaltning, i största utsträckning förutsätta, att de enskilda ägarna försvunnit och i ena eller andra formen ersatts av representanter för "samhället". Och detta är inte någon tillfällighet. Såsom av redogörelsen för motivgrupper och organisationstyper framgår, förefinnes en tendens till "radikalare" lösningar av problemet hos de grupper, som närmast utgå från arbetarens "mänskliga rättigheter". Men från denna utgångspunkt finner man ingen "naturlig" gräns för arbetarepartens anspråk, förrän dessa mötas av krav, som från samma "mänskliga" synpunkt äro lika berättigade. Och förfäktarna av nu åsyftade anspråk äro i regel icke böjda för att tillerkänna det döda kapitalet eller dess ägare en dylik rättighet. Först hela samhällets eller konsumenternas intresse av en effektiv produktion eller rimliga priser konstituerar från dessa utgångspunkter en rätt att kontrollera eller deltaga i ledningen. Men även det betraktelsesätt, som i väsentlig mån har sitt ursprung i omsorgen om produktionens effektivitet, leder gärna åt samma håll, så snart man anser det nödvändigt att ge åt arbetarna något mera än en rådgivande ställning. Man säger med Rathenau, att "för arbetstagaren är varje medbestämmanderätt otillräcklig, för arbetsgivaren outhärdlig", och att denna delning av makten utan delning av ansvaret måste ersättas med den "fullständiga demokratien". En kontroll från samhällets sida över de sålunda skapade arbetareföretagen eller "gillena" synes i regel förutsättas, och hela denna typ av "mera långtgående" förslag torde få anses ingå under rubriken "socialisering", när detta ord tages i sin mera vidsträckta bemärkelse.

Rent formellt skulle det naturligtvis kunna sägas, att denna begränsning dock icke berör den typ av "långtgående förslag", som förutsätter de anställdas obeskurra herravälde över företagen. Man skulle därvid kunna hänvisa på sådana faktiskt existerande företagsformer som den "kooperativa fabriken", där arbetare och ägare äro identiska, vidare t. ex. "byggnadsgillena" med fackföreningarna som självständiga företagare, och kanske över huvud taget på de rent "syndikalistiskt" färgade

uppslagen. Kommittén har icke ansett det kräva någon lång motivering, varför dess arbete icke blivit inriktat åt detta håll. Inom de industrier, där dylika planer synas ha utsikter att kunna förverkligas tämligen direkt genom arbetareorganisationernas egna åtgöranden — exempel: de engelska byggnadsgillena — föreligger åtminstone tills vidare inte något behov av ingripande på lagstiftningsvägen. Rörelsen bygger på arbetarnas fria initiativ, och organisationen kan kläda sig i de existerande äganderättsliga formerna. På de områden åter, där ledningen av industrien eller av ett industriellt företag är förbunden med förvaltningen av stora kapital, där alltså frågan om äganderätten måste träda i förgrunden och inte anses kunna lösas utan samhällets ingripande, där kommer man utan tvivel tillbaka till de spörsmål, som höra samman med en utredning om socialiseringsproblemen. Den sålunda uppdragna gränsen för kommitténs arbete har blott på en enstaka punkt blivit överskriden, där de praktiska skälen klart synts tala för att likformigt tillämpa de föreslagna åtgärderna inom såväl av enskilda som av stat eller kommun ägda företag.

Begränsningen av diskussionen till den privata industrien, till företagen med enskilda ägare, ställer upp problemet om "ett tryggt inflytande" för arbetarna på "vederbörande företags förvaltning och allmänna utveckling" i dess allra skarpaste form. Ty de svårigheter det här gäller att övervinna, möta från *båda* parterna, ha sin grund i såväl arbetarnas som arbetsgivarnas ovillighet att uppge den invanda ställningen och i de reala hinder, som stå i vägen för skapandet av en solidaritet, varpå en uppriktig samverkan och ett faktiskt samstyre skulle kunna byggas.

Problemet om verklig medbestämmanderätt och ett samstyre av arbetare och arbetsgivare.

Man får nämligen icke dölja för sig, att inom vissa arbetaregrupper motviljan mot varje samverkan med kapitalets ägare har djupa rötter. Det kapitalistiska företags uppgift, säger man på detta håll, är att skaffa ägarna profit. För att vinna detta mål är det visserligen nödvändigt att producera vad människor behöva eller lockas att tro sig behöva, men detta är endast ett i och för sig likgiltigt medel, och i händelse av konflikt mellan samhällets behov av ökad produktion och kapitalets krav på högre förräntning, få samhällets intressen självklart ge vika. Men det kan icke vara rimligt att begära, säger man, att arbetarna skola göra sig solidariska med en sålunda inriktad verksamhet, och även om det vore möjligt, skulle det inte vara önskvärt. Och ett försök att överlämna ekonomiska företag till förvaltning åt tvenne parter, som inte äro eniga ifråga om verksamhetens ändamål, kan inte heller anses ha förutsättningar att slå väl ut. Enda utvägen ur detta dilemma synes vanligen för dem, som förfäktat ovan anförda synpunkter, vara att bortrensa det enskilda vinstintressets dominerande inflytande

Kritik från arbetarsidan.

genom att av det enskilda företaget göra ett samhällsföretag. Därmed skulle vägen vara öppen för arbetarnas uppriktiga medverkan, och problemet om den lämpliga "fördelningen" av makten eller om formerna för ett "samstyre" av arbetare och samhälle skulle väl ur andra synpunkter fortfarande erbjuda svårigheter, men någon oöverstiglig klyfta skulle inte längre gapa mellan "kapital" och "arbete".

Även när motsättningen inte göres på detta sätt fundamental genom åberopande av samhällets behov, utan man håller sig enbart till de båda parternas egna intressen, framhäves det ofta med styrka, att arbetarna inte gärna kunna lockas av idén att öka företagets avkastning, då detta omedelbart endast tar sig uttryck i ökad vinst för kapitalet och först indirekt och kanske efter svåra konflikter kommer arbetarna i någon mån till godo. När man så inte kan avvisa möjligheten, att en ökning av produktionens effektivitet kan gå ut över arbetarna själva i form av arbetslöshet, mera mekaniserat arbete o. dyl., anser man det vara för mycket begärt, att arbetarna med någon större iver skulle följa maningen att ta upp produktionens förbättring och företagets utveckling såsom ett av sina egna positiva mål. Men utan denna solidaritet med företaget och dess ändamål synes idén om "ett tryggt inflytande på förvaltningen" vara synnerligen vanskelig att realisera.

Kritik från
arbetsgiva-
residan.

Om man möjligen inte alltid skulle finna denna synpunkt tillräckligt framhävd på arbetarehåll, blir den i stället så mycket säkrare understruket från arbetsgivaresidan. Vad man än må tycka och mena om, att arbetarna *böra* intressera sig för produktionen och inse, att deras egen framtid är förbunden med industriens välfärd, så är det ett *faktum*, säger man, att arbetarna *inte* hysa ett dylikt intresse och inte känna ett dylikt ansvar, och varje försök att under sådana förhållanden ge dem lagliga möjligheter att påverka förvaltningen i viss riktning, kan endast medföra de svåraste risker för näringslivet. Redan i kapitlet om olika organisationstyper har anförts, hurusom ett försök att ge arbetarna verkligt inflytande vid val av förmän eller ifråga om inskränkningar i driften skulle innebära en rätt för arbetarna att förfoga över ägarnas kapital. Tänker man sig medbestämmanderätten utsträckt till frågorna om företagets tekniska utrustning, inre organisation eller kommersiella politik, bleve detta förhållande ännu mera påtagligt och ohållbart. Man får komma ihåg, att arbetarestammen alltid är i någon mån och ofta i synnerligen hög grad växlande. Någon känsla av samhörighet med företaget kan hos den tillfällige arbetaren inte gärna uppstå, och även hos de relativt konstanta saknas det ekonomiska ansvar för följderna av missriktade åtgärder, som måste utgöra en förutsättning för verkligt ansvarsmedvetet handlande. Men jämte denna risk får man inte förbise en annan, som gömmer sig i varje anordning, som kan beröva ledningen den

nödvändiga auktoriteten eller möjliggöra inblandning i dess beslutande befogenhet. Även vidtagen i det bästa syfte är en dylik störning förkastlig, och då arbetareparten även under den mest optimistiska tolkning av framtidsutsikterna likväl måste erkännas få sina egna särintressen att företräda, skulle försök till ingripande från dess sida utan allt tvivel bli rent fördärvbringande.

Dessa farhågor, som här närmast karaktäriserats som arbetsgivare-sidans, delas nog även av utanför stående kretsar. Från konsumenternas synpunkt är visserligen det nuvarande tillståndet föga tillfredsställande, men skulle en "demokratisering" av förvaltningen endast skapa flera friktionspunkter mellan parterna, mindre auktoritet och därmed mindre effektivitet hos ledningen, då hade man ju kommit ur askan i elden. Och det finns ju ingen svårighet att tänka sig utövandet av en medbestämmanderätt för arbetarna under sådana former och sådana förutsättningar, att det sannolika resultatet måste bli en sämre produktion än förut.

Kritik från konsumenternas sida.

Men även från en annan, och egentligen rakt motsatt sida, kommer man på konsumenthåll med sina betänkligheter. Att sammanföra arbetare och arbetsgivare till gemensam handling för produktionen, det kan betyda, att de gräva ned stridsyxan sinsemellan för att tillsammans söka utnyttja ställningen gentemot konsumenterna. Man finner det alltså inte *önskvärt*, att solidariteten mellan företagare och arbetare utvecklas för starkt, så länge företaget över huvud har möjligheter att göra vinst på samhällets bekostnad, det vill t. ex. för konsumentkooperatören säga, så länge konsumenterna inte äro ägare av företaget, och för t. ex. "det fria näringslivets" anhängare tillsvidare under en obegränsad framtid.

Endast i allra största korthet ha här de svårigheter kunnat bli antydda, som från olika håll under diskussionen blivit framhävda, och som man utan allt tvivel måste söka komma till rätta med, om någon praktiskt gångbar väg skall kunna finnas till en verklig och genom lagliga rättigheter tryggad andel för arbetarna i företagets förvaltning.

Motargument.

Av dessa farhågor torde man nog med ett visst lugn kunna betrakta dem, som utgå från att en verklig solidaritet mellan arbetare och arbetsgivare kan skapas, men att en sådan inte är önskvärd. Om en enskild arbetsgivare har möjligheter att utnyttja marknadsläget till sin egen fördel och konsumenternas skada, torde dessa hans möjligheter varken bli större eller mindre genom en utveckling, som binder arbetarna närmare vid företaget. Konsumentens fruktan skulle väl alltså närmast ha sin grund i övertygelsen, att vid en samverkan mellan arbetare och arbetsgivare de förras starka inbördes solidaritet skulle underlätta och påskynda sammanslutningstendenserna inom industrien med därav

Farhågorna för monopolpolitik.

följande risk för en monopolistisk prispolitik. Kommittén vill alls inte förneka, att en dylik övertygelse kan vara grundad. Men följderna för konsumenterna av sammanslutningstendenserna på det industriella området äro tvivelsutan inte enbart skadliga. Att här väga fördelar och nackdelar mot varandra kan inte vara kommitténs uppgift, men i och med det man erkänner, att saken har tvenne sidor, torde en väntad utveckling i nämnda riktning inte böra anföras som skäl mot en i och för sig så önskvärd sak som en bättre samverkan mellan arbetare och företagsledare. Och samhället synes ju inte sakna medel att skydda sig mot "trustpolitiken", om det blott klart konstateras, att en dylik föreligger. I detta hänseende förefaller det, som om svårigheten att obemärkt tillämpa en monopolistisk prispolitik skulle bli större, ju vidare kretsen bleve av dem, som på ett eller annat sätt skulle "deltaga i ledningen". Även den som inte enbart av denna grund skulle vara böjd för att betrakta industriens demokratisering som en garanti åt konsumenterna, torde böra skänka någon uppmärksamhet åt ett annat förhållande, som klart pekar i samma riktning.

Förutsättningen för en monopolistisk höjning av priserna är i väsentlig mån en inskränkning av utbudet. En dylik produktionsbegränsning kan, som känt är, mycket väl vara förbunden med ökad nettovinst för kapitalet. Men den naturliga följden bör å andra sidan vara ett minskat behov av arbetskraft. Nu har det alltid brukat anföras, att just driftsinskränkningen vore en av de ömma punkter, där arbetarna såsom "deltagare i ledningen" skulle låta solidariteten med sina arbetskamrater få överhand över sunda ekonomiska principer. Det förefaller i alla händelser självklart, att arbetarna inte lätt skola kunna förmås att deltaga i en monopolistisk politik, som inte bara går ut över samhället i övrigt, utan i första rummet drabbar dem själva.

Arbetarnas
motvilja
mot »vin-
sten».

Det är i själva verket åtskilligt lättare för fackföreningarna under nu rådande förhållanden att i praktiken godkänna en sådan monopolpolitik från arbetsgivarnas sida och söka få någon del av vinsten för sin räknning. Sammanhanget mellan monopolpriser, begränsad produktion och löneförhöjning behöver icke bli, och blir väl i regel icke heller klart uppfattat. Det kan vara av betydelse att denna sida av saken framhäves gentemot den andra grupp av kritiker, som finna sådana former av industriell demokrati förkastliga, i vilka en *samverkan* förutsättes mellan arbetsgivare och arbetare till företagets bästa, enär detta skulle vara att göra arbetarna intresserade av "vinsten". På dessa håll brukar en fackföreningspolitik inte anses för oriktig, därför att den pressar ur arbetsgivarna en så stor del av vinsten som möjligt, alldeles oberoende av hur denna vinst erhållits och i vad mån dess förvärvande hänger samman med monopolställning eller konjunkturförhållanden. Har man betänk-

ligheter mot att göra arbetarna alltför mycket intresserade av vinsten, därför att denna ingalunda är en säker mätare på företagets samhällsnytta, synes det icke vara den riktiga utvägen att avvisa de möjligheter, som kunna finnas, att bedöma avkastningens karaktär och påverka företagets förvaltning i en för samhället önskvärd riktning.

Den andra och rakt motsatta farhåga, som stundom både från konsumenternas sida och på andra håll kommer till synes, är, att nya rättigheter för arbetarna kunna medföra nya konflikthanledningar, och att större demokrati inom industrien alltså icke skulle gagna arbetsfreden utan snarare tvärtom. Det är en gammal iakttagelse, att ökade förbindelser mellan enskilda, grupper, hela folk inte bara bidraga till att fläta samman intressena och sålunda verka för en fredlig sammanlevnad, utan också bidraga till att öka friktionsytornas antal. Hur man i allmänhet ställer sig till detta fundamentala problem och gör upp balansen mellan aktiva och passiva, beror uppenbarligen på en mångfald sådana faktorer, som här icke kunna bli föremål för diskussion. Men kommittén tror inte heller, att detta är nödvändigt. Den kan nämligen inte se annat, än att den ovan formulerade farhågan väsentligen har sin rot i ett missförstånd. Det förhåller sig inte så, att konfliktämnen skulle skapas först genom arbetarnas nya rättigheter. De finnas redan förut, och det nya skulle egentligen endast vara, att de öppet behandlades såsom gemensamma angelägenheter. Om arbetarnas erkända rättigheter vid en viss tidpunkt inskränka sig till att de kunna förhandla och göra sitt inflytande gällande ifråga om *arbetslönen*, följer därav alls inte, att allt missnöje med övriga arbetsvillkor, med ledningens uppträdande, med de maskinella anordningarna, med företagets hela politik skulle vara obefintligt. Tvärtom kan det förefinnas hur utpräglat som helst, och i saknad av andra möjligheter till utlopp göra lönestriden ännu bittrare. Skulle konfliktanledningarna uppstå först i och med att frågorna underkastades gemensam behandling av parterna, då borde ju även lönestriderna kunna bringas att försvinna genom den metod, som på några håll i världen fortfarande anses normal och som lite varstans tillämpas under svåra depressionstider med åtföljande svaghet för arbetarnas fackliga organisationer, att nämligen arbetsgivarna ensidigt dekretera de löner, som från en viss dag komma att utbetalas. Huruvida en dylik metod för dagen kan hjälpa en industri på benen, må lämnas därhän. Säkert torde vara, att den gör förhållandena i morgon sjufalt värre. Och då en industri inte likt en enskild kan fylla sin högsta plikt mot samhället genom att på den ögonblickliga nödens altare offra sina utsikter till ett framtida liv i sundhet, synes Döbelns medicin inte vara att tillråda på det industriella stridsfältet. Och detta gäller inte bara lönefrågorna utan alla de förhållanden, av vilka arbetarna faktiskt äro och alltmer inse sig vara beroende. Spän-

Nya rättigheter, nya friktionspunkter.

ningen är redan förhanden. Intressena äro sammanvävda. Friktionsytorna existera. Rent materiellt är isoleringen mellan arbetsgivare och arbetare bruten, och problemet gäller endast, om den andliga isoleringen skall vidmakthållas och förhindra den kontakt mellan de stridiga synpunkterna, som möjligen kunde leda till en utjämning. Kommittén vill icke underlåta att uttala, att den just i vad som här ovan kallats parternas andliga isolering finner ett moment, som avgjort försvårar det fredliga samarbetet och onödigt skärper motsatserna genom att ställa de skilda grupperna i hög grad främmande för varandras synpunkter och med en uppfattning av varandras avsikter och motiver, som ofta starkt skiljer sig från den faktiska verkligheten. För *varje* framsteg i riktning mot en bättre samverkan till produktionens utveckling, vilken form detta steg än må ta, synes det alltså vara en första förutsättning, att möjligheter skapas för en fri och grundlig diskussion av de föreliggande problemen.

*Inblandning
i ledningen.*

Till de nu behandlade invändningarna torde kunna läggas ännu en, som också vid närmare påseende visar sig vara mera skenbar än verklig. Det är fruktan för att ett ökat inflytande för arbetarna skulle betyda inblandning i den dagliga ledningen med därav följande störningar och minskad effektivitet. Det är inte alldeles omöjligt, att man på sina håll med orden "industriell demokrati" förbinder föreställningen om stora arbetaremöten, som genom allmän omröstning taga ståndpunkt till tekniska eller affärsmässiga detaljer. Men detta är inte mera nödvändigt, än att den politiska demokratien skulle betyda lagstiftning och förvaltning genom referendum, eller att ett modärnt industriföretag skulle styras genom omröstningar på en mer eller mindre permanent bolagsstämma. Formerna för varje demokratiskt styrelseskick komma alltid att växla och vara föremål för delade meningar. Men det finns ingenting, som hindrar en ledning med mandat i sista hand från de anställda, eller från de anställda och ägarna tillsammans, att handla med samma auktoritet och effektivitet som en ledning tillsatt av enbart ägarna. Men en dylik "gemensam ledning" förutsätter ju för sin tillkomst ett helt annat inbördes förhållande mellan arbetare och kapitalägare, en solidaritet inom företaget, vars möjlighet just utgör föremålet för den närvarande diskussionen. De svårigheter för en dylik solidaritet, som sålunda skulle återstå att diskutera, och vilkas karaktär av påtagliga realiteter synes vara ofrånkomlig, kunna för överskådlighetens skull här ånyo sammanfattas under följande rubriker:

1:o) Arbetarnas fruktan för arbetslöshet såsom en följd av produktionsförbättringar.

2:o) Arbetarna kunna aldrig få ett verkligt intresse för ökning av vinsten.

3:o) Arbetarna äro alltför löst förbundna med företaget.

4:o) Arbetarna kunna aldrig få rätt att förfoga över kapitalet utan ekonomiskt ansvar.

Utan tvivel ligger det tyngd i invändningen, att arbetarna icke kunna vara mycket intresserade av att på olika sätt, direkt och indirekt, underlätta produktionsförbättringars införande och att själva komma med positiva uppslag i denna riktning, om dylika förbättringar betyda att arbetarna utsättas för ökad arbetslöshet. Kommittén vill naturligtvis erinra om, att den höjning av arbetareklassens levnadsstandard, som försiggått samtidigt med den modärna produktionsteknikens utveckling, kan anses vara ett tecken till att i stort sett och på lång sikt tekniska framsteg gagna arbetareklassen liksom hela samhället i ekonomiskt hänseende. Men för den enskilde arbetaren och arbetaregruppen är detta stundom en klen tröst för ögonblickliga lidanden i form av arbetslöshet under "anpassningsperioden". Arbetarna tvingas ofta att se hela sitt arbetsliv på kort sikt, och fruktan för att genom sina egna åtgöranden föranleda en dylik "anpassning" är säkerligen ofta tillräcklig för att hindra det naturliga intresset för tekniska förbättringar att göra sig gällande. Först under en viss känsla av trygghet gentemot konsekvenserna torde människans instinktiva strävan efter arbetsbesparande anordningar kunna göra sig fritt gällande. Skall denna första invändning effektivt bemötas, kräves alltså någon anordning inom det enskilda företaget eller hela industrien, varigenom arbetaren skyddas mot följderna av arbetslöshet under "anpassningstiden".

Arbetslösheten.

Invändningen nr 2 bygger, såsom redan tidigare utvecklats, på det faktum, att en ökad avkastning omedelbart tar sig uttryck i ökad vinst för ägarna, medan arbetarnas andel är osäker och får komma på omvägar, kanske via lönestrider. Ett gammalt svar och den utväg, som direkt ställer arbetarna på lika fot med ägarna är tydligen något slags "vinstandelssystem", kanske förbundet med en "begränsning av vinsten". Men båda de nu antydda vägarna, som bruka anvisas för att möta arbetarens betänkligheter, böra utan tvivel verka i riktning mot att binda arbetarna närmare vid företaget och göra dem ekonomiskt intresserade av dess framgång, utgöra sålunda även ett försök att möta de två senare invändningarna mot ett vidsträcktare arbetareinflytande, nämligen brist på samhörighet med företaget och frånvaron av ekonomiskt ansvar. Det är under sådana förhållanden naturligt, att förslag om en verklig medbestämmanderätt för arbetarna mycket ofta förbindas med planer att på det ena eller andra sättet knyta arbetarna ekonomiskt vid företagen. Några konkreta exempel på dylika föreslagna anordningar kunna lämpligen i korthet refereras innan kommittén går över till de synpunk-

Arbetarna såsom ekonomiskt intresserade i företaget.

ter, som varit avgörande för dess ställning till hela denna typ av förslag till verklig medbestämmanderätt för arbetarna inom företagen.

*Arbetarna
som aktie-
ägare.*

En första typ av dylika förslag anknyter helt enkelt till den vanliga aktiebolagsformen och söker finna utvägar, varigenom aktierna så småningom skola övergå från utanförstående ägare till de i företaget anställda. Antalet faktiskt existerande företag av denna typ är i olika länder inte obetydligt, och metoderna för att göra arbetarna till ägare och den utsträckning, vari detta lyckats, äro i hög grad växlande. Ena ytterpunkten representeras av planer, som erbjuda arbetarna att bli delägare på samma sätt som andra små kapitalister. Varje år avsättes t. ex. en viss procent av lönerna och för denna summa inköpas aktier i företaget. Andra ytterpunkten skulle man kunna vara böjd att finna i t. ex. Rathenaus ovan refererade förslag att omedelbart göra de anställda till ägare, med obligationsskulder till de gamla aktieägarna. Mellanformer i skiftande färger äro de vanligaste. Ganska nyligen har en bekant svensk arbetsgivare i ett sedermera publicerat föredrag om industriell demokrati dragit upp konturerna till en dylik demokratisering av kapitalet¹, och både den allmänna tankegången och många detaljer torde vara så belysande för den här åsyftade riktningen, att ett anförande av det väsentliga innehållet kan vara lämpligt:

”Jag har vidare angivit som grundvillkor för industriell demokrati, att den dels måste kunna anslutas till redan befintliga organisationsformer, dels kunna väcka och vidmakthålla *samtliga* parters intresse i industrien.

Den lösning av problemet, jag tänkt mig, är därför byggd på den nuvarande aktiebolagsformen och den kooperativa äganderättsformen sammanförda och innebär kort sagt intet annat, än att äganderätten till ett företag successivt övergår till dem, som arbeta i företaget, d. v. s. detsamma blir kooperativt, — men i stället för varje individ såsom i den nuvarande kooperativa rörelsen erhåller sin andel i företaget, sker övergången sålunda, att personalen kollektivt blir ägare till aktierna genom medlemmarnas årliga inbetalningar. För varje arbetare eller tjänsteman, som anställs eller finnes anställd, fråndrages exempelvis 5 eller 10 procent av lönen, vilka medel sammanföras till en aktieinlösningsfond, som vid årets slut disponeras för inköp efter utlottning av på enskilda händer befintliga aktier till en efter bestämda normer beräknad kurs. Denna beräkning fastställs principiellt så, att den på rent merkantila och tekniska grunder utan spekulationshänsyn anger aktiens verkliga värde vid inlösningsstillfället.

Det sålunda är från år ökade aktieinnehavet i personalens händer förvaltas såsom en särskild aktiefond i vars avkastning för varje år varje individ äger del i proportion till summan av hans under anställningstiden vid företaget inbetalda löneavdrag. En person som arbetat vid ett företag tio år med ett årligt avdrag av 200 kronor, har alltså samma andel i årsvinsten från aktiefonden som den, vilken arbetat fem år med 400 kronors avdrag.

Skulle en nyanställd person sluta redan innan bokslutsåret förgått, erhåller han sina insatser åter utan ränta — skulle han frånträda sin tjänst efter några år, antingen på

¹ Harry von Eckermann: Industriell demokrati. Fosterländska Ungdomsförbundets skriftserie nr 4. 1921.

grund av ålderdom eller sjukdom — erhåller han årligen fortfarande så länge han lever från berörda företag så stor del av nettovinsten, som i proportion belöper på hans arbetsinsats i företaget, — beräknat ur summan av samtliga löneavdrag. — Härigenom vinnes fördelen att en person, som har en stor arbetsinsats i ett företag, gärna kvarstår i detsamma av rent ekonomiskt intresse för dess vidare utveckling — samtidigt som inga hinder lagts i vägen för förflyttning till ett annat industriföretag eller avskedande av en person som visat sig oduglig eller olämplig.

Som styrelse för aktiefonden väljes efter fastställda grunder — exempelvis röster i proportion till arbetsinsats eller arbetsår i företaget — ett visst antal av personalen, representerande olika tjänsteställningar, varefter denna aktiefonds styrelse i vanlig ordning åt bolagsstämman bevakar sina uppdragsgivares intressen, — för att slutligen vid det industriella kapitalets totala demokratisering praktiskt taget sammanfalla med bolagsledningen. — — — — —

Granska vi nu detta förslag i förhållande till det tredje grundvillkor, som jag angav för en industriell demokrati, nämligen att tillräcklig lockelse måste finnas, för att kapitalet skall ställas till arbetskraftens förfogande för nya uppfinningars utveckling, d. v. s. med andra ord för industriens framåtskridande, så kommer ju kapitalet visserligen här endast att uppträda som emissionsförläggare intill dess företagets egna arbetande krafter småningom kunna övertaga detsamma, men intill dess så skett har ju kapitalet alla den nuvarande industriorganisationsformens vinstmöjligheter i aktievärdets successiva verkliga stegring, samtidigt som den osunda värdestegring och risk, som ligger i nuvarande börsjobb, eliminerats.

Däremot bör såväl för arbetspersonalens trygghet under den tid kapitalet disponerar majoriteten, som för kapitalets trygghet i den mån den fortskridande aktieinlösningen omkastar förhållandena, stipuleras antingen en fixerad utdelning av vinstresultaten, som icke får överskrida ett visst medeltal per år, fastställt med tanke på att industriens risker berättiga till väsentligen högre ränteinkomst än enbart bankräntan ger, eller också att opartiska myndigheter hava rättighet att efter samma normer vid klagomål från endera parten bestämma den högsta utdelning som får ske.

I annat fall kan ju tänkas att den ena eller andra parten genom en alltför kraftig utdelning å föregående års bokförda vinst i brytningen mellan exempelvis en hög- och lågkonjunktur riskerar företagets likviditet och bestånd. Även om alltså icke kapitalet kan såsom nu slå sig till ro och för obegränsad tid framåt ensam draga vinsterna ur ett industriellt företag, i vilket den ursprunglige kapitalgivaren icke längre ens är aktivt verksam, utan i stället måste flytta från ett färdigt företagsobjekt till ett påbörjat nytt, — så ligger häri för den rätta företagareandan och den industriella skarpereviljan intet avskräckande."

Det sålunda skisserade förslaget innebär tydligen ingen "andel i vinst" för arbetarna. Det är i stället en plan för "progressivt delägarskap", förbundet med en automatiskt växande "andel i ledningen". Emellertid bruka nog i regel planerna på sådant delägarskap göras mera lockande för arbetarna genom att förbindas med någon form av vinstandelssystem. När vinsten i bestämda proportioner går icke blott till aktieägarna utan även till löntagarna men för de senares del fonderas för inlösen av aktier, bli utsikterna för arbetarna att inom rimlig tid erhålla någon avsevärd del av äganderätten uppenbarligen ljusare.

Men vinstandelssystem utan delägarskap är också en vanlig form. Som exempel kan anföras det förslag norska Arbeiderkommisjonen av

Andel i vinst eller delning av avkastningen.

Norska
Arbeider-
kommisjo-
nens för-
slag.

1918 nyligen — sept. 1922 — har framlagt.¹ Dess huvuddrag äro följande.

Först fastställas enligt i lagen givna regler och efter i varje särskilt företag upprättad plan vad som skall anses för *överskott* på driften.

”Som överskott räknas det som vid räkenskapsårets avslutning framkommer, sedan från bruttoinkomsten dragits alla utgifter, som kunna anses ådragna för dennas förvärvande, tryggande och bevarande, däribland en passande ersättning åt arbetsgivaren för hans personliga arbetsinsats i verksamheten, pensioner, skuldräntor, kostnader för underhåll, försäkringar, patent, skatter och avgifter, försävt de gälla företaget, avskrivningar samt andra driftsomkostnader. Utgifter för nyanläggningar samt anskaffning av maskiner till utvidgning av verksamheten kunna belasta driftskostnadskontot, såvida de anses vara till gemensam fördel för arbetsgivaren och de andelsberättigade.”

Tvister i detta fall avgöras av Industri- och handelsrådets arbetsutskott. ”Den för arbetsgivarens personliga arbetsinsats beräknade gottgörelsen kan nedsättas av arbetsutskottet endast om den finnes stå i uppenbart missförhållande till värdet av den gjorda tjänsten.”

Av det sålunda beräknade överskottet avsättes, utom till *reserfond*, även en viss del till en *regleringsfond*, ”som endast får användas till utdelning av kapitalränta och vinstandel (utbytte)”. Det är för att motverka de stora svängningarna från det ena året till det andra ifråga om utdelning, som denna fond anses behöfelig.

”Fondens medel skola enligt majoritetens förslag endast kunna användas till utdelning av kapitalränta och ’utbytte’, vartill årets överskott icke räcker. Fonden får sålunda under inga omständigheter dragas ut ur företaget, men majoriteten förutsätter, att dess medel som förvaltas av företagens innehavare, skola kunna på samma sätt som reserfonden anbringas i företagens anläggningar eller användas till driftskapital.”

Härefter utgår ränta å arbetsgivarens insatta kapital. ”Räntan kan bestämmas till en fast eller föränderlig räntefot, men får icke med mera än en halv procent överskrida Norges Banks genomsnittliga växeldiskonto under räkenskapsåret, såvida icke Industri- och handelsrådets arbetsutskott på grund av särskilda omständigheter samtyckt att fastställa en högre ränta.”

Vad som härefter återstår, är det egentliga s. k. *utbyttet*, som det gäller att dela mellan kapitalägare och arbetare efter någon viss norm. Denna norm finner man genom att som motsvarighet till summan av ut-

¹ Till denna norska kommittéutredning kan hänvisas för såväl fakta som argumenter i frågan. Utom kommittémajoritetens utförliga diskussion och motivering jämte en skarp kritik från reservanter innehåller betänkandet som bilagor dels en särskild avhandling om problemet av prof. Th. Aarum (112 s.), dels två utredningar av kommitténs sekreterare Inge Debes om Utbyttedeling i utlandet och i Norge (416 s. och 41 s.).

betalda arbetslöner uppställa en "kapitallön". "Som norm för kapitallönens beräkning fastställes en bestämd procent av företagets eget kapital, som skall motsvara den beräknade genomsnittliga årsutgiften för kapitalets vidmakthållande, amortering och förräntning." Förslaget räknar med en dylik kapitallön på $16\frac{2}{3}\%$, svarande alltså mot en sjättedel av kapitalet. Proportionen mellan arbetarnas andel och kapitalägarnas andel är därmed klar. Arbetarnas andel behöver icke helt och hållet utdelas till de enskilda arbetstagarna utan kan avsättas i en eller flera fonder till deras gemensamma nytta.

Slutligen innehåller förslaget även bestämmelser om begränsning av utdelningens storlek. Skulle "utbyttet" överstiga 10 % på kapitallön och arbetslön, skall av det överskjutande överlämnas viss del till en för hela landet gemensam fond, kallad "Norsk Bedriftsfond". För den del av utbyttet, som utgör från 10 till och med 13 %, avgår $\frac{1}{10}$, från 13 till och med 16 % avgår $\frac{2}{10}$ o. s. v. till dess $\frac{6}{10}$ avgår för utbytte över 25 %. Till denna "Norsk Bedriftsfond" hemfaller även vid ett företags upphörande den del av enligt förevarande lag inrättade reservfond, som inte är behöflig för att gottgöra fordringsägare, och likaså hälften av regleringsfonden.

På denna punkt ha de fyra arbetarrepresentanterna i kommittén funnit en anknytning för sitt särskilda sätt att betrakta hela denna lagstiftning om avkastningens fördelning. De synas nämligen gilla förslaget endast i den mån det kan jämna vägen för näringslivets fortgående socialisering. De föreslå därför också på en avgörande punkt en betydande avvikelse från den här refererade planen. Den del av "utbyttet", som skulle falla på kapitalägarnas lott — utöver "kapitalräntan" alltså — vilja de nämligen använda så, att dess ena hälft går till en driftsfond, dess andra till att utlösa de privata aktieägarna ur företaget. På grundval av den genom utbyttedelingen skapade intressegemenskapen mellan kapitalägare och arbetare bygges alltså i det norska förslaget den vidsträckta medbestämmanderätt för arbetarna inom företaget, varom redan i det föregående talats.

Ett tredje exempel slutligen må något utförligare refereras för att skänka ännu några konkreta drag åt bilden av de aktuella strävandena att bereda väg för arbetarnas medbestämmanderätt inom industrien genom att först skänka dem en bättre och säkrare ställning inom densamma. I sin bok "Liberalism and Industry" har den engelske historikern Ramsay Muir lagt fram grunddragen av ett helt program för en industriell omorganisation, och detta program har tillkommit under diskussion bland liberala engelska industrimän. Då det dessutom uttryckligen gillats av The Manchester Liberal Federation genom dess General Council, kunde man nästan våga kalla det ett liberalt program.

Tankegången innebär, att

Ett liberalt engelskt förslag.

"varje system för delaktighet i ledningen måste förbindas med någon rättvis metod för andel i vinst, som låter alla arbetare känna, att det är deras intresse och även samhällets intresse att åstadkomma den största möjliga produktion, och inte bara kapitalägarnas intresse. Sen vore det i alla hänseenden naturligt och fördelaktigt, att arbetarna bleve direkt representerade i styrelsen för det företag, vari de äro anställda."

Anledningarna till arbetarnas allmänna misstänksamhet mot alla dylika vinstandelssystem äro många och begripliga. Muir formulerar villkoren för att denna misstänksamhet skall kunna övervinnas på följande sätt:

1:o) Man måste göra ett ärligt försök att till rimlig storlek begränsa kapitalets andel av industriens avkastning, en andel som otvivelaktigt ofta är överdrivet stor; 2:o) en rimlig säkerhet måste beredas för att ökad aktivitet vid produktionen icke medför ökad arbetslöshet; 3:o) en rimlig garanti skapas för att delaktighet i vinsten också åtföljes av en andel i ledningen till arten lik den, som utövas av kapitalets ägare.

"Det första steget i riktning mot en rättvis fördelning av industriens avkastning är att få veta, hur den fördelas nu. Bolagens balansräkningar, som endast ta sikte på aktieägarnas vinstintresse, framläggas vanligen i sådan form, att de bara visa den allmänna balansen och de summor, som äro tillgängliga för utdelning. Genom en ändring i aktiebolagslagen kunde man lätt få dessa balansräkningar att klart utvisa, hur mycket av bruttointkomsten som gått till arbetare- och tjänstemannalöner, till provisioner och andra ersättningar för individuell duglighet, till ränta på olika slag av kapital, till utvidgning och förbättringar, till undersökningar och till andra ändamål, som bereda förströelse eller uppfostran. En dylik sammanställning skulle vara av mycket stort värde för många ändamål. Den skulle i hög grad underlätta industrirådets (Whitley-rådets) arbete. Den skulle undanröja många missuppfattningar. Och den skulle inte vara obillig mot något välskött företag."

Nu är det visserligen sant, att inom företag på ett första experimenterande och riskfyllt stadium kapitlet kräver utsikten till stor vinst, om det överhuvud taget skall lockas dit. Och Muir förutsätter, att i dylika företag det nuvarande systemet kommer att bestå mest oförändrat.

"Men med vederbörlig hänsyn tagen härtill", heter det, "kvarstår det faktum, att i många säkert grundade företag, där risken är jämförelsevis liten, kapitalet ofta erhåller en avkastning utan all proportion vare sig till den risk ägarna löpa eller till värdet av den tjänst de göra. En del ryktbara exempel på ytterst framgångsrika företag, där detta är fallet, kommer läsaren genast att erinra sig. Och i alla sådana fall är det uppenbarligen rättvist, att det finnes en rimlig gräns för den vinst, som kapitalet skulle kunna erhålla.

Svårigheten skulle kunna övervinnas, om *bona fide* nya företag (till vilka icke skulle räknas rekonstruerade företag) finge ett antal år för att säkerställa sig, varunder ingen begränsning av vinsten ägde rum. Därefter kunde ägarna av stamaktier få nöja sig med en bestämd ränta, tills en reservfond lika stor som det ursprungliga kapitalet blivit bildad. Reservfonden skulle betraktas som hela företagets egendom — inte som aktieägarnas. Under dåliga år kunde den användas till att betala ådragna skulder, däribland den fasta räntan till aktieägarna, men dessa skulle vara förbjudna att bland sig utdela reservfonden. Sedan reservfonden nått den bestämda storleken, kunde alla ytterligare vin-

ster utöver den fixa räntan delas mellan staten, arbetarna och stamaktieägarna i lagstadgade proportioner.

Det bleve en nödvändig följd av dessa bestämmelser, att skapandet av fiktivt kapital absolut förbjödes. Det kapital, som gottskrevs en aktieägare, måste motsvara hans verkliga inbetalningar i pengar eller varor. Det måste t. ex. göras omöjligt för ett bolag, som under perioden av obegränsad vinst utdelat 20 % på aktiernas ursprungliga värde, att skriva upp det nominella värdet av sina aktier till det dubbla. Detta skulle ju sätta aktieägarna i stånd att lyfta den dubbla minimiräntan på det verkligen insatta kapitalet, sedan bolaget övergått att stå under bestämmelserna om begränsad vinst."

Om sålunda arbetarna jämte staten skulle få dela vinsten i varje särskilt företag, syftar planen i fråga om arbetslösheten på en anordning för hela industrigrenar. De s. k. Whitley-råden för en hel industri skulle vidare utvecklas till att innefatta även representanter för tjänstemännen, och de skulle få befogenhet att fastställa vissa minima i fråga om löner, arbetstid och arbetsordning. Men deras viktigaste uppgift bleve att utarbeta planer till att skydda arbetarna mot arbetslösheten och dess följder.

"I många industrier", heter det, "skulle det vara möjligt för ett industriråd av den nu beskrivna typen att i morgon dag lägga fram ett förslag till rimliga arbetslöshetsunderstöd, om vi förutsätta att dessa skulle åvägbringas dels genom de vanliga fackföreningskassorna men huvudsakligen förmedelst en uttaxering från alla företagen inom industrien i proportion till antalet av deras arbetare. Den genom uttaxeringen bildade fonden skulle tydligen skapas fram särskilt under de goda åren. Förvaltningen av varje sådant system borde i första rummet anförtros åt fackföreningarna, dels därför att de ha sina medlemmars fulla förtroende, dels därför att de ha till hands ett för ändamålet dugligt maskineri, och det vidare ligger i deras intresse att vara på sin vakt mot missbruk, eftersom deras egna kassor skulle vara med i spelet. Fackföreningens tjänstemän finge intyga, att så och så många medlemmar hade tillerkänts arbetslöshetsunderstöd av fackföreningen, och på grund av detta intyg skulle de sedan bemyndigas att lyfta viss däremot svarande del av den genom uttaxering skapade fonden."

Hela lösningen av arbetslöshetsproblemet finner detta program inte i fonderna för varje industri. Statens ingripande jämsides och på olika vägar anses vara nödvändigt. Men grundvalen bör vara erkännandet, att varje industri i första rummet bär ansvaret för sina egna medborgare. Och inom dessa olika industrier utövas ett slags överledning av de nämnda industriråden, där kapitalets ägare endast sitta som representanter för ett av flera likaberättigade intressen.

Då kommittén icke framlägger något förslag i den av nu omtalade planer angivna riktningen, och då den över huvud taget endast i förbigående varit inne på en diskussion av hithörande problem, har detta sin grund i en hel rad omständigheter, och motiven torde på olika håll vara ganska skiftande. Det finns emellertid tvenne faktorer, som åtminstone för kommitténs majoritet varit avgörande, då det gällt att taga ställning till såväl ovan nämnda som liknande förslag.

Tvenne utgångspunkter för kommittén.

Lagstiftning.

Den första av dessa är *den allmänna utgångspunkt*, från vilken kommittén gripit sig an med sitt utredningsarbete, och som innebär, att kommitténs förslag vore avsedda att utgöra grundval för åtgärder från statsmakternas sida, alltså närmast en lagstiftning till främjande av den industriella demokratien. Och då kommittén av olika skäl, till vilka finns anledning att återkomma, icke ansett sig kunna upptaga frågan om speciallagstiftning för olika industrigrenar, ha förslagen måst formas med tanke på möjligheten att genomföra enhetliga åtgärder.

Redan denna första utgångspunkt gör det svårt, för att icke säga omöjligt, att under nuvarande förhållanden tänka sig en utveckling i vissa av de ovan antydda banorna. Man må ha vilken uppfattning som helst om det önskvärda eller icke önskvärda i att göra arbetarna till aktieägare i de företag, där de äro anställda. Men att detta skulle ske på den vägen, att de genom lagstiftning tvingades att för en viss del av sin arbetslön köpa företagets aktier, torde inte bara från arbetarehåll möta det starkaste motstånd utan även förefalla utanförstående så fullt av svårigheter, att hela denna typ av förslag kunna lämnas ur räkningen.

Går man så över till de andra typer, varpå exempel blivit anförda, är man tydligen inne på hela den vittomfattande diskussionen rörande andel i vinst, delägarskap, andel i ledningen av det enskilda företaget, "sams styre" för en hel industri. Även i denna debatt spelar frågan om lagstiftning sin icke obetydliga roll. Men kommitténs ställning till dessa problem blir icke klar, förrän en *andra utgångspunkt* tagits i betraktande, som övat ett väsentligt inflytande vid kommitténs bedömande av frågorna.

Fackföreningarna såsom bärare av den fortsatta utvecklingen.

Denna utgångspunkt har utgjorts av övertygelsen, att varje steg i riktning mot en fortsatt demokratisering av det industriella livet måste knyta an vid den redan försiggångna utvecklingen. Men då denna i allra största utsträckning burits upp av arbetarnas fackliga organisationer, innebär utgångspunkten, att fackföreningsrörelsen betraktas som företrädare av arbetareklassens strävanden i detta hänseende, och att den praktiska frågan därför närmast blir, i vilka former och genom vilka organ den fackliga arbetarerörelsen lämpligast skulle kunna gripa sig an med de nya uppgifterna.

Det finnes anledning att med all styrka framhäva, att kommittén, trots meningsskiljaktigheter i övrigt, kommit till den uppfattningen, att de fackliga arbetareorganisationerna icke blott måste lämna sin villiga medverkan utan helt och fullt ta upp de nya målen såsom sin egen sak, om i vårt land och med de hos oss härskande förhållandena på det industriella arbetsfältet de avsedda resultaten skola ha utsikter att bli förverkligade. Mot denna uppfattning torde inte någon vägande invändning kunna hämtas från det faktum, att lagstiftningen om driftsråd i Centraleuropa liksom i Norge bygger upp en representation för arbetarna inom företaget,

Invändningar: exemplen från Centraleuropa och Norge.

oberoende av de fackliga organisationerna. Nödvändigheten av samarbete med den gamla fackföreningsrörelsen torde från början ha varit på många håll insedd och har av erfarenheten blivit ytterligare bestyrkt. Det kan också vara tvivel underkastat, huruvida fackföreningsrörelsen i Centraleuropa vid ifrågavarande tidpunkt kunde anses intaga samma representativa ställning och erbjuda samma organisatoriska grundval, som fallet synes vara i vårt land.

Mera vikt torde man på sina håll vilja tillskriva en annan invändning. Erfarenheterna från de amerikanska försöken i riktning mot större demokrati inom industrien ha ju i stor utsträckning varit av uppmantrande natur. Men i Amerika, säger man då, beror framgången just på det förhållandet, att arbetsgivaren kommer till tals med sina egna arbetare utan inblandning av den vanliga fackföreningsrörelsen med dess på *motsättningen* mellan arbetare och arbetsgivare grundade taktik. Och i Europa, där läran om klasskampen och idén om fackföreningarna såsom stridsorganisationer ännu mer behärska arbetarnas sinnen, synas dessa samma fackföreningar vara ännu mindre skickade att organisera något slags *samverkan* med arbetsgivarna för vinnande av gemensamma mål.

*Exemplen
från
Amerika.*

Fackföreningen är utan tvivel en kamporganisation. Men lika dåraktigt som det vore att tro sig undkomma detta faktum genom att sluta ögonen därför, lika dåraktigt synes det vara att söka kringgå det genom att vid sidan av fackföreningarna skapa nya organ, som väntas förkroppsliga en ny anda genom att arbetarna därinom skulle glömma eller bortse från sina intressen eller sina idéer som fackföreningsmän. Med den ställning, som de fackliga arbetareorganisationerna intaga i vårt land, skulle en dylik nyskapelse tvärtemot deras önsknings antingen bli praktiskt taget betydelselös eller också endast ytterligare förbittra förhållandet mellan arbetsgivare och fackföreningar, om nämligen de nya bildningarna finge utseende av att vara ämnade som sprängkilar inom de gamla fackorganisationerna.

*Svårigheten
måste
övervinnas.*

I detta hänseende finner sig kommittén kunna helt instämma i den engelska Whitley-kommitténs ord:

”Vi anse det viktigt att uttala, att framgången för fabrikskommittéerna skulle mycket allvarligt sättas på spel, om den tanken förefunnnes, att dessa kommittéer begagnades eller kanske komme att begagnas av arbetsgivarna som ett vapen mot fackföreningarna. Vi ha en stark känsla av att fabrikskommittéer, som bildades utan medverkan av fackföreningarna och arbetsgivareföreningarna inom förevarande industri, skulle stå i vägen för de bättre förbindelser mellan parterna i industrien, som vi genom dessa rapporter söka främja.”

Skall arbetareklassen kunna vinnas för en i viss mån ny uppfattning av sin ställning till produktionen, måste fackföreningsrörelsen vinnas. Utgör fackföreningsrörelsen och de idéer, som djupast behärska densam-

ma, ett öoverstigligt hinder för arbetarnas positiva medverkan vid produktionens utveckling, då får man åtminstone för vårt lands vidkommande uppgä hoppet om att kunna förverkliga det som runt om i världen anses för själva kärnpunkten i strävandet mot industriell demokrati.

Fackföreningarna och produktionsproblemet.

Kommittén har icke kunnat tillägna sig en dylik uppfattning. Dess sammansättning borgar för, att den är väl bekant med konflikterna mellan arbetsgivarnas och arbetarnas intressen och icke kan vara böjd för att underskatta deras skärpa. Men kampen mellan de båda parterna om fördelningen av industriens avkastning har aldrig helt kunnat bortskymma deras gemensamma intresse av att någonting finns att fördela, och att fackföreningarnas verksamhet hittills varit koncentrerad kring målet att skaffa arbetarna så gynnsamma villkor som möjligt vid delningen, utgör intet bevis för att samma fackföreningar skulle vara oförmögna att företräda arbetarnas intresse av en förbättrad produktion.

Inom kommittén ha den svenska fackföreningsrörelsens synpunkter varit väl företrädda. Och representanterna för dessa synpunkter dela helt och fullt den framförda uppfattningen, att även när det gäller industriens förvaltning och arbetarnas intresse av en förbättrad produktion, utgöra de existerande fackliga organisationerna den enda grund, varpå man lämpligen kan bygga vidare. Det problem, man därvid måste lösa, har för dem tett sig som en väsentlig del av den stora "sociala fråga", inför vilken de modärna samhällena blivit ställda genom den industriella utvecklingens egen natur, och som i sin största förkortning skulle kunna formuleras som problemet att "inorganisera arbetarna i samhället", d. v. s. att av en mot "det gamla" samhället fientlig lönarbetareklass skapa villiga medarbetare vid ett gemensamt samhälles förkovran. En dylik utveckling förefaller dem vara intimt förknippad med möjligheten att övervinna fackföreningsrörelsens hittillsvarande hållning gentemot produktionen och att ersätta den med ett positivt intresse och en aktiv medverkan. Med sin kännedom om idéer och stämningar inom fackföreningsvärlden tveka de icke att som sin övertygelse uttala, att i dessa intet hinder föreligger, som i och för sig skulle omöjliggöra en förändrad hållning gentemot produktionen. De tro sig tvärtom kunna inom rörelsen iakttaga ett stigande intresse för produktionens problem, en växande insikt om deras betydelse för arbetarnas egen ställning och för fackorganisationernas möjligheter att förbättra densamma. Och det är icke minst på detta arbetarnas omedelbara intresse av produktionens avkastning, som man från fackföreningshåll grundar sina anspråk på att få ha ett ord med i laget vid industriens förvaltning.

Om man under de nu framlagda båda förutsättningarna — att *lagstiftning* åsyftas och att *fackföreningarna* tänkas bli organ för den fortsatta utvecklingen — söker ta ståndpunkt till den typ av organisationsplaner,

i vilka en verklig medbestämmanderätt för arbetarna grundas på en utefter olika vägar vunnen ekonomisk intressegemenskap, är det en rad överväganden, som omedelbart inställa sig.

En lagstiftning i avsedd riktning är naturligtvis i och för sig ingenting orimligt. Den måste vara förbunden med svårigheter på grund av olika industriernas och olika företags växlande förhållanden. Men liknande svårigheter ha mött och komma att möta all lagstiftning på det ekonomiska livets område, och de få lösas på olika sätt. Man stiftar speciallagar för olika näringsgrenar och olika slags företag, eller man gör lagens bestämmelser sådana, att de kunna i praktiken anpassas efter växlande förhållanden. I sista fallet torde det emellertid vara nödvändigt att skapa särskilda förvaltningsorgan, vilkas befogenheter i lagtillämpning i viss mån ha karaktären av lagstiftningsmakt. Men i vilket fall som helst synes den naturliga förutsättningen för en framgångsrik lagstiftning vara den, att icke blott behovet av en förändring gjort sig känt på det ifrågavarande området, utan även att de föreslagna åtgärderna bäras upp av en tillräckligt stark opinion bland de närmast intresserade eller i alla händelser inte bland dem mötas med likgiltighet, misstänksamhet eller ovilja.

Härmed har kommittén naturligtvis inte velat uttala, att en lagstiftning rörande arbetsgivares och arbetares inbördes mellanhavanden måste göras beroende av parternas samtycke. Den sociala lagstiftningen till skydd för arbetareklassen har i våra modärna industriländer i stor utsträckning förverkligats under ofta häftigt motstånd från arbetsgivaresidan. Men då har arbetarepartens bistånd varit av väsentlig betydelse för genomförandet av vad som ansetts ligga i hela samhällets intresse. Det kan knappast förhålla sig annorlunda ifråga om en lagstiftning till främjande av industriell demokrati.

Nu kan det emellertid inte undgå någon iakttagare, att lika genomgående som kraven från arbetaresidan ha tagit sig uttryck i formlerna "medbestämmanderätt" eller "andel i ledningen", lika sällan ha de förbundits med planer om "andel i vinst" eller dylikt. Sådana planer kunna i stället snarare karaktäriseras som utvägar, vilka man bland arbetsgivare med intresse för industriens demokratisering sökt finna, dels för att öka arbetarnas känsla av samhörighet med företaget och därigenom minska riskerna av deras ökade inflytande, dels för att underlätta arbetarnas omvändelse till ett positivt intresse för produktionen.

Detta behöver inte i och för sig innebära, att arbetarna under alla förhållanden skulle ställa sig avvisande till en utveckling i den åsyftade riktningen. Det kan visserligen inte förnekas, att själva termen "andel i vinst" har en dålig klang i arbetarnas öron, och att särskilt den fackliga rörelsen och de av klasskampsidéerna genomsyrade lagren av arbetareklassen i allmänhet synas ha mött dylika planer med misstänksamhet och ovilja. Men huruvida denna hållning varit beroende på den form, vari dessa planer

vanligen framlagts för arbetarna, eller skulle kunna anses gälla hela principen, därom torde det vara för tidigt att uttala sig. Förslag omdelägarskap eller vinstandel, som avsett att ge en del av företagens arbetare en mera gynnad ställning än de andra, ha oundgängligen måst uppfattas som försök att åstadkomma splittring bland arbetarna. När planerna gällt hela arbetarestammen vid ett företag, ha farhågorna inställt sig, at en dylik särställning för vissa grupper skulle försvaga sammanhållningen inom facket eller klassen. Misstankarna ha haft så mycket lättare at behärska sinnena, som den föreslagna andelen i äganderätt eller vinst gemmenligen varit så liten, att någon nämnvärd förbättring av arbetarnas ekonomiska ställning inte kunnat sägas följa, åtminstone inte av den art att inte arbetarna trott sig kunna vinna lika mycket eller mera genom sin fackliga stridsaktion. Någon begränsning av kapitalets vinst har man vanligen inte förutsatt, och något större inflytande för arbetarna på företagets ledning har det i regel inte varit tal om. Hela denna typ av "sociala reformsträvanden" har sålunda för arbetarna närmast tett sig som försök att göra dem eller privilegierade grupper bland dem till kapitalister i miniatyr, som genom en första liten känning av vinstintresset skulle lockas att något glömma sina intressen som arbetare. I den mån planerna på en ekonomisk intressegemenskap anta former, som göra de uppräknade farhågorna obefogade eller i alla händelser väsentligen förminska deras räckvidd, synas möjligheter förefinnas för en öppen diskussion, i vilken man från arbetaresidan deltagar utan förutfattade meningar. Och såsom av de förut refererade exemplen framgår, är tendensen numera på många håll oförtydlig att vid planernas utformning ta arbetaresidans synpunkter i betraktande. Själva förutsättningen, från vilken man utgår, är ny, att nämligen den ekonomiska solidariteten skall utgöra grundvalen för arbetarnas effektiva inflytande på ledningen. Men vidare har den intressemotsättning mellan arbetare och kapitalägare, som i teorien ofta förnekas, fått i praktiken erkännas, och detta genom anordningen med begränsad vinst. Även i det Eckermanska förslaget, som klarast ger uttryck åt tron på möjligheten att göra arbetarna till kapitalägare som alla andra, förutsätts åtgärder till att genom nämnda anordning lösa eller mildra konflikten mellan arbetarna och övriga aktieägare. Begränsning av vinsten utgör ett väsentligt drag i de "Manchesterliberala" planerna, och ingår även i det norska förslaget, där dessutom den till arbetarna utgående andelen i avkastningen är beräknad efter grunder, som avsevärt beskära den till kapitalägarna utgående vinsten. De från arbetaresidan mötande invändningarna mot andel i vinst från det enskilda företaget ha också i någon mån tagits upp till övervägande. I det under rubriken "Organisationstyper" omnämnda uppslaget från den engelske nationalekonomen Cannan, skulle arbetarnas "vinstandel" utgå av hela kolindustriens samlade avkastning. Och för-

slagen om för hela industrier gemensamma fonder till skydd mot arbetslöshet o. dyl. beteckna ansatser i samma riktning.

Hela det sålunda uppkastade spørsmålet med den mängd av problem, det har i sitt följande och som här endast kunnat med några antydningar beröras, får kommittén betrakta som en öppen fråga. Möjligheterna för en utveckling i antydd eller liknande banor skola inte förnekas. Men uppenbarligen saknas för närvarande varje något så när representativ opinion, vare sig på arbetare- eller arbetsgivaresidan, som kunde bilda underlaget för en lagstiftning i nämnda riktning.

Detta faktum har så mycket större betydelse, som kommittén lagt de bestående organisationerna inom industrien till grund för sina förslag. Det är fackföreningarna, som skola ta hand om de nya uppgifter, som kunna tillfalla arbetareparten, och fackföreningarnas villiga medverkan är sålunda en nödvändig förutsättning för framgång. Det förefaller därför knappast rådligt att i nu förevarande avseende söka med lagstiftning gå opinionen inom fackföreningarna i förväg. Men å andra sidan pekar den nämnda utgångspunkten också på möjligheten, att utvecklingen inte överallt behöver vänta, tills förutsättningarna mognat utefter hela linjen och takten alltså finge bestämmas av de grupper, för vilka vissa föreslagna förändringar av olika anledningar kunde vara minst lämpade. Förhållandena inom olika industrier äro för övrigt så pass skiftande, både rent materiellt och ifråga om arbetarnas egna uppfattningar, att det endast kan vara önskvärdt, att vägen lämnas fri för en strävan att anpassa eventuella planer om arbetarnas "medbestämmanderätt" och "ekonomiska intresse-gemenskap" efter de konkreta förutsättningarna på skilda områden.

Denna slutsats har emellertid en räckvidd utöver den typ av förslag, som här ovan närmast varit föremål för diskussion. Den gäller även för andra utvecklingsvägar, som utan tvivel äro tänkbara. Fackföreningarna kunna vara villiga att ge sitt stöd åt arbetet för produktionens höjande, i utbyte mot en bättre och säkrare ställning för sina medlemmar, utan att detta behöver formligen byggas på andel i vinst eller delägarskap. Vad som i detta fall kan eller icke kan komma att ske, saknar man möjligheter att nu uttala sig om. Det enda som förefaller någorlunda säkert är, att organisationsplaner av åsyftat slag i första rummet måste utarbetas bland dem som äro bäst förtrogna med de olika företagen och de olika industrierna, d. v. s. arbetarna och arbetsgivarna själva. Först när dylika planer föreligga i sina allmänna drag utarbetade och stödda av en opinion bland de i frågan närmast intresserade, synas förutsättningarna för ett framgångsrikt ingripande från samhällets sida vara för handen.

Om kommittén sålunda icke anser sig i detta ögonblick kunna framlägga förslag, som skulle åt de anställda giva "ett tryggt inflytande på vederbörande företags förvaltning och allmänna utveckling" i den meningen att arbetarna antingen såsom likaberättigad part finge vara med och

utse ledningen eller också utrustades med befogenhet att i vissa hänseenden begränsa den av ägarna utsedda ledningens beslutanderätt, så hindrar detta icke, utan understryker snarare det angelägna i att vissa *förberedande åtgärder* omedelbart vidtagas, varigenom förutsättningarna för en eventuell vidare utveckling kunna bringas att klarna och uppmärksamheten inriktas på de viktiga problem, som här vänta sin lösning.

Det förslag till *lag om driftsnämnder* vid industriella företag, som av kommittén framlägges, har just till syfte att utgöra ett dylikt förberedande steg. Det avser att skapa formerna för en regelbunden förhandling mellan arbetsgivare och arbetare rörande deras gemensamma intresse av produktionens förkovran. I den mån en samverkan av detta slag visar sig svår att i praktiken realisera under de nu härskande förhållandena, med den nuvarande fördelningen av såväl avkastning som inflytande, vinnas de i varje särskilt fall naturliga utgångspunkterna för mer eller mindre genomgripande omstöpningsplaner.

Det kan från denna synpunkt förefalla som en brist, att kommitténs förslag endast upptar inrättandet av dylika förhandlingsorgan vid de särskilda företagen. För diskussion av frågor som röra hela industrigrenar, och som endast kunna lösas genom allmänna överenskommelser, skulle fortfarande en naturlig mötespunkt saknas. Och man erinrar om att de engelska s. k. Whitley-råden just bildats såsom "joint industrial councils" för hela industrier, emedan man på denna väg trott sig bäst tillgodose behovet av organ för behandling av gemensamma intressen.

Kommittén är livligt övertygad om det önskvärda för att icke säga nödvändiga i en behandling av industriens allmänna problem genom representanter för arbetsgivare och arbetare inom hela näringsgrenen. Men det förefaller, som om förhandlingsorgan av detta slag ganska lätt skulle kunna bildas av vidkommande arbetare- och arbetsgivareorganisationer under större hänsynstagande till de inom varje industri rådande förhållandena, än som för kommittén skulle varit möjligt. Och att huvudintresset riktats in på driftsnämnder vid de särskilda företagen, hänger samman med själva grundtanken i hela förslaget, nämligen att det är produktionens förkovran och arbetarnas ställning inom produktionsprocessen, varom det skall förhandlas. Det är då naturligt, att utgångspunkten sökes i de särskilda företagen och på arbetsplatsen, där arbetarna stå i den närmaste kontakten med produktionsproblemen och ha möjlighet att göra omedelbara insatser. De engelska industriråden enligt Whitley-systemet synas icke i särdeles stor utsträckning ha tagit upp frågorna om produktionen och detta torde icke sakna sammanhang med att uppmärksamheten från början mera inriktats på de landsomfattande råden än på "verkstadskommittéerna", att man alltså börjat organisationsarbetet liksom uppifrån. Det torde vara säkrare att börja bygga från grunden.

Med den nu framlagda uppfattningen blir det också en naturlig kon-

sekvens, att de föreslagna driftsnämnderna få sin verksamhet koncentrerad kring produktionsfrågorna. Även i detta hänseende torde olikheten mellan kommitténs förslag och de i Centraleuropa genomförda driftsrådslagarna bli observerad och kanske föremål för kritik. Men kommittén har fullt medvetet och utan meningsskiljaktighet slagit in på nu antydda väg. Detta har icke berott enbart därpå, att den ansett till och med varje skymt av misstanke böra undvikas, att de nya organen skulle vara tänkta såsom "surrogat för dåliga fackföreningar", utan lika mycket av omtanke för de nya positiva uppgifterna. Det bör från början stå klart, att förslaget är frukten av en viss nyorientering inom både arbetare- och arbetsgivareläget, att det förutsätter en förskjutning eller utvidgning av arbetarnas intresse för de ekonomiska problemen, till vilken man bland arbetsgivare inte ställer sig helt avvisande. Men ett försök att ge form åt dessa ännu oklart fattade strävanden, att medvetet rikta in arbetarnas intresse på de nya målen, att åtminstone skapa vissa utgångspunkter för en ny ordning, varigenom arbetarna skulle bli i tillfälle att aktivt medverka i produktionens utveckling och taga del i dess ledning, ett dylikt försök kan endast skadas av att den centrala uppgiften föres in bland tusen och en andra omsorger, som kunna vara betydelsefulla nog, men som inte äga nödvändigt samband med det nya i rörelsen och som inte på samma sätt beteckna en utvidgning av fackföreningarnas gamla verksamhetsområde. Härmed är naturligen inte sagt, att någon enkel gränslinje skulle kunna dragas mellan de gamla och de nya fackföreningsorganens uppgifter. De gripa utan tvivel in i varandra. Men uppmärksamhetens inriktning är av väsentlig betydelse, och sedan får erfarenheten och fackföreningarnas eget omdöme i de konkreta fallen fälla avgörandet.

Den yttre ramen till en förhandlingsordning kan emellertid icke gärna anses tillräcklig, även om det blott gäller ett rent förberedande steg i syfte att föra arbetare och arbetsgivare samman till dryftande av det gemensamma intresse, som företagets förkovran innebär. En driftsnämnd med representanter från såväl arbetsgivare som anställda ger den rent formella grundvalen för frågornas behandling. Men som reellt underlag för en fruktbärande samverkan måste man dessutom förutsätta inte bara ett verkligt intresse å arbetarnas sida, utan även för deras del en tillgång till för frågornas bedömande nödvändiga fakta, vilka icke alltid ge sig som en naturlig frukt av iakttagelser under det dagliga arbetet.

I den mån dessa fakta bestå i vissa allmänna kunskaper rörande tekniska och ekonomiska spørsmål, blir det uppenbarligen en angelägenhet för arbetarna själva att avhjälpa förefintliga brister. Fackföreningsrörelsens möjligheter att i detta fall göra en insats och samhällets intresse av att ge arbetarna sitt stöd behöva här endast antydas. För alla dem, vilka både i arbetareklassens strävan efter större allmän bildning och i

dess bättre tekniska och ekonomiska utbildning se en borgen för hela samhällets icke blott snabbare utan även lugnare utveckling, måste det förefalla synnerligen önskvärt att kunna knyta samman dessa mål med arbetarnas naturliga strävan efter en bättre och friare ställning på det ekonomiska verksamhetsfältet. Och en väg öppnad för dugligheten att med utgångspunkt i en utförande kroppsarbetares ställning nå fram till ansvarsfulla uppgifter och verkligt inflytande inom företaget, utan att därför nödvändigt behöva bryta de gamla förbindelserna och träda i tjänst hos en främmande kapitalmakt, denna möjlighet öppnar utsikter att åtminstone mildra den svåra motsättning inom hela uppfostringsväsendet, som utgör en spegling av bestående klyftor i själva samhällsbyggnaden.

Men utom dylika kunskaper av mera allmän art ifråga om den egna industriens tekniska och ekonomiska förhållanden kräves uppenbarligen kännedom om vissa fakta rörande det särskilda företaget och det enskilda fallet, om arbetarna inom driftsnämnderna skola kunna bilda sig en grundad mening om värdet av framkomna uppslag och ha möjligheter att bedöma det egna företagets bästa. En inblick i företagets tekniska och ekonomiska förhållanden utöver den, som iakttagelser under arbetet och studier där bredvid kunnat skänka arbetaren, är sålunda en förutsättning för att driftsnämnderna skola kunna fylla sin uppgift. Det anmärkes möjligen, att ifråga om de små detaljförbättringar, där man kanske främst vågar hoppas något av arbetarnas initiativ, sitta dessa just inne med den nödvändiga specialkunskapen av teknisk natur. Emellertid är det lika tydligt, att även i de minsta detaljer alla förslag till tekniska och organisatoriska förbättringar ha en ekonomisk sida, som ofta blir avgörande, och material för dess bedömande kan endast av arbetsgivaren ställas till driftsnämndens förfogande. När det gäller större förändringar ligger saken lika klar. Även under antagandet att alla dylika uppslag komma från ledningens sida, är arbetarnas villiga medverkan en faktor av betydelse, och om den skall vinnas, böra ju arbetarna genom sina representanter först ha skaffat sig en övertygelse om att deras intressen inte av den planerade omgestaltningen lida skada. Och i samma mån som man inom driftsnämnderna på allvar tar upp till behandling frågorna om arbetarnas bristande solidaritet med företaget, deras fruktan för följderna av tekniska förbättringar, deras misstänksamhet mot ledningens avsikter, kort sagt hela raden av de problem, som här ovan tidigare förklarats vara av grundläggande betydelse för produktionens framtid, så är det inte gärna tänkbart, att de med framgång skola kunna diskuteras och bringas närmare något slags lösning utan ett underlag av fakta rörande organisation, förvaltning och ekonomiska förhållanden, som för närvarande endast stå till arbetsgivaresidans förfogande. Driftsnämndernas rättigheter i nu förvarande avseende ha blivit formulerade med stor försiktighet och under

reservationer, som åtminstone formellt kunde synas ge arbetsgivaren möjlighet att göra den avsedda inblicken tämligen illusorisk. Att bestämmelserna likväl på många håll komma att uppfattas såsom alltför vittgående, synes ganska sannolikt. Kommittén tror sig emellertid ha grundad anledning till antagandet, att förslaget även i denna punkt ingenting innehåller, vartill man på sakliga grunder behöver ställa sig avvisande inom sådana arbetsgivarekretsar, som verkligen önska förhandling och samverkan för främjande av produktionens intressen.

Ty det bör ännu en gång till sist och som en sammanfattning upprepas: förslaget är icke något försök att "lösa den industriella demokratiens problem". Det är av skäl som i den föregående motiveringen blivit framlagda icke något försök att på lagstiftningens väg skaffa arbetarna "medbestämmanderätt över industrien" eller "tryggt inflytande på vederbörande företags förvaltning och allmänna utveckling". Det är i stort sett ingenting annat än en *förhandlingsordning mellan arbetsgivare och fackföreningar* rörande en rad för båda parterna betydelsefulla problem, som dessa tidigare i regel undvikit att diskutera, jämte bestämmelser om *tillhållande av vissa fakta och upplysningar* för att ge åt förhandlingarna nödigt underlag.

Om ur dessa förhandlingar komma att framgå förslag att med statsmakternas bistånd skapa mera demokratiska former för industriens förvaltning, eller om man väljer att under fullt bevarad rörelsefrihet för båda parterna låta organisationernas faktiska styrka bestämma arten och graden av fackföreningarnas verkliga medinflytande, därom kan endast framtiden ge besked. Inte ens den omfattning, vari dylika förhandlingar över huvud taget kunna komma att äga rum, kan med visshet förutsägas. Ty driftsnämndernas upprättande har gjorts beroende av en från arbetarsidan utgående önskan. Förslaget är med ett ord sagt en dörr som lagstiftningen öppnar, och genom vilken fackföreningsrörelsen, om den så vill, kan träda i beröring med produktionens problem på ett annat sätt än hittills.

Att man från fackföreningshåll kan vara tveksam inför steget över tröskeln, är begripligt. Det synes icke lova omedelbara fördelar. Det förutsätter en viss uppfattning av arbetareklassens intressen på lång sikt och en villighet att för dessa mera avlägsna och därför alltid mera osäkra mål offra något av den invanda hållningen gentemot företaget och produktionen. Den majoritet inom kommittén, som står bakom förevarande allmänna motivering, har utgått ifrån, att en mera aktiv verksamhet för produktionens befrämjande måste bli en av fackföreningsrörelsens framtidsuppgifter, och är övertygad om att även ett första förberedande steg i denna riktning ligger inte blott i fackföreningsrörelsens eget utan också i hela samhällets intresse.

Vad arbetsgivarna beträffar, kunna de ju enligt förslaget icke formellt

lägga hinder i vägen för driftsnämnders upprättande. Men deras praktiska medverkan är utan tvivel erforderlig, om nämnderna skola kunna på avsett vis funktionera. Och man kan inte bortse ifrån, att villigheten till en dylik medverkan under olika förhållanden kan vara mer eller mindre framträdande, att den kan växla under intryck av styrkefördelningen på det industriella stridsfältet, av förskjutningar hos den allmänna maktbalansen inom samhället och den därmed följande förnimmelsen av det beständes hållfasthet eller det oundgängliga i förändringar. Även från denna sida sett undandrar sig framtiden vårt bedömande. Det enda säkra är, att hela det föreliggande förslaget förutsätter en viss grad av förhandlingsvillighet, bygger på en ömsesidig vilja till samverkan. Skulle denna vilja definitivt saknas, betyder det att den föreslagna vägen visat sig oframkomlig och att problemet får tas upp till behandling med andra medel och i annan ordning.

Även i denna punkt torde det emellertid vara tillåtet att uttala vissa förhoppningar. Tillfälliga förskjutningar i makt- och stämmningsläget kunna inte länge skymma undan allvaret i ett alltjämt bestående problem. Och de risker för vilka man ryggar tillbaka — kanske inte på grund av de föreslagna, omedelbara åtgärderna, men då man hör dem framställas såsom inledande steg till en utveckling, som ingen kan överblicka — dessa möjliga risker får man väga, inte mot det molnfria lugnet i ett drömland, utan mot den bistra verkligheten omkring oss, mot de faktiska riskerna i ett tillstånd, som vid det förevarande utredningsarbetets början enhälligt kunde karaktäriseras såsom i längden ohållbart. Från denna utsiktspunkt skall fackföreningsrörelsens strävan efter inflytande över industrien, arbetareklassens alltmera vaknande intresse för produktionen, kanske, för att bruka ett berömt gammalt ord, te sig icke som en fara utan som en möjlighet till räddning ur en stor fara för näringsliv och samhälle.

SPECIALMOTIVERING TILL KOMMITTÉNS LAGFÖRSLAG.

1 §.

Driftnämnderna hava trenne huvudsakliga uppgifter, enligt lagförslagens ingressbestämmelse, och den första av dessa är att bereda industriens och hantverkets arbetare tillfälle till *vidgad insikt* i produktionen. Såsom driftnämndernas befogenheter särskilt i 16 och 17 §§ blivit närmare angivna, framstår denna deras nu nämnda uppgift såsom en kärnpunkt i det föreliggande förslaget.

Det medinflytande över arbetsvillkoren, som arbetareklassen redan besitter och huvudsakligen genom sina fackorganisationer utövar, har genom de föreslagna driftnämnderna blivit utvidgat. Visserligen äro driftnämnderna i första hand inriktade på att förskaffa arbetareklassen *vidgad insikt* i produktionen, men på denna väg måste de även bliva ägnade att öka och fördjupa det förut befintliga arbetareinflytandet. När föreliggande lagförslag, såsom skett, tillerkänt arbetarna en erkänd plats vid arbetsgivarens sida, när genom lagen blivit organiserade blandade representationer med arbetarmajoritet, som fått rätt att på nära håll studera företagets tekniska och ekonomiska organisation och följa dess dagliga funktion, när vidare dessa nämnder fått en lagstadgad rätt att med arbetsgivaren överlägga och väcka förslag icke blott om vad som tekniskt och ekonomiskt berör företaget, utan även i vidsträckt mån om de enskilda arbetarnas angelägenheter, då har därmed föreslagits en *legalisering* av arbetarnas medinflytande över de enskilda företagens ledning, och detta föreslagna, lagskyddade medinflytande måste erkännas sträcka sig längre än den medbestämmanderätt, som redan före en eventuell driftnämndslags tillkomst var fackföreningarnas obestridda vinning.

Det har varit möjligt för kommitténs ledamöter att från skilda utgångspunkter och med divergerande framtidssyn framlägga ett förslag därom, att på den angivna vägen en *vidgad insikt* i produktionen må komma arbetareklassen till del, liksom jämväl att uppställa övriga i 1 § nämnda mål, och detta emedan kommittén förväntat, att ett förverkligande av dessa mål även skall bliva till *nyttå för produktionen*.

Såsom en första gemensam plattform kunde inom kommittén den upp-

fattningen tjäna, att förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare *icke* för närvarande var tillfredsställande och knappast i längden hållbart. I statsministerns anförande vid kommitténs tillsättande påpekades även, att en utgångspunkt vid varje fruktbringande behandling av den industriella demokratiens problem måste vara hänsynen till, att produktionen icke genom de nya anordningarna i driftsledningen går tillbaka, utan tvärtom kan förväntas bli ökad, ej minst därigenom, att många anledningar till dess störande bli i ett tidigt stadium undanröjda.

Det har sålunda varit naturligt, att det föreliggande lagförslaget kommit att konsekvent söka inrikta sig på att befrämja det omedelbara sociala önskemål, som gemensamt erkännes såsom eftersträvansvärt, nämligen att det produktiva arbetet kan försiggå under de mest gynnsamma betingelser. När det då gäller att eftersöka, av vilka faktorer över huvud taget den modärna produktionen är beroende, torde det för nutidens industriledare blivit alltmera uppenbart, att man måste betrakta även den modärna arbetarerörelsen med dess idéinnehåll och framtidssträvanden såsom en avgörande faktor att taga hänsyn till. Man kan icke förneka, att ledaren för en stor produktion måste vara förtrogen och noga kalkylerad med fackföreningsrörelsen och de idéer, som denna alstrat i arbetareklassens medvetande, samt att han, såsom en följd av detta, även bör hålla en viss kontakt med arbetareorganisationerna inom det företag han leder. Denna syn från industriidkarnas sida på arbetarerörelsen har för kommittén underlättat finandet av en gemensam riktlinje.

Vad nu närmast beträffar den vidgade insikt i produktionen, som lagförslaget avsett tillförsäkra de olika industriföretagens arbetare, torde det vara en samstämmig mening bland industriens ledare, att det i och för sig utgör för industrien en styrka att äga tillgång till en tekniskt initierad och ekonomiskt förstående arbetarestam.

Förslaget har även velat betona, att driftsnämndernas verksamhet skall inrikta sig just på själva *produktionen*. Det erinras i sammanhang härmed om, att i kommitténs direktiver klart blivit framhållet, att de ifrågasatta åtgärderna äro avsedda att gälla produktionen, samt förhållandet mellan de i produktionen sysselsatta. Kommittén har sålunda icke velat göra driftsnämnderna till organ för vårdandet av en mångfald ej med produktionen sammanhängande arbetareintressen. På de håll i utlandet, där arbetarna synas ha behövt ett stöd i sitt organisationsarbete på ett annat sätt än här i Sverige, har man onekligen pålagt driftsråden en mängd uppgifter av synnerligen heterogen karaktär, som för svensk uppfattning delvis synas rätt främmande för dessa arbetareråd.

Såsom en andra avsikt med inrättande av driftsnämnder har angivits att "bereda arbetarna ökad förmåga till aktiv verksamhet" i produktionen. Till utveckling av denna tanke erinras därom, att fackföreningarna, organen för arbetarerörelsens hittillsvarande kontakt med industrien, hittills

ju icke kunna sägas hava inriktat sin verksamhet på arbetarnas förhållande till själva produktionen, annat än i sammanhang med deras personliga intressen av skälig arbetslön och arbetstid. Fackföreningsrörelsen har med framgång strävat efter att höja arbetareklassens allmänna materiella och kulturella levnadsnivå. Därmed synes den allmänna grunden vara lagd för en ytterligare utveckling av den industriella demokratiens idé. Den speciella förutsättningen, å andra sidan, för arbetareklassens förmåga till ett för produktionen gagnande medinflytande, måste vara viss teknisk och ekonomisk kunskap.

Driftnämndernas uppgift, sådan kommittén tänkt sig densamma, blir att utgöra ett medel för arbetareklassen att ernå denna erforderliga tekniska och ekonomiska kunskap, genom att skänka tillfälle till en allt grundligare inblick i produktionens sätt att funktionera. Såväl genom denna så småningom växande kunskap, som även i följd av de nya utvägar att göra den fruktbarande, som i viss grad blir en följd av det nya systemet, skulle för arbetarna öppnas möjligheter till en mera aktiv, självständig verksamhet i produktionen. De produktionsgagnande uppslagen från arbetarnas sida skulle mycket lättare kunna tillvaratagas och nya förutsättningar skapas för att dessa uppslag skola ökas i antal och värde. Det rent mekaniska, maskinmässiga arbetet kan ju icke undvaras, men dock kompletteras av en frigjord initiativkraft och ett intresse för arbetet och dess ledning, till vinst för såväl den individuella arbetsglädjen som för produktionens resultat.

Om också icke lagens 1 § utsagt, att meningen med driftnämnderna skulle vara ett åstadkommande av bättre förhållanden mellan arbetare och arbetsgivare, har man likväl där velat principiellt betona den stora betydelsen av en förbättrad samverkan mellan arbetarna och ledningen i respektive företag. Såsom det föreliggande förslaget gestaltat sig, utgör det ett utpräglat försök att, för ernående av samverkan, åvägabringa en kontinuerlig och direkt kontakt mellan arbetarna och arbetsledningen. Någon skarp avskildhet mellan arbetsgivarens representanter och arbetarnas i driftnämnden, eller mellan olika grupper av arbetare inom densamma, har förslaget icke ansett anbefallningsvärd; vid driftnämndens inre organisation har man sålunda tänkt sig densamma som en enhet, icke uppdelad i skilda och eventuellt motsatsbetonade avdelningar. En sådan fri samverkan mellan arbetarna och ledningen, baserad på ömsesidig respekt, intresse och förmåga skulle, om den kunde realiseras, enligt kommitténs uppfattning betyda ett steg mot utjämning av klyftan mellan styrande och styrda, mot en demokratisk produktionsordning.

Beträffande de företag, varå enligt förslaget lagen skall äga tillämpning, har i 1 § inledningsvis blott blivit nämnt, att den nya organisationen skall gälla industriens och hantverkets arbetare. Närmare bestämmelser äro givna i följande paragraf.

I denna paragraf angivas de företag, å vilka lagen skall äga tillämpning, samt huru vid beslut om driftsnämnds inrättande skall tillgå. Därvid är till att börja med att märka, att förslaget inskränkt sig till att blott omfatta företag inom industri eller hantverk. Uppenbart är, att härmed stora lager av den kroppsarbetande befolkningen uteslutas från den speciella form av medinflytande och möjlighet till inblick i produktionen, som det föreliggande förslaget upptagit. Lantarbetarna komma icke med, icke heller fiskarena, icke heller den stora gruppen transport- och kommunikationsarbetare, nämligen där företaget uteslutande är inriktat på sådan verksamhet, (däremot böra t. ex. järnvägarnas reparationsverkstäder stundom medräknas bland sådana företag eller anläggningar, där driftsnämnder kunna upprättas), icke heller affärshusens eller penninginrättningarnas kontors- och butikspersonal eller lagerarbetare, icke heller de å restauranter och därmed jämförliga företag anställda, icke heller åtskilliga av de smärre yrkesgrupper, som finnas upptagna i Kommerkollegiums förteckning å industri- och yrkesgrupper under nr XIV (särskilt nattvakter, tidningsbud, biografpersonal, försäkringsverksamhet och apotek), liksom slutligen icke heller sjukhusens eller skolornas personal. I övrigt hänvisas till den å sid. 153—156 intagna förteckningen å olika näringsgrenar och antalet däri anställda organiserade arbetare.

Det har synts kommittén riktigast, att det föreslagna första försöket till lagstiftning om en arbetarnas representation inom företagen inriktar sig på industriens och hantverkets arbetare. Kommittén har så förstått de vid densammas tillsättande givna direktiven, att åtminstone i första hand industriens arbetare avsetts. Direktivens allmänna anvisningar om *industriell* demokrati hava synts kommittén så mycket mera naturliga att följa som, enligt kommitténs uppfattning, det faktiska sociala läget pekar hän just i samma riktning. Industriens och hantverkets arbetare kunna av många skäl betraktas såsom den grupp, för vilken det är lättast att finna formen för ett medbedömande och ett medinflytande. Industrierbetarnas i allmänhet högt utvecklade organisationer, deras omedelbara, direkta förhållande till respektive företags verksamhet, och de åtminstone på många håll stora förutsättningar, som föreligga för att arbetarna i dessa företag skola förmå sätta sig in i den verksamhet, som av företaget bedrives, allt detta förlänar åt dessa kategoriers krav på medinflytande inom respektive produktionsgren den styrka, som vilar på en icke blott rättvis utan även praktiskt realiserbar idé.

Kommittén vill härmed icke hava givit uttryck för den principiella ståndpunkten, att en demokratiserad förvaltning inom exempelvis transport- och kommunikationsväsendet skulle vara ogörlig, detta så mycket mindre, som åtskilliga utländska driftsnämndssystem omfatta även så-

dana verksamhetsgrenar, som det svenska förslaget t. v. lämnat utanför. I detta sammanhang erinras om den i 4 mom. i denna paragraf givna bestämmelsen, att driftsnämnder jämväl må inrättas i andra företag än industriens och hantverkets, efter avtal härom mellan arbetsgivaren och ifrågakommande organisationer. Skulle driftsnämndsinstitutionen slå väl ut och visa sig gagnelig inom de företag, där densamma enligt kommitténs förmenande lättast kan realiseras, torde väl vara att emotse, att denna organisationsform alltmera vinner terräng, efter frivillig, ömsesidig överenskommelse, även inom företag, som ej äro att hänföra till industrien eller hantverket.

Gränsen mellan industri och hantverk har för kommittén synts mången gång så oklar, och de allmänna arbetsförhållandena i de större hantverksföretagen så likartade med industriföretagens, att någon särskilnad i nu förevarande hänseende mellan de bägge olika grupperna av produktiv verksamhet icke ansetts tillfyllest motiverad.

Självklart komma i praktiken fall att yppa sig, då det kan vara tvivelaktigt, om visst företag är att hänföra till industrien, resp. hantverket, eller om detsamma eventuellt är av sådan natur, att driftsnämndslagen icke å detsamma skall tillämpas. Kommittén har likväl icke ansett av nöden att i likhet med vad i vissa av de utländska lagarna förekommer företaga en uppräknig av samtliga de olika grupper av företag, å vilka lagen skulle kunna äga tillämpning, detta även av den anledningen, att en dylik uppräknig likväl aldrig torde bliva fullständigt uttömmande och klarläggande, utan har kommittén i stället velat lösa eventuella svårigheter på denna punkt genom att lägga avgörandet av de tvistiga fallen i arbetsrådets hand (4 §).

Det kan väl förväntas att för arbetsrådet stundom skulle yppa sig tveksamma fall vid uppdragandet av en gränslinje mellan företag, varå lagen skall äga tillämpning eller icke. Härvid måste det enligt kommitténs förmenande gälla att icke blott taga hänsyn till den ifrågavarande verksamhetens art, utan i gränsfall även till de yttre förhållanden, under vilka den bedrives, samt till den utsträckning, i vilken de anställda och arbetsgivarna äro organiserade. Där de allmänna förutsättningarna äro till finnandes, vilka för kommittén synts utgöra den naturliga jordmån, i vilken driftsnämnderna kunna trivas, torde detta böra tillmätas en jämförelsevis avgörande betydelse.

Ett annat spørsmål för arbetsrådet att avgöra blir huruvida viss industriell eller hantverksmässig verksamhet skall anses utgöra ett eller eventuellt flera "företag". Härvid har kommittén utgått ifrån, att icke förefintligheten av en gemensam ekonomisk överorganisation skall föranleda, att samtlig verksamhet därunder behöver betraktas såsom ett företag. Där exempelvis ett stort bolag äger ett flertal fabriker eller verk-

städer, lokalt spridda i olika orter, torde som regel varje dylik lokal organisation böra betraktas som ett företag i lagens mening. Där vidare å viss plats verksamheten icke blott är uppdelad i alldeles olika grenar, utan även avser fabrikation för försäljning av helt artskilda artiklar, torde åter som regel varje sådan fabrikation, låt vara under samma överledning och bedriven å samma ort, räknas såsom särskilt företag. Däremot har det synts klart, att en under viss huvudsaklig verksamhet tydligen underordnad och osjälvständig drift, lokalt och tekniskt i omedelbar förbindelse med huvudföretaget, icke skäligen bör räknas såsom särskilt företag i lagens mening. I övrigt torde som regel vad kommittén här avsett med "företag" sammanfalla med vad som av den officiella statistiken betecknas såsom "anläggning" eller "arbetsställe".

I likhet med de utländska lagarna i ämnet har kommittéförslaget icke uppdragit någon särskillnad mellan å ena sidan av staten, respektive av kommunen drivna företag inom industrien eller hantverket, samt å den andra sidan enskilda sådana företag. Sålunda skulle jämväl falla under lagens tillämpningsområde statens mekaniska verkstäder och skeppsvarv.

När kommittén icke ansett lämpligt att göra åtskillnad mellan enskilda och allmänna företag, har därmed onekligen i viss mån tagits ett avsteg från de direktiver, som genom anförandet till statsrådsprotokollet vid kommitténs tillsättande givits. Hans excellens statsministern anförde i denna del:

"För att icke komplicera uppgiften och indraga frågor, vilka med större fördel torde kunna behandlas och lösas fristående — såsom t. ex. det aktuella spörsmålet om en förhandlingsordning mellan personalen och ledningen vid statens affärsdrivande verk, som regeringen anser böra skyndsammast bringas till en lösning — finner jag mest praktiskt, att den utredning rörande den industriella demokratiens problem, som nu torde böra komma till stånd, icke omfattar företag, som ägas och förvaltas av staten eller kommuner, utan begränsas till sådan produktion, som nu ledes av enskilda eller bolag."

Det citerade yttrandet om en förhandlingsordning mellan personal och ledning vid statens affärsdrivande verk torde hänföra sig till det kungl. socialstyrelsen givna uppdraget att utarbета förslag till lag angående dylik förhandlingsordning. Vid detta ärendes behandling inom socialstyrelsen har emellertid densamma som bekant funnit sig icke böra föreslå någon speciell förhandlingsordning mellan staten såsom arbetsgivare och den i statsdriften anställda arbetspersonalen, i den mån densamma icke är att betrakta såsom stående i tjänstemannaställning. Ur socialstyrelsens allmänna motivering torde i detta sammanhang kunna anföras följande:

"Vad åter angår statens övriga personal eller den inom vissa grenar av statens verksamhet ganska talrikt förekommande arbetarepersonalen, skiljer sig dess arbetsförhållanden föga från de arbetares, som sysselsättas inom den enskilda verksamheten. Arbetsavtalet

kännetecknas ej av någon större fasthet eller varaktighet. Arbetets natur och avlöningsförhållanden överensstämma väsentligen med vad som gäller ifråga om det enskilda arbetet. Mellan statens och den enskilda verksamheten äger ett ständigt utbyte av arbetskraft rum. Statens arbetare tillhöra i stor utsträckning samma fackliga organisationer som de enskilda företagens arbetare. Det torde sålunda enligt styrelsens mening ej lämpligen kunna ifrågakomma att åt förhållandet mellan staten och sådana dess arbetstagare, som icke äro tjänstemän, giva någon särskild från det vanliga arbetsförhållandet avvikande gestaltning. Då styrelsen sålunda icke anser skäl förefinnas för en särskild reglering av de statsanställda arbetarnas arbetsförhållanden, vilken för övrigt givetvis skulle för dessa arbetare medföra en högre grad av bundenhet, har styrelsen ej heller funnit anledning att för ifrågavarande arbetare föreslå några bestämmelser rörande förhandling. I detta som i övriga deras arbetsförhållanden rörande avseenden skulle gälla enahanda regler som beträffande det enskilda arbetsförhållandet."

Kommittén ansluter sig till socialstyrelsens anförda synpunkter och tillåter sig ytterligare i denna fråga erinra om följande förhållanden:

De av staten eller kommunen ägda verkstäder och övriga företag, som här kunna ifrågakomma, driva en verksamhet, som icke till sin natur är artskild från enskilda företag, och som ofta även direkt upptager konkurrens med dylika företag. Att märka är jämväl, att ännu mindre någon dylik artskillnad kan påstås föreligga mellan å ena sidan av staten och å den andra sidan av kommunerna drivna företag av här ifrågavarande art; men då på sin tid socialstyrelsen erhöll uppdrag att utarbета förslag till förhandlingsordning, avsåg emellertid denna förhandlingsordning givetvis *endast* att omfatta statens företag, däremot icke kommunernas. Kommittén har icke ansett lämpligt att någon särskild göres mellan statens och kommunernas arbetare med avseende på den demokratiserade driftförvaltningen. När socialstyrelsen icke beträffande statens företag velat föreslå någon särskild förhandlingsordning för de däri anställda egentliga arbetarna, har kommittén ansett sig oförhindrad att låta sitt förslag omfatta såväl kommunernas som statens arbetare. Det allmänna systemet för industriell demokrati har givetvis icke ansetts böra uteslutas från tillämpning i statens företag, utan bör omfatta samtliga företag inom industri och hantverk.

Kommittén har ytterligare velat beakta, att de vid det allmännas industriella företag fritt anställda arbetarna själva betrakta sig såsom i allt väsentligt jämställda med den enskilda industriens arbetare, samt även torde anse naturligt, att de icke bliva ställda utanför ett för den fria industrien gällande system av industriell demokrati. Jämväl har bland övriga arbetare yppats den meningen, att de vid statens verkstäder arbetande kamraterna icke böra behandlas i någon särklass och eventuellt erhålla en annan förhandlingsordning än övriga arbetare inom samma fack, så mycket mindre som respektive grupper äro anslutna till gemensamma fackförbund.

Det synes uppenbart, att vid ett förslag till organisation av industriell demokrati blott företag av en viss storlek kunna komma i betraktande. När kommittén fixerat siffran 25 såsom angivande det antal arbetare, vilka skola i ett företag äga full sysselsättning, för att därstädes driftsnämnd skall kunna upprättas, ligger det i sakens natur, att denna liksom varje sådan siffra i viss mån kommer att beteckna en godtycklig precisering; likväl tror sig kommittén genom denna storleksbestämning hava ungefärligen angivit ett mått, som ur allmän synpunkt kan accepteras såsom skäligt och lämpligt. Gentemot den farhågan, att nu omhandlade bestämmelse skulle obehörigen utestänga arbetarna i en mängd mindre företag från de möjligheter och rättigheter, som lagen om driftsnämnder skulle grunda, erinras om den i 2 mom. givna bestämmelsen angående en parallell anordning för företag av mindre omfattning. Den i detta sammanhang givna minimibegränsningen för de mindre företagen, nämligen att de skola sysselsätta "flera än fyra arbetare", sammanfaller med motsvarande stadgande i lagen om arbetstidens begränsning.

Till jämförelse med bestämmelsen att ifrågakommande arbetare skola "äga full sysselsättning" i företaget, erinras att den norska lagen fordrar, att respektive arbetare skola "regelbundet året om" vara i företaget sysselsatta; den österrikiska åter har uppställt kravet, att arbetarna skola äga "varaktig sysselsättning", och den tyska driftsrådslagen använder formuleringen, att "i regel" visst antal arbetare skola äga anställning i företaget.

Med uttrycket full sysselsättning har kommittén avsett, att anställningen icke skall vara någon bisyssla; så snart emellertid anställningen utgör arbetares enda huvudsakliga sysselsättning, är den att anse såsom full sysselsättning: skulle alltså exempelvis ett företag under tryckta konjunkturen hava inskränkt sin drift till att omfatta blott få timmars dagligt arbete eller blott arbete under vissa veckodagar, torde dock företagets arbetare vara att betrakta såsom ägande full sysselsättning vid företaget. Det har icke ansetts riktigt, att lagen skulle vara otillämplig beträffande sådana säsongföretag, vilka under viss tid av året inskränka driften; detta skulle ju däremot bliva för en del sådana företag fallet, om krav på regelbunden årlig anställning antoges.

I första momentet gives även bestämmelsen om den inre förutsättningen för att driftsnämnd skall kunna inrättas i visst företag, nämligen att arbetarna där skola hava "organiserat sig i fackförening eller verkstadsklubb, ansluten till organisation, som omfattar arbetare inom hela riket eller viss del därav inom samma fack eller industri".

Det var naturligt att kommittén, sedan den beslutat föreslå, att en representation för arbetarna, fabriksråd, driftsråd eller dylikt, borde inrättas, måste noga taga i övervägande de olika vägarna för denna tankes realiserande. Å ena sidan var ju möjligt att legalt uppbygga de tänkta re-

presentationerna omedelbart på basis av hela arbetarestammen, oavsett dess förutvarande organisation, vilket skett i Ryssland, Österrike, Tyskland och Norge — dock att ju nu i Ryssland samtliga arbetare måste vara organiserade; å andra sidan förelåg utvägen att den industriella demokratin skulle grundas just på graden av fri organisation bland arbetare och arbetsgivare, såsom den engelska Whitley-kommittén gjort gällande. Kommittén har då tagit fasta därpå, att den svenska arbetareklassen visat sig äga förmåga att bilda och hålla tillsammans synnerligen omfattande och fasta organisationer, att vidare de svenska arbetarna redan äro i besittning av ett icke oväsentligt medinflytande vid industriens ledning, åtminstone i frågor beträffande arbetslöner, arbetstid o. d., — ett medinflytande, som i utlandet på åtskilliga punkter inträtt först i och med lagstadgandena om driftsråd — samt att detta medinflytande, som i kollektivavtalen kommit till sitt naturliga uttryck, just kunnat existera med stöd av de starka och högt uppdrivna arbetareorganisationerna. Även å arbetsgivaresidan dominerar organisationen allt mera. För kommittén har det under dessa förhållanden syntts naturligt att vid ett lagfästande av arbetareklassens medinflytande i industrien basera detsamma på verklighetens grund, på de befintliga arbetareorganisationerna.

Så mycket mer har detta ansetts motiverat, som kommittén haft en livlig övertygelse om, att ett sådant system skulle hänga fritt i luften, om det icke från början understöddes av opinionen bland de organiserade arbetarna, om det icke på visst sätt befrämjade, i stället för att eventuellt bringa förvirring i den verksamhet, som nu bedrivs av fackföreningar, fackförbund och industriförbund. Genom att göra de lokalt befintliga arbetareorganisationerna till de beslutande beträffande frågan om inrättande av driftsnämnder, samt till de enda valkorporationerna, har kommittén funnit, att man vunnit effektiv garanti för, att de föreslagna arbetarrepresentationerna vid fabrikerna skola hålla god kontakt och arbeta i samförstånd med vederbörande fackliga arbetareorganisationer. Erfarenheterna från utlandet giva även vid handen, att arbetareklassen själv bestämt kräver ett nära samarbete mellan driftsråd och fackorganisationer. Härmed är givetvis icke sagt att driftsnämndernas existens skulle innebära något direkt förstärkande av den ena eller andra partens ställning i den kontinuerliga kraftmätningen mellan arbetare och arbetsgivare om löner och ersättningar. Tvärtom är detta ett område, från vilket driftsnämnderna enligt kommittéförslaget skulle i stort sett hålla sig borta.

Det skulle måhända, snarare dock ur principiell än ur verkligt praktisk synpunkt, kunna framställas vissa betänkligheter emot, att de oorganiserade arbetarna genom förslaget blivit uteslutna från rätten att deltaga vid utseende av driftsnämnd. I själva verket visa de siffror, som angiva arbetareorganisationernas omfattning, att antalet oorganiserade ar-

betare inom industrien och hantverket numera utgör en jämförelsevis ringa minoritet.

Gentemot den ståndpunkt, som ur demokratisk synpunkt hävdar, att alla, även de oorganiserade, böra vara meddelaktiga i rätten att utse eller deltaga i driftsnämnderna, må erinras därom, att arbetareklassens talan hittills, när det gällt förbättringar i arbetslön eller arbetstid, blivit förd av de organiserade arbetarna. De oorganiserade hava utan egen ansträngning och utan några föreningskontributioner automatiskt blivit delaktiga av de vunna resultaten: på samma sätt skulle de även bliva delaktiga i den inblick i produktionen, som genom driftsnämndens försorg skall bibringas företagets samtliga arbetare, samt i de fördelar för arbetarna och förbättringar i dessas ställning, som genom driftsnämndens verksamhet kunna vinnas. Det erinras även om, att de svenska arbetareorganisationerna alltid hava dörren öppen för nya medlemmar; här finnas icke någon motsvarighet till de slutna skrän, vartill exempelvis i Förenata Staterna vissa fackföreningar haft tendens att utveckla sig. För övrigt är det ju även så, att det krav på en demokratiserad driftsförvaltning, som kan konstateras bland de svenska arbetarna, uppbäres just av deras organisationer. Slutligen utgöra bestämmelserna i 1. mom:s sista punkt angående giltighet av beslut om driftsnämnds inrättande en borgen för, att driftsnämnd över huvud taget icke kan komma till stånd, där någon större procent oorganiserade arbetare äro anställda.

Systemet att låta driftsnämnderna omedelbart stödja sig på de befintliga fackliga arbetareorganisationerna kan måhända på något håll vålla en viss tveksamhet ur juridisk synpunkt. De ifrågavarande organisationerna måste ju betraktas såsom sociala verkligheter av första rang, men de sakna ännu sin föreningslag, de äga icke den konsolidering i formerna, som äldre samhällsinstitutioner besitta. Kommittén har väl beaktat vilka betänkligheter det möjligen kan väcka att i en lag införa sådana begrepp som verkstadsklubb, fackförening, fackförbund, arbetsgivareförening o. s. v., utan att dessa begrepp blivit fixerade, eller utan att samtidigt stadgats något slags prövning av vederbörande organisationers formella fullmålighet. Kommittén har likväl utgått ifrån, att nämnda arbetare- och arbetsgivaresammanslutningar, som ju äro av doktrinen och praktiken erkända som juridiska personer, i verkligheten väl skola vara i stånd att fylla den roll, de i lagförslaget tilldelats; å andra sidan har det knappast ansetts såsom kommitténs uppgift att utarbeta förslag till bestämmelser angående registrering eller dylikt av dessa vår tids sociala nyskapelser, utan må detta enligt kommitténs mening förbehållas den kommande lagstiftningen om de s. k. ideella föreningarna.

De lokala organisationer, vilka skola utgöra driftsnämndernas väljarkår, har kommittén ansett böra äga ett bestämt sammanhang med vissa överorganisationer. Genom detta krav har man i själva verket yt-

terligare understrukit driftsnämndernas organiska sammanhang med den i ett fåtal huvudorganisationer opererande arbetarerörelsen; det kommer icke att bliva några godtyckliga eller okända nyskapelser, utan just de nu förefintliga, centrala sammanslutningarna, som skola utgöra driftsnämndernas stöd. Det är uppenbart, att de överorganisationer på arbetaresidan, vilka avses med orden "vilka omfatta hela riket eller viss del därav", äro industri- och fackförbunden. För närvarande äro ju de fackliga överorganisationerna antingen industriförbund, omfattande samtliga arbetare i viss industri, eller fackförbund, omfattande samtliga arbetare i visst fack. Uttrycket "viss del därav" åsyftar det förhållandet, att vissa av förbunden blott omfatta eller i framtiden kunna komma att omfatta vissa delar av riket. För vidare utredning om hithörande förhållanden hänvisas till den särskilda redogörelse för de svenska arbetareorganisationerna, som å annat ställe influtit i kommitténs betänkande.

Kommittén har vid övervägandet av den betydelse, som arbetarnas centrala sammanslutningar äga, även kommit till den uppfattningen, att dessa med fördel kunna fylla en del av de uppgifter, som i utlandets driftsrådssystem blivit särskilda, nyskapade överorganisationer anförtrodda. Också därför synes det kommittén berättigat att av de lokala organisationerna kräva anslutning till huvudorganisation.

Stadgandet att minst hälften av de inom företaget anställda arbetarna skola deltaga vid beslut om driftsnämnds inrättande, samt om en kvalificerad majoritet av tre fjärdedelar av de röstande vid fattande av beslutet, har tillkommit med hänsyn därtill, att platsorganisationerna ju ofta nog icke omfatta alla arbetare i företaget; man har då eftersökt en borgen för att driftsnämndens inrättande motsvaras av en utbredd önskan bland alla arbetarna i företaget. Med kännedom om det förhållandet att klubb- eller fackföreningsmötena knappast bruka eller kunna besökas av mer än en del av medlemmarna, har det icke ansetts lämpligt att kräva, att den kvalificerade majoriteten skulle omfatta samtliga klubbmedlemmar eller fackföreningsmedlemmar, utan blott de i omröstningen deltagande.

*

Genom stadgande i 2 mom. har tillskapats en institution för de smärre företagen, avsedd att i huvudsak fylla driftsnämndens uppgifter.

Då i Sverige förekomma ett avsevärt antal företag eller anläggningar, vari arbetareantalet understiger 25, skulle frånvaron av en bestämmelse, gällande de mindre företagen, i själva verket betyda att lagen bleve otillämplig för en avsevärd del av de i industrien och hantverket sysselsatta arbetarna. Såväl i Tyskland och Österrike som Norge har man ju vid efter sökandet av den för de smärre företagen lämpliga organisationsformen stannat vid, att en särskild förtroendeman för arbetarna skall utses. I

olikhet härmed har kommittén emellertid icke ansett anbefallningsvärt, att blott en arbetare utses till talesman för sina kamrater. Däremot tala psykologiska skäl, då nämligen erfarenheten torde hava visat, att en ensam arbetare såsom representant för sina kamrater ofta nog inför arbetsgivaren känner en viss osäkerhet och erfar behov av en kamrat vid sin sida såsom vittne vid förhandlingarna med arbetsgivaren. I och med bestämmelsen om tvenne arbetarerepresentanter jämte en arbetsgivarerepresentant i de smärre företagens driftsnämnder har även i denna vunnits en liknande proportion mellan arbetare och arbetsgivare, som i de egentliga driftsnämnderna blir den vanliga.

*

Det är ju i verkligheten icke ovanligt, att vid de större företagen flera lokalorganisationer äro tillfinnandes, exempelvis en, som genom sitt förbund är ansluten till Landsorganisationen i Sverige, och en, stående utanför densamma. I den mån som fackförbundsprincipen äger bestånd i motsättning till industriförbundsprincipen — varom närmare utredning i annat sammanhang förebragts — är även att märka, att inom samma företag, sysselsättande olika fackarbetare, förekommer, att dessa respektive äro anslutna till sina fackförbund. Kommittén har icke velat ingå på mera vidlyftiga bestämmelser — som väl kunde hava varit möjligt — för reglerandet av respektive organisationers funktion vid det nödvändiga samarbetet dem emellan enligt föreliggande förslag. Kommittén har nämligen varit förvissad om, att arbetarna och deras klubbstyrelser äga den träning vid handläggandet av dylika föreningstekniska angelägenheter, att de själva kunna finna de lämpligaste formerna och detaljanordningarna vid ifrågavarande situationer. I detta sammanhang må blott hänvisas till bestämmelsen i 8 § 1 mom., varest uttryckligen stadgats, att organisationerna må träffa de avgöranden, som anses erforderliga för att närmare bestämma huru vid beslut eller val skall tillgå.

Beträffande 4 mom. synes detsamma icke kräva någon särskild motivering; att driftsnämnd skall kunna inrättas efter frivillig överenskommelse mellan arbetsgivaren och vederbörande arbetareorganisationer är självklart. Momentets innebörd är blott den, att sålunda inrättad driftsnämnd blir "laglig", det vill bland annat säga att arbetsrådet får samma skyldighet att taga befattning med dess angelägenheter som beträffande annan driftsnämnd.

3 §.

Kommittén har funnit nödvändigt att särskilt angiva, vad som enligt det föreliggande förslaget skall med arbetare avses. Visserligen har i föregående sociala lagar bestämmelser givits angående vad med arbetare

skall förstås, men dessa lagars syftning synes kommittén hava föranlett en definition, som icke direkt inriktar sig att täcka det begrepp, som det i föreliggande förslag till lag om driftsnämnder gäller att bestämma.

Kommitténs förslag ansluter sig nära till den norska driftsrådslagen, vilken i sin 2 § har följande bestämmelse:

”Tvist om inom företaget anställd person skall anses för arbetare avgöres av arbetsperson över 18 år, som utför avlönat arbete i företagets tjänst, dock icke chef (bestyrer), disponent eller andra överordnade, och icke heller lärlingar, bud, kontorspersonal eller förmän, som huvudsakligen utöva tillsyn eller hava fast månads- eller årslön.

”Tvist om inom företaget anställd person skall anses för arbetare avgöres av arbetsrådet.”

Såsom synes har det svenska kommittéförslaget emellertid *icke* ansett nödvändigt att åt kontorspersonalen inrymma någon särställning i förhållande till övriga arbetare i företaget. De utländska driftsrådslagarna hava ju samtliga tillerkänt kontorspersonalen ett medinflytande och en särställning i driftsråden, som icke i något avseende är underlägsen arbetarnas. Man kan såsom en allmän anmärkning konstatera, att kommitténs förslag sökt att i möjligaste mån förenkla och efter våra förhållanden lämpa den organisation, som här i landet skulle ifrågakomma. Därför har icke heller kommittén ansett lämpligt föreslå, att de kontorsanställda skulle inom driftsnämnderna utgöra någon särskild grupp, utan avser förslaget, att de organiserade kontoristerna skola vara berättigade utse representanter i driftsnämnden efter samma grunder som övriga yrkesgrupper, såsom i 6 § blivit angivet.

Visserligen resas från arbetsgivarehåll åtskilliga invändningar mot kontorspersonalens deltagande i driftsnämndssystemet. För kommitténs majoritet ha likväl de farhågor, som i detta sammanhang kommit till uttryck, syntts överdrivna, bland annat av det praktiska skälet, att kontorspersonalen ännu som regel är oorganiserad, och därför blott jämförelsevis sällan torde bli representerad i driftsnämnderna. Om emellertid, såsom måhända anföres, kontorspersonalen ofta intager en viss förtroendeställning i förhållande till arbetsgivaren, och om denna personal som regel skulle känna sig såsom arbetsgivaren mera närstående, eller som hans representant, synas dessa omständigheter icke utgöra skäl emot att de kontorsanställda kunna bliva ledamöter av driftsnämnden. För arbetsgivaren borde sådana ombud tvärtom synas som en förstärkning av hans position i nämnden. De synpunkter, de kontorsanställda där skulle företräda, borde ju med den givna utgångspunkten närmast sammanfalla med arbetsgivarens egna, och de upplysningar, som de i egenskap av driftsnämndsledamöter kunde erhålla, skulle väl vara av ringa vikt i jämförelse med dem, vilka komma dem till del i egenskap av arbetsgivarens särskilda förtroendemän. För kommitténs majoritet har det, trots dessa omständig-

heter, synts av principiell betydelse att kontorspersonalen i de föreslagna nämnderna blir i tillfälle att samarbeta med arbetarnas representanter, liksom med arbetsgivarens. En verklig demokratisering av driftsförvaltningen torde, enligt kommitténs uppfattning, knappast heller kunna ånkas med uteslutande från medbestämmanderätten av den outhärliga arbetaregrupp, som kontorspersonalen utgör.

Den praktiska erfarenheten från striderna mellan arbetare och arbetsgivare har för kommittén motiverat ett försök att definiera förmansbegreppet, och den i 2 mom. givna formuleringen överensstämmer med den ståndpunkt i tvistefrågan, som så småningom torde hava visat sig mest hållbar. Den lag, som bl. a. syftar till sådana anordningar, varigenom de industriella konflikterna bringas till minskning, synes vara den givna hemorten för bestämmelsen om vad med förman bör förstås.

4 §.

Kommittén har ansett lämpligt, att det genom lagen om arbetstidens begränsning inrättade arbetsrådet tilldelas funktionen att när det gäller formell prövning av vissa i och med driftsnämndernas tillkomst och verksamhet uppkommande frågor fungera såsom överinstans. Arbetsrådet beredes genom sin förut i lag anvisade verksamhet tillfälle till god insblick i förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare inom olika verksamhetsgrenar och på skilda platser i landet, reglerna för dess sammansättning gör det lämpligt till den ifrågavarande uppgiften och kommittén har förmenat sig kunna förutsätta, att arbetsrådet trots sina övriga plikter skall bliva i tillfälle att även väl fullgöra den uppgift, som genom lagförslaget tilldelats detsamma.

Kommittén har alltså icke velat föreslå någon organisatorisk överbbyggnad för driftsnämnderna, liknande i de flesta utländska system förekommande eller föreslagna distriktsråd eller riksindustriråd. Förslaget har naturligen velat med försiktighet gå fram vid utarbetandet av den nya organisationen. Icke blott den omständigheten, att man här beträder alldeles oprövade vägar, har för kommittén varit ett motiv till återhållsamhet; kommittén har, såsom förut påpekats, velat försöka lägga sitt förslag så enkelt som möjligt. Samtidigt har den av kommittén antagna principen, att hålla driftsnämnderna i nära samband med de befintliga arbetare- och arbetsgivareorganisationerna, medfört såsom en naturlig konsekvens, att de redan förefintliga överorganisationerna för såväl arbetare som arbetsgivare i många fall få träda i stället för andra korporationer. Fördelningen av förekommande ärenden mellan arbetsrådet såsom en överinstans och de centrala organisationerna såsom en annan har skett efter den grundsatsen, att såsom regel arbetsrådet fått avgörande i tvistiga frågor av huvudsakligen formell karaktär, uppkomna just i sammanhang med driftsnämndernas funktion, under det att överorgani-

sationernas ord såsom förut blir avgörande för den slutliga behandlingen av reella tvistefrågor mellan arbetare och arbetsgivare.

När genom 4 § arbetsrådet tillerkänts befogenhet att i tvistiga fall avgöra ej blott å vilka företag lagen skall äga tillämpning, utan även, huruvida viss anställd skall enligt driftsnämndslagen anses såsom arbetare, eller eventuellt såsom överordnad, har visserligen i sistnämnda avseende en befogenhet tillerkänts arbetsrådet, som kan sägas tänga ett område, där hittills respektive parter förbehållit åt sig själva avgöranderätten. Här må då betonas, att givetvis arbetsrådets avgörande å den ifrågasvarande punkten blott får betydelse vid tillämpningen av den föreslagna driftsnämndslagen, och icke kan därutöver utsträckas.

I förslaget ingår icke någon bestämmelse därom, att när driftsråd inrättats, uppgift därom skall meddelas arbetsrådet eller annan offentlig institution. Väl kan tänkas, att i olika sammanhang kan vara av intresse att äga tillgång till hela landet omfattande uppgifter angående förefintligheten av driftsnämnder; kommittén har emellertid förmenat, att detta intresse på enklaste sätt kan tillgodoses därigenom, att bland de av Kommerskollegium insamlade näringsstatistiska uppgifterna jämväl upptages meddelande huruvida vid respektive företag driftsnämnd finnes.

5 §.

Kommittén har hållit före, att den smidigaste anpassningen efter verklighetens skiftande förhållanden blir möjlig, om åt de såsom valkorporationer fungerande arbetareorganisationerna, respektive åt arbetarna, överlämnas att inom den av lagen givna ramen fritt bestämma antalet av sina representanter i driftsnämnden. Arbetarna kunna sålunda själva före varje ordinarie val avgöra, om de vilja insätta i driftsnämnden ett större eller mindre antal representanter, inom begränsningen 3—9, och arbetsgivaren har likaledes att själv fritt bestämma, huruvida han vill sända blott en eller högst tre representanter till nämnden. Det är emellertid givet, att denna ömsesidiga frihet väl kompletteras av en föregående överläggning mellan arbetsgivaren och arbetareorganisationerna angående driftsnämndens lämpliga storlek. Den faktor, som härvidlag kommer att bli avgörande, synes utom hänsynen till företagets storlek, vara den i 6 § förekommande bestämmelsen, att de bland arbetarevalmännen förekommande olika yrkesgrupperna böra om möjligt företrädas i driftsnämnden, samt de i 7 § givna direktiven angående den såväl tekniska som ekonomiska sakkunskap, vilken särskilt genom arbetsgivarens representanter bör bli i nämnden företrädd.

Skulle emellertid parterna icke kunna ena sig om driftsnämndens storlek, innehåller förslaget hänvisning till arbetsrådet såsom avgörande instans. Det är uppenbart att med valet får anstå till dess arbetsrådets utåtande inhämtats, och det ligger därför i sakens natur, att arbetsrådets

avgörande bör träffas snarast möjligt, liksom att dess förordnande skall dikteras av hänsyn till vad i varje fall prövas lämpligt, bl. a. i betraktande av företagets relativa storlek, arbetarestammens sammansättning m. m.

Valmän äro de till de behöriga arbetareorganisationerna anslutna arbetare, och jämlikt 8 § skall vid valet såsom regel iakttagas, att den för respektive organisation gällande ordning tjänar till rättesnöre för huru vid valet skall tillgå. Rösträtt vid valtillfället kommer sålunda att innehavas av de till organisationerna anslutna arbetare, vilka jämlikt organisationernas egna stadgar äga rösträtt.

Beträffande de av arbetarna valda representanterna är blott i denna paragraf framhållet, att valet skall ske bland till behörig organisation anslutna arbetare. Övriga bestämmelser angående valbarhet återfinnas under 10 §.

Bestämmelserna angående val av suppleanter må jämföras med den i 8 §, 2. mom. förefintliga regeln, att om ledamot av driftsnämnd avgår under arbetsåret, suppleant skall inträda i den avgångnes ställe. Vid val av suppleant bör sålunda iakttagas, att denne är lämpad att i driftsnämnden ersätta viss ledamot därav, exempelvis i dennes egenskap av representant för viss yrkesgrupp. Härvidlag kan dock eventuellt iakttagas den modifikation, att om vid företaget förekomma fler yrkesgrupper än antalet arbetarerepresentanter i driftsnämnden, icke representerad yrkesgrupp tillerkännes ombud bland suppleanterna.

Det ligger i sakens natur, att arbetsgivaren, som har rättighet att utse högst tre ledamöter, kan och, där så är möjligt, väl även bör utse sig själv till sådan ledamot. Det har i övrigt lagts i hans hand att efter de i varje särskilt fall förekommande omständigheterna fritt bestämma om suppleanter för av honom utsedda ledamöter.

Såsom av paragrafen synes har kommittén velat ungefärligen bibehålla proportionen 1—3 mellan arbetsgivarens och arbetarnas representanter i driftsnämnden. De svenska driftsnämnderna äro alltså, om man så vill, en mellanform mellan å ena sidan den typ av driftsråd, där arbetsgivaren är representerad till lika styrka med arbetarna, och å andra sidan den typ, varest driftsråden äro uteslutande sammansatta av arbetare. Genom den av kommittén föreslagna formen har en övertikt garanterats arbetareinflytandet, men man har samtidigt velat skapa ett organ, varest, i överensstämmelse med den i 1 § uttryckta principen, en kontinuerlig kontakt i ordnade former åvägabringas mellan de tvenne kontrahenterna arbetare och arbetsgivare. Det vill visserligen till, att icke arbetsgivarnas representanter i driftsnämnden på grund av sin minoritetsställning gå till sitt uppdrag beslutna att icke söka samförstånd, på förhand fyllda av motvilja mot hela driftsnämndsinstitutionen. Det blir även av vikt, att arbetaremajoriteten i nämnderna icke låter sin flertals-

ställning föranleda den att utan hänsyn negligera alla meningar, som framföras av arbetsgivarens representanter, varigenom dessas ställning skulle så småningom bliva ohållbar. Naturligt är, att svårigheter av antydd art icke kunna helt undvikas. Om kommittén haft en annan uppfattning, skulle väl det av densamma utarbetade förslaget på åtskilliga punkter vågat gå längre beträffande den befogenhet, som blivit driftsnämnderna tillerkänd. En viss anda av samförstånd, som erfordras för att systemet skall gå i lås, har kommittén ansett som en förutsättning för sitt förslag: utan densamma torde över huvud taget varje försök stranda att inom det nuvarande samhällets ram bygga upp ett system av industriell demokrati.

Valen till driftsnämnd skola jämlikt 2 mom. som regel äga rum under november månad, och valperioden omfattar det därpå följande kalenderåret. Kommittén har dock ansett lämpligt att den successiva övergången till den nya ordningen underlättas genom ett särskilt stadgande; i företag, där driftsnämnd icke ännu inrättats, kan densamma enligt 3 mom. omedelbart beslutas och väljas. Såsom av 8 §, 4 mom. framgår, skall driftsnämnden i detta fall första gången sammanträda senast sex veckor efter det val förrättats. Praktiska skäl tala nämligen för, att såväl arbetsgivaren som arbetarna erhålla en viss tidsfrist mellan valet och driftsnämndens första sammanträde. I detta fall kan alltså uppdragstiden för driftsnämndsledamöterna i vissa fall utsträckas till närmare två år.

6 §.

Enär ju driftsnämnden enligt förslaget komme att stå nära ledningen av företaget i dess helhet, bör densamma äga en så allsidig sammansättning som möjligt. Härigenom icke blott erhålla de olika arbetaregrupperna i nämnden representation för tillvaratagande av sina speciella intressen, utan förlänas även nämnden själv ökad kompetens att mera allsidigt överblicka företagets drift.

Kommittén har funnit, att avsevärda svårigheter möta för att i lag precist angiva, huru fördelningen mellan de olika yrkesgrupperna av platser i driftsnämnden skall äga rum. Givet är, att om exempelvis vid ett företag förekomma fler än nio yrkesgrupper, vilket vid åtskilliga av de större företagen icke är ovanligt, den allmänna regeln icke kan följas, utan får vid sådant fall de mera sammanhängande yrkesgrupperna förena sig om en representant. Kommittén har emellertid trots sig kunna förutsätta, att de organiserade arbetarna själva skola äga förmåga att på det mest praktiska och för dem mest passande sätt lösa dessa svårigheter. Med ett genomförande av kommittéförslaget torde här omhandlade frågor komma att ordna sig på så sätt, att vederbörande organisations styrelse vid sammanträde konstaterar, huru många arbetare, som tillhöra respektive

yrkesgrupper, samt hur de olika platserna i driftsnämnden böra mellan yrkesgrupperna fördelas. Arbetarna skola sålunda säkerligen själva anordna erforderlig valledning, till vilket föreningslivet synes hava gjort dem fullt kompetenta. Kommittén har därför icke velat i likhet med vad exempelvis i den tyska lagen förekommer införa vidlyftiga stadganden om proportionell representation för de olika yrkesgrupperna, valledning m. m.

Det må i detta sammanhang påpekas, att det blott är den *bland valmännen*, alltså bland de organiserade arbetarna förekommande yrkesgrupperingen, som blir relevant vid uppdelningen av platser i driftsnämnden.

7 §.

Med föreliggande bestämmelse har kommittén avsett att giva lagens rekommendation däråt, att driftsnämnderna kvalitativt erhålla bästa möjliga sammansättning, så att de verkligen kunna bliva den nya faktor till produktionens främjande, som avses. Kommittén har även förmenat, att den samverkan i driftsnämnderna mellan arbetare och ledning, som är önskvärd, skall bliva underlättad, om arbetarna kunna vinna övertygelse därom, att fabriksledningen med allvar och uppriktighet vill ägna sig åt arbetet i driftsnämnden, på basis av ett gemensamt intresse för produktionen ur såväl teknisk som ekonomisk synpunkt. En kvalitativt god representation från arbetsgivaresidan i driftsnämnden skall även säkerligen kunna medverka till, att arbetarna vinna insikt om och förståelse för de ekonomiska svårigheter, varunder industriföretagen periodvis måste arbeta. Vid stadgandet att arbetarerepresentanterna böra äga "sakkunskap och erfarenhet" kan påpekas tvenne av 10 §:s stadganden för valbarhet till driftsnämnd, nämligen uppnådda 23 års ålder samt anställning i företagets tjänst under minst ett år före valtillfället.

8 §.

I överensstämmelse med kommitténs allmänna ståndpunkt att driftsnämnderna böra i möjligaste mån anknyta sin verksamhet till den inom företaget befintliga arbetareorganisationen, samt med beaktande av den hos arbetarna i dessa organisationer jämförelsevis högt utvecklade förmågan att handhava föreningsfrågor av formell natur, har kommittén såsom regel ansett lämpligt att föreslå, att de för organisationerna gällande stadgar och praxis skola tillämpas, när dessa organisationer enligt förslaget hava att fatta beslut eller verkställa val. Den redan nu befintliga ordningen skall alltså ersätta en genom lag given, detaljerad arbets- och valordning. Blott på en punkt har kommittén funnit skäl att genom en särskild bestämmelse skapa en garanti, i det att nämligen förordats vissa regler för kallelse till sammanträde med arbetareorganisa-

tion i och för beslut eller val enligt lagförslaget. Den praktiska erfarenheten skulle för övrigt, förmenar kommittén, få utvisa, vilka särskilda, icke föreslagna val- och dylika bestämmelser, som eventuellt bliva av nöden i sammanhang med driftsnämndslagen, och kommittén har ansett naturligast att överlämna utformandet av dessa närmare bestämmelser till organisationerna.

Sedan arbetsgivaren erhållit meddelande om, att inrättande av driftsnämnd beslutats, samt att arbetarna för sin del valt representanter, åligger det honom vid ansvar att, samtidigt med att han nämner sina representanter, utfärda kallelse till nämndens första sammanträde. Det torde icke enligt kommitténs mening kunna anföras några bärande skäl emot, att härmed alltså en befattning lagts i arbetsgivarens hand, innan den nyvalda nämnden konstituerat sig och dess ordförande kunnat övertaga åliggandet att kalla till sammanträde. På grund av arbetsgivarens skyldigheter i sammanhang med driftsnämndens sammanträde, nämligen att ställa lokal till dess förfogande o. s. v., synes lämpligast, att även åt honom anförtros att utfärda kallelse till första sammanträde med nämnden.

9 §.

Här har föreslagits visst förfarande, när *efter* valet till driftsnämnd en väsentlig förändring ägt rum antingen i de organiserade arbetarnas antal eller deras fördelning på yrkesgrupper. Man kan förutsätta ett flertal olika fall, där dylik situation kan yppa sig.

I vissa företag, vars verksamhet är betingad av med årstiderna växlande förhållanden, äro i november, då ordinarie val förrättas, blott anställda vissa arbetaregrupper, och vid vårens inbrott nyanställas, förutom dessa, andra yrkesarbetare. De sistnämnda böra eventuellt under den årstid, de deltaga i arbetet, äga sina särskilda representanter i nämnden. Härvid, liksom för de nedan nämnda eventualiteterna, är givetvis det enklaste och som regel anbefallningsvärda förfaringssättet, att saken ordnas efter frivilligt avtal mellan alla de intresserade, varvid alltså arbetsrådets befattning med ärendet onödiggöres. 9 § avser blott att reglera det fall, där sådan fri uppgörelse ej kan träffas, och att därvid möjliggöra nyval. Det har varit kommitténs mening att arbetsrådet även skulle kunna giva en generell föreskrift för ifrågakommande särskilda företag, reglerande ej blott det omhandlade fallet, utan avseende även samma återkommande situation de följande åren. Till komplettering av det tänkta fallet med i visst företag först på våren anställda säsongarbetare bör framhållas, att bestämmelsen även inrymmer det läge, när de ifrågavarande arbetarna t. ex. vid hösten till övervägande antal sluta sin anställning i företaget. Därmed bortfaller den huvudsakliga grunden för att särskilda representanter för den icke längre anställda yrkesgruppen kvar-

bliva i driftsnämnden — om också de ifrågavarande ledamöterna eventuellt skulle bibehålla sin anställning i företagens tjänst.

Ett annat fall är, där en väsentlig förskjutning äger rum i arbetarnas antal genom företagens utvidgning eller dylikt. Detta kan innebära, att någon förändring icke äger rum i fördelningen på yrkesgrupper. I detta fall kan den förutvarande driftsnämnden eventuellt anses för liten i förhållande till arbetarnas antal, varför nyval kan vara motiverat. Motsvarande synpunkt äger givetvis giltighet vid väsentlig inskränkning i arbetarnas antal, då nämnden lämpligen kan minskas.

Nyanställning och avskedande kunna uppenbarligen kombineras så, att icke någon förändring äger rum i arbetareantalet. Blir för sådant fall icke heller förhållandet mellan yrkesgrupperna väsentligen ändrat, kvarstår driftsnämnden oförändrad, låt vara att valmännen icke längre äro desamma.

Skulle yrkesgrupperingen i huvudsak bliva en annan, oavsett arbetareantalet, inträder en förutsättning för nyval; bland annat därför att den nu tänkta förändringen väl som regel är motsvarad av en omläggning av företagens verksamhet, vilken i sin tur motiverar en ny driftsnämnd.

Beträffande samtliga de nämnda fallen gäller, att blott räknats med de organiserade arbetarna. En konsekvens av bestämmelsen blir även, att den i förslaget förutsatta, väsentliga förändringen i arbetareantal eller yrkesgruppering kan äga rum utan vare sig nyantagande eller avskedande av arbetare, nämligen så, att förut oorganiserade arbetare ingå i organisationerna, eller att förut organiserade lämna sina föreningar.

Det har synts kommittén lämpligt, att för nyval av driftsnämnden bör fordras, förutom någon av de nämnda väsentliga förändringarna av valmanskåren, att en utbredd önskan om nya val förefinnes bland företagens arbetare; därför har även föreslagits, att nyval blott skall äga rum efter yrkande av mer än hälften av företagens organiserade arbetare.

Yrkandet om nya val skall ingivas till driftsnämnden, som har att "i behörigt skick" vidare befordra framställningen till arbetsrådet. Det citerade uttrycket avser, att driftsnämnden i detta fall har att sörja för, att arbetsrådet i sammanhang med framställningen om nyval meddelas alla de upplysningar angående de skedda förändringarna i arbetareantal eller yrkesgruppering, samt angående den företagna omröstningen bland de organiserade arbetarna, som erfordras, för att arbetsrådet skall äga förvisning om, att de givna förutsättningarna för nyval verkligen äro tillstädes. Från arbetsrådets sida förutsättes i detta sammanhang icke någon prövning av lämplighetsfrågan, utan blott ett konstaterande av, att de föreslagna betingelserna för nyval av driftsnämnd äro tillfinnandes.

10 §.

Föreslagna stadganden angående en valbarhetsålder av 23 år för kandidater till driftsnämnden, samt angående den tid före valtillfället, arbetare skall i företaget hava varit anställd för att vara valbar, hava icke erhållit en obligatorisk karaktär; hänsyn måste tagas till de företag, där med dessa valbarhetsvillkor lämpliga ledamöter av driftsnämnden icke skulle stå till förfogande. Vid nystartade företag eller vid sådana, som genom en företagen utvidgning kommit att sysselsätta 25 eller flera arbetare, kan det möta hinder att finna arbetare, som varit anställda ett år i företaget. Vad åter den föreslagna valbarhetsåldern beträffar erinras om, att vid åtskilliga företag arbetet huvudsakligen bedrives av helt unga arbetare. För sådana företag bör, enligt kommitténs mening, en generell regel om valbarhetsålder icke stå hindrande i vägen för upprättande av driftsnämnder.

Angående den föreslagna åldersbestämmelsen, 23 år, må å ena sidan framhållas, att kroppsarbetarna som regel fått begynna sitt förvärvsarbete för bidrag till eget och ofta även andras underhåll kanske redan vid 14—16 års ålder, varför de även redan vid tidiga år vanligen uppnått en jämförelsevis stor mognad och erfarenhet; dessa synpunkter tala för, att valbarhetsåldern icke sättes alltför hög. Å andra sidan kan anföras, att ledamotskap i driftsnämnd bör anses såsom ett ansvarsfullt och stundom krävande förtroendeuppdrag; den av kommittén föreslagna åldersbestämmelsen avser att utgöra en viss garanti emot överilade och omogna åtgärder från driftsnämndernas sida; den föreslagna åldern är ju godtagen såsom valbarhetsvillkor vid val till riksdagens andra kammare.

Principen att till ledamot i driftsnämnd om möjligt bör väljas arbetare, som viss tid förut arbetat i företaget, är godtagen av samtliga utländska lagar, och kommittén är av den uppfattningen, att den föreslagna bestämmelsen om föregående anställningstid vid företaget av ett år kan betraktas som en anbefallningsvärd medelväg mellan olika i utlandet förefintliga bestämmelser. Det har även synts kommittén vara enklare och lättare att kontrollera denna bestämmelse än exempelvis den mera komplicerade regel, som på vissa håll i utlandet förekommer, att vederbörande arbetare förutom viss anställningstid vid företaget även skall under viss tid hava arbetat i det ifrågavarande facket.

Slutligen må påpekas, att enligt förslaget 5 § såsom villkor för valbarhet till driftsnämnd jämväl måste betecknas, att vederbörande kandidat skall vara i företagets tjänst anställd arbetare, vilken är medlem av den arbetareorganisation, som företaget valet.

11 §.

Kommittén har hållit för en riktig princip, att de föreslagna driftsnämnderna själva skola disponera rätten att inom sig utse ordförande

och vice ordförande. Arbetsgivarna skola ju där vara representerade, icke för att leda och dominera det hela, utan för att en kontinuerlig kontakt skall behållas mellan dem och arbetarna, samt även för att driftsnämnderna skola på så sätt tillföras teknisk och ekonomisk sakkunskap; majoriteten åter kommer att utgöras av arbetarnas representanter. Kommittén har beträffande ordförandeplatsernas tillsättande icke velat i första hand fästa avseende vid detta förhållande, att ledamöterna sålunda valts från olika håll, utan i stället betraktat driftsnämnderna såsom inom gränserna för deras befogenhet självständiga, representativa organ, med därav följande rättigheter beträffande presidium och inre organisation. Den övervägande kompetens, som kan finnas från den ena eller andra sidan i nämnderna företrädd, kan härvid göra sig gällande och naturligen placera sig i ledningen av driftsnämnderna.

Såsom en utväg att utjämna den motsats, som emellertid kan tänkas uppstå inom nämnden mellan arbetarnas och arbetsgivarens representanter, om nämligen den ena gruppen icke kan komma till sin rätt, har fakultativt föreslagits en särskild ordning vid val av ordförande, varigenom garanterats, att ordföranden och vice ordföranden växelvis bliva av nämnden valda bland arbetarnas, respektive arbetsgivarens representanter i nämnden. Denna ordning träder blott i funktion efter därom särskilt framställt yrkande. Om alltså arbetsgivaren finner sig mera tillfredsställd med att nämndens majoritet utser ordförande utan bundenhet till den ena eller andra sidan, blir denna ordning gällande. Det har även ansetts såsom en fördel, att blotta möjligheten föreligger att framställa yrkande om den särskilda valordningen; gentemot en måhända icke tillräckligt förhandlingsvan eller objektiv ordförande har denna möjlighet ansetts verka modifierande. Kommittén har likväl, vare sig den ena eller andra formen för utseende av ordförande och vice ordförande tillämpas, velat bibehålla principen, att det är nämnden själv, vilken inom sig utser ordförande.

Förslaget att sekreteraren kan rekryteras utom nämnden har betingats av, att icke alltid en till detta uppdrag speciellt lämpad person kan förväntas stå till förfogande bland nämndens ledamöter. Att sekreteraren icke utan arbetsgivarens godkännande må väljas utom företaget motiveras av arbetsgivarens intresse att icke utomstående personer skola mot hans vilja få tillfälle att blicka in i företagets angelägenheter.

Genom 3 mom:s bestämmelse angående skriftliga framställningar till ordföranden eller sekreteraren har kommittén i korthet velat uttrycka, att även utom nämnden stående personer kunna väcka initiativ och förslag i driftsnämnden. Arbetsgivaren och de organiserade arbetarna inom företaget äga nära till hands liggande utvägar för att genom sina respektive representanter i nämnden föra fram sina synpunkter och önske-

mål. Med tanke särskilt på de vid företaget eventuellt oorganiserade arbetarna och även på icke representerade grupper av arbetare eller förmän synes det motiverat, att en särskild utväg anvisas för framställningar till driftsnämnden från dessa grupper, eller från enskilda personer.

12 §.

I föreliggande paragraf ha sammanförts ett antal ordningsbestämmelser utan principiell innebörd, delvis anslutande sig till de regler, vilka för de kommunala representationerna ansetts lämpliga, och vilka icke torde kräva särskild motivering.

13 §.

Genom förslaget om ordinarie sammanträde med driftsnämnden varje månad har kommittén sökt skänka tillbörlig hänsyn åt den dubbla synpunkten, att nämndens sammanträden icke skola äga rum varken så sällan, att institutionens betydelse äventyras, eller så ofta, att tid förbrukas utan motsvarande nytta.

Med "allmän arbetsinställelse" vid företaget avses, att samtliga eller det övervägande flertalet av arbetarna befinna sig i strejk eller lockout. Det har föreslagits, att ordföranden icke skall äga skyldighet men väl rättighet att kalla till sammanträde under allmän arbetsinställelse vid företaget. Bestämmelsen om ordförandens skyldighet att utfärda kallelse till sammanträde modifieras av driftsnämndens egen rätt att besluta därom. Skulle nämnden hava fattat beslut, att den skall sammanträda exempelvis viss veckodag varje månad, får ordföranden anses befriad från skyldighet att utfärda kallelse, såvida icke nämnden även beslutat, att sådan kallelse skall utfärdas.

Då kommittén icke velat föreslå förhinder för driftsnämnden att sammankomma under strejk eller lockout, om nämligen nämnden själv eller dess ordförande anser ett sådant sammanträde lämpligt, har härvid hänsyn tagits till flera skäl. Dels kan tänkas, att nämnden måste sammanträda för beslut i oavgjorda ärenden, som alls icke sammanhånga med den pågående konflikten, och vilkas uppskjutande kunde lända till men för någöndera parten eller för företaget. Dels har kommittén förmenat, att det stundom kunde verka gott och avspännande, om parterna trots den pågående tvisten komme tillsammans och gäves tillfälle till meningsutbyte. Självklart bör dock nämnden vid dylikt sammanträde tillse, att icke åsidosättes den i 18 §, 1 mom. förefintliga anvisningen, nämligen att driftsnämnd icke bör upptaga till behandling sådana frågor, som "falla under ifrågakommande arbetareorganisations givna verksamhetsområde".

Angående kallelse till sammanträde med driftsnämnd märkes i förslaget dels arbetsgivarens kallelse till första sammanträde med nämnden,

om vilken gäller, att densamma skall minst fem dagar före sammanträdet anslås i arbetslokal eller annan lämplig plats, med angivande av sammanträdet's ändamål och med uppgift om arbetsgivarens representanter i driftsnämnden (8 §, 1 och 4 mom.). Dels är att anteckna den i förekommande paragraf omhandlade, av driftsnämndens ordförande till ordinarie eller extra ordinarie sammanträde utfärdade kallelse, beträffande vilken icke föreslagits viss form, utan varom blott gäller att, där densamma avser ordinarie sammanträde, den skall utfärdas i "god tid".

Förslaget innehåller jämväl bestämmelse därom, att driftsnämnd under vissa betingelser kan hålla extra sammanträde. Dels äger ordföranden själv rätt att kalla därtill, nämligen när han finner särskilda skäl föreligga, dels skall extra sammanträde hållas när arbetsgivaren, eller mer än halva antalet ledamöter i nämnden det påfordra. Sistnämnda förslag torde i praktiken vanligen bli av den innebörden, att extra sammanträde även hålles på begäran av arbetareorganisationen inom företaget.

Den i 2 mom. avhandlade frågan om driftsnämnds sammanträde under eller utom arbetstiden har i utlandet varit föremål för anmärkningsvärda meningsskiljaktigheter. Förslaget har, såsom synes, intagit den ståndpunkten, att sammanträde i regel bör hållas utom den ordinarie arbetstiden; hänsynen till, att i och med driftsnämndsinstitutionens införande icke må tillkomma ett produktionsstörande moment har alltså varit dominerande.

Liksom redan för närvarande i somliga verkstäder arbetsgivaren finner förmånligt att sammanträda med representanter för verkstadsklubbens styrelse, för omedelbart samråd i en brådskande fråga, så torde även, om förslaget blir verklighet, arbetsgivaren mången gång själv anse det praktiskt att för viss frågas omedelbara behandlande anordna ett kortare sammanträde med driftsnämnden under arbetstiden; för sådant fall har han alltså att enligt 2 mom. a) genom driftsnämndens ordförande begära kallelse till extra sammanträde.

Tekniska skäl få anses nödvändiggöra sammanträdes hållande under ordinarie arbetstid enligt 2 mom. b) då arbetet är så ordnat i skift, att driftsnämnden icke kan fulltaligt samlas, utan att några ledamöter i densamma måste lämna sitt arbete. Skäligheten bjuder även att godkänna den regeln, att sammanträde icke skall behöva anordnas nattetid för undvikande av ledamöts tagande från sin sysselsättning. Om sålunda exempelvis arbetet pågår från kl. 6 f. m. till 10 e. m. i tvenne skift, måste anses, att tekniska skäl nödvändiggöra sammanträdes hållande under ordinarie arbetstid.

Då kommittén förmenat, att de föreslagna driftsnämnderna skulle bliva för produktionen nyttiga, eller kanske t. o. m. nödvändiga institutioner, har bl. a. därav följt, såsom i 3 och 4 mom. föreslagits, att produktionen själv bör vidkännas omkostnaderna för driftsnämnderna, samt

ersätta dess ledamöter för det arbete, de i denna sin egenskap nedlägga i produktionens tjänst.

Kommittén har i övrigt förmenat, att om verkligen driftsnämnderna skola komma att fylla det ändamål, som för kommittén motiverat deras inrättande, de kontanta utgifter, som enligt förslaget genom dem förorsakas respektive företag, kunna anses i och för sig av underordnad vikt samt icke betungande för produktionen. Arbetsgivarens i mom. 4 stadgade plikt att bestrida med nämndens sammanträden förenade, *nödvändiga* utgifter kan icke tolkas såsom någon skyldighet för honom att finansiera driftsnämndens beslut i allmänhet, utan avser givetvis blott en ersättningsskyldighet beträffande sådana med dess sammanträden förenade omkostnader som lokalhyra, värme, lyse, skrivmaterialier m. m.

14 §.

Att ledamot av driftsnämnd rätteligen bör beträffande avskedande äga en ställning, som är särskilt skyddad framför övriga arbetares vid företaget, därom torde enighet råda bland alla, som över huvud taget velat godkänna driftsnämndsidén. Arbetareledamot i driftsnämnd kan lätt nog råka i en särskilt utsatt position i sitt förhållande till arbetsgivaren, och det gäller därför, att sådan ledamot är i besittning av en i möjligaste mån fri och skyddad ställning, på det att han må kunna utan räddhåga eller ovidkommande hänsyn efter bästa samvete fullgöra sitt uppdrag såsom representant för sin organisation. Den känsla av egen auktoritet och makt, som är helt naturlig på arbetsgivaresidan, får icke taga sig uttryck i godtyckligt avskedande, suspension eller annan förföljelse mot arbetare i driftsnämnden.

Givetvis måste i uttrycket "tvingande skäl" inläggas såväl ett visst krav på objektiva kvalifikationer, som även ett moment av fritt subjektivt bedömande från arbetsgivarens sida. Efter viss handling av driftsnämndsledamot eller i visst yttre läge i fabriken kan anses, att, objektivt sett, tvingande skäl föreligga för arbetares avskedande, men å andra sidan står det naturligtvis arbetsgivaren fritt att icke anse sig tvingad av dessa skäl till avskedande, och att sålunda likväl behålla den ifrågavarande arbetaren i hans ställning. Såsom tvingande skäl till avskedande, ur objektiv synpunkt, har kommittén velat uttryckligen nämna:

1. Vissa handlingar av vederbörande driftsnämndsledamot, såsom brott mot allmän lag, varå straffarbete följt eller kunnat följa, där av humanitära skäl brottet icke angivits till åtal, grövre fylleriförseelse i arbetet, uppenbar ohörsamhet mot förmans i tjänsten givna order, genom uppenbart åsidosättande av uttryckliga föreskrifter vållad, avsevärd skada å person, maskiner eller material, råvaror, hel- eller halvfabrikat, brott mot den driftsnämndsledamot åliggande diskretionsplikten samt våld eller grov förolämpning mot överordnad;

2. Sådan inksränkning i driften eller arbetareantalet å den avdelning, där ifrågavarande ledamot är sysselsatt, att hans avskedande nödvändiggöres.

Det har föreslagits, att nämnden skall äga rätt att avgiva yttrande öfver av arbetsgivaren anförda skäl till avskedande, dock först efter anmälan av ifrågakommande ledamot. För att likväl icke tvinga nämnden att taga bestämmd position i tvivelaktiga fall, och sålunda skapa konflikter, där detta skulle kunnat undvikas, är föreslaget, att nämnden skall kunna avlöja att avgiva yttrande. Nämndens yttrande är visserligen tänkt att närnast inrikta sig på frågan, huruvida av arbetsgivaren anförda skäl till avskedande kunna anses "tvingande" eller icke; men genom nämndens rätt att även avgiva medlingsförslag kan uppenbarligen den mera formella behandlingen av fallet öfvergå till en diskussion om lämplighets-synpunkter, och kommittén har menat, att driftsnämnden i detta fall skulle kunna väl fylla en medlande funktion.

Om nämnden ansett anledning föreligga att upptaga fråga om avskedande av driftsnämndsledamot till behandling, men icke lyckats förmå arbetsgivaren vare sig att utan vidare återtaga sitt avskedande, på grund av att bristande skäl till detsamma förelegat, eller att modifiera sina dispositioner i enlighet med nämndens medlingsförslag, kan givetvis uppstå en situation på gränsen till konflikt. Här torde som regel förlikningsmannalagens 3 § träda i tillämpning, enär det väl vanligen får anses, att den mellan arbetsgivaren och driftsnämnden uppkomna situationen blir sådan arbetstvist, som "synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydelse". Nämnden har emellertid fortsättningsvis, enligt förslaget, att, om så anses lämpligt, anmäla den uppkommande tvisten för "vederbörande förbundsorganisationer", varmed givetvis avses såväl arbetare- som arbetsgivareorganisationer.

Mot denna allmänna förhandlingsordning, slutande vid fall av oförmåga till samförstånd med ett hänskjutande av frågan, icke till en skiljedomsstol utan till huvudorganisationerna, vilka det ju står öppet att besluta om vidare åtgärder, skulle måhända kunna framställas den anmärkningen, att här skapats en förut icke befintlig anledning till konflikt emellan arbetare och arbetsgivare. Det är ju dock så, att frågor av så ömtålig art som avskedande av arbetare i förtroendeställning av parterna vanligen betraktas som vitala, och därför faktiskt ofta bliva maktfrågor, beträffande vilka bägge parterna äro obenägna att underkasta sig skiljedom eller annat avgörande av tredje man. Naturligen står det vederbörande fritt att genom särskilt avtal träffa anstalter för slitande av tvisten, som för övrigt icke egentligen bör anses föreligga mellan driftsnämnden och arbetsgivaren utan eventuellt mellan denne och vederbörande arbetareorganisation.

Stadgandet i paragrafens tredje stycke, angående avskedad ledamots

rätt att kvarstå i nämnden till dess hans sak avgjorts, avser att vara en garanti däremot, att arbetsgivaren, genom att avskeda samtliga eller flertalet ledamöter eller suppleanter av nämnden, skall kunna helt hastigt befria sig från denna. Förutsättningen för att arbetarrepresentant i nämnden skall anses i denna sin egenskap vara oberörd av sitt avskedande från företaget är emellertid, förutom att han själv kvarstannar i orten och icke tager anställning i annat företag, att nämnden beslutat upptaga till behandling frågan om hans avskedande.

15 §.

Skyldighet att åtaga sig uppdraget att vara ledamot i driftsnämnd synes böra föreligga, i det såväl offentligt-rättsliga som speciella skäl tala därför. Ledamotskapet i driftsnämnd, liksom i den kommunala självstyrelsens organ, bör enligt kommitténs uppfattning i tillämplig mån anses såsom en plikt mot det allmänna. Den enskilde arbetarens ställning gent emot en eventuellt med driftsnämndsordningen missnöjd arbetsgivare blir väl även mera skyddad, om arbetaren kan hänvisa på sin plikt att åtaga sig dylikt uppdrag. Till jämförelse må erinras därom, att den tyska lagen icke stadgar plikt att åtaga sig val till driftsråd; däremot föreligger dylik skyldighet i Norge.

När förslaget velat öppna en extra möjlighet för driftsnämndsledamot att avsäga sig sitt uppdrag, genom att nämnden själv kan godkänna hans avsägelse, har kommittén särskilt tänkt på det fall, att av arbetarna vald ledamot icke längre finner sig uppenbarligen äga sina valmäns förtroende, och på denna grund vill lämna sin befattning. Kommittén har valt denna utväg såsom varande minst ägnad att i onödan förorsaka stridiga förhållanden mellan ledamöterna i driftsnämnden och vederbörande arbetareorganisation; valmännen hava alltså enligt förslaget icke någon rätt att under uppdragstiden återkalla de givna mandaten.

16 §.

Det erkännes numera allmänt och utan tvekan, att industrien skulle ha mycket att vinna på, om arbetarnas erfarenheter och insikter i rent tekniska frågor kommo produktionen tillgodo. Om också de tekniska framstegen i största utsträckning måste tillskrivas ingenjörsvetenskapens oavslätliga arbete, visar ju även maskinteknikens historia, att stora förbättringar haft sin uppkomst att tacka reflexionen och initiativet hos de arbetare, som blivit satta att sköta de ännu föga fullkomliga maskinerna. Härtill må fogas en erinran om, att det anses utmärka den svenska karaktären att hysa intresse för mekaniska problem och uppfinningar, och att däri utveckla en viss begåvning.

Vad som, när det gällt industriarbetarna, utgjort ett hinder för utnyttjande av dessa fallenheter har ju, utom de förut omnämnda, allmänna

motiven till en viss återhållsamhet från deras sida, tvivelsutan varit, att den ifrågavarande begåvningen icke blivit rationellt tillvaratagen. Arbetaren har ofta nog själv fått tjäna som en maskindel, och hans möjliga intresse för tekniska frågor eller mekaniska problem har icke givits tillräcklig näring eller utlopp. Genom att driftsnämndens ledamöter erligt förslaget skulle beredas tillfälle att både i görlig mån överblicka och i detalj studera företagets arbete, samt vidare genom att alla företagets arbetare skulle beredas vidgade möjligheter till inblick i produktionen och till att göra sin röst hörd beträffande därmed sammanhängande spörsmål, har kommittén menat, att det hos dem såväl skulle försäkras en del av det nödvändiga intresset för arbetet, som även öppnas den vidare överblick, som ju måste krävas för mera genomgripande reformuppslag.

Om det sålunda för företagets drift i och för sig skulle bliva av värde att disponera en del av den tillgång, som arbetarnas idéer och uppslag väl mångenstädes skulle utgöra, är det samtidigt värt att framhålla betydelsen för arbetarna själva, att de just i arbetet kunna nedlägga eget intresse. Det synes icke blott nödvändigt för arbetareklassen som sådan, om den verkligen vill nå fram till social självstyrelse, att den i viss mån gör produktionen till sin egen affär, genom ett partiellt övertagande av den produktiva vilja, som nu huvudsakligen uppbäres av den s. k. företagareklassen. Det gäller här lika mycket en individuell fråga. Som tillvaron nu vanligen gestaltar sig för de kroppsarbetande klasserna vore det säkerligen även en vinst, om vidsträcktare möjligheter bereddes det stora flertalet att *individuellt* lära känna det livsvärde, som under gynnsamma arbetsförhållanden står att finna i själva arbetet. Återskänkandet av den individuella arbetsglädjen — eller åtminstone någon del därav — åt de arbetande massorna skulle enligt mångas mening innebära en begynnande lösning av nutidens sociala problem. Säkert torde vara, att varje förändring i den nuvarande produktionsordningen, som på något sätt kunde bidra till arbetsglädjens ökande, vore ett steg på en ny väg till det bättre.

I detta sammanhang är det, som frågan om driftsnämndernas och arbetarnas rätt till inblick och överblick i fråga om produktionstekniken även bör betraktas. Det skulle ju, har det synts, för de enskilda arbetarna vara någonting annat att verkligen se sammanhanget mellan det egna arbetet och kamraternas, att inse meningen i sitt arbete — eller att eventuellt kunna ingripa till rättelse och förbättring av en icke rationell arbetsordning —, att veta att det i varje företag finnes en grupp därför särskilt utsedda representanter, av vilka alltid upplysningar och förklaringar kunna begäras, att sålunda så småningom känna, hur arbetet fullbordas i en krets av därför intresserade kamrater, som på detta och andra områden tillförsäkrats ett begynnande medinflytande över hela

företagets drift och ledning, detta skulle väl för arbetarna vara någonting annat än att blott tycka sig tvungna till ett monotont och idélöst funktionerande, i tjänst hos ett för dem likgiltigt och främmande maskineri.

Såsom av paragrafen synes, har förslaget tagit särskild hänsyn till, att i somliga företag tekniska anordningar och detaljer äro av hemlig natur, och betydelsefulla för företagens konkurrenskraft. Dylika tekniska anordningar förbliva såsom förut fredade redan genom den föreslagna formuleringen, och det erinras i detta sammanhang ytterligare om den i 22 §, 1 mom. föreslagna straffbestämmelsen för ledamot eller sekreterare i driftsnämnd, vilken under den tid han innehar sådan befattning eller under därpå närmast följande två år bryter mot honom åliggande diskretionsplikt.

Gentemot den uppfattningen, att arbetsgivarna genom den föreslagna bestämmelsen skulle hava ålagts någon slags betungande undervisningsplikt, påpekas det uttryckliga stadgandet, att arbetsgivarens skyldighet att "inför driftsnämnden klargöra produktionsprocessen" icke skall behöva åsamka honom särskild kostnad eller uppenbar olägenhet. Å andra sidan har kommittén givetvis funnit det önskvärt, om från arbetsgivarnas sida i detta avseende visas god vilja och förståelse för den sociala uppgiften i det här ifrågavarande åliggandet.

Av 2 mom. framgår, att kommittén i tekniska angelägenheter icke föreslagit åt driftsnämnden annan befogenhet än att avgiva yttrande eller förslag. Härvidlag har kommittén haft den meningen, att det i längden torde bliva svårt för driftsledningen att avvisa verkligen goda förslag av nämnden. Sammanhängande med driftsnämnds ställning till företagets tekniska ledning är även den i 18 §, 3 mom. förefintliga bestämmelsen om driftsnämnds befogenhet vid inskränkning av driften. Då denna bestämmelse emellertid huvudsakligen tar sikte på driftsinskränkningens ekonomiska konsekvenser för arbetarna inom företaget, har densamma ansetts lämpligen böra inflyta i sammanhang med övriga bestämmelser, reglerande driftsnämndens befogenhet att tillvarataga arbetarnas intressen.

17 §.

Utan tvivel har förslaget i denna bestämmelse om driftsnämndernas rätt till inblick i företagets ekonomi gått in på en fråga, som erbjuder oförnekliga svårigheter. Då det gäller rent tekniska ting måste erkännas, att de i kroppsarbete anställda stå dessa så nära, att en organisation av arbetarnas närmare befattning härmed synes given av de naturliga förhållandena. När man däremot kommer in på de produktionsekonomiska frågorna föreligger numera icke längre på samma sätt en omedelbar förbindelse. Genom storindustrien och dess nödvändiga samarbete med det modärna kreditväsendet, lika väl som med storhandeln,

har arbetareklassen så småningom alldeles förlorat kontakten med sitt arbetes ekonomi, vilken under det forna hantverkets dagar kunde bøydligt lättare bibehållas. Sålunda kan visserligen sägas, att det under nuvarande komplicerade ekonomiska förhållanden föreliggande avsevärda eller rent av oöverbärliga svårigheter, för vem det vara må, att suveränt och verkligt avgörande leda de enskilda företagens ekonomi. När lärför i detta sammanhang talas om ekonomisk ledning av de enskilda företagen kan givetvis blott avses den relativa ledning, som härvid över huvud taget är möjlig, och som f. n. av vissa penning- eller företagargrupper faktiskt utövas.

Hur än de allmänna förhållandena gestalta sig skall det emellertid förbliva en oeftergivlig nödvändighet för arbetarna att äga viss insikt i ekonomiska angelägenheter, om de nämligen definitivt vilja bli någonting mera än blott redskap i företagarnas händer. Ekonomisk uppfostran och en viss hemmastaddhet angående de primära ekonomiska faktorerna i produktionslivet måste även under de nuvarande betingelserna anses som en styrka för industriens och hantverkets arbetare, liksom i allmänhet för dem, som visserligen närmast ha att underordna sig andra kategoriernas ekonomiska avgöranden. Om alltså horisonten väl måste synas begränsad för arbetareklassen i dess strävan efter en genomförd demokrati på det ekonomiska området, föreliggande dock även här en mängd gripbara och icke så avlägsna mål. För samhället som sådant skulle det även, enligt kommitténs mening, innebära en betydande vinst, att arbetareklassens tankar och intressen äga tillfälle att i kontakt med det verkliga livet inrikta sig mot produktionens ekonomiska problem.

17 §, där alltså driftsnämndernas befattning med produktionens ekonomi behandlats, har strävat mot ett mål, som syns kommittén rationellt och möjligt att uppnå. Det ligger i hög grad i arbetarnas hand att undvika slöseri med arbetskraft, råmaterial, bränsle, drivkraft, verktyg m. m. samt att på detta sätt verka för god ekonomi i driften. Vad det på denna punkt egentligen kommer an på är den goda viljan och intresset. De män, som stå i ledningen för produktionen, inse vanligen klart, vilken fördel det vore, om dessa krafter kunde väckas och tillgodogöras. Det kan också då för dem synas vara en plikt mot produktionen och det allmänna att göra de medgivanden och uppoffringar av invanda personliga känslor, varigenom kunde uppnås, att arbetarna gäve sitt effektiva understöd till förmån för en ur ekonomisk synpunkt rationell produktion.

Kanske skulle från något håll vilja påstås, att denna goda vilja från arbetarnas sida är en produktionsfaktor, som kan elimineras bort. Det är ju känt, att den modärna industrien börjar allt mer att där det är möjligt tillämpa system för att genom speciella anordningar på rent automatisk väg ernå effektiv kontroll över det av människor och maskiner utförda arbetet och över produktionens detaljer. Men erfarenheten har

visat, att hur sinnrika dessa metoder än må vara, man likväl icke kan bortse ifrån den oberäkneliga faktor, som utgöres av den enskilde arbetaren och hans vilja. Det synes för övrigt förståeligt, att ej heller arbetareklassen själv kan med sympati betrakta en eventuell strävan att ersätta de yrkesskickliga arbetarna med underordnade s. k. "tempoarbetare", som blott ha att utföra några enkla, likformiga grepp, och vilka lätt nog glida ned till en social undernivå, just som en följd av de ringa krav, som det dagliga arbetet ställer på deras intelligens och utveckling.

För att nu hos arbetarna skall befordras viljan till sparsamhet och rationellt arbete i fabriker, har föreslagits att driftsnämnderna skola äga rätt till en viss inblick i företagens ekonomiska förhållanden. Där så är möjligt skulle nämnden alltså få del av förefintligt siffermaterial för beräkning av driftskostnaderna, och i övrigt för bedömning av hithörande förhållanden. Denna allmänt formulerade rättighet har förslaget blott velat principiellt begränsa genom hänsynen till produktionens egna intressen, varvid tills vidare medgivits en slags identitet mellan produktionen och de enskilda företagens intressen. Ett uppenbarande av ekonomiska förhållanden, som kan medföra skada för det enskilda företaget, kan lända till men för produktionen i sin helhet. Den i förslaget angivna allmänna regeln, att driftsnämnd icke skall äga rätt att kräva kännedom om sådana ekonomiska förhållanden, vilkas uppenbarande kan medföra skada för företaget, är sålunda icke så att fatta, att en o begränsad eller godtycklig maktfullkomlighet skulle ha principiellt medgivits arbetsgivaren vid uppdragandet av gränsen för driftsnämndens kunskapsområde, låt vara, att arbetsgivaren närmast blir den, som träffar avgörande i dessa omdömesfrågor.

Förslagets bestämmelse angående nämndens rätt att erhålla del av driftskostnaderna syftar även mot samma mål, som genom bestämmelsen i 3 mom. kommit till uttryck, nämligen att nämnden må bliva i tillfälle att bilda sig en allmän föreställning om företagens ekonomiska läge. Principen om öppenhet och förtroende mellan arbetare och ledning har för kommittén här varit vägledande och kommittén har ansett anbefallningsvärt, att denna princip bör fasthållas så långt det syns förenligt med det ekonomiska livets krav. Det har i annat sammanhang påpekats, att arbetsgivarens representanter i driftsnämnden böra vara kvalificerade att inför nämnden exempelvis klargöra de ekonomiska svårigheter, varunder respektive industriföretag periodvis måste arbeta; givetvis är därvid även siffrornas språk ägnat att bibringa nämnden en verklig övertygelse. Det skulle, med ett ord, enligt kommitténs förmenande, i många fall vara möjligt att lägga grund för ett för produktionen gagneligt förtroende mellan arbetare och arbetsgivare därigenom, att ledningen helt öppet låte driftsnämnden taga del av företagens ställning.

I konsekvens med dessa allmänna synpunkter har emellertid från

driftnämndens kunskapsområde undantagits sådana ekonomiska förhållanden, som icke i verkligheten hänföra sig till den med själva produktionen sammanhängande ekonomien, utan till arbetsgivarens allmänna affärsställning.

Arbetsgivarens i 3 mom. stadgade skyldighet att en gång var tredje månad lämna driftnämnden en redogörelse över företagets och affärernas allmänna läge och gång har synts kommittén kunna bliva en icke värdelös komplettering vid strävandet att förläna driftnämnden en allmän överblick över företagets ekonomiska läge. Särskilt kommer det härvidlag att äga intresse för driftnämnden att erfara, där så är möjligt, vilka utsikter för den närmaste framtiden föreligga beträffande tillgång till arbete. Även vid avgivande av denna redogörelse, vilken t. o. m. kan lämnas muntligen, äger uppenbarligen arbetsgivaren rätt att med hänsyn till företagets bästa iakttaga den återhållsamhet, som kan provas nödvändig.

18 §.

Sedan i föregående tvenne paragrafer avhandlats driftnämndernas förhållande till produktionen i egentlig mening, har i 18 och 19 §§ upptagits en del av driftnämndernas verksamhet, som hänför sig till arbetarnas person och arbetsvillkoren.

Det i 1 § givna allmänna ändamålet med driftnämnderna, nämligen att genom dem skall åvägabringas "en förbättrad samverkan mellan företagens arbetare och ledning", har här återupptagits till närmare behandling. Driftnämnden har ålagts att "till produktionens säkerställande och främjande verka för ett gott förhållande mellan företagets arbetare och ledning". Förslaget har härvidlag av nämnden åsyftat att skapa en institution, som skall i allmänhet företråda arbetarnas intressen, utan andra inskränkningar, än att de frågor undantagits, som falla under respektive fackföreningars givna verksamhetsområde — och där alltid inom företaget uppkommande anledningar till konflikt kunna från början ventileras. I olikhet mot utländska lagar har förslaget icke närmare begränsat nämndens verksamhetsfält beträffande frågor, som beröra arbetarna personligen, detta därför, att det synts kommittén omöjligt att särskilt angiva de frågor, som nämnderna kunna "upptaga till behandling". då likväl icke någon bestämmanderätt tillerkänts desamma. Den inskränkning i nämndernas verksamhetsområde, som genom hänvisning till ifrågakommande fackförening blivit gjord, har sin grund i en strävan att undvika varje motsatsförhållande mellan arbetarnas fackliga organisationer och driftnämnderna. Då ju nämndernas majoritet skulle framgå ur val av en lokal organisation, vilken, om den icke själv utgör en fackförening, likväl sorterar under en eller flera dylika, torde även därmed i förslaget skapats en borgen för, att nämnderna och fack-

föreningarna icke på den här ifrågavarande punkten skola råka i kompetenskonflikt. Skulle däremot arbetareorganisation hänvisa en fråga, som vanligen av densamma behandlas, till diskussion inom driftsnämnderna, avser den i förslaget givna bestämmelsen icke att utgöra något hinder för en sådan ordning. Låt vara, att fackföreningarnas verksamhetsområde numera alltmer utvidgats, det kommer dock att förefinnas många spörsmål av rent lokal natur berörande arbetarna och arbetsförhållandena, där driftsnämnden skulle anses som rätt forum för diskussionen.

Angående bestämmelsen i 2 mom. angående huru skall förfaras vid avskedande av arbetare, må framhållas följande synpunkter:

I de flesta nu gällande kollektivavtal förekommer den bestämmelsen, att där avskedande av arbetare ägt rum under omständigheter, vilka kunna tolkas såsom angrepp å föreningsrätten, äga arbetarna att genom sin organisation påkalla undersökning för vinnande av rättelse. Förslaget har först och främst velat legalisera och förallmänneliga detta nu uppnådda stadium. Men kommittén har ansett möjligt att ytterligare något reglera den fria rätten att avskeda arbetare, och därför tillfogat den allmänna bestämmelsen, att även avskedande, som kan anses såsom "oberättigat", kan bli föremål för yttrande från driftsnämndens sida.

Visserligen kan sägas, att härmed en obestämd gränslinje blivit uppdragen för driftsnämndens ifrågavarande yttranderätt. Å andra sidan är ju i verkligheten läget redan f. n. sådant, att intet kan hindra, att frågan om ett "oberättigat" avskedande upptages till behandling av arbetarnas organisation. Icke sällan förskaffar man sig därvid formell rätt att upptaga frågan till diskussion med arbetsgivaren genom att tolka avskedandet såsom ett angrepp mot föreningsrätten. Tolkningsrätten är här ganska obestämd till sin räckvidd. Därigenom kan en utbredd praxis sägas hava medgivit arbetareorganisationerna att taga ingående befattning även med avskedande, vars karaktär av angrepp mot föreningsrätten är mycket omtvistlig. I detta sammanhang må för övrigt hänvisas till den särskilda framställningen om antagande och avskedande av arbetare, som återfinnes i utredningen om de svenska arbetarnas inflytande på arbetsvillkorens gestaltning m. m. under närvarande förhållanden.

Utän att avskedande föranleder öppen konflikt kan likväl i sammanhang därmed, enligt vad erfarenheten utvisat, stämningen å arbetsplatsen så småningom fyllas av missnöje, till dess att slutligen en jämförelsevis obetydlig anledning kommer en svårartad konflikt att utbryta. Det har under dessa förhållanden synts kommittén såsom en uppenbar vinst att alla spörsmål angående avskedande kunna i tid bli ventilerade även mellan arbetare och arbetsgivare. Kommittén har sökt genom den föreslagna anordningen vinna, att driftsnämnderna skulle bli avledare för dylika latent konflikter. Man torde i detta läge vara tvungen att

till nämndens eget omdöme överlämna att avgöra, huruvida visst avskedande eventuellt kan anses strida mot den bland arbetarna rådande allmänna rättskänslan och på den grund innebära fröet till konflikt.

Avgörande för frågan om avskedande innebär hot om konflikt blir stämningen inom arbetarnas fackorganisation, och kommittén har därför föreslagit, att driftsnämnden må kunna avgiva yttrande i dylikt ärende först sedan vederbörande arbetareorganisation därom framställt begäran. Detta stadgande har synts kommittén konsekvent även ur den synpunkten, att fråga om arbetares avskedande just är av sådan karaktär, som i 1 mom. omnämnts, d. v. s. tillhör arbetareorganisationernas givna verksamhetsområde.

När alltså de i förslaget stadgade förutsättningarna föreligga, har nämnden att avgiva yttrande angående avskedande. Genom den karaktär, som detta driftsnämndsuttalande erhållit, har arbetsgivaren icke blivit ställd inför ett avgörande i den omhandlade frågan. Nämndens yttrande är blott en opinionsyttring eller ett förslag, visserligen som sådant vägande, men avgörandet och ansvaret tillkommer fortfarande arbetsgivaren. Nämndens yttrande kan givetvis även innefatta förslag till medling. Om emellertid arbetsgivaren icke vill godtaga nämndens yttrande, behöver ju härför icke uppkomma arbetskonflikt; denna är alldeles som förut beroende på avgörande av vederbörande organisationer. I den mån, som för dessa inbördes gäller viss förhandlingsordning, rubbas självklart densamma icke av det här föreslagna, förberedande tillvägagångssättet.

Ytterligare bör anmärkas, att arbetsgivaren icke kan förmenas att omedelbart avstänga arbetare från vidare tjänstgöring, varigenom arbetsgivarens ställning ur disciplinens synpunkt icke kan anses hotad genom den föreslagna ordningen. Kommittén har trots sig kunna förvänta, att ehuru någon förändring i sista hand av här omhandlade frågors avgörande icke blivit föreslagen, det likväl skulle innebära en vinst att för det första få till stånd ett preliminärt förslag till avgörande, av givet av driftsnämnden — nämligen i de fall, där arbetareorganisationen det begär — samt för det andra att huvudorganisationerna, om de upptaga konflikthanledningen till granskning, skola äga tillgång till detta yttrande av driftsnämnden, och erhålla upplysning om, på vilken punkt förhandlingarna eventuellt strandat i diskussionen mellan arbetsgivaren och arbetarna.

Som synes har kommittén alltså icke velat lämna frågan om arbetares avskedande utan att därvidlag eftersöka en ordning, som kan innebära ett steg framåt. Det är för alla bekant, att just dessa frågor om arbetares avskedande måste ägnas den mest intensiva uppmärksamhet av dem, som vilja söka ernå ett lugnare och bättre förhållande inom det industriella livet.

Från arbetarehåll har ofta det kravet höjts, att arbetarna själva skola avgöra fråga om avskedande. Ur arbetarnas egen synpunkt synes emellertid ett dylikt kravs realiserande kunna föranleda situationer, som knappast skulle för dem vara önskvärda. För närvarande är ju läget, att om avskedande äger rum, arbetarna icke äro tvungna att fatta ståndpunkt därtill. De kunna anse avskedandet mer eller mindre befogat samt diskutera frågan inbördes; om vederbörande organisation tar bestämd position blir det emellertid givetvis blott på den avskedade arbetarens sida. Med en beslutanderätt i frågan för exempelvis driftsnämnden skulle denna tvingas att i tveksamma fall antingen ställa sig solidarisk med arbetsgivaren och övertaga hans ansvar för avskedandet, eller också upptaga strid med arbetsgivaren, där måhända denna hade övertvägande rätt, ett resultat, som med hänsyn till arbetsfredens intresse icke vore önskvärt. Här skulle alltså kunna uppkomma ett karaktäristiskt läge i förhållandet mellan befogenhet och ansvar: utan makt, intet ansvar, men med makt ett ansvar, som bleve svårt att bära. Det anförda gäller i viss mån alla s. k. disciplinfrågor, och det kan här påpekas, att kommitténs förslag icke såsom vissa utländska driftsrådslagar inrymt åt de föreslagna driftsnämnderna någon uppgift i sammanhang med dylika frågor.

Vid jämförelse med stadganden i utländska lagar beträffande avskedande av arbetare kan konstateras, att man ingenstädes lagt avgörandet i arbetarerådens hand, och likväl hava dessa lagar tillkommit eller framdrivits under sociala och politiska lägen, som varit gynnsamma för arbetarnas krav. Det är emellertid att märka, att i Centraleuropas motsvarande lagstiftning den regeln är godtagen, att driftsråden i vissa angivna fall äga rätt att hos särskilda *skiljenämnder* anföra besvär över avskedande av arbetare, samt att dessa skiljenämnder verkligen äga beslutanderätt. De fall, där dylik klagan får föras, avse först och främst avskedande, som anses innebära angrepp mot föreningsrätten, samt vidare bl. a. även avskedanden, som framstå såsom obillig hårdhet och icke ha sin grund i arbetarens och företagets förhållanden, alltså en direkt motsvarighet till de i föreliggande förslag nämnda fall, där driftsnämnden äger avgiva yttrande. Beträffande anledningen till att kommittén icke i detta eller liknande fall ansett sig böra föreslå obligatoriska skiljenämnder utan i stället hänvisat till parternas överorganisationer, refereras till vad därom på annat ställe blivit anført.

Angående det i 3 mom. omhandlade spørsmålet — inskränkningar i driften — gäller i viss mån detsamma som i fråga om enskilda arbetares avskedande. För arbetarna måste det alltid framstå såsom en viktig angelägenhet att deras möjlighet till fortsatt arbete i största mån tryggas; såväl frågan om avskedande av enskild arbetare som om avskedande av ett större antal, på grund av inskränkning i driften, måste anses såsom central. Det har därför först och främst ansetts riktigt, att nämnden

snarast möjligt skall erhålla *meddelande* om den planerade driftinskränkningen, och, där så är möjligt, även om de speciella skälen därtill.

Förslaget har velat taga fasta på, att vid driftinskränkningar ofta föreligger utväg att finna ett modus, som tillgodoser såväl arbetsgivarens som arbetarnas intressen. Enligt sakens natur synes som regel för arbetsgivaren bliva avgörande att åstadkomma inskränkning i vissa av produktionen föranledda utgifter, och i detta läge kunna arbetarna föredraga bibehållen anställning för alla, förenad med inskränkning av arbete och inkomst, framför ett partiellt avskedande.

Skall emellertid den här upptagna förslagsbefogenheten bliva av någon större betydelse synes uppenbart, att driftsnämnden även bör tillerkännas den i 17 § föreslagna rätten att erhålla del av driftskostnaderna. Utan en viss inblick i dessa kostnader föreligger föga möjlighet för nämnden vare sig att framkomma med en för arbetsgivaren förmånlig lösning av driftinskränkningens problem eller att konstatera riktigheten av hans invändningar mot nämndens förslag. Med kunskap om affärens verkliga läge kan även nämnden bilda sig en uppfattning om nödvändigheten av driftinskränkning, vilket förhållande i sin tur kan förväntas återverka på den allmänna stämningen bland arbetarna.

Slutligen anmärkes, att den föreslagna rätten för driftsnämnd att erhålla meddelande om planerad driftinskränkning samt att därom avgiva yttranden och förslag, vilka kunna för vidare behandling hänskjutas till vederbörande förbundsorganisationer, icke innebär, att arbetsgivaren skall vara förpliktigad avvakta dylikt yttrande från nämnden eller från förbundsorganisationerna, innan ifrågasatt åtgärd vidtages.

Då man möjligen kunde finna stadgandena i förslagets 3 mom. obehövligen på den grund, att här tillerkänts driftsnämnderna en diskussions- och yttranderätt angående vissa arbetarna personligen berörande frågor, samt redan genom förslagets 1 mom. åt driftsnämnden tryggats en rätt att upptaga till behandling alla sådana frågor, må erinras om den i 1 mom. givna reservationen, varigenom frågor, som tillhöra fackföreningarnas givna verksamhetsområde, principiellt undantagas från driftsnämndernas kompetens; frågor angående avskedande av arbetare anses emellertid såsom tillhörande fackföreningarnas givna verksamhetsområde och kunna därför icke lämpligen av driftsnämnderna upptagas annat än på grund av särskild bestämmelse.

19 §.

Driftsnämndens uppgift att övervaka verkställandet och efterlevandet av gällande lagar och förordningar om arbetareskydd anknyter tydligast nämndens verksamhet till förut befintlig social lagstiftning; denna uppgift torde även i allmänhet vara den, som i första hand vunnit erkännande vid den allmänna diskussionen, den har även regelmässigt i den utländska

lagstiftningen blivit fastslagen. Då nämnden sålunda skulle komma att i allmänhet öva viss tillsyn över skyddsåtgärders effektiva tillämpning, synes även en given uppgift för driftsnämnden bliva att verka för en djupare förståelse beträffande arbetareskyddsfrågan i sin helhet, och att även så söka förebygga olycksfalls inträffande. Med den härigenom vunna erfarenheten rörande skyddsfrågor i allmänhet kommer nämnden och dess speciella delegerades ställning att bliva starkare vid utöandet av den i 2 mom. omtalade verksamheten att utreda och bedöma orsakerna till inträffade olycksfall.

Driftsnämndens i 2 mom. bestämda skyldighet att utse en i företagets tjänst anställd arbetare med uppgift att jämte en representant för arbetsgivaren verkställa undersökning om anledningen till och omständigheterna vid olycksfall i arbete, torde enligt kommitténs uppfattning innebära en förbättring av nuvarande ordning vid dylik undersöknings föranstaltande. Enligt nu gällande bestämmelser, nämligen 21 §, 3 mom. i 1916 års lag om försäkring för olycksfall i arbete, skall ju här ifrågakommande undersökning verkställas av "polismyndigheten i orten", dels när sådan särskilt begäres av vissa försäkringsorgan, dels när polismyndigheten finner undersökning nödig. Det har visat sig, att om efter olycksfall i arbetet fråga uppstår, huruvida detsamma varit helt eller delvis vållat genom brister i sådana anordningar, som lagligen skola vara vidtagna, ofta nog antingen alls ingen undersökning av polismyndigheterna företagits, eller denna i vart fall ägt rum så pass långt efter det olyckan timat, att undersökningens värde redan därför blivit väsentligen förminskat. Det torde tillhöra en av domstolarnas mera komplicerade uppgifter att vid processer om skadestånd för olycksfall i arbete rekonstruera en klar och tillförlitlig bild av vad som inträffat.

Den föreslagna ordningen kan för övrigt sägas utgöra en utveckling på en redan förut av lagstiftningen inslagen väg, nämligen bestämmelsen i 31 § av 1912 års lag om arbetareskydd, enligt vilken arbetarna å visst arbetsställe äga utse ett eller flera ombud, att till vederbörande inspektionsförrättare framföra arbetarnas önskemål beträffande arbetets säkerhet och sundhet. Lämpligen kan ju driftsnämnden bland de ifrågavarande ombuden utse den arbetare, som har till uppgift att verkställa här omhandlade undersökning. Av i annat sammanhang (sid. 139) meddelade uppgifter angående i vilken utsträckning arbetarna i respektive företag begagnat sig av den dem genom sist anförda lagrum tillerkända rätten synes framgå, att ifrågavarande stadgande icke kommit att fullt motsvara de förväntningar, som torde motiverat dess antagande.

20 §.

Kommittén har ansett, att med driftsnämndernas införande en institution skulle tillkomma inom näringslivet, vilken på grund av sin möjlig-

het till kännedom om såväl de respektive företagen som uppfattningen bland arbetarna kunde anses särskilt lämpad att avgiva yttrande i samband med åtskilliga av de undersökningar av läget inom industrien eller hantverket, som på föranstaltande av offentlig myndighet tidtals företagas. Kommittén har även förutsatt, att vederbörande myndigheter skulle beträffande en del frågor hänvända sig bl. a. till driftsnämnderna direkt, och det blir i sådana fall en driftsnämndernas uppgift att till myndigheten inkomma med utlåtande. Skulle däremot myndigheten hänvända sig till arbetsgivaren direkt, exempelvis på den grund, att blott denne kan antagas förfoga över de sifferuppgifter e. dyl., som måste läggas till grund för ett besvarande av de framställda frågorna, har i förevarande paragraf föreslagits en skyldighet för arbetsgivaren att utan dröjsmål ställa sina till myndigheten lämnade uppgifter till nämndens förfogande, nämligen i de fall, då uppgifterna avse ärenden, med vilka nämnden enligt lagen äger taga befattning. I första hand blir nämnden härigenom i tillfälle att åtminstone i vissa fall vinna ökad kunskap om företaget och om de industrien berörande frågorna av mera allmän karaktär. Vidare kan nämnden på detta sätt beredas möjlighet att själv inför vederbörande myndighet göra sin uppfattning gällande, om tilläventyrs det av arbetsgivaren avgivna utlåtandet skulle gå i en riktning, som icke sammanföle med nämndens uppfattning.

21 §.

Den principen har kommittén vid varje tillfälle sökt fasthålla, att driftsnämndernas verksamhet på intet sätt bör fjärma dem från vederbörande arbetareorganisationer, utan att nämnderna tvärt om böra stå i nära kontakt med organisationerna. Som en följd härav har kommittén velat undvika att föreslå varje sådan uppgift för driftsnämnderna, som kunde tänkas bringa splittring mellan dem och arbetarnas fackliga sammanslutningar. Kommittén har icke heller ansett önskvärt, att driftsnämnderna utom sina ordinarie uppgifter exempelvis skulle påtaga sig att vara styrelse för eventuella välfärdsinrättningar, eller för sport- och nöjesföreningar — vilket självklart icke hindrar, att enskilda ledamöter av nämnden kunna emottaga dylika uppdrag. Erfarenheterna från utlandet synas tala för att bestämmelser inflyta, som förhindra, att nämnderna belastas med uppgifter, vilka egentligen äro dem främmande.

Driftsnämndernas framtida verksamhet och den vidare utvecklingen av deras förhållande till fackföreningarna bör f. ö. enligt kommitténs förmenande beredas tillfälle att gestalta sig efter de naturliga förhållandena och verklighetens krav. Det må enligt kommitténs mening anses som lagstiftningens uppgift på detta område att lägga en organisatorisk grund för nämndernas existens och utstaka de första allmänna riktlinjerna för deras verksamhet; åt livet självt måste sedan överlätas den framtida växten.

Bestämmelsen i 21 § har sålunda avsett att utgöra en borgen för att ett utöver lagens räckvidd utvidgat område för driftsnämndernas verksamhet bestämmes i fullt samförstånd med arbetareorganisationerna. Men samtidigt synes nödvändigt, för att samarbetet med arbetsgivarens representanter inom nämnden skall kunna fortgå, att även från arbetsgivaresidan godtages den utvidgade verksamhet för driftsnämnderna, varom fråga kan uppstå. Den naturliga vägen för träffande av uppgörelse på denna punkt synes därför bliva, att i kollektivavtalen så småningom inflyta här ifrågasvarande bestämmelser. Genom förslaget formulering öppnas möjlighet för att dylika bestämmelser må inflyta i riks-, distrikts- eller lokalavtal.

22 §.

Vid avgörandet av frågan, huruvida den föreslagna driftsnämndslagen över huvud taget bör sanktioneras av straffbestämmelser, intages en särskild plats av kapitlet om arbetares diskretionsplikt, när han såsom ledamot eller sekreterare i driftsnämnd erhållit kännedom om arbetsgivarens yrkeshemligheter. Det torde vara ofrånkomligt att på denna punkt effektiva straffbestämmelser måste förefinnas, nämligen såsom komplement till arbetarrepresentanternas möjlighet att verkligen erhålla en djupare inblick i företagets ekonomi och teknik. På arbetsgivaresidan föreligger här ett intresse, som kommittén ansett nödvändigt att beakta. Vad arbetaresidan beträffar är väl mångenstädes tillfinnandes en principiell sympati för en produktionsordning, som icke bygger på förhelligande av driftens tekniska och ekonomiska detaljer. Även ur samhällets synpunkt kunna givetvis skäl anföras däremot, att bruket av en allmännyttig tillverkningsmetod icke är fritt; den motivering, som kan anföras för 17 § i kungl. förordningen 1884 angående patent, torde äga viss tillämpning även beträffande icke patenterade yrkeshemligheter. Likaså kunna vissa skäl tala för en viss öppenhet på det ekonomiska området. Likväl synes uppenbart, att arbetsgivarnas intresse av skydd för sina tekniska och ekonomiska yrkeshemligheter är betingat av förhandenvarande förhållanden, där varje enskilt företag måste uthärda konkurrens från andra företag, liksom varje lands industri är beroende av sin konkurrenskraft i förhållande till industrierna i andra land. Visserligen erbjuder redan lagen av den 19 juni 1910 med vissa bestämmelser emot illojal konkurrens härvidlag vissa garantier. De i denna lags 1 § förefintliga straffbestämmelser emot obehörigt användande eller yppande av fabrikationssätt, anordning, affärsförhållande m. m. rikta sig ju emellertid för det första icke emot i näringsverksamhet anställd person annat än under den tid, tjänstevtalet är gällande, samt kräva för det andra direkt vinnings- eller skadegörelseavsikt av den person, som gjort sig skyldig till ifrågasvarande indiskretion. Kommittén har ansett nödvändigt att i en driftsnämndslag,

som vill bereda nämndens ledamöter tillfälle till en icke helt och hållet ytlig kännedom om företagets tekniska och ekonomiska skötsel, upptages bestämmelser, som utöka området för den straffbara indiskretionen så till vida, att arbetsgivaren skall vara skyddad jämväl någon viss tid *efter* upphörande av arbetsavtalet, och även, att han icke skall behöva hysa farhåga för, att nämndens ledamöter av ren pratsamhet eller obetänksamhet utlämna hans affärshemligheter till obehöriga.

I den mån som under nuvarande förhållanden ingenjörer, förmän eller arbetare sättas i besittning av det företags affärs- eller yrkeshemligheter, där de äro anställda, praktiseras vanligen, att vederbörande genom ett enskilt avtal förbinder sig, vid högt vite, att icke heller efter anställningstidens slut yppa vad han fått kännedom om, eller att under viss tid icke taga liknande anställning. Kommittén har icke ansett denna ordning tillfyllestgörande. Det måste beaktas, att arbetsgivaren under nuvarande förhållanden är i tillfälle att fritt utvälja dem, som han vill betro med ifrågakommande yrkeshemligheter, men att något sådant fritt val icke kommer ifråga, då arbetarna i egenskap av ledamöter i driftsnämnden komma att taga del av driftens gång och affärernas läge.

*

Vad beträffar den frågan, huruvida driftsnämndslagens bestämmelser i övrigt böra erhålla eftertryck genom straffbestämmelser, kan anföras: Kommittén har ansett nödvändigt, att parternas skyldigheter bestämt fastslås i sådana punkter, som äro avgörande för att driftsnämnderna skola kunna komma till stånd. Sålunda hava vissa straffbestämmelser föreslagits för åsidosättande från arbetsgivarens sida av skyldighet att utfärda kallelse till sammanträde med driftsnämnd, att nämna ledamöter i nämnden, samt att ställa lokal m. m. till driftsnämndens förfogande. Det är uppenbart, att med de föreslagna bötesstadgandena likväl icke arbetsgivarens egentliga skyldigheter mot driftsnämnden, alltså de i 16 t. o. m. 20 §§ föreslagna, blivit berörda. Lagen skulle i dessa punkter bli en "lex imperfecta". Kommittén har varit av den uppfattningen, att det i praktiken skulle möta avsevärda svårigheter att med den tillfredsställande precision, som är nödvändig, om straff för underlåtenhet skall förekomma, angiva, vad arbetsgivaren i varje särskilt fall är skyldig att gentemot nämnden iakttaga. Starka skäl ha f. ö. synts kommittén tala för, att förhållandet mellan driftsnämnderna och arbetsgivarna icke må kunna förbittras genom inbördes processer. Skulle en arbetsgivare uppenbarligen åsidosätta sina lagliga skyldigheter att i olika avseende informera nämnden, provocerar han därmed en konflikt, där hans ställning i längden torde bli svår att hålla. Förefintliga statens förliknings- och skiljeinstitutioner skulle väl även komma att fästa avseende vid ett dylikt upp-

trädande från arbetsgivarens sida, för det fall att konflikt på denna grund komme under deras prövning.

När kommittén sålunda med angivna begränsning godtagit principen om straffbestämmelser, har denna ståndpunkt icke dikterats av en uppfattning att man genom straffbestämmelser skulle söka inpressa i näringslivet en för detsamma främmande ordning, utan tvärtom med utgångspunkt från, att dessa straffbestämmelser blott i undantagsfall skulle behöva tillämpas; de skulle alltså blott tjäna till att rikta sig emot enstaka fall, där en oresonlig motvilja skulle hota att bryta den för hela landet eljest accepterade ordningen och sålunda irritera det allmänna förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare.

RESERVATIONER.

Av herrar Dillner m. fl.

Det industriella arbetet under de senaste årtiondena karaktäriseras bl. a. av det allt mer skärpta motsatsförhållande, som uppstått mellan arbetsgivare och arbetare. Med allt kortare mellantider utlöses detta motsatsförhållande i mer eller mindre svårartade arbetskonflikter. Ehuru desamma oftast hava sin grund i lönefrågor, är orsaken dock ofta bristande enighet om arbetsförhållandena vid företaget och ej sällan har konflikten ytterst sin grund i den ringa kontakt, som råder mellan de båda parterna. Då sålunda vid det nu ändade kommittéarbetets början kommitténs ordförande till behandling upptog frågan, huruvida de nuvarande formerna för samarbetet mellan arbetsgivare och arbetare på de industriella arbetsplatserna voro tillfredsställande, måste vi liksom kommitténs övriga ledamöter besvara denna fråga nekande, och det var under uppriktig förhoppning, att den undersökning, som igångsattes angående den s. k. industriella demokratiens grundprinciper, skulle leda till en för båda parterna acceptabel och för den svenska industrien gagnande lösning, som vi skredo till arbetet. Inom kort vanns också enighet så långt, att man konstaterade, att ett regelbundet återkommande samrådande mellan arbetsgivare och arbetare på arbetsplatsen skulle kunna giva parterna bättre förståelse för varandras synpunkter och att mången konflikthanledning därigenom skulle på ett tidigt stadium kunna bringas ur världen. Likaledes har i de flesta punkter principiell enighet kunnat vinnas om de huvudpunkter, varom dylikt samrådande bör kunna äga rum. Men då man sedermera gått problemet närmare in på livet och sökt fastställa den befogenhet, som de planerade rådplägande församlingarna, de s. k. driftsråden, skulle tilldelas, hava grundväsentliga meningsskiljaktigheter uppstått. Undertecknade, vilka i egenskap av industriledare i vårt dagliga arbete hava att sammanföra kapital och arbetskraft för att skapa industriell produktion, hava trots en ärlig strävan att förstå de från arbetarsidan framförda argumenten icke kunnat skänka vår medverkan till att inrymma för arbetarsidan inblick i eller befogenhet på områden, som

enligt vår åsikt måste vara reserverade för kapitalet och vilkas prisgivande skulle beröva den svenska industrien dess konkurrenskraft gent emot utlandet. Ännu bestämdare hava vi måst motsätta oss varje förslag att åt driftsråden inrymma ej blott rådgivande rätt utan medbestämmanderätt. Huru starka dessa meningsskiljaktigheter inom kommittén än varit, hava vi dock icke velat undandraga oss att ända till slutet försöka sammanjämka de stridiga åsikterna, detta med hänsyn till det viktiga syfte, minskande av konflikthanledningarna på arbetsmarknaden, som varit utredningens huvudmål. Men redan tidigt framkom bland oss åsikten, att vad än bleve resultatet av kommitténs arbete, det föreliggande ämnet ej vore lämpat att regleras genom lagstiftning, utan borde de bestämmelser, som kommittén kunde komma att uppställa, givas gällande kraft genom frivillig överenskommelse parterna emellan. Ehuru denna åsikt, som redan tidigt reservationsvis framförts inom kommittén, successivt vunnit anslutning av samtliga undertecknade, hava vi dock icke velat undandraga oss deltaga i arbetet till slut, emedan vi ansett, att det under utarbetning stadda lagförslaget lika väl kunde tjäna till ledning vid dylik frivillig överenskommelse. Det nu av kommitténs majoritet framlagda förslaget går dock numera vida längre, än vad vi även för en sådan fri överenskommelse skulle kunna godkänna.

Efter dessa inledande förklaringar till den ställning, vi under kommittéarbetet kommit att intaga, vilja vi närmare redogöra för våra huvudsakliga anmärkningar mot det av kommittémajoriteten framlagda förslaget.

*

Det torde vara ovedersägligt, att Sverige, trots den forcerade utveckling, som ägt rum inom de stora europeiska industriländerna till följd av världskriget, dock fortfarande går i spetsen för utvecklingen på det sociala området. Vi behöva i detta hänseende som exempel endast peka på den gestaltning, som 8-timmarslagen erhållit i svensk lagstiftning jämfört med utlandets. Detta är en så mycket egendomligare företeelse som vår industri till följd av en begränsad inlandsmarknad och ett numera ojämnt avvägt tullskydd är tungt belastad av andra länders konkurrens såväl vid försäljning inom landet som vid export. Orsaken till att utvecklingen i vårt land på det sociala området skett i så hastig takt är främst att tillskriva fackföreningsrörelsen, som tidigare och mera målmedvetet än i andra länder sammanslutit praktiskt taget alla arbetare till ett politiskt mäktigt parti. Men utvecklingen har också främjats därav, att övriga samhällsklasser inom landet icke förrän under de senaste åren insett, att varje nytt steg på den sociala reformbanan innebär stora kostnader direkt för industrien och andra näringar, vilkas konkurrens- och vinstmöjligheter därigenom minskas, och indirekt för varje skattedragande med-

borgare, därigenom att näringarnas skatttribut minskas och samtidigt statens utgifter ökas genom de nya ämbetsverk och tjänstemannaplatser, som reformerna framkallat. För att icke bliva misstydda skynda vi oss tillägga, att vi härmed icke velat antyda, att den nuvarande depressionen inom industrien är beroende på dessa sociala reformer; den härleder sig för visso från andra mäktigare, internationella faktorer, på vilka vår samhällsbyggnad icke övar något inflytande. Men vår industri befinner sig just nu i den allvarligaste kamp för sitt bestånd, som den någonsin haft att utstå; huru långvarig denna strid kommer att bliva, kan ingen nu förutsäga. Det åligger då dem, som hava vården om statens välfärd, att överlägga vilka lättnader, som kunna beredas näringarna under denna deras avgörande strid och framförallt se till att icke nya ekonomiska bördor läggas på den redan för tunga lasten. Att varje ny social reform är en ny sådan börda, hava vi ovan sökt visa. Och skulle det nu visa sig, att bördan för mera betydande industrigrenar redan är för tung, så att de duka under i konkurrensen, kan detta betyda, att statsmakterna i framtiden kunna se sig nödsakade taga större steg tillbaka på det sociala området än som eljest vore nödvändigt. Vi anse oss sålunda med stöd av det sagda böra på det bestämdaste avstyrka, att någon lagstiftning på den industriella demokratiens område *nu* kommer till stånd. Industrien har icke kraft att nu bära en ny reform.

Vid bedömande av denna fråga måste man även taga hänsyn till kapitalets förhållande till industrien. För uppbyggande av en industri erfordras förutom naturliga och tekniska förutsättningar tillgång till de två huvudfaktorerna kapital och arbetskraft. Arbetarna hava successivt och under de senaste åren språngvis sökt förbättra sin ställning på kapitalets bekostnad. Ett av dessa försök är kravet på medbestämmanderätt vid företagens ledning för att, som det säges, därmed binda arbetarna vid företaget och väcka deras intresse för företagets bästa. Men här, liksom i så många andra fall, synes man glömma, att alla dessa försök verka i riktning att avskräcka de kapitalägande att placera sina medel i industrien. De kapitalägande hava för visso under de senaste åren haft bittra erfarenheter beträffande sina placeringar i svenska industrier, och f. n. råder en bestämd motvilja mot investering i industrivärlden. Skulle nu därtill komma att den högsta ledningen av företagen berövades den kapitaltillskjutande allmänheten för att, om ock i milda former, flyttas över till arbetarna, måste man befara att industrien snart skulle möta svårigheter, då det gällde kapitalanskaffning från allmänheten. Kapitalet är internationellt, och om den del av allmänheten, som intresserar sig för industriengagement, finner förhållandena inom den svenska industrien osäkra på grund av sociala experiment, finnes överallt i världen industrier, som med tacksamhet mottaga och förränta det svenska kapitaltillskottet. Å andra sidan hava vi på lagstiftningsvägen förhind-

rat utländskt kapital att intressera sig i svensk industri. Man frågar sig då: om verkliga kapitalet icke längre vågar direkt intressera sig i svensk industri, var skall då industrien hämta de för drivande och utveckling erforderliga medel? Den enda utvägen blir då bankerna. Icke minst från arbetarehåll ordas mycket om det olämpliga uti bankernas inflytande över industrien och detta oftast i högst överdrivna ordalag. Men arbetarna inse icke, att de av dem framställda sociala kraven driva utvecklingen just i denna riktning. Samtidigt uppställas såsom ett annat framtidsperspektiv att socialisera bankväsendet. Vi anse oss därför på grund av det nu sagda böra avstyrka den föreslagna lagstiftningen även på den grund att den, hur mild den än lägges, kommer att väsentligt skada industriens kapitalanskaffning.

En annan betänklighet finnes mot lagstiftning på detta område och som växer i samma mån som åt driftsnämnden lämnas rätt till medbestämmande verksamhet, nämligen risken att på ett oberäkneligt sätt komma in på frågor, som hava ett avgörande inflytande på rättsförhållandet mellan ett företags ägare (arbetsgivaren) och tredje man. För att kunna på tillfredsställande sätt bedöma och handhava ett företags drift och produktionsförmåga måste det ligga i arbetsgivarens hand att, så långt sådant låter sig göra, bestämma över de faktorer, som därå hava inflytande. Medbestämmanderätt för driftsnämnden i alla de skiftande och för ett företags handhavande synnerligen viktiga frågor, som enligt lagförslaget äro föremål för driftsnämndens verksamhet, skulle för visso beröva arbetsgivaren möjlighet att verkställa erforderliga kalkyler och att i förhållande till tredje man kunna förhandla och besluta med nödig förvissning om företagens förmåga att fullgöra eventuella åtaganden. Det bleve sålunda för arbetsgivaren ofta omöjligt att vid leveransavtal och andra åtaganden avgöra, huruvida och i vilken utsträckning blivande ingripanden och beslut från driftsnämndens sida kunde komma att öva inflytande på företagens produktionsförmåga och därmed också på möjligheten att fullgöra åtagna förbindelser. Följden härav skulle åter bliva, att arbetsgivaren, för att undgå framtida skadeståndsanspråk från medkontrahentens — tredje manns — sida, i avtal och åtaganden reserverar sig för den inverkan som driftsnämnden genom sin medbeslutande verksamhet kunde hava å fullgörande av åtagen förpliktelse. Med hänsyn till det vidsträckta området för driftsnämndens verksamhet, där säkerligen beslut i de mest olikartade frågor kunna bliva av betydelse för produktionsförmågan, bleve dylik reservation från arbetsgivarens sida av så ingripande betydelse för medkontrahenten, att denne säkerligen ofta funne hela avtalet skäligen värdelöst.

Medbestämmanderätt för driftsnämnden skulle därför också enligt vår mening väsentligen försvåra för ett företags ledning att i god tid kon-

traktsmässigt ordna den mycket viktiga frågan om tillfredsställande av-sättning av företagens produkter eller tillverkning.

Vidare må i förbigående fästas uppmärksamheten även därå att medbestämmanderätt från driftsnämndens sida skulle förrycka och försvaga det ansvar för åsamkad skada gent emot tredje man, som torde böra åvila ett företags ledning, vare sig det gäller ansvar och ersättningsskyldighet för olycksfall i arbete eller för skada, som vållats någon helt utomstående. Om efter beslut eller godkännande av en medbestämmande driftsnämnd vidtagits eller underlåtits vissa anordningar och skada till följd därav sedermera inträffar, lära säkerligen synnerligen komplicerade spörsmål uppstå sig såväl i avseende å kriminell påföljd i anledning av skadan som ock i avseende å hur eventuell civil ersättningsskyldighet skall fördelas.

En särskild svårighet att på lagstiftningens väg uppställa regler för samarbetet mellan arbetsgivare och arbetare är de olika förhållanden, varunder olika industrier arbeta. Vad som är tillämpligt för en industri, kan icke rimligtvis åläggas en annan. Dessa svårigheter hava gång efter annan rest sig under kommittéarbetet och torde i och för sig visa, att detta samarbete ej bör regleras genom lag utan genom fritt avtal parterna emellan.

Man kan härnäst fråga sig: är ett införande på lagstiftningsvägen av industriell demokrati av den form, som kommittémajoriteten tänkt sig, nödvändig och därtill så brådskande att tagandet av väsentliga ekonomiska risker för landet kan anses vara berättigat? Vi anse, att båda dessa frågor måste besvaras med ett obetingat nej. Såsom vi nyss påpekade, har fackföreningsrörelsen i Sverige redan långt för kriget vunnit en sådan anslutning och stadga, att den på alla industriella områden är fullt rustad att gentemot arbetsgivaren tillvarataga alla de intressen, som utlandets driftsråd tillsatts för att bevaka. Studerar man denna kommittés redogörelse för de utländska driftsrådens uppgifter och jämför dem med de bestämmelser, som de nuvarande svenska kollektivavtalen innehålla, måste man säga sig, att de svenska fackföreningarna i huvudsak länge fyllt driftsrådets funktioner och att det är så långt ifrån, att vi äro efterblivna på den industriella demokratiens område, att vi utan lagstiftning tillförsäkrat vår arbetareklass i huvudsak samma medbestämmanderätt som den utlandets arbetare behövt en samhällsomstörtande revolution för att uppnå. Att detta erkännes även från arbetarehåll bekräftas av det uttalande i socialiseringsfrågan, som godkändes på senaste kongress med Svenska Metallindustriarbetareförbundet, däri det bl. a. anföres: "Den industriella demokrati, som i andra länder med tillhjälp av driftsråd och driftsrådslagar genomförts, ha redan våra fackorganisationer tillkämpat sig och mycket därutöver. De såväl äga som kunna tillvarataga medlemmarnas intressen gentemot arbetsgivarna och deras organisationer. En

fortsatt framryckning och intagande av en än starkare maktställning kommer att bli av avgörande betydelse för icke minst socialiseringsfrågans lösning. Fackorganisationerna måste inrikta sitt arbete på att bryta arbetsgivarledets ensamrätt till arbetets ledning och fördelning samt antagande och avskedande av arbetare. Det gäller att i det sistnämnda fallet få ett sådant grepp om varan arbetskraft, att den icke ställes till andra arbetsgivares förfogande än de, som vilja godkänna arbetarnas medbestämmanderätt och kontroll över företagen. Genom en sådan taktik skulle arbetarna så småningom växa sig in i de nya och krävande uppgifter, som ett successivt övertagande av industriens kontroll och skötsel innebär, och därigenom bliva i tillfälle reorganisera och upprätta en av arbetarna själva organiserad, ledd och skött metallindustri." Man ser av detta yttrande, att även från arbetaresidan fackföreningsrörelsen anses tillräcklig för genomförande utan lagstiftningsåtgärder av den industriella demokratin samt att det nuvarande läget är så, att Sverige på detta område ingalunda är efterblivet, snarare motsatsen. När sålunda fackföreningarna lyckats att under förhandlingar med arbetsgivarna och i den mån tiden och förhållandena härför mognat genomföra industriella demokratin t. o. m. i större omfattning än som skett i utlandet, synes det oss opåkallat, att på lagstiftningsväg störande ingripa i denna naturliga utveckling. I den mån kommitténs arbeten fortskridit, hava de vunna resultaten stärkt oss i den uppfattningen, att den industriella demokratiens utveckling i vårt land måste, om man ej vill riskera ekonomiska oöverskådliga skador för industrien, ske genom frivillig överenskommelse mellan våra arbetsgivare- och arbetareorganisationer och att varje lagstiftning på området är ej blott onödig utan även skadlig.

Till sist vilja vi såsom slutanmärkning i lagstiftningsfrågan påpeka, hurusom varje lagstiftning avseende någon form av industriell demokrati städs kommer att beröra frågan om arbetsavtalen, såväl de enskilda som de kollektiva. Nu förefinnes som bekant i vårt land ingen som helst *positiv* lagstiftning beträffande arbetsavtalet inom industrien. Det är endast sjömäns och i någon mån lantarbetares avtalsförhållanden, som blivit föremål för rättslig reglering. Upprepade gånger ha emellertid från statens sida försök gjorts att på detta samhällsviktiga område få till stånd en lagstiftning, syftande till en kodifiering av den sedvanerätt, som genom arbetsgivare- och arbetareorganisationernas mångåriga mellanhavanden efter hand utbildats och fått sin utformning i förnämligast kollektivavtalen. Ett sådant lagförslag blev senaste gången 1916 utarbetat inom Socialstyrelsen av rådmannen Allan Cederborg, men Kungl. Maj:t fann sig icke ens böra framlägga detsamma för riksdagen på grund av det intensiva motstånd, som själva idén om en arbetsavtalslagstiftning väckte bland de organiserade arbetarna, vilket motstånd även hade bragt förslagen till lag om arbetsavtal m. m. på fall vid 1910 och 1911 års riksdagar.

Fackföreningsrörelsen har hittills endast velat veta av frivillighet och icke lagstiftning på detta område. Desto mer inkonsekvent är det att lagstifta om driftsnämnder, vilka skulle ha till uppgift att övervaka, bland annat, gällande avtals efterlevnad, innan man lagstiftat om själva arbetsavtalet. Vore en lagstiftning behövlig, förefaller det alldeles självklart, att densamma åtminstone skulle taga sin början med arbetsavtalet. Varje lagstiftning, som berör det inbördes förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare, måste också uppenbarligen ha en sådan lagstiftning som utgångspunkt. Huruvida dock en lagstiftning angående arbetsavtal nu vore önskvärd, har icke varit föremål för vår prövning.

Angående lagförslagets olika stadganden vilja vi i övrigt framhålla följande.

§ 2. På de enskilda arbetsplatserna ha hittills alla förhandlingar med arbetarna förts med fackföreningen på platsen, vare sig förhandlingen rört lönefrågor eller andra ärenden, som beröra arbetarnas intressen. Såsom denna paragraf nu avfattats, har såsom valkorporation för driftsnämnden icke satts de arbetare, som tillhöra någon till landsorganisationen ansluten fackförening, utan varje arbetare, tillhörande organisation, som omfattar arbetare från hela riket eller del därav. Genom denna formulering lämnas sålunda valrätt även åt arbetare tillhörande de syndikalistiska och kommunistiska organisationerna. Bortsett från att det torde vara utsiktslöst att vinna arbetsgivaresidans understöd för en dylik valordning, synes oss bestämmelsen ifråga vara organisatoriskt mycket olämplig. Såsom det föreliggande lagförslaget är uppbyggt, skulle fackföreningarna i fortsättningen som hittills behandla löne- och avtalsfrågor under det att driftsnämnderna skulle tillvarataga arbetarnas övriga intressen. Arbetsgivaren skulle sålunda ofta hava att underhandla med två delegeradegrupper från sina arbetare, vilka då de icke tillsatts av samma valkorporation, kunna tänkas framställa föga samstämmiga förslag. Lagförslagets främsta syfte säges vara att främja arbetsfreden och arbetsglädjen; oss synes den föreslagna valordningen innebära ett frö till ännu mera missförstånd och slitningar än nu redan förefinnas. Vi anse, att om driftsrådstanken skall genomföras, måste den byggas uteslutande på fackföreningarnas grund, och reservera oss sålunda mot avfattningen av § 2.

§ 3. Genom den avfattning, som givits denna paragrafs mom. 1 torde densamma kunna tolkas så, att även de vid arbetsplatsen befintliga kontorsanställda skulle vara berättigade deltaga i val av driftsnämnd samt även vara valbara till ledamöter i nämnden; att denna tydning är den av kommittémajoriteten avsedda framgår av specialmotiveringen. I detta avseende går det föreliggande lagförslaget längre än vad som i allmänhet ansetts tillrådligt i utlandet. Från organisatorisk synpunkt anses inom svensk industri kontorspersonalen likaväl som den tekniska per-

sonalen (ingenjörer, förmän etc.) såsom arbetsgivarens förtroendemän; och åtnjuta i likhet med de personer, som lagförslaget betecknar som förmän, fast lön för månad eller längre tidsperiod. I sin förtroendeställning erhålla de kontorsanställda en mer eller mindre djupgående insikt i företagets driftskostnader och övriga ekonomiska förhållanden, och vi kunna icke värja oss för tanken att kommittémajoriteten med sitt beslut att göra kontorspersonalen valbar till driftsnämnden avsett, att driftsnämnden på denna omväg skulle erhålla den kännedom om industriföretagens självkostnader, varom § 17 handlar och där likaledes meningskiljaktighet inom kommittén uppstått. Majoritetsförslaget måste dessutom ses mot bakgrunden av de ivriga strävanden, som sedan någon tid bedrivits, att fackligt organisera kontorspersonalen. Majoritetens försök att förringa skälen mot kontorspersonalens deltagande i driftsnämnderna synas oss ganska sökta; arbetsgivaren vill ingalunda förmäna en kontorsanställd de upplysningar angående företaget, som denne tilläventyrs i driftsnämnden kan erhålla utöver sin tidigare vetskap, men vill bespara sin förtroendeman de frestelser och påtryckningar att svika det honom lämnade förtroendet, som ett medlemskap i driftsnämnden kan föra med sig. Det torde väl ock kunna antagas, att i den mån kontorspersonalen eventuellt organiseras, densamma kommer att förlora sin hittillsvarande förtroendeställning och därmed förenade företräden.

Kommittémajoriteten slutar sin specialmotivering i denna fråga med följande sats: "En verklig demokratisering av driftsförvaltningen torde, enligt kommitténs uppfattning, knappast heller kunna tänkas med utslutande från medbestämmanderätten av den outhärliga arbetaregrupp, som kontorspersonalen utgör."

Detta yttrande synes oss särskilt tarva ett bemötande. Vid början av kommitténs förhandlingar konstateras enhälligt, att det vore önskvärt, om kommitténs arbete kunde leda fram till ett förslag, som kunde förebygga eller till ett minimum reducera de divergenser mellan arbetare och arbetsgivare, varur nu ofta dyrbara arbetskonflikter uppstå. En väg härtill tyckte man sig se i skapandet av permanenta nämnder, där de båda parterna regelbundet kunde konferera och där dylika divergenser kunde diskuteras och utjämnas, innan de lett till konflikt. Uteslutet ansågs dock att giva dessa nämnder annat än rådgivande befogenhet. Det verkar då överraskande, när man i specialmotiveringen finner, att syftet med lagförslaget synes vara "en verklig demokratisering" av driftsförvaltningen och "medbestämmanderätt".

Enligt vår åsikt är det ett olyckligt namnval, då man kallat den här behandlade sociala utvecklingsriktningen för industriell demokrati. Intet område lämpar sig mindre för ett demokratiskt styrelsesätt än industrien; vi gå så långt att vi säga, att en demokratiskt styrd industri kan icke annat än i lyckliga undantagsfall äga ekonomiskt bestånd. Den in-

ternationella konkurrensen, som varje dag skärpes, nödvändiggör snabbara beslut än som en demokratisk förvaltning medgiver. Det utgrenade kunskaparesystem, som utgör ett led i denna konkurrens, omöjliggör framläggande av detaljerade drifts- eller kostnadsuppgifter för en större krets av i företaget mer eller mindre tillfälligt anställda personer. Slutligen tvingar omfattningen av de moderna industriföretagen med tusental av tjänstemän, förmän och arbetare, att ledningen är enhetlig och kraftig, om överhuvudtaget en konkurrenskraftig produkt skall framställas. Kort uttryckt anse vi utvecklingen väl böra gå därhän, att ett alltmera utvidgat samrådande mellan arbetare och arbetsgivare bör införas vid arbetsplatsen till båda parternas trevnad och ekonomiska båtnad, men anse oss bestämt böra varna för en månghövdad industriledning.

§ 5 mom. 1 bör ändras i överensstämmelse med de beträffande § 2 framförda anmärkningarna; detta gäller likaledes § 9.

§ 10. Valbara till ledamot eller suppleant av driftsnämnd böra icke vara andra personer än de, som enligt § 2 äro berättigade deltaga i valet av driftsnämnd.

§ 13 mom. 1. Paragrafens bestämmelse är, att driftsnämnden normalt skall sammanträda en gång månatligen. Då arbetaresidan enligt lagförslaget har majoritet i driftsnämnden, bör stadgandet i denna paragraf utvidgas därhän, att driftsnämnden kan sammanträda oftare, om arbetarnas och arbetsgivarnas representanter var för sig besluta, att tätare sammanträden äro önskvärda. Detta stadgande är nödvändigt för att undvika, att arbetarerepresentanterna onödigtvis anordna sammanträden för att uttrötta arbetsgivarerepresentanterna. Om verklig nödvändighet av sammanträde förefinnes, kan alltid detta komma till stånd i överensstämmelse med paragrafens sista punkt.

§ 16 mom. 1. För att undvika missförstånd bör här påpekas, att i de redogörelser för produktionstekniken inom företaget, som arbetsgivaren skall lämna, icke böra ingå några uppgifter om produktionskostnaden, enär i motsatt fall de begränsningar beträffande ekonomiska uppgifter, vilka äro nödvändiga i § 17, på sådant sätt kunna göras illusoriska. Det bör sålunda fasthållas, att de uppgifter, vilka enligt § 16 åligga arbetsgivaren att lämna, endast avse det rent tekniska, icke det ekonomiska området.

§ 17 mom. 1. I denna punkt har en definitiv meningsskiljaktighet uppträtt mellan kommitténs majoritet och dess minoritet. Under det att majoriteten, såsom lagförslaget utvisar, fordrat att driftsnämnden skulle erhålla erforderligt material för beräkning av företagets driftskostnader, d. v. s. dess självkostnader för fabrikatets framställande, har minoriteten nödgats bestämt avvisa ett sådant förslag. Ett industriföretags självkostnad för produktens framställande är i själva verket kärnan av företagets driftshemligheter. Det företag, som i detalj känner sina

konkurrenters självkostnader, har därmed kommit i besittning av nyckeln till det sätt, varpå han skall kunna övervinna konkurrensen. Huru skall man då med något fog kunna fordra, att dylika affärshemligheter skola utlämnas till arbetare, vilka med kort frist kunna lämna sin anställning för att taga plats just hos en eller annan av konkurrenterna, medförande sin lätt förvärvade kunskap? Enligt modärn uppfattning består produktionen av dels kapital, dels arbetskraft, båda förvaltade av industriföretagets ledning i form av direktör samt teknisk och administrativ personal. Säkerligen kan man icke åt någon av de primitiva faktorerna för produktionen inrymma större rättigheter än åt den andra. Och vilken industriledare skulle väl tillåta sig att för en aktieägare, d. v. s. för en person, som i dag äger en viss del av bolagets kapital men i morgon måhända avyttrat samma aktier för att i stället ingå i ett konkurrentföretag, blotta företagets självkostnadsberäkningar eller delar därav. Lika litet kunna bolagets arbetare fordra att erhålla del av dessa företagets livsnerver. Berörda paragraf innehåller visserligen rätt för arbetsgivaren att vägra utlämnandet av sådana uppgifter, vilkas uppenbärande kunna medföra skada för företaget. Men med den vida befogenhet, som momentets första del givit driftsnämnden att infordra upplysningar, är denna begränsning av tvivelaktigt värde; det skulle i tillämpningen betraktas som trakasserier från arbetsgivarens sida, om han vägrade utlämna de för självkostnadsberäkningens genomförande erforderliga primärsiffror. Vi vilja i detta sammanhang påpeka, att oss veterligen intet land genomfört så rigorösa bestämmelser, som de i denna paragraf avsedda. I Tyskland medgives t. ex. endast, att driftsnämnden erhåller del av företagets balansräkning samt vinst- och förlusträkning; enligt den svenska lagstiftningen äro dessa uppgifter sedan länge allmänt tillgängliga efter hänvändelse till Patent- och Registreringsverket. Även i detta fall söker det föreliggande lagförslaget att gå vida utöver vad i andra länder tillämpats.

Paragrafens första moment synes vid det första påseendet hava ett ytterst lofvärt syfte, då det ställer i utsikt att driftsnämnden skall verka till besparing av arbetskraft, råmaterial, bränsle, drivkraft etc. Det skulle väl kunna förväntas, att sådana strävanden redan nu skulle förefinnas, då en samvetsgrann arbetare väl icke onödigtvis skulle vilja till det företags skada, där han har sitt uppehälle, slösa med dessa artiklar. Så lär emellertid, att döma av kommittémajoritetens motivering icke vara förhållandet. För att ernå ett bättre tillstånd i dessa avseenden skulle vissa upplysningar om företagets ekonomiska förhållanden vara nödvändiga. Men i sådant fall borde väl endast sådana uppgifter tarvas, som tjänade att belysa kostnaden för de nyttigheter, på vilka arbetaren i och genom sin verksamhet hade utsikt inverka i besparande syfte. Därför är ingalunda nödvändigt att känna *alla* företagets driftskostnader.

Man kan svårligen värja sig för tanken, att ett huvudmål för det be-
gärda detaljerade granskandet av företagets ekonomi i verkligheten skulle
bliva att bättre än hittills kunna bedöma den lämpligaste tidpunkten för
igångsättande av konflikter för att desamma skulle komma ekonomiskt
olämpligast för arbetsgivaren.

Vi vilja särskilt fästa uppmärksamheten på det föreslagna stadgandet,
att driftsnämnden skall inverka för undvikande av slöseri av arbetskraft.
Vad som avses med denna bestämmelse, har otvetydigt framgått av para-
grafens behandling inom kommittén. Kommittémajoriteten har därvid med
stort eftertryck framhållit, att formuleringen valts för att öppna en väg
för driftsnämnden att kunna genomföra besparingar genom avskedande
av överordnad personal. Eller med andra ord: ett godkännande av para-
grafens nuvarande lydelse skulle giva driftsnämnden möjlighet att, tills-
vidare endast i rådgivande form, kunna angripa för arbetarna av en eller
annan orsak misshagliga förmän, ingenjörer eller annan överordnad per-
sonal och på sådant sätt göra deras förtroendeuppdrag svårare att ut-
föra än hittills. En reservation på denna punkt torde vara mer än väl
motiverad.

§ 17 mom. 2. Med anslutning till vad ovan sagts, måste man re-
servera sig mot det åläggande, som i detta moment tilldelats arbetsgiva-
ren, att bereda driftsnämnden tillfälle till yttrande, så snart avsevärda
förändringar i de ekonomiska förhållandena inom företaget förestå. Mo-
mentets svävande formulering torde ock förhindra dess tillämpning.

§ 18 mom. 2. Detta moment berör frågan om arbetares avskedande från
anställningen. Då hithörande frågor hittills behandlats av fackförenin-
garna och arbetsgivareföreningen, synes lämpligast att detta fortsätt-
ningsvis får ske. Kommittémajoritetens tveksamma specialmotivering
i denna punkt synes deciderat peka i denna riktning. Det förhållandet,
att dylikt ärende, om enighet i nämnden ej kan vinnas, hänskjutes till ve-
derbörande förbundsorganisationer, ger ett ytterligare bevis på att dessa
ärenden icke rätteligen böra tillhöra driftsnämndernas arbetsområde.

Detta stadgande bör sålunda utgå.

§ 18 mom. 3. Nu rådande tidsförhållanden hava oftare än som varit
önskvärt givit den svenska industriens arbetsgivare och arbetare exem-
pel på oundviklig driftsinskränkning. I de flesta fall har driftsinskränk-
ningen ytterst bottnat i att arbetslönerna vid företaget självt, dess råva-
ruleverantörer eller vid använda transportmedel varit så höga, att en av-
sättning av den färdiga produkten på marknaden varit omöjlig. Orsaken
till driftsinskränkningarna har sålunda ytterst varit en lönefråga. Då
lönefrågor enligt huvudlinjerna för kommitténs arbeten icke skulle till-
höra driftsnämndernas arbetsområde, bör likaledes detta moment utgå ur
lagförslaget.

Efter dessa detaljanmärkningar till kommittémajoritetens förslag önska vi endast anföra några slutord. Såsom vi redan inledningsvis anført, hava vi under kommittéarbetet kommit till den bestämda övertygelsen, att en lagstiftning på detta område är onödig, ja, t. o. m. direkt skadlig. En fortsatt utveckling på den hittills inslagna vägen, d. v. s. en successiv utveckling av de allmänna bestämmelserna i kollektivavtalen, synes oss vara den lösning, som riktigast och måhända även raskast för till det önska målet, en förtroendefull samverkan mellan arbetare och arbetsgivare inom samma företag.

Slutligen vilja vi framhålla, att vi med anledning av det slutläge, vari föreliggande kommittéarbete kommit, icke funnit anledning taga ställning, i vidare mån än vad ovan angivits, till de åsikter och uttalanden, som funnit uttryck i kommitténs allmänna motivering och specialmotivering, så mycket mindre som vår medverkan varken till materialets samlande eller bearbetande eller till utlåtandets avfattning icke ifrågasatts. Ej heller hava vi haft anledning kontrollera de uppgifter, som innehållas i övriga bilagor till kommittéutlåtandet.

Stockholm den 16 mars 1923.

GUNNAR DILLNER.

B. ALMGREN.

H. G. HAMMAR.

CHR. STORJOHANN.

Av herr Johan-Olov Johansson.

I likhet med kommitténs övriga ledamöter är undertecknad av den uppfattning, att de motsatsförhållanden, som nu äro tillfinnandes mellan arbetsgivare och arbetare och som allt som oftast resultera i omfattande och förödande konflikter, hårt tynga såväl industrien som samhället och icke minst arbetarna. Kommittémajoriteten har tänkt sig, att man genom införandet av en lag om driftsnämnder, vilka skulle gentemot arbetsgivarna allenast äga råds befogenhet men bland sina egna — arbetarna — hava skyldighet att verka för åstadkommande av största möjliga drifts- och materialhushållning med ty åtföljande gott driftsresultat, skulle söka åstadkomma den önskade ändringen till ett bättre.

Ehuru tanken är god och teoretiskt sett även nog så riktig, har jag dock grundad anledning förmoda, att arbetsgivarna i allmänhet icke komma att vare sig uppskatta eller förstå meningen och värdet i denna arbetarnas medverkan till ett gott driftsresultat, lika så litet som arbetarna under nuvarande motsatsförhållanden skulle anse sig hava an-

ledning att lämna sådana råd och anvisningar, som vid vissa förhandlings- och konfliktstillfällena skulle betyda detsamma som en partiell avväpning.

Det osäkerhetstillstånd, under vilket för övrigt den stora massan av arbetare lever och arbetar, i det att de genom arbetsgivarnas ensamrätt till antagande och avskedande av arbetare jämte arbetets ledning och fördelning aldrig kunna få verkligt rotfäste eller känna någon avgörande samhörighet med arbetsplatsen som sådan, gör en lag sådan som den här tänkta ännu mera verkningslös.

Man må heller icke bortse från det inflytande, som penningmän och banker utöva på industrien och som i många fall faller utslaget angående fabrikernas och verkstädernas skötsel, alla såväl arbetsledningens som arbetarnas och deras eventuella driftsråds ansträngningar till trots.

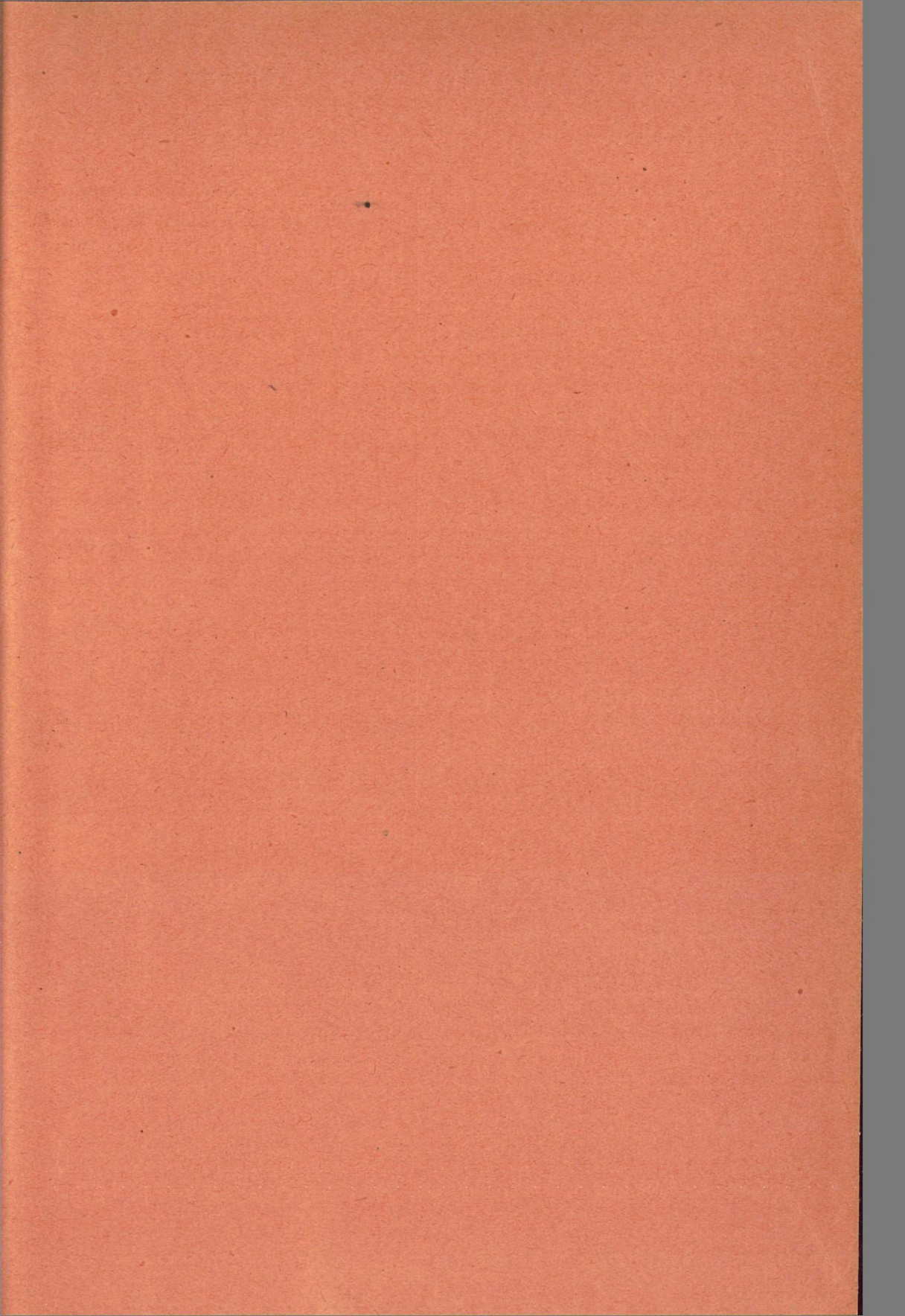
Utgående från detta har jag icke kunnat på alla punkter vara ense med komittémajoriteten i dess förslag till lag om driftsnämnder.

Beträffande lagförslaget i övrigt vill jag ifråga om §§ 2, 5 och 6 påpeka driftsnämndernas även i så måtto tvivelaktiga värde, att arbetarna vid sidan om sina gamla avdelnings- och klubbstyrelser skulle få ett nytt organ i och för deras talans förande. Faran för dualism med ty åtföljande decentralisation vore i så fall icke utesluten.

Evad det gäller lagförslagets kärna, dess §§ 16, 17 och 18 anser jag att första förutsättningen för införande av en verklig industriell demokrati, för en utjämning av de nuvarande motsatsförhållandena mellan kapital och arbete och för att så fästa arbetarna vid företagen, att ett verkligt gott arbets- och driftsresultat kan uppnås, är att arbetarna erhålla medbestämmanderätt ifråga om arbetares antagande och avskedande, om arbetets ledning och fördelning, samt jämväl rätt till säte och stämma i företagens olika styrelser.

Stockholm den 26 mars 1923.

JOHAN-OLOV JOHANSSON.

Statens offentliga utredningar 1923

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.

Utredning rör. städernas domstolsväsen. [1923: 6]
Förslag till strafflag, allmänna delen, samt till lag an-
gående villkorlig frigivning. [1923: 9]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Folkomröstningskommitténs utredningar 3. Folkom-
röstningsinstitutet i den schweiziska demokratin.
[1923: 10] 4. Folkomröstningsinstitutet i Nordamerikas
förenta stater. [1923: 8] 5. Folkomröstningsinstitutet
utanför Schweiz och Förenta staterna. [1923: 20]
Folkomröstningskommitténs betänkande ang. decisiv
folkomröstning. [1923: 19]
Betänkande och förslag i fråga om kvinnors tillträde till
statstjänster 3. Kvinnas behörighet att innehava prä-
sterlig och annan kyrklig tjänst. [1923: 22]
Betänkande med förslag till lönerogering för befatt-
ningshavare i domsagorna m. m. [1923: 27]

Kommunalförvaltning.

Kommunalförfattningssakkunnigas betänkande 4. [1923: 18]

Statens och kommunernas finansväsen.

Magistraternas befriande från ansvar för kronouppbör-
den m. m. [1923: 1]

Politi.

Förslag till lag om lösdrivares behandling. [1923: 2]
Betänkande med förslag till förordning ang. tillverk-
ning av brännvin m. m. [1923: 28]

Socialpolitik.

Den industriella demokratiens problem 1. [1923: 29]
2. [1923: 30]

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

K. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 6. [1923: 24]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Spannmålsmarknadssakkunnigas betänkande. [1923: 3]
Betänkande ang. det ecklesiastika arrendeväsendet.
[1923: 12]
Inventering av odlingsjord längs Inlandsbanan. [1923: 25]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Statens ställning till järnvägarna i främmande länder.
[1923: 7]
Utredning rörande Strömsholms kanal. [1923: 11]
Vägkommissionens betänkanden. 4. [1923: 13]
Förslag till avtal rör. Stockholms bangårdsfråga. [1923: 14]
Betänkande ang. Stockholms förortsbanefråga. [1923: 21]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med förslag till lag om församlingsstyrelse
m. m. [1923: 4]
Skolkommissionens betänkande 5. Organisatoriska och
ekonomiska utredningar. [1923: 5]
Förslag till ändringar i jordfästningslagen m. m. [1923: 23]
1921 års pensionskommittés betänkande 2 ang. bere-
dande av förbättrad pensionering från prästerskapets
änke- och pupillkassa m. m. [1923: 26]

Försvarsväsen.

Försvarsrevisionens betänkande 3. Del 1. Inledande av-
delning, lantförsvaret. [1923: 15] Del 2. Sjöförsvaret,
sammanfattning av revisionens förslag, särskilda ytt-
randen. [1923: 16] Del 3. Bilagor. [1923: 17]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.